

Yeni İnsan Yayınevi
Ekoloji Serisi

Gary L. Francione

Rutgers Üniversitesi Hukuk Fakültesi yönetim kurulu üyesidir ve aynı fakültenin Nicolas de B. Katzenbach Hukuk ve Felsefe Kürsüsünde ordinaryus profesör ünvanı ile ders vermektedir. Kendisi aynı zamanda Norwich, Norfolk Birleşik Krallık'ta East Anglia Üniversitesi Felsefe Kürsüsünün fahri profesörüdür.

Yazarın yine Yeni İnsan Yayınevi etiketiyle çıkan "Hayvan Haklarını Savunmak - Abolisyonist Veganın El Kitabı" isimli bir kitabı daha bulunmaktadır.

Ayşe Ceren Kaya

1991'de Balıkesir'de doğdu. Lise eğitimini İzmir Atatürk Lisesi'nde, üniversite ve asistanlık eğitimini Marmara Tıp Fakültesi'nde tamamladıktan sonra psikiyatri uzmanı oldu. 2017-2019 yılları arasında Kanada'da McGill Üniversitesi Kültürel Psikiyatri departmanında felsefe, antropoloji ve insan hakları üzerine eğitimlere ve klinik çalışmalara katıldı. Hayvan haklarına ilgi duyması üzerine yaptığı araştırmalar sonucunda vegan oldu. 2020 yılından beri hayvan hakları ve veganlık savunusu yapıyor, bu alanda eğitimler veriyor. Halen Artvin'de psikiyatri uzmanı olarak çalışıyor.

Veganlığı Anlamak

Hayvanların Ahlaki Değeri

Gary L. Francione

Türkęesi: Ayęe Ceren Kaya

Yeni İnsan Yayınevi-538
Ekoloji Serisi-106
Veganlığı Anlamak
Gary L. Francione
1. Baskı, İstanbul, Kasım 2024

Genel Yayın Yönetmeni: Aytaç Timur
Türkçesi: Ayşe Ceren Kaya
Editör: Gökalp Küçükhüseyinoğlu
Son Okuma: Cem Doruk Timur
Kapak Tasarım: Melike İzat
Dizgi: Alaz Designing

2020 ©Gary L. Francione
Kitabın Türkçe yayın hakları Columbia University Press'ten Akçalı Telif Hakları Ajansı aracılığıyla alınmıştır.

©Tohum Yayıncılık Turizm Reklam ve Sağlık Hizm. San. Tic. Ltd. Şti.
Aziz Mahmut Hüdayi Mah. Serhaseki Sk. Çam Apartmanı No:4 İç Kapı No:1
Üsküdar / İstanbul

Tüm hakları saklıdır. Yayıncının yazılı izni olmaksızın, tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında, hiçbir yolla çoğaltılamaz.

www.yeniinsanyayinevi.com
yeniinsanyayinevi@gmail.com
newhumanpublisher@yahoo.com
facebook/yeniinsanyayinevi
instagram/yeniinsanyayinevi
twitter.com/yeniinsanyayin

Baskı: Asya Basım Yayın Sanayi Tic. Ltd. Şti.
15 Temmuz Mah. Gülbahar Cad. No: 62/B Güneşli-Bağcılar-İSTANBUL

Veganlığı Anlamak

Hayvanların Ahlaki Değeri

Gary L. Francione

Türkęesi: Ayşe Ceren Kaya

YENİİNSAN

İçindekiler

Çevirmen Ön Sözü.....	11
Hayvanlarla İle İlgili Eleştirel Yaklaşımlar: Teori, Kültür, Bilim Ve Hukuk	13
Teşekkür	15
Giriş	16
Vegan Olmak Gibi Bir Ahlaki Yükümlülüğümüz Var Mı?	16
Kişiler, Eşyalar ve Hayvanlar	16
Kişiye Kişi Yapan Nedir?	18
Haklar İle İlgili Bir Not	23
Veganlık	24
Ana Hatları İle Kitabın Özeti	27
Bu Kitap Nedir Ve Ne Değildir?	28

Genel Kabulümüz

– Yarı Kişi Olarak Hayvanlar

19. Yüzyıldan Önce: Eşya Olarak Hayvanlar.....	29
Yarı Kişi Olarak Hayvanlar: Bir Devrim Mi?	32
Hayvan Refahı Hareketi	34
Sorun: Hayvanların Mülk Konumu	36
Peki Daha İyi Düzenleyemez Miyiz?	42

Hayvanların Kişi Olmasına Dair

İki Modern Yaklaşım

Peter Singer ve Bazı Hayvanlar İçin <i>Hayvan Özgürleşmesi</i>	51
Tom Regan ve Bazı Hayvanlar İçin <i>Hayvan Hakları Meselesi</i>	62

Kişi Olarak Hayvanlar – Yalnızca Bir Hissedebilirlik Meselesi

“Benzer Zihinler” Yaklaşımı

Temelinde Kişi Olma	70
Hissedebilirliğin Anlamı	75
İnsanların Kişi Olması	78
Hayvanlar, Hissedebilirlik Ve Kişi Olma.....	88
İnsan Merkezilik	93
Ötenazi Hakkında Bir Not	98

Mülk Olmama Hakkı

Hak Kavramı	101
İnsanlar Ve Mülk Olarak Kullanılmama Hakkı	102
İnsan Harici Hayvanlar ve Mülk Olarak Kullanılmama Hakkı	106

Ahlaki Bir Yükümlülük Olarak Veganlık

Vejetaryenlik Yeterli Değil Mi?

(Yanıtı Şimdiden Verelim: Hayır)	111
--	-----

Ahlaki Bir Yükümlülük Olarak

Veganlığın Tarihi İle İlgili Bir Not	115
--	-----

Veganlıktan Daha Azını Öneren Yöntemler:

Hayvan Sömürüsünün Sürdürülmesi.....	118
--------------------------------------	-----

Azaltmacılık	118
--------------------	-----

Reform Kampanyaları.....	120
--------------------------	-----

Tek Konulu Kampanyalar	122
------------------------------	-----

İnsan Hakları İle İlgili Analogiler.....	124
--	-----

Radikal Mi Radikal Geleneksel Mi?.....	125
--	-----

Çizgiyi Çekmek: Kimler Hissedebilir? Peki Ya Bitkiler?.....	128
---	-----

Veganlığın Ahlaki Bir Yükümlülük Olmasına Karşı

Üç Başarısız İtiraz	130
---------------------------	-----

Hiç Kimse/ Hiçbir Şey Gerçekten Vegan Değildir	130
--	-----

Hayvansal Ürünleri Yemek Doğaldır	135
Doğuştan Vegan Olmadığımız Sürece	
Veganlık Ahlaki Bir Yükümlülük Olamaz	136
Peki Ya İssiz Ada?	137
Evcilleştirme İle İlgili Bir Not.....	140
Sonuç	143
Notlar.....	149
Giriş	149
1. Genel Kabulümüz- Yarı Kişi Olarak Hayvanlar	152
2. Hayvanların Kişi Olmasına Dair	
İki Modern Yaklaşım	156
3. Kişi Olarak Hayvanlar -	
Yalnızca Bir Hissedebilirlik Meselesi.....	162
4. Mülk Olmama Hakkı	166
5. Ahlaki Bir Yükümlülük Olarak Veganlık.....	167
Kaynaklar/Çalışma Rehberi.....	171
Giriş	171
Birinci Bölüm: Genel Kabulümüz	
- Yarı Kişi Olarak Hayvanlar.....	174
İkinci Bölüm: Hayvanların Kişi Olmasına Dair	
İki Modern Yaklaşım	177
Üçüncü Bölüm: Kişi Olarak Hayvanlar	
- Yalnızca Bir Hissedebilirlik Meselesi.....	180
Dördüncü Bölüm: Mülk Olmama Hakkı	183
Beşinci Bölüm: Ahlaki Bir Yükümlülük	
Olarak Veganlık	185
Sonuç	189

*Sizin gibi öyle çok kişi var ki! Sizin de vegan olmanızla, birlikte
yüreklerde bir devrim yapabilir ve insan harici hayvanlar için
Dünya'yı değiştirebiliriz.*

*Hayvanların ahlaken önemli olduğuna inandığı halde henüz
vegan olmayanlara ithafen.*

Çevirmenin Ön Sözü

Kendimi hep hayvansever biri olarak gördüm. Bazı hayvanları yediğimi, bazılarının derilerini giydiğimi, üzerlerinde deneyler yapılan ürünleri kullandığımı ve tüm bunların “hayvan sevgimle” nasıl geliştiğini anladığımda vegan oldum. Vegan olmak sandığımdan çok daha kolaydı. Daha da önemlisi, hayvanları biraz olsun bile önemseyen herkesin yapabileceği, hatta yapması gereken ilk şeydi. Vegan olduktan hemen sonra hayvan hakları alanında okumalar yapmaya başladım. Gary Francione’la ve geliştirdiği abolisyonist kuramla tanıştım. O zamandan beri vegan olmayanlara neden ve nasıl vegan olabileceklerini, vegan olanlara ise nasıl aktivizm yapabileceklerini anlatıyorum.

Gary Francione’un Hayvan Haklarına Abolisyonist Yaklaşımı bize temelde şunları söyler: Her hissedebilir varlık gibi hayvanlar da başkasının malı veya kaynağı olmamalıdır. Türcülük de dahil olmak üzere tüm ayrımcılıkları reddetmemiz, vegan olmamız ve hayvan sömürüsünün tamamına karşı çıkmamız gerekir. Şiddetsizliği benimseyip vegan olduktan sonra da başkalarını bilgilendirmemiz gerekir. Abolisyonist Yaklaşımın bu ilkeleri vegan aktivizmde benim için hep yol gösterici oldu. Buradan yola çıkarak Türkiye’deki abolisyonist hareketin düzenlenlediği vegan stantların, pikniklerin, atölyelerin ve kampların bir parçası oldum. Aktivizmin önemli bir kısmı olarak gördüğüm eğitim alanında da hayvan haklarına dair Türkçe kaynakları arttırmak adına çeviriye yöneldim.

Elinizde tuttuğunuz bu kitap veganlık üzerine kapsamlı bir çalışma. Hayvanları bir yandan önemserken, bir yandan da onları nasıl eşyalar ve insanlar arasında bir yerde konumlandırıdığımızı, hayvan haklarına dair yaklaşımları ve neden vegan olmamız gerektiğine dair bilgileri içeriyor. Vegan olmayanlara ithafen yazılan bu kitabın, veganlar için de bilgilendirici bir kaynak olacağını düşünüyorum.

Kitapta hayvan hakları alanına ait çokça terim kullanılıyor. Bu terimleri abolisyonist perspektife ve literatüre bağlı kalarak çevirdim.

Kimi yerlerde Francione'un eski metinlerinde yer alan terimlerin çevirisinde değişiklikler yaptım. Francione'un Tom Regan'ın hayvan hakları kuramından devraldđı "moral agent" kavramı için daha önce kullanılan ahlaki fail terimini korurken, "moral patient" kavramını Francione'un eski metinlerindeki gibi "ahlaki müteessir" olarak değil, "ahlaki etkilenen" olarak çevirdim. "Inherent value" terimini geçmiş metinlere bağlı kalarak "içkin değer" olarak çevirdim, "intrinsic value" ve "extrinsic value" terimleri için sırası ile "içsel değer" ve "dışsal değer" terimlerini kullandım. Hayvanları eşyalar ve kişiler arasında bir yerde konumlandırmamızı tarif eden "quasi-person" kavramını "yarı kişi" olarak çevirmeyi tercih ettim.

Hayvanlara dair toplumsal tartışmayı dönüştürmemize yardımcı olacağını düşündüğüm bu kitabın Türkçe'ye kazandırılmasına olanak tanıyan Yeni İnsan Yayınevi Genel Yayın Yönetmeni Aytaç Tolga Timur'a ve Çeviri Editörü Gökalp Küçükhüseyinoğlu'na ne kadar teşekkür etsem az. Çeviri sürecinde desteğini esirgemeyen vegan aktivist arkadaşlarım Gülce Özen Gürkan, Berk Efe Altınal ve Eda Çıvaş'a, metni titizlikle okuyup yazım ve anlatım önerileri sunan anneme teşekkür ederim. Ve son olarak kedilerimiz Can, Asuman ve Mecnun'a, köpeğimiz Lokma'ya ve bu kitabın çevirisi sırasında kaybettiğimiz kedimiz Mişa'ya...

Ayşe Ceren Kaya
Ağustos, 2024
Artvin

HAYVANLARLA İLE İLGİLİ ELEŞTİREL YAKLAŞIMLAR: TEORİ, KÜLTÜR, BİLİM VE HUKUK

Hayvan araştırmalarının geliştirmekte olan disiplinlerarası alanı, geleneksel yaklaşımların kısıtlılıklarını aşarak hayvan deneyiminin doğasını ve hayvanların ahlaki statüsünü aydınlatmayı amaçlar. Hayvanlarla ilgili güncel çalışmaların özelliği, disiplinlerarası sınırı aşmanın ve felsefe, hukuk, sosyoloji, siyaset teorisi, davranış bilimleri ve edebiyat çalışmaları gibi alanların hayvanlarla ilgili yaklaşımlarındaki benzerlikleri ve farklılıkları araştırmanın önemini giderek artan bir şekilde tanımasıdır. Bu farkındalık, eleştirel düşünmenin bizzat kendisine ilişkin kavramlarla birlikte, insanlığa ve insanların hayvanların dünyasıyla kurduğu ilişkiye dair geleneksel varsayımlar üzerine yeniden düşünmeye açık olmayı beraberinde getirdi. Bu seride yayımlanan kitaplar, insanlar ve insan harici hayvanlar arasındaki ilişkiler ve karşılaşmalardan doğan temel sorulara odaklanarak eleştirel sorgulamanın temel terimleri ve yöntemlerine dair modern düşünceye katkıda bulunmayı ve sonuçta geleneksel olarak disiplinlerarası sınır ile dar bir biçimde kısıtlanan soruların ve sorunların disiplinlerarası araştırılması için tartışmaya alan açarak doğanın ve insan harici hayvanların ahlaki önemine dair algımızı zenginleştirmeyi amaçlıyor.

- *Animal Rights Debate: Abolition or Regulation?*, Gary L. Francione ve Robert Garner
- *Animal Rights Without Liberation: Applied Ethics and Human Obligations*, Alasdair Cochrane
- *Experiencing Animal Minds: An Anthology of Animal-Human Encounters*, editörler Julie A. Smith ve Robert W. Mitchell
- *Animalia Americana: Animal Representations and Biopolitical Subjectivity*, Colleen Glenney Boggs

- *Animal Oppression and Human Violence: Domestification, Capitalism, and Global Conflict*, David A. Niebert
- *Animals and the Limits of Postmodernism*, Gary Steiner
- *Being Animal: Beasts and Boundaries in Nature Ethics*, Anna L. Peterson
- *Flight Ways: Life and Loss at the Edge of Extinction*, Thom van Dooren
- *Eat This Book: A Carnivore's Manifesto*, Dominique Lestel
- *Beating Hearts: Abortion and Animal Rights*, Sherry F. Colb ve Michael Dorf
- *The Wake of Crows: Living and Dying in Shared Worlds*, Thom van Dooren

Teşekkür

Columbia University Press'teki editörüm Wendy Lochner ve redaktörüm Robert M. Demke, Lowell Frye, Susan Pensak ve kitabın kapağının tasarımını yapan Milenda Nan Ok Lee dahil olmak üzere tüm ekibe çok teşekkür ederim.

David Benatar, Daniel Came, Cora Diamond, Joy Knight, Dave Langlois, Vance Lehmkuhl ve Frances McCormack'e geri bildirimleri için minnettarım. Ayrıca Lincoln Üniversitesi felsefe bölümünden çalışma arkadaşlarım Daniel Came, Mark Hocknull, Olley Pearson, Brian Pitts ve Ralf Weir'e destekleri ve çalışmalarımı yüreklendirdikleri için teşekkür ederim.

Bu meseleye dâhil olduğum neredeyse son kırk yıl boyunca her bir adımda benimle olan hayat arkadaşım Anna Charlton'a ne kadar teşekkür etsem az. Onunla hayvan etiği ve hayvan yasası derslerini birlikte veriyoruz, birçok eserin ortak yazarıyız, öğrencilerin hayvanlarla ilgili davalarda bizimle çalışarak akademik kredi kazandıkları, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki üniversitelerde türünün ilk örneği olan Rutgers Üniversitesi Hayvan Hakları Hukuk Kliniği'nin (Animal Rights Law Clinic) ortak yürütücüleriyiz. Anna bu kitabın taslağını defalarca okudu ve yorumları çok kıymetli oldu. Buradaki fikirler benim olduğu kadar kendisininindir.

Son olarak ailemin insan harici üyelerine teşekkür etmeliyim -Maya, Duncan, Maggie, Daphne ve Finlay- ben bu satırları yazarken yanı başımda oturdular (George bu kitaba başladığımda bizimleydi ancak onu kaybettik ve kendisini felaket şekilde özlüyoruz). Onlar ve bu zamana kadar evimizi paylaşan ve vefat eden yirmi kurtarılmış köpek ve birçok hamster da insan harici kişi olmanın ahlaki gerçekliğinin ve hissedebilir insan harici hayvanların yaşamlarını sürdürmekten yana bir çıkarı olmadığına ve öldürülmeleri halinde hiçbir şey kaybetmeyeceklerine dair varsayımların saçmalığının ve kibrinin bize sürekli hatırlatıcıları oldu.

Giriş

Vegan Olmak Gibi Bir Ahlaki Yükümlülüğümüz Var Mı?

Hayvanların ahlaki bir öneme sahip olduğunu düşünenler de dâhil olmak üzere birçok insan, bazılarının neden vegan olduğuna ve neden ahlaki nedenlerle hayvanları yemediğine, giymediğine veya başka amaçlarla kullanmadığına anlam veremez. Veganlığı aşırı uç bir tutum olarak görür. *Kendilerinin* vegan olmak ile ilgili bir ahlaki yükümlülüğü olduğunu kesinlikle düşünmez.

Bu kitapta, hayvanların ahlaki açıdan bir önemi olduğunu düşünüyorsanız vegan olmakla yükümlü olduğunuzu savunacağım. Bunda herhangi bir aşırılık yok. Aksine, aşırı derecede tutarsız olma anlamında bir aşırılığın, hayvanların ahlaki bir değeri olduğuna inanmaya rağmen halen vegan *olmamak* olduğunu savunacağım.

“Hayvanların ahlaki bir önemi olduğunu düşünüyorsanız vegan olmakla yükümlüsünüz,” sözlerime dikkat edin. Bu kitabın hayvanların ahlaki açıdan önemi olduğunu düşünenlere hitap ettiğini en baştan açıklığa kavuşturalım. Yani hayvanların ahlaki olarak herhangi bir değeri olmadığı ve onlara karşı ahlaki yükümlülüğümüz olmayan varlıklar olduğu görüşündeyse bu kitabı okumayı şimdi bırakabilirsiniz çünkü sizi bunun aksine ikna etmek için çaba göstermeyeceğim. Hayvanların ahlaken değerli olduğunu düşünen birçok insandan *biriyse* hayvanları kendi çıkarınız için salt bir kaynak olarak kullanmamakla yükümlü olduğunuzu savunacağım. Ahlaken vegan olmakla yükümlüsünüz.

Kişiler, Eşyalar ve Hayvanlar

Ahlaki değer dünyamız, aşağıda tanımlayacağım üzere iki tür varlıktan oluşur: *Kişiler ve eşyalar*.

Kişiler ahlaki önemi olan ve bizim de kendilerine yönelik ahlaki yükümlülüklerimizin olduğu varlıklardır. Kişiler ahlaki bir değere sahiptir. Kişi kümesindeki varlıkların “içkin değeri” olduğu söylenir yani ahlaki değere sahip olmaları, dahil oldukları varlık kümesinden kaynaklanır. Bu konuda felsefî görüşler çeşitli olsa da kişiler aynı zamanda *haklara* sahip olabilen varlıklardır. Eşyalar kişi kümesine girmeyen diğer her şeydir. Eşyalar “dışsal değere” sahiptir yani eşyaların bizim biçtiğimiz ötesinde bir değeri yoktur. Hak sahibi olamazlar. Elbette bu, bazı eşyalara fazlaca değer atfetmediğimiz anlamına gelmez. *Mona Lisa* çok değerli olmasına rağmen bir eşyadır. Ancak eşyaların değeri *bizlerin* yani ahlaki değeri olan kişilerin *onlara* değer biçmesinden kaynaklanır. Hepimiz *Mona Lisa*’nın berbat bir sanat eseri olduğuna kanaat getirir ve onu parçalamaya karar verirse bunu yapmakla resmin kendisine bir ahlaksızlık etmiş olmayız. Kişilerin eşyalara karşı yükümlülükleri olamaz. *Mona Lisa*’nın parçalanmama gibi bir hakkı olamaz.¹

Eşyalarla ilgili yükümlülüklerimiz olabilir fakat eşyalara karşı bir yükümlülüğümüz olamaz. Örneğin, size taş atmamak gibi bir yükümlülüğüm olabilir fakat bu, taşa karşı bir yükümlülük değildir, size karşı bir yükümlülüktür, taşla yalnızca ilgilidir. *Mona Lisa*’yı sevdiğiniz için onu parçalamamak gibi bir yükümlülüğüm olabilir. Ama bu size karşı bir yükümlülüktür, resme değil.

“İnsan” ve “kişi” kelimelerini eş anlamlı olarak görmek gibi genel bir eğilim vardır. Yine de bu iki kavram eş anlamlı değildir. “İnsan” biyolojik bir kategoridir, “kişi” ahlak felsefesine ait bir kategoridir. Birisinin insan olup olmadığını sorduğumuzda biyolojiye dair bir soru yöneltiriz, kişi olup olmadığını sorduğumuzda ise o varlığın bir ahlaki değerinin ve bizim ona karşı ahlaki sorumluluklarımızın olup olmadığını sorarız.

Kişi olmanın belli başlı avantajları vardır. Kişiler, kişi olmalarının sonucu olarak bazı korumalara hak kazanır. Kişilere acı ve ızdırap çektilmesi ya da herhangi bir şekilde zarar verilmesi için meşru bir sebebin olması gerekir. Bununla birlikte, kişi olmanın en önemli yanı, kişilerin varoluşlarını sürdürmekten yana çıkarını ciddiye *almamızdır*. Örneğin, düşünür Michael Tooley kişi olmayı, birinin “yaşam hakkının ciddiye alınması” için sahip olması gereken bir özellik olarak tanımlar.² Kişileri köle olarak, rızaları haricinde biyomedikal deneylere denek olarak veya zorunlu organ vericisi olarak kullanmayız. Kişi olmak kendi yaşamı ile ilgili bir tür korumaya sahip olmak demektir. Kişileri salt birer kaynak olarak görmeyiz veya onları başkalarına faydası olacak diye kullanıp öldürmeyiz. Onları öldürmemiz için *gerçekten* iyi bir sebebimizin olması gerekir.

Kişıyi Kişı Yapan Nedir?

Etikçiler kişı olmayı genellikle bazı bilişsel veya zihinsel özellikler veya becerilerle ilişkilendirir. Düşünüre göre değişmekle beraber bu bilişsel özellikler öz farkındalık, geçmiş ve gelecek algısı, karşılıklı ilişkilere girebilme yeteneği, soyut düşünebilme becerisi gibi özelliklerdir. Örneğin biyoetik uzmanı Joseph Fletcher kişı olmaya dair son yüz yıl içinde en fazla atıf alan makalesinde, kişı olmanın on beş özelliği olduğunu öne sürer: asgari düzeyde bir zekâ (20 puanın üzerinde bir IQ), öz farkındalık, öz denetim, zaman algısı, gelecek algısı, geçmiş algısı, başkaları ile ilişki kurma becerisi, başkalarını gözetme, iletişim, varoluşunu yönetme, merak, değişim ve değişebilirlik, varoluşun mantıksal ve duygusal yönlerinin dengesi, mizaç ve neokortikal işlevler.³ Düşünür John Locke (1632-1704) daha kısa ve öz biçimde kişıyi, “Akıl yürütebilen, mantık ve derin düşünme yetisine sahip, kendisinin farkında, kendisini farklı zaman ve mekânlardaki mevcudiyetiyle tek bir şey olarak algılayan, düşünen ve zeki bir varlık,” olarak tanımlamıştır.⁴

Ahlaki bir kavram olarak kişı olmak (hukuki olandan farklı olarak)⁵ genel anlamı ile insanlara ya da daha açık bir ifadeyle en azından toplumsal kurumlara katılım gösterebilecek ve başkaları ile asgari düzeyde ilişki kurabilecek olanlara atfettiğimiz özelliklerle ilişkilidir.

Peki ya insan harici hayvanlar? Onların ahlaki değeri var mı? Onlar birer kişı mi? Yoksa sadece eşya mı?

Kısa cevap, toplumun gözünde ikisi de oldukları.

Bir taraftan hayvanlarla ilgili genel kabulümüz çok nettir: Hayvanlar salt bir eşya değildir. *Bir nebze* de olsa ahlaki değere sahiptir. Çoğumuz hayvanlara *gereksiz yere* acı çektirmeyi ahlaken yanlış bulur ve onlara *insani* bir şekilde davranmakla yükümlü olduğumuzu düşünürüz. Hayvanlara *gereksiz yere* acı çektirmeyi ve zalimce davranmayı *onlara karşı* yapılan bir yanlış olarak değerlendiririz. Başka bir deyişle, yükümlülüklerimizin hayvanlarla ilgili olduğunu düşünmekle kalmaz, aynı zamanda hayvanlara karşı yükümlülüklerimiz olduğunu da kabul ederiz. Bu genel kabulümüz artık tartışmaya bile gerek olmadan toplum tarafından o denli benimsenmiştir ki uzun zamandan beri ceza hukukunda hayvanlara “insani” muamele edilmesinin gerekliliği yer alır ve hayvanlara “gereksiz yere” acı çektirme yasaklanmıştır. *Hayvan refahı* yaklaşımı denilen bu görüşün kaynağı on dokuzuncu yüzyılda hayvanların ahlaki ve yasal topluluğa dahil edilmesiyle beraber tanımlanan paradigma değişimine dayanır.

Diğer bir taraftan, toplumun önemli bir kısmı hayvanların acı çekmemekten yana ahlaken önemli bir çıkarı olduğunu kabul ettiğini iddia etmesine rağmen hayvanların yaşamından yana çıkarı olduğunu görmezden gelir. Hayvanlar kesinlikle kendilerine acı veren bir yöntemle öldürülmek istemez ancak bu durum çoğunluğa göre acı çekmemekten yana çıkar sahibi olmanın genel anlamda bir işlevidir, hayvanların yaşamlarını sürdürmek istemesi ile ilgili değil. Bu görüşe göre hayvanlar bir nevi “sonsuz şimdiki zaman” içinde yaşar ve bir gelecek algısına sahip değildir. Hayvanlara iyi davrandığımızda ve en nihayetinde acı çekmeme den yaşamlarını sonlandırdığımızda onlara gerçek anlamda zarar vermiş olmayız çünkü ne de olsa yaşamdan ve gelecektekenden yana çıkarları yoktur. Böylece, kişi olma statüsünün temel unsuru olan “yaşamın korunması” hayvanlara layık görülmemiş olur. Hayvanlar “insani” bir şekilde kullanılması gereken eşyalardır. Hayvanlar *mülk* konumundadır yani gerçek anlamda alınan ve satılan şeylerdir. Böylece hayvanlara *sahip olur* ve onları salt bir kaynak olarak kullanırız. Hayvanları kendi çıkarımız için öldürürüz.

Çoğumuz insan harici hayvanları *yarı kişi* denen üçüncü bir kategoriye ait görürüz. Hayvanlar kişi değildir ancak en azından geleneksel görüşe göre salt bir eşya da değildir. Acı çekmemekten yana ahlaken önemli çıkarları vardır ama yaşamlarından yana ahlaken önemli çıkarları yoktur.

Buradaki sorun, bu iki seçeneğin birlikte var olmasının imkânsız olmasıdır. Ahlaki değer dünyamız yalnızca kişiler ve eşyalar olarak iki kategoriden oluşur dediğimde ciddiydim. Bu kitapta, yarı kişi olma durumunun işlemediğini savunacağım *çünkü hayvanların mülk statüsünün anlamı, hayvanların eşya dışında bir şey olamayacağıdır*. Hayvanlar mülk konumunda olduğu için ahlaki değere sahip olamaz, yalnızca bizim onlara atadığımız ekonomik bir değere sahiptir. Acı çekmemekten yana çıkarlarını, genellikle onları ekonomik olarak daha etkili bir biçimde kullanmamız için gerekli olduğu ölçüde koruruz. Örneğin, büyükbaş hayvanlar kesimden önce bayıltılır çünkü bayıltılma işlemi korku içindeki hayvanın debelenerek bedenine vereceği maddi hasarı ve işçilerin yaralanmasını azaltır. Hayvanların çıkarlarını genellikle bizim de çıkar sağlayacağımız, özellikle de maddi bir çıkar sağlayacağımız durumlarda koruruz.

Bazı durumlar vardır ki hayvanların çıkarlarına daha fazla önem atfederiz ancak bu durumlar benim şu ana kadar hayvanların mülk statüsü hakkında söylediklerime istisna değildir, aksine, bu konunun

doğrudan karşılığıdır. Örneğin, bazılarımız evcil hayvanlarla birlikte yaşar. Evcil hayvanlar bizim malımızdır. Onlara daha yüksek bir değer atfetmeyi ve ailemizin sevilen bir üyesi gibi davranmayı seçebiliriz. Fakat hayvanlar bizim malımız olduğundan onlara neredeyse hiç değer vermeme ve onları öldürme, yeni bir sahip bulunamazsa öldürülecekleri bir barınağa bırakma veya öldürmesi için veterinerine götürme gibi mal sahiplerinin sahip olduğu haklara sahibiz.

Dahası, hayvanlar mülk statüsünde olduğundan hayvanlara gereksiz yere acı çektirmeme gibi kabul ettiğimizi iddia ettiğimiz ahlaki kurallara tutarlı bir şekilde uyamayız. Genellikle hayvanların belirli bir şekilde kullanımının gerekli olup olmadığı sorgulamaya açılmaz. Bunun yerine, söz konusu kullanım gereksiz *olsa bile*, bu kullanımı sürdürmek için hayvanlara belirli bir şekilde acı çektirmenin gerekli olup olmadığı sorgulanır. Ancak bir hayvan kullanımının kendisi bir zorunluluk değilse bu kullanıma ilişkin çektirilen acıların *tamamı* gereksizdir. Çoğumuz hayvanları ahlaki değeri olan varlıklar olarak gördüğünü iddia etse de onları kullanmanın gerekliliğine dair geçerli hiçbir sebebin olmadığı durumlarda bile hayvanların salt bir kaynak olarak kullanılmasını kabullenmiştir.

Her koşulda, “insani” muamele kavramı çeşitli sebeplerle bir *fanteziden* ibarettir. İnsani muamelenin birincil amacı hayvanları sömürürken kendimizi daha iyi hissetmemizi sağlamaktır. Hayvanlar, hayvan refahı yasaları altında çok az bir korumaya sahiptir ve mülk statüsünde olmaları, refah standartlarının ahlaki değerlere göre değil, ekonomik çıkarlara göre belirlenmesini sağlar. Aldığımız, sattığımız, kullandığımız ve öldürdüğümüz mallar olan hayvanların çıkarlarına yüksek bir ahlaki değer atfetmemiz olası değildir.

Peki bu sorunun bir çözümü var mı? Tabii ki var, yoksa bu kitap olmazdı! Hayvanların eşyamız olmadığı ve ahlaki bir değere sahip olduğu konusunda hemfikirsek onları kendi yararımız için salt bir kaynak olarak kullanmamamız gerekir -onları her ne kadar sözde “insani” şekillerde kullanırsak kullanalım. İnsan harici hayvanların da kişiler kümesine dâhil olduğunu yani yaşamları hakkında ahlaki önemi olan, çıkarı olan varlıklar olduğunu kabul etmemiz gerekir. Aslında bunu yapmamamız için geçerli hiçbir sebep yok. İnsanlar söz konusu olduğunda normal işlevselliğe sahip olanlarla ilişkilendirilen özelliklerden bazılarına hatta birçoğuna sahip olmayanları dahi birer kişi olarak kabul ederiz. Yani kişi olma kuramının ayrıntılarına dalmamıza gerek kalmadan insanlar için iki tip kişi statüsünü tanırız: Ahlaki failer ve ahlaki etkilenenler.

Ahlaki failler, normal işlevselliğe sahip insanların mantıklılık, öz farkındalık ve benzeri tüm özelliklerine sahip olanlardır, bu sebeple kendi eylemlerinden sorumlu tutulurlar ve başkalarına karşı yükümlülükleri vardır. Ahlaki failler toplumsal, politik ve yasal tüm kurumlara tamamen katılabilen kişilerdir. Örneğin, oy verebilirler ve sözleşme imzalayabilirler. Suç teşkil eden eylemlerinden sorumludurlar. *Ahlaki etkilenenler*, kişi olmanın tüm özelliklerine sahip olmayan veya normal düzeyde işlevsel insanlar kadar bu özelliklere sahip olmayanlardır; başkalarına karşı eylemlerinden sorumlu tutulmazlar ancak yine de eşya statüsünde değillerdir. Ahlaki etkilenenler normal işlevselliği olan kişiler değildir, toplumsal, politik ve yasal kuruluşlara tamamen katılım gösteremezler. Bazı ahlaki etkilenenler -örneğin çocuklar- zaman içinde ahlaki fail olabilir. Bazıları ise -örneğin zihinsel engelliler- ahlaki etkilenen olarak kalmaya devam eder.

Ahlaki failler kişi olmanın karakteristik özelliklerine değişen düzeylerde sahip olsa da bu özelliklere sahip olmakta ortaktır. Buna karşın ahlaki etkilenenler kişi olmaya dair özelliklerin bazılarını veya birçoğuna sahip olmamaları veya ahlaki fail olmak için bu özelliklere yetersiz düzeyde sahip olmaları nedeniyle daha fazla çeşitlilik gösteren bir gruba temsil eder. Ahlaki etkilenen olmak için mutlak bir alt sınır var mıdır? *Hissedebilir* her insanın yani öznel olarak farkındalığı ve bilinçli deneyimi olan her insanın, bilişsel gelişmişlik seviyesinden bağımsız olarak ahlaki bir değere sahip olduğu konusunda hemfikir olduğumuzu düşünüyorum. Öznel olarak farkındalığı olan bir insanı salt bir kaynak olarak görmeyi ahlaken kabul edilebilir bulmayız. Herhangi bir insanın zorunlu organ bağışçısı veya biyomedikal bir deneyin rızası olmayan katılımcısı olarak kullanılmasını veya başka bir insanın mülkü olmasını ahlaki olarak yanlış buluruz. *Tüm insan ahlaki etkilenenler, yalnızca bilinci açık olanlar bile, birer kişidir.* İster ahlaki fail ister ahlaki etkilenen olsun, tüm insan kişilerin yaşamını sürdürmekten yana ahlaken önemli bir çıkarı olduğunu kabul ederiz. İleri evre *bunaması* olup da bir çeşit sonsuz bir şimdiki zamanda yaşayan bir insan, normal işlevselliğe sahip birinden oldukça farklıdır. Fakat ahlaki failler de ahlaki etkilenenler de birer kişidir. Onlara her açıdan eşit davranmasak da -ki davranmamalıyız da- ikisinin de eşit olduğu bir mesele olduğunu kabul ederiz: Bu kişilere salt bir kaynak olarak muamele etmek meşru değildir.

Bu kitaptaki ana düşünce, hissedebilirliğin tıpkı insanlarda olduğu gibi insan harici hayvanların kişi olmasını gerekçelendirmek için ihtiyaç duyduğumuz *tek şey* olduğudur. Hissedebilir varlıkların bilinçli dene-

yimi, evrende çıkarı olan varlıkları çıkarı olmayan tüm diğer şeylerden ayırır. Tüm hissedebilir varlıkların ortak yönü, o varlık *olmak* denen bir şeyin olmasıdır. İnsan olmak diye bir şey vardır, zürafa olmak diye bir şey vardır, balık olmak diye bir şey vardır ama Mona Lisa tablosu veya kahve bardağı olmak diye bir şey *yoktur*. Hissedebilir varlıklar, hissedebilir olmak haricinde birbirinden oldukça farklıdır ancak hepsi bir zihne ya da çıkara sahip olmayan diğer varlıklardan kategorik olarak ayrışır. *Mona Lisa* olmak veya bir kahve bardağı olmak diye bir şey *yoktur*. Her hissedebilir varlık, *bir çeşit* zihne ve çıkara sahiptir, bu nedenle zihni ve çıkarı olan diğer varlıklara benzer ve zihni ve çıkarı olmayan diğer her şeyden de farklıdır. Hissedebilirlik dışındaki bilişsel özellikler birçok açıdan önemli olabilir ancak bizim hissedebilir kişileri salt bir kaynak olarak kullanıp kullanmamamız konusu bunlardan biri değildir.

Son yıllarda hayvan zihni hakkında birçok tartışma yürütüldü. Hayvan zihni ile insan zihninin daha önce düşündüğümüzden çok daha benzer olduğunu kabul edenlerin sayısının giderek arttığını söyleyebiliriz. Ancak halen hayvan zihninin *doğasına* ilişkin çok fazla anlaşmazlık vardır. Yine de hayvanların çoğunun hissedebilir olduğu ve bir çeşit bilinçli deneyime sahip oldukları konusunda genel bir uzlaş söz konusudur. Felsefeci Mark Rowlands *Can Animals Be Persons?* (Hayvanlar İnsan Olabilir mi?) kitabında insan harici hayvanların kişi olmak için sağlaması gereken dört koşulu tanımlar: Bilinçlilik, biliş, öz farkındalık ve başkalarına yönelik farkındalık.⁶ Bilinçli olmayı en kolay karşılanabilen ve en tartışmasız kriter olarak görür. *Cambridge Bilinç Deklarasyonu*'na göre tüm memeliler ve kuşlar ile ahtapot gibi kafadan bacaklılar şüphesiz bilinçlidir.⁷ Balıkların hissedebilir olduğuna dair uzun süredir bilimsel olarak güçlü kanıtlar vardır⁸ ve artık balıkların hissedebilirliği yaygın olarak kabul görmektedir.⁹ Bilincin gizemle dolu olduğunu düşünen bazı felsefecilere¹⁰ ve halen bir kısım insanın hayvanların bilinçli olduğunu reddetmesine¹¹ rağmen hayvan bilincinin varlığına dair ciddi bir uzlaşmazlık yoktur.

Hayvanların bilinçli olduğu düşüncesi bizim için çok da şaşırtıcı olmasa gerek. Hayvanların ahlaki öneme sahip olmasına ve onlara “insani” muamele etme yükümlülüğümüzün olduğuna dair genel kabul gören görüşümüz hayvanların bilinçli ve hissedebilir varlıklar olmasına dayanır. Yaklaşık son iki yüzyıldır var olan zulüm karşıtı yasaların kayaları, bitkileri veya tabloları kapsamamasını önemsemedik. Hayvanlar hissedebilir olmasaydı -acı deneyimlemeyi istemeyen, tercih etmeyen, arzulamayan bir zihne sahip olmasaydı- onlara karşı zalim olmak diye bir şeyden bahsedemezdik.

Hissedebilir insan harici kişileri, bilinci açık olan insan ahlaki etkilenenlerden farksız olarak görmemizi engelleyen sebebin *yalnızca insanmerkezciliğimiz* yani kendimizi evrenin en önemli varlığı ve merkezi olarak görmemiz anlamına gelen kibirli düşünce biçimimiz olduğunu öne süreceğim. İnsan harici hayvanların kişi olduğunu kabul ettiğimizde, onları her ne kadar sözde “insani” bir şekilde olursa olsun kendi çıkarımız için kaynaklar olarak kullanamayız. Onları malımız olarak kullanmayı ve öldürmeyi meşrulaştıramayız.

Haklar ile İlgili Bir Not

Bu kitapta haklardan sıkça bahsedeceğim. Bir hakkın ne olduğu ile ilgili gizemli veya karmaşık hiçbir şey yoktur. Haklar basitçe, *çıkarları korumanın bir yoludur*. Bir çıkarın -ister insanlara ister insan harici hayvanlara ait olsun- gözetilmediği takdirde başkaları için olumlu sonuçlar vermesine rağmen korunmasını savunmak, bu çıkarın haklar ile korunması gerektiğini söylemenin başka bir yoludur. Örneğin, kendimi ifade ederek fikir dünyasına katkı sunmaktaki çıkarımın bazı kişiler konuşmamın içeriğinden hoşnut olmasa da korunması, ifade özgürlüğü hakkımın olduğu anlamına gelir. Konuşmaktan yana çıkarımın korunması genellikle konuşmamın sonuçları tarafından belirlenmez.

Hayvanların ahlaki olarak bir önemi varsa eşya muamelesi görmeme ve mal olarak kullanılmama hakkına sahip olduğu görüşünü savunacağım. *Hayvanların kişi olma hakkı olmalıdır*. Bunun anlamı, insanlar onların kişi statüsünü reddettiğinde bundan fayda sağlayacak olsa bile kişi statülerinin korunması gerektiridir. Kişi statüleri bu şekilde korunmazsa insanın çıkar sağlayacağını düşündüğü her durumda hayvanların eşya muamelesi görme riski vardır. Hayvanların mülk olmama hakkını tanımamız, onları tüm acıdan ve ölümden kurtarmamız veya bir tilki bir tavşanı öldürürken araya girmemiz anlamına gelmez. Ancak bu, onları salt bir kaynağımız olarak kullanılmaları sonucunda ortaya çıkacak olan *tüm ızdıraptan korumakla yükümlü olduğumuz* anlamına gelir.

Burada haklardan bahsederken *yasal* haklardan değil, *ahlaki* haklardan -aslında tek bir ahlaki haktan, mülk olmama hakkından- bahsettiğimin anlaşılması çok önemli. Hayvanlara oy verme hakkı *tanıyalım* demiyorum (gerçi bu hakkı tanısak büyük ihtimalle dünyanın politik durumu çok daha iyi olurdu), araba sürme hakkından veya başka haklardan bahsetmiyorum. Hayvanlarla ilgili ahlaki düşüncemizde temel bir değişiklikten ve onları ahlaki açıdan eşya olarak değil, kişi olarak

görmemizin kabulünden bahsediyorum. Yeterince kişi hayvanların mülk olmamakla ilgili ahlaki hakkını tanırsa bu ahlaki hakkı destekleyen ve yürürlüğe sokan yasal bir hak da tanımlanır. Ancak bir paradigma değişimi olmadıkça ve biz insan harici hayvanları ahlaki açıdan kişi kabul etmedikçe hayvanların mülk olmama hakkının yasal olarak tanınması mümkün olamaz. Amerika Birleşik Devletleri Anayasası'na göre kölelik yasaktır ancak bu yasal koruma, başka insanlara sahip olunmasının yanlışlığına dair ahlaki bir farkındalık geniş kitleler tarafından benimsenmemiş olsaydı asla sağlanamazdı. Yeterli sayıda insan, hayvanların ahlaki önemi olmasının onlara mülk olmama ahlaki hakkını tanımamızı gerektirdiğini anlarsa hayvanların insan çıkarları için kullanılması ve sistematik olarak sömürülmesi sona erer. Artık hayvanları salt bir kaynağımız olarak kullanmayı bırakırız. Vegan oluruz.

Veganlık

İnsan harici hayvanlar birer kişiye ve başkasının malı olarak kullanılmama hakkına sahipse onları sistematik olarak sömürmeye *son vermemiz* gerekir. Çünkü tüm sömürü biçimlerinde hayvanlar bizim malımızdır. Günümüzde hayvanlara ilişkin toplumsal söylem *muameleye* -hayvan sömürüsünü sözde daha “insani” koşullarda gerçekleştirmeye- odaklanır. Bu söylemin değişmesi ve tartışmanın insan harici hayvanları yemek, giyim, eğlence, spor, araştırma ve diğer alanlarda *kullanmanın* meşru olup olmadığına odaklanması gerekir.

Veganlığın tanımı ile başlayalım. Bu kitaptaki çıkarımlara yön veren veganlık tanımı şudur: *Veganlık, hayvan kullanımının tamamına son verme amacı ile hayvanları veya hayvansal ürünleri mümkün olan en son mertebeye kadar yememek, giymemek veya başka şekillerde kullanmamak anlamına gelir çünkü herhangi bir hayvan kullanımı ahlaki olarak meşru kılınamaz.*

İlk önce bu tanımla ilgili en azından üç konuya açıklık getirmemiz gerekir.

Birincisi, hayvansal ürünlerin tamamını reddeden bir “vegan beslenmeden” bahsetsek, veganlığı genellikle hayvanları yeme bağlamında konuşsak ve hayvanlarla temel ilişkilene biçimimiz beslenme üzerinden olsa da (bunun sebebi her yıl yetmiş milyar kara hayvanı ve en azından bir trilyon deniz hayvanını beslenme için kullanmamız ve öldürmemizdir) veganlık bir beslenme biçiminden daha fazlasıdır. Veganlık, mümkün olan mertebenin en son noktasına kadar herhangi bir hayvan sömürüsüne doğrudan katılmamaktır. Veganlar hayvanları

yemez, giymez ve hayvansal ürünleri kullanmaz. Sirklere, hayvanat bahçelerine ve rodeolara gitmez. Hayvansal içeriği olan ürünleri kullanmaz. Veganlık, sadece et tüketimini reddeden vejetaryenlikten de farklıdır. Ahlaki açıdan bakıldığında et ile diğer hayvansal ürünlerin herhangi bir farkı yoktur. Hayvansal ürünlerin hepsinde acı ve ızdırap vardır. Hepsinde ölüm vardır. Sonuç olarak vegan olmak ile bitkisel temelli beslenme birbirlerinden farklı şeylerdir.

Kesinlikle çevre, insanların gıdaya erişim hakkı ve insan sağlığı ile ilgili konular nedeniyle bitkisel beslenmeyi destekleyen çok güçlü argümanlar var. Hayvancılığa son vermenin, reddedilemez bir felaket olan küresel ısınma ile mücadelede en önemli adım olduğu görüşüne katılıyorum. Bitkisel beslenmeye geçmek, küresel ısınmayı önemli derecede azaltmak için hepimizin şu anda yapabileceği bir şeydir, bunu yapmak için teknolojik bir gelişmeye, yasaların veya düzenlemelerin beklenmesine gerek yoktur. Hayvancılığa karşı küresel düzeyde bir çevre hareketi olmadıkça iklim felaketlerini engellememiz mümkün olmayacaktır. Bununla beraber, bitkisel beslenme Dünya'daki açlık ve beslenme bozukluğu sorunlarını azaltmak için de etkili bir yöntemdir. Hayvancılığa son verirse dünya'daki *herkesi* besleyebilir ve ihtiyacımız olan bitkisel ürünleri yetiştirmek için çok daha az tarım arazisi kullanabiliriz çünkü hayvansal ürünlerin üretimi için çok daha fazla bitkisel ürün yetiştirmek gerekir. Dahası, bitkisel beslenmenin sağlık açısından faydalarına dair kanıtlar gün geçtikçe artmaktadır.

Fakat bu kitap ekoloji, insanların gıdaya erişimi veya insanların beslenmesi hakkında değil. Bu kitap, insan harici hayvanların ahlaki konumu ve yediğimiz, giydiğimiz veya başka şekillerde kendi çıkarımız için kaynak olarak kullandığımız hayvanlara karşı yükümlülüklerimiz hakkındadır.

İkincisi, “mümkün mertebe” kelimesini “uygulanabilir” veya “mümkün” anlamında kullanıyorum. Veganlık, hayvan sömürüsüne uygulanabilen veya mümkün olan en son mertebeye kadar doğrudan katılmamaktır. Hayvan sömürüsüne *dolaylı* olarak katılmaktan kaçınmak imkânsızdır. Her yıl o kadar çok hayvanı öldürürüz ki hayvansal yan ürünler her yerde bulunabilir ve çok ucuzdur. Bu nedenle, yolların yüzeyinde, plastiğin içinde ve hemen her üründe hayvansal yan ürünler vardır. Yollarda yürümekten veya plastik herhangi bir şeye temas etmekten kaçınmak mümkün değil. Ancak hayvanları yememek veya giymemek mümkün. Aynı zamanda kişisel bakım ürünlerinin hayvansal olmayanlarını kullanmak veya rodeolara, sirklere, hayvanat bahçelerine, avlanmaya, balık tutmaya ve benzeri şeylere gitmekten kaçınmak da mümkündür.

“Uygulanabilir” demek, “koşullar elverişli olduğunda” veya “hayvansal ürünleri gerçekten tüketmek veya hayvanları başka şekillerde sömürmek istemediğimiz zamanlarda” anlamını taşımaz. Hayvan kullanımından kaçındıkları zamanlar haricinde hayvanları kullanmaya devam eden ve kendilerini “esnek vegan” olarak tanımlayanlar var. Örneğin, “esnek vegan” olarak kendini tanımlayan biri dışarıda veya başka birinin evinde, Paris’te veya başka bir egzotik yerde, akşam yemeğinde hayvansal ürün tüketebilir. “Akşam 6’dan önce vegan” olabilir ama 6’dan sonra hayvanları tüketmeye devam eder. “Esnek veganları” vegan olarak görmüyorum. Aslında, hiç kimsenin zaten her bir öğünde sadece hayvansal ürünlerle beslenmediğini ya da tüm giyim eşyalarını hayvansal kumaşlardan oluşturmadığını düşünürsek *herkes* bu “esnek vegan” tanımının içine dahil edilebilir, bu da söz konusu kavramın anlamsızlaşması demektir.

Vegan olmayı veganlığı ciddiye almak yani seçeneğin olduğu *her durumda*, hayvan sömürüsüne doğrudan katılmamayı tercih eden biri olmak olarak tanımlıyorum.

Üçüncüsü, veganlık insan harici hayvanların haksız kullanımını reddetmeyi temsil eder ve bu, hayvanlara “insani” muamele edip etmemizle ilgili bir konu değildir. Bu, *ahlaki bir yükümlülüktür*. Hayvanların bir önemi varsa onlara her ne kadar sözde “insani” davranırsak davranalım, onları salt birer kaynak olarak kullanamayız. Vegan olmak, ahlaken yapmakla yükümlü olduğumuz bir şeydir. Vegan olmamaksa hayvanlara adaletsiz ve haksız muamele etmektir. Hayvanların çektiği acıyı sözde azaltan *birtakım* eylemlerde bulunduğumuz sürece vegan olma yükümlülüğümüzün olmadığını söyleyenler de vardır. Bu görüşe karşı çıkıyorum. Daha az acı, daha çok acıdan daha iyi olsa da hayvanları salt bir kaynak olarak kullanarak sebep olduğumuz herhangi bir miktarda acıyı ahlaki olarak meşru kılamayacağımızı düşünüyorum.

Neden ahlaki açıdan bu meseleyi ele almanın daha önemli olduğunu düşündüğümü açıklayayım. Hayvancılığın çevreye zararlarına ve hemen her şeyin içinde bulunan hayvansal ürünleri az miktarda dahi tüketmenin insan sağlığına olumsuz etkilerine dair kanıtlar uzun zamandır elimizde. Buna rağmen hayvan sömürüsü aynı şiddette devam ediyor. Ben bu satırları yazarken Covid-19 virüsü hayatımıza girdi, yaşamımızı çok değişik şekillerde etkiledi ve birçok kişinin yaşamına mal oldu. Pandemilere sebep olan birçok bulaşıcı hastalık gibi Covid-19 da insan harici hayvanlardan insanlara aktarılan patojenik ajanlardan kaynaklanır. Bu süreci düzenleyen faktörleri tamamen anlamış olmasak da bu aktarımın insanların, insan harici hayvanlar ile temas etmesi sonucunda

-ki bu da genellikle hayvanları gıda olarak kullanma yolu ile olur- gerçekte olduğu açıktır. Çevre ve sağlık ile ilgili unsurlar davranışlarımızı (en azından geçici süre ile) daha az hayvansal ürün yiyecek şekilde düzenlememize sebep olabilir. Ancak ben bu zamana kadar çevresel veya sağlıkla ilgili bir sebeple tamamen vegan beslenmeyi benimseyen ve sürdüren birine rastlamadım. Ve dahası, bu sebepler hayvanların başka şekillerde kullanımını kapsamaz. Paradigma değişene ve her ne kadar “insani” olursa olsun hayvanları kullanmamızın ahlaki açıdan savunulabilir olmadığını anlayana kadar, onları beslenme ve diğer amaçlar için kullanmayı bırakmayacağız.

Ana Hatları ile Kitabın Özeti

Birinci bölümde, 19. yüzyılda hayvanların nasıl yalnızca birer eşya olduğu fikrini reddedip hayvanların ahlaki bir değeri olduğunu kabul etmemiz ile görünüşte bir paradigma değişiminin yaşandığından bahsedeceğim. Tüm bu gelişmelere rağmen hayvanlara kişi olma hakkını tanımadık. Hayvanları eşya konumundan yarı-kişi konumuna getirdik. Böylece hayvanlarla ilgili genel kabul gören yaklaşım olan hayvan refahı görüşü doğmuş oldu. Bu yaklaşımın nasıl başarısızlıkla sonuçlandığını açıklayacağım. Hayvanların ahlaki değerinin olduğunu iddia etsek de mülk statüsü, hayvanların eşya konumunda kalmasına sebep olur.

İkinci bölümde, iki önemli hayvan etikçisinin -Peter Singer ve Tom Regan- hayvanların kişi statüsüne yaklaşımını değerlendireceğim.

Üçüncü bölümde, tüm hissedebilir veya öznel farkındalığı olan varlıkların birer kişi olduğunu savunacağım. Hissedebilir varlıklar, her amaç için eşit değildir ancak ne denli sözde “insani” muamele görürse görsün salt bir kaynak olarak kullanılmamaktan yana ahlaki çıkarının olması yönünden eşittir.

Dördüncü bölümde, öznel farkındalığı olan varlıkların kişi sayılmasının, bu varlıkların mülk olarak kullanılmama temel ahlaki hakkına sahip olması anlamına geldiğini iddia edeceğim.

Beşinci bölümde, insanların kişi statüsünü kabul etmemizin herhangi bir insanı menkul köle, zorunlu organ bağışçısı veya zorunlu tıbbi denek olarak kullanımını reddetmemizi gerektirdiği gibi, insan harici hayvanların da kişi statüsünü tanımamızın onları mal olarak kullanmayı reddetmemizi ve ahlaki bir yükümlülük olarak vegan olmamızı gerektirdiğini savunacağım. Veganlık, hayvanların ahlaki değeri olduğunu tanımamızın kaçınılmaz sonucudur. Hayvanları veya onlardan yapılan ürünleri yemeye devam etmemiz veya onları salt bir kaynak olarak başka

şekillerde kullanmamız, ahlaki değerlerini reddetmemiz anlamına gelir. Bunun yanında, evcilleştirilmiş hayvanların insan çıkarı için üretimine devam etmeyi meşru kılamayacağımızı savunacağım.

Bu Kitap Nedir ve Ne Değildir?

Bu kitap, hayvan etiği ile ilgili tüm konuları ve tartışmaları detaylıca değerlendirmek amacı ile yazılmadı. Oldukça kısa ve günlük dilde yazılmış bir metin olarak planlandı.¹² Hayvan sömürüsünün ne denli yaygın olduğu gerçeğini -milyonlarca hayvanın her gün öldürülmesini düşündüğümüzde *toplumsal* tartışma ve katılımın anlamlı bir değişim yaşanması için hayati önemde olduğunu görürüz. Çok uzunca bir süre hayvanların ahlaki statüsüne ilişkin tartışmalar akademi ile hayvan dernekleri ve grupları içinde kısıtlı kaldı. Akademik tartışmaların çoğu yalnızca konunun uzmanlarının anlayabileceği teknik detaylara ilişkin konulara odaklanma eğilimindedir ve genellikle vakit kaybettirmenin ötesine geçemeyen (ıvır zıvır) meseleleri irdelemek uğruna aslında hayvan sömürüsünün nasıl da her yere nüfuz etmiş olduğu gerçeğini göz ardı eder. Hayvan dernekleri/grupları eleştirel düşünceden ve konu ile ilgili rasyonel bir tartışmadan kaçınır çünkü sokak gösterileri veya şok etkisi bağış toplamak için daha uygundur ve meseleyi hayvanları nasıl daha “insani” veya “merhametli” yollarla sömüreceğimiz olarak tanımlar.

Burada amacım, veganlığı ahlaki bir mesele olarak araştırıp insan harici hayvanların kişi olmasına dair toplumsal tartışmaya anlaşılır ancak basite indirgenmemiş bir başlangıç noktası sağlamak. Ancak bunu yapmak kolay değil. Ele aldığımız mesele kendi başına bile çok karmaşık, işin içine insanların çıkarları da katılınca daha da karmaşık hale geliyor. İnsanların hayvanları yeme, kullanma ve öldürme arzusu, bu davranış için savunulamaz gerekçeler üretmek konusunda çok güçlü bir teşvik sağlamıştır. Buradaki amaçlarımdan biri de bu gerekçelerin neden geçerli olmadığını size göstermek. Her halükârda, hayvanları önemseyen ve onları ahlaken önemli, çıkar sahibi olarak gören bir grup insan var. Hayvanları ahlaken önemi olmayan eşyalar olarak gören başka bir grup insan olduğu da ortada.¹³ Buraya kadar bu metni okuduysanız ikinci gruptan *çok daha* büyük olan ilk gruba ait olduğunuzu varsayıyorum. Burada amacım sizi ve sizinle benzer konumda olanları, hayvanların ahlaki bir değeri olduğu konusunda hemfikirseniz hayvansal ürünleri tüketmeyi veya hayvanları mal olarak başka şekillerde kullanmayı meşru kılamayacağınıza ikna etmektir. Veganlık hâlihazırda inandıklarınızın mantıklı bir sonucudur.

{1}

Genel Kabulümüz – Yarı Kişi Olarak Hayvanlar

ON DOKUZUNCU YÜZYILDA, hayvanlar üzerine düşünme biçimimiz, ilk bakışta bir devrim gibi algılanabilecek şekilde değişti. Hayvanları ahlaki değeri olmayan *eşyalar* olarak görmeyi bıraktık.

Yine de onları *kişi* olarak görmedik. Onları eşyalar ve kişiler arasında bir yere konumladık. Yaşamından yana ahlaki açıdan önemli çıkarı olan kişiler olmadıklarını öne sürerek onları kullanmaya ve öldürmeye devam ettik. Yine de acı çekmemekten yana ahlaken önemli çıkarlarını tanıdığımızı ve bu çıkarları ciddiye almakla yükümlü olduğumuzu iddia ettik. Bu yaklaşım gitgide yaygınlaşarak yer etti ve sugötürmez bir gerçekmişçesine hayvanlara ilişkin düşünme biçimimizi tanımlar oldu. Çoğumuz insan harici hayvanları kullanmanın ahlaki olarak kabul edilebilir olduğunu ancak onlara “insani” şekilde davranmak ve “gereksiz” acı çektirmemekle yükümlü olduğumuzu düşünür hale geldik.

Burada sorun, ileride de göreceğimiz üzere, bu yaklaşımın başarısız olmasıdır. Devrim başarısız oldu. Hayvanlar *halen* eşya konumundalar.

19. Yüzyıldan Önce: Eşya Olarak Hayvanlar

19. yüzyıla kadar baskın Batılı görüş, hayvanların onlara karşı herhangi bir ahlaki ve yasal yükümlülüğümüz olmayan eşyalar olduğu yönündeydi. Hayvanlarla ilgili bazı yasal yükümlülüklerimiz olsa da -komşumuzun ineğini yaralamamak gibi- bu bizim komşumuzun mülkiyetine zarar vermeme yükümlülüğümüzdü, ineğin kendisine karşı bir yükümlülük değil. Hayvanlara karşı zulmün ahlaki bir mesele olması ancak hayvanlara kötü davrananların başka insanlara karşı da kaba ve zalim olacağı endişesi sebebiyleydi. Hayvanlarla ilgili herhangi bir yükümlülüğümüz başka insanları önemsememizden kaynaklanıyordu

ve hayvanların ahlaki önemi olduğuna dair bir farkındalığı temsil etmiyordu.

Hayvanların eşya statüsünü meşrulaştırmak için bu zamana kadar çeşitli sebepler öne sürüldü. René Descartes (1596-1650) hayvanların cansız nesnelerden farksız olduğunu düşünüyordu, onları *hissedebilir* olmayan -bilinci olmayan, öznel ve algısal farkındalığı olmayan veya acıyı herhangi bir zihinsel düzeyde deneyimlemeyen- varlıklar olarak tanımlamıştı. Bu nedenle hayvanların çıkarları, tercihleri, arzuları, istekleri olmadığı sonucuna vardı. Descartes'a göre hayvanlar tam anlamı ile Tanrı'nın yarattığı makinelerdi, bu yüzden insanların yarattığı makinelerden farksızlardı. Descartes haklı olsaydı ve insan harici hayvanlar hissedebilir olmayan, çıkarları olmayan varlıklar olsaydı o zaman elbette hayvanları kullanmamız ve onlara muamele biçimimiz ile ilgili ahlaki ve yasal yükümlülüklerimizden bahsetmemiz de anlamsız olurdu, tıpkı Mona Lisa'ya, kayalara veya dış dünyadaki herhangi bir nesneye karşı yükümlülüğümüzden bahsetmemizin anlamsız olacağı gibi.

Descartes bu görüşü benimseyen az sayıda insandan biriydi. Çoğunluk hayvanların hissedebilir olduğunu ve çıkarlara sahip olduğunu kabul ediyor ancak hayvanları insandan daha aşağı gördüğü için onlara cansız *varlıklarmış gibi* davranabileceğimizi ve çıkarlarını ihmal edebileceğimizi düşünüyordu. Bu daha aşağı olma durumu iki biçimdeydi. Birincisine “ruhani” açıdan aşağı olma durumu diyebiliriz. Batı medeniyeti uzunca bir zaman yalnızca insanların Tanrı'nın suretinde yaratıldığına ve ahlaki değeri olduğuna, hayvanların Tanrı tarafından insan kullanımı için yaratılmış daha aşağı varlıklar olduğuna inandı. Eski Ahit'te yer alan *Yaratılış*'ta Tanrı'nın insanlara, hayvanların “yönetimini” verdiği geçer, bu da insanların, insan olmayanları *tahakküm altına almasına* Tanrı'nın onay vermesi olarak yorumlanagelmıştır.¹

İkinci tür hayvanları aşağı görme biçimi ise “doğal” olarak aşağı olma hali diyebileceğimiz, hayvanların insana özgü bazı özel bilişsel özellikleri taşıyor olduğu görüşüdür. Bu görüşe göre, hayvanlar hissedebilir olmalarına veya bilinçli farkındalığa sahip olma açısından bize benzemelerine rağmen bizimkinden farklı bir zihne sahiptir ve insanların çoğunun sahip olduğu rasyonellik, soyut düşünce, dil ve konuşma becerisi, kendine yönelik öz farkındalık ve karşılıklı ahlaki ilişkiler kurma kabiliyeti gibi özelliklere sahip olmamaları nedeniyle bizden farklı ve aşağıdır. Başka bir deyişle, hayvanlar kişi olma ile ilişkilendirilen özelliklere sahip değildir. Bu nedenle, insanlarla hayvanlar arasında olduğu iddia edilen niteliksel farklılıklar, hayvanların

çıkarlarını yok saymak ve onlara eşyaymış gibi davranmak için bir gerekçe oluşturur.

Örneğin, Aristo (MÖ 384-322) hayvanların hissedebilir olduğunu kabul eder ancak rasyonalite ve inanca sahip olmadığını öne sürerek insanlara hizmet etmek için var olduğu görüşünü savunur. Alman felsefeci Immanuel Kant (1724-1804) hayvanların hissedebilir olduğunu ve acı çektiğini kabul etse de hayvanlar rasyonel ve öz farkındalığa sahip olmadığı için onlara karşı herhangi bir ahlaki yükümlülüğümüz olmadığını öne sürmüştür. Kant'a göre hayvanlar yalnızca insanların çıkarlarına hizmet etmek için vardı, onlar "insanın araçlarıydı"², yalnızca bizim kullanıma için var olmuştu ve kendi başlarına bir değere sahip değildi. Kant sadık ve itaatkâr bir köpeği, yaşlı olduğu ve artık bize hizmet edemediği için öldürmemiz durumunda, eylemimizin köpeğe karşı herhangi bir yükümlülüğü ihlal etmediğini düşünüyordu. Davranışımız yanlıştı fakat yanlışlığı yalnızca insanlara sadık bir hizmeti ödüllendirme yükümlülüğümüzü yerine getirmememizden kaynaklanıyordu, köpeği öldürmek, bizi insanlara karşı bu yükümlülüğü yerine getirmeye daha az hevesli kılardı: "Hayvanlara karşı böyle bir zalimlik yapan kişi, insanlara karşı da acımasız davranır."³ Kant'a göre "hayvanlara karşı doğrudan bir yükümlülüğümüz yoktur, onlarla ilgili yükümlülüklerimiz, insanlığa karşı yükümlülüklerimizin dolaylı birer sonucudur." Hayvanların "öz farkındalığı yoktur" ve hayvanlar amaç değil, "yalnızca bizi amaca götüren araçlardır", "amaç olan insandır."⁴

Bu doktrinin bir benzerinde de hayvanlar doğal ve spiritüel açıdan aşağı olmaları nedeniyle eşya olarak görülür. Örneğin, Aristo'dan fazlasıyla etkilenen Aziz Thomas Aquinas (1225-74) rasyonaliteyi ruha sahip olmak ile bağdaştırmış ve insan olmayanları doğal ve ruhani açıdan daha aşağı görmüştü. Giriş bölümünde karşımıza çıkan John Locke, Tanrı'nın hayvanları insanlar kullansın diye gönderdiğine inanmış ve hayvanların soyut düşünce kabiliyetinin olmadığını iddia etmişti. Aslına bakılırsa Batı tarihi boyunca birçok insan, doğal ve ruhani açıdan aşağı olmayı ilişkilendirmiş ve hayvanların insanlardan farklı olarak Tanrı'nın suretinde yaratılmadığını ve bu nedenle insana özgü olarak tanımlanan rasyonalite ve soyut düşünce becerisi gibi bazı özelliklere sahip olmadığını düşünmüştür.

Bu yöndeki görüşlerin bazı istisnaları da vardı. Örneğin, Tyreli Porfiryus (MS 235-305) gibi bazıları hayvanların yalnızca birer eşya olduğu fikrini reddetmiştir. Yine de hayvanların mülk statüsünü reddedenler istisna olarak kaldı, yasal sistem insan harici hayvanların ahlaki değeri

olmadığı ve yalnızca birer eşya olduğu yönündeki hâkim görüşü yansıttı. Yasaların hayvanlara karşı herhangi bir koruma sağlaması, çoğunlukla insanların hayvanlar üzerindeki mülkiyet haklarını korumanın bir sonucu olarak gerçekleşti.

Yarı Kişi Olarak Hayvanlar: Bir Devrim mi?

On dokuzuncu yüzyılda insan harici hayvanların ahlaki önemini belirlemeye yönelik bir girişim olarak bir tür devrim yaşandı ancak hayvanlar kişi olarak *tanımlanmadı*. Bu devrime önyak olan reformcular hayvanların eşya olduğu görüşünü reddetti. Hayvanların ahlaki önemi olduğuna ve çıkarlarının göz ardı edilmemesi gerektiğine inandılar. Yine de hayvanları kişi olarak görmediler. İnsanların hayvanları salt birer kaynak olarak *kullanmasına* ve öldürmesine karşı çıkmadılar. Aksine, amaçları hayvanların acı çekebiliyor olmasına dikkat çekmekti, bunun sonucunda hayvanlara *muamele* biçimimiz ahlaki bir mesele haline geldi ve hayvanların çektiği acıyı en aza indirmekle ahlaken yükümlü olduğumuzu kabul ettik. Sonradan *hayvan refahı* yaklaşımı olarak bilinen bu yaklaşım, hayvanları kişi konumuna getirme çabası içinde değildi, aksine, bunu açıkça reddediyordu fakat bir yandan da hayvanları eşya olarak konumlandırmıyordu. Bunu kişiler ve eşyalar arasında üçüncü bir kategori yaratma arayışı olarak görebiliriz, benim tabirimle *yarı kişi* kategorisi.⁵ Hayvan refahı yaklaşımı, hayvanlarla ilgili, toplumda genel kabul gören görüşümüz oldu ve bugün birçok insanın hayvanlarla ilgili benimsediği tutum haline geldi (daha ileride göreceğimiz gibi hukukta da bu görüş benimsendi). Başka bir deyişle, artık birçok insan hayvanları kullanmayı ve öldürmeyi ahlaken kabul edilebilir bulurken, bunu yaparken hayvanlara gereksiz yere acı çektirmemekle ahlaken yükümlü olduğumuzu düşünür.

Hayvan refahı görüşünü geliştirmeye katkıda bulunan birçok reformcu vardır. Fakat içlerinden en öne çıkanı, hayvanların sözüm ona bilişsel açıdan aşağı olduğu ve ahlaki önemi olmadığı görüşünü reddeden, hayvanlara canımızın istediğini yapabileceğimiz fikrine karşı çıkan, hukukçu ve felsefeci Jeremy Bentham (1748-1832)'dir. Bentham'a göre "çıkarları eski hukukçuların duyarsızlığı ile göz ardı edilen diğer hayvanlar eşya kategorisine indirgenerek değersizleştirilmiştir."⁶ Bentham, hayvanlara eşya gibi davranılmasını menkul kölelik ile benzeştirmiş ve "hayvanlar aleminin geri kalanının en baştan kendilerinden alınmaması gereken ancak zorbalıkla alınan haklarını geri almasına dair" umudunu dile getirmiştir.⁷ Fransızların artık insanların ten renginin onları köleleş-

tirmek ve “işkencecilerin kaprislerine terk etmek” için kullanılabileceği fikrini reddetmiş olduğunu belirtir ve ekler:

“İleride bacak sayısının, ciltteki tüylerin veya *os sacrum*’un sonlanmasının da hissedebilir bir varlığı aynı kadere terk etmek için yetersiz olduğunun anlaşılacağı gün gelecektir. Aşılabilir olan sınırı geçmek için gereken başka ne var? Mantık kabiliyeti mi yoksa konuşma becerisi mi? Yetişkin bir at veya bir köpek, bir günlük, bir haftalık hatta bir aylık bebeğe kıyasla su götürmez biçimde daha rasyonel ve sosyal bir hayvandır. Durum tam tersi olsa bile bir önemi var mı? Burada sorulması gereken soru, ‘Akıl yürütebiliyorlar mı?’ veya ‘Konuşabiliyorlar mı?’ değil, ‘Acı çekebiliyorlar mı?’ olmalıdır.”⁸

Bentham hayvanları kullanmayı ve öldürmeyi bırakmamız gerektiğini savunmadı. Aksine, ona göre insanlar ve insan

harici hayvanlar arasındaki bilişsel farklılıklar hayvanların çektiği acılar söz konusu olduğunda ilgisizken öldürme eyleminin kendisi ile yakından ilişkilidir ve bu nedenle insan harici hayvanları kullanmaya ve öldürmeye devam edebiliriz. Başka bir deyişle, insanlar ve insan hariciler birçok açıdan farklıdır fakat hissedebilirlik, öznel farkındalık, acıyı ve zevki deneyimleme ve ahlaki öneme sahip olma konusunda benzerdir ve hissedebilirlik, ahlaki öneme sahip olmak için gerekli ve yeterli tek özelliktir. Ancak Bentham’a göre hayvanların hissedebilir olması, onları öldürmenin yanlış olduğu anlamına gelmez.

Bentham hayvanları yeme konusuna odaklanmıştı. Hayvanların şimdiki zamanda yaşadığını ve öldürüldüğünde ne kaybettiğinin farkında olmadığını düşünüyordu. Bentham’a göre hayvanlar onları kullanmamızı ve öldürmemizi önemsemez, önemli olan onlara *nasıl* davrandığımız ve onları nasıl öldürdüğümüzdür. Onları öldürür ve yersek, “Bu bizim için iyidir, onlar içinse kötü değil. Hayvanlarda, bizdeki gibi geleceğe uzanan beklentilerin sebep olduğu kaygılar yoktur.”⁹ Bunun yanında, hayvanları görece acısız şekilde öldürdüğümüz takdirde onlara iyilik yapmış oluruz: “Bizim elimizden gelen ölümden dolayı çekecekleri ızdırıp, onları doğada kaçınılmaz olarak bekleyen ölümden çok daha hızlı ve acısızdır.”¹⁰ Eğer gerçekten Bentham’ın öne sürdüğü gibi hayvanların yaşamını sürdürmekten yana çıkarı olmasaydı, onları öldürüyor olmamız, öldürme sırasında acı çekmemekten yana çıkarılarını ciddiye aldığımız sürece ahlaki bir sorun yaratmazdı. Acı çekmemekten yana çıkarılarını koruduğumuz müddetçe hayvanların sahip olduğumuz, kullandığımız, öldürdüğümüz mülkler olmasına dair herhangi bir içkin yanlış yoktu.

Bentham ve diğer refahçılara göre hayvanların çektiği acıyı azaltmamız mümkündü ve bu şekilde onları kullanmakla elde edeceğimiz hazzımız onların çekeceği acıdan daha ağır basabilirdi. John Stuart Mill (1806-73) hayvanların ve insanların çıkarlarını karşılaştırırken insanların sözüm ona daha üstün zihinsel yetileri olması nedeniyle daha yüksek nitelikte zevk ve mutluluğa sahip olduğunu ve insan çıkarlarının herhangi bir denklemde her zaman daha baskın geleceğini savundu. Örneğin, herhangi bir kıyaslamanın bir parçası olarak hazzın ve acının hesaplanmasında, insanların “hayvanların arzularından daha üstün yetileri” olduğunun göz önünde bulundurulması gerektiğini öne sürerek, “Aklın, duyguların, hayal gücünün ve ahlaki duyarlılığın hazları, sadece hislerin verdiği hazdan daha değerlidir,” görüşünü savunanlara katıldığını belirtti.¹¹ Mill’e göre, “Yüksek kabiliyetlere sahip bir varlık olmak insana daha fazla mutluluk getirirken daha şiddetli acılara da sebep olma potansiyeline sahiptir ancak tüm bu zaaflarına rağmen insan yine de daha aşağı bir varlık olmayı arzulamaz.”¹² Hayvanlar “tüm insan varlıklarının şu ya da bu şekilde sahip olduğu haysiyetten” yoksundur.¹³ Dahası, insanlar “daha gelişmiş bir zekâyâ sahiptir, bu da öz saygıdan başkalarının duygularını algılayabilmeye kadar geniş bir yelpazede duyarlılıklara sahip olmayı beraberinde getirir.”¹⁴ Sonuçta, “Halinden memnun bir domuz olmaktansa memnuniyetsiz bir insan olmak daha iyidir.”¹⁵

Refahçılar hayvanların ahlaki değeri olmayan eşyalar olduğu görüşünü reddetmelerine ve hayvanların ahlaki açıdan acı çekmemekten yana çıkarı olduğunu iddia etmelerine rağmen öz farkındalığa sahip olmamaları ve insan bilişine göre daha aşağı bir bilişe sahip olmaları nedeniyle hayvanları yemenin ve onları diğer yerleşik biçimlerde kullanmanın ahlaki açıdan büyük ölçüde kabul edilebilir olduğunu savundu. Hayvanlar ve insanlar arasında çıkarları değerlendirirken insan çıkarlarının daha ağır basacağı en başından beri belliydi. Refahçılar hayvanların mülk statüsüne karşı çıkmadı çünkü bu tam da hayvanların kullanılmaya ve öldürülmeye devam etmesine yol açan kurumdu, bu da zaten hayvanlar kişi olmadığı için ahlaken kabul edilebilir bir şeydi.

Hayvan Refahı Hareketi

Bentham ve arkadaşları tam anlamıyla tarihte bir dönüm noktası oldu.

Kısa bir zaman içerisinde hayvanlara dair düşünce biçiminde büyük bir değişiklik meydana geldi ve Batılı görüş hayvanların bir önemi olmadığı noktasından ahlaken önemli olduğu fikrine evrildi. Sonsuz bir

şimdiki zamanda yaşamaları ve ölümden zarar görmemeleri nedeniyle hayvanları kullanıp öldürmemizde bir sakınca yoktu ancak onlara “gereksiz” acı çektirmeme ve “insani” muamele etme yükümlülüklerimiz vardı. Bu ahlaki yükümlülükler yasalarda da yerini aldı ve yargılama sistemlerinde iki çeşit hayvan refahı yasası oldu. Birincisi, “zulüm karşıtı yasalar” olarak da adlandırılan, hayvanlara “insani” muamele etmemizi ve “gereksiz” acı çektirmememizi gerektiren genel yasalar. İkincisi, hayvanların diri kesimini (hayvanların deneylerde kullanımı) veya beslenme ve eğlenme gibi amaçlarla hayvanların belirli şekillerde kullanımını ilgilendiren özel refah yasalarıdır. Bu yasalar genellikle ceza hukuku yasalarıdır ve davalar nadiren açılrsa da yasayı çiğnemek cezai yaptırım ile sonuçlanabilir. Cezai yaptırımlar genelde hafiftir ancak *herhangi* bir cezai yaptırım kişinin yaşamını olumsuz olarak etkileyebilecek sosyal damgalanmaya yol açması sebebiyle ciddi bir sonuçtur. Toplumda genellikle ahlaki açıdan genel kabul gören normlar ceza yasasında yer bulur (örn. insanlara fiziksel zarar verme veya mülke zarar verme gibi). Zulüm karşıtı yasaların ceza hukukunda yer alması hayvanların çıkarlarını ciddiye aldığımız anlamına gelir. Bununla ilgili daha fazla kanıt isterseniz hayvanlara zulüm ile ilgili yayımlanan haberlerin toplumda yarattığı tepkiyi aklınıza getirin. Bu tarz haberler *her zaman* güçlü, geniş çaplı ve ardı arkası kesilmeyen tepkilere yol açar.

Hayvanlara gereksiz acı çektirmemeye dair bir yükümlülüğümüz olmasının hayvanların ahlaki değeri olduğunu tanımamız anlamına gelmediğini, bu yükümlülüğün hayvanlara karşı zalim olmanın bizi insanlara karşı da zalim olmaya daha yatkın hale getireceğine dair bir endişeden kaynaklandığını söyleyenler vardır. Bu görüş Kant, Aquinas ve başkaları tarafından savunuldu. Çoğumuz bu fikri reddederiz. Hayvanlara işkence eden birinin insanlara karşı da antisosyal davranışlarda bulunacağı endişesine kapılabiliriz. Birçok seri katil insan kurbanlarının peşinden gitmeden önce insan harici hayvanlara işkence etmiş ve onları öldürmüştür. Ancak çoğumuz işkencecinin hayvana karşı da kusurlu davrandığını düşünür. Bodrum katında gizlice köpek yavrularına işkence eden birinin, bunun dışında kalan tüm zamanını diğer insanlara karşı hayır işlerine adanmış iyi ve dürüst bir insan olması durumunda bile köpek yavrularına karşı ahlaki yükümlülüklerini ihlal ettiğini düşünürüz. Bu konuda herhangi bir şüpheniz varsa ve diğer insanların sizi tuhaf bulmasını önemsemiyorsanız etrafınızdakilere, diğer insanlara karşı iyi davrandığımız müddetçe hayvanlara işkence etmeyi ahlaki açıdan kabul edilebilir bulup bulmadıklarını sormayı

deneyin. Tahminim, yüz kişi arasında, cevabı bu kadar belli olan saçma bir soruyu neden sorduğunuzu sormaya tereddüt edecek bile iki veya üçten fazla kişi çıkmayacaktır.

Burada temel sorun, hayvan refahı yaklaşımının çok şey vadedip vaatlerinin *çok azını* yerine getirebilmesidir.

Sorun: Hayvanların Mülk Konumu

Hayvanlar *mülktür*. Ticari mallardır. Piyasa değerleri vardır. Alıp satığımız eşyalardır. Sahip olduğumuz şeylerdir. Öldürdüğümüz şeylerdir. İnsanlar, mülkiyet hakkı da dâhil olmak üzere, hakları olan kişilerdir. Mülkiyet hakları önemli haklardır. Birçok ülkede de durum benzerdir. Bu durum özellikle John Locke'un özel mülkiyet teorisini benimseyen liberal demokrasiler için geçerlidir. Bu teoriye göre özel mülkiyet, mülk sahibine, başkalarını mülkünü kullanmaktan menetme hakkını sağlar. İlginçtir ki Locke, özel mülkiyetin genel teorisini, Yaratılış kitabında geçen, hayvanların bizim için gönderildiği fikrine dayanan mutlak kontrol varsayımı üzerine kurmuştur. Daha sonra bahsedeceğim üzere, bu, mülkiyet sahipliğinin yasalarla sınırlandırılmayacağı anlamına gelmez. Mutlak mülkiyet sahipliği diye bir şey yoktur. Ancak mülkiyete dair yasal düzenlemelerin mülkiyet haklarına saygılı olması ve bu hakları göz önünde bulundurması gerekir.¹⁶

Birçok yönden, hayvanlar sahip olduğumuz herhangi bir eşyadan farksızdır. Bir araba satın alabilirsiniz, bir köpek de satın alabilirsiniz. Arabanın sahibi olduğunuz için ona bir değer biçebilirsiniz. Aracınızın zorunlu tutulan güvenlik muayenesinden geçebilmesi için yeterli düzeyde bakımını sağlamanız gerekir. Ancak bunun ötesinde, ister aracınıza değer verip ona gözünüz gibi bakmayı, ister onu yalnızca bir ulaşım aracı olarak görüp muayeneyi geçmesine ancak yetecek kadar bir bakım yaptırmayı seçersiniz. Köpeğin sahibi olduğunuz için köpeğe de aynı şekilde, arabaya değer biçtiğiniz gibi bir değer biçebilirsiniz. Ona asgari düzeyde yemek, su ve barınacağı bir yer vermelisiniz. Ancak bunun ötesinde, isterseniz ona aile üyelerinden biri gibi davranıp yatağınızda uyumasına izin verebilir, onu en kaliteli mamalarla besler ve mükemmel düzeyde bir veterinerlik hizmeti almasını sağlayabilirsiniz. Fakat isterseniz de köpeğinizi kulübesi olduğu müddetçe dışarıda tutmayı tercih edebilir ve ona bir anlık için bile olsa sevgi göstermeyebilirsiniz. Onu zorunlu tutulan aşılar dışında veterinerlere götürmeyebilir, asgari miktarda ve kalitede mama ile besleyebilirsiniz. Herhangi bir sebepten dolayı

onu cezalandırabilirsiniz. Ona artık değer vermemeye karar verirsiniz öldürmesi için onu veterinerine götürebilir veya başka bir yuva bulamadığı takdirde öldürüleceği bir belediye barınağına bırakabilirsiniz. Birçok yerde köpeğinizi kendiniz öldürebilirsiniz bile, tabii bunu “insani” şekilde yaptığınız sürece.

Ancak hayvanlar sahip olduğumuz diğer eşyalardan çok önemli bir açıdan farklıdır dediğinizi duyar gibiyim: Hayvanlar hissedebilen mülklere. Öznel farkındalıkları vardır ve acıyı, ızdırabı deneyimleme kapasitesine sahiptirler. *Mona Lisa* veya arabanız gibi cansız eşyalardan farklı olarak hissedebilir olmalarından ötürü çıkarları vardır. Acı çekmemeyi ve ihtiyaçlarından yoksun bırakılmamayı tercih eder, ister ve arzularlar ve türlerine göre değişen şekillerde çıkarlarının tatmin edilmesinden yana çıkarları vardır.

Gözleminiz kesinlikle doğrudur. Burada sorun, hayvanların çıkarlarını korumanın bir maliyetinin olmasıdır. Evcil hayvanlarımıza değer vermeyi ve paramızı onlar için harcamayı tercih edebiliriz ancak gıda ve diğer amaçlar için kullandığımız ve öldürdüğümüz hayvanlar söz konusu olduğunda ekonomik kaygılar farklıdır. Örneğin, bir çiftçi, bir domuzu 1 dolara alıyor ve 1 dolar da domuzun beslenme, barınma ve veteriner masrafları için harcıyorsa çiftçinin piyasada kalabilmesi için domuzu 2 dolardan daha yüksek bir fiyata satabiliyor olması gerekir.¹⁷ Çiftçi, domuzun yaşadığı alanı büyötmeye kalkarsa büyük olasılıkla giderleri artacak ve kâr elde edebilmek için domuzu daha yüksek bir fiyata satmak zorunda kalacaktır. Çiftçi fiyat artışının talebi nasıl etkileyeceği hakkında kaygılanır. Sözün özü, hayvanların çıkarlarını korumak adına para harcamayı ancak bunu yapmak bize bir ekonomik fayda sağlıyorsa göze alırız.

Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri’nde 1958’de yürürlüğe giren İnsani Kesim Yasası, gıda için kesilen büyük hayvanların asıldığı, kaldırılarak kaldırıldığı ve öldürüleceği zemine götürüldüğü esnada bayıltılmış ve bilincinin kapanmış olmasını gerektirir. Bu yasa, kesim anındaki hayvanların çıkarlarını korur fakat bunu öncelikli olarak üreticilerin ve tüketicilerin ekonomik yararına olduğu için yapar.¹⁸ Bilinci açık, baş aşağı şekilde asılı ve debelenen büyük hayvanlar kesim sırasında mezbaha çalışanlarına zarar verecek ve büyük miktarda karkas hasarına sebep olacaktır. Bu nedenle büyük hayvanları bayıltmak ekonomik açıdan mantıklıdır. Ancak hayvanların yaşamları boyunca korunmayan birçok farklı çıkarı vardır. Örneğin, birçok hayvan anestezi uygulanmadan kısırlaştırılır. Bu işlemin çok ağırlı olduğu konusunda bir şüphe

yoksa da burada anestezi vermemek, kesime giderken bayıltılmamış bir hayvanın vereceği kadar bir zarara yol açmaz. İnsani Kesim Yasası, Amerika Birleşik Devletleri'nde gıda için kesilen hayvanların %95'ini oluşturan tavuklar gibi küçük hayvanları kapsamaz. Bunun sebebi, kesilen tavukların sayısının çok fazla, boyutunun küçük ve değerinin az olmasıdır, tavukların çıkarlarının korunması, inekler ve diğer büyük hayvanlarda olduğu gibi ekonomik olarak kâr sağlamaz. Hayvan savunucusu gruplar, tavukların daha “insani” kesimini destekler ve bu sözde daha “insani” yöntemlerin aslında nasıl da çeşitli yönlerden ekonomik olarak daha kârlı olduğunu gösteren güncel çalışmalara atıf yaparlar.¹⁹ *Hayvan refahı standartları öncelikli olarak ekonomi ile ilgilidir, ahlaki değerler ile değil.*

Hayvan refahı standartları genellikle hayvanları ekonomik olarak kârlı bir biçimde sömürmek için gereken koruma seviyesinin pek de fazla ötesine geçmez. Hayvan refahının en ünlü taraftarı ve mimarı olan Temple Grandin gıda için kullanılan hayvanlarla ilgili kârlılık meselesini açıkça anlatır:

Çiftlik hayvanlarının et işleme tesisine varmasından itibaren uygun şekilde muamele görmesi, yalnızca hayvanların iyilik hali değil, aynı zamanda et kalitesi ve çalışan güvenliği açısından kazanımları ve kayıpları belirlemesi nedeniyle önemlidir. Yapılan çalışmalar özenli ve sessiz bir şekilde hayvanlara muamele edilmesinin et kalitesi ile ilgili sorunları önlemeye yardımcı olduğunu gösteriyor.²⁰

İyi tasarlanmış tesislerde hayvanlara nazik davranılması, stres seviyelerini düşürerek verimliliği artırır ve et kalitesini yüksek düzeyde tutar. Kaba muamele ve kötü tasarlanmış ekipmanlar hem hayvan refahı hem de et kalitesi için zararlıdır.²¹

Hayvanı doğru şekilde bayıltmak et kalitesini artırır. Uygun olmayan elektrikli bayıltma işlemi, etin içinde kan pıhtılarına ve kemik kırıklarına sebep olur.²²

Hayvanların mülk statüsünün onlara “gereksiz” acı çektirmememiz ve “insani” muamele etmemiz gerektiği fikri üzerinde iki önemli ve birbiriyle bağlantılı etkisi vardır. Birincisi, hayvanlar mülk olduğu, kişi olmadığı ve yaşamları üzerinde korumaya sahip olmadığı için hayvan kullanımlarının büyük çoğunluğunda kullanımın kendisinin gerekli olup olmadığını sorgulamayız ve yerleşik hayvan kullanımlarına karşı çıkmayız. Hayvanlar birer mal olduğu için kullanılmalarını kabul edilebilir buluruz ve kullanımın mülkiyet haklarının uygulaması olduğunu varsayarız. Kullanımın gerekli olarak nitelendirilemeyeceği alışlagel-

miş uygulamalarda bile kullanımın kendisinin gerekli olup olmadığını sorgulamak yerine hayvanın acı çekmesinin gerekliliğini sorgularız.

İkincisi, hayvanların acı çekmemekten yana çıkarlarını değerlendirirken bu çıkarları önemsemez ve görmezden geliriz çünkü hayvanlar bizim malımızdır ve çıkarlarının korunması öncelikli olarak ekonomik kaygılara bağlıdır.

Hayvan kullanımımızın sayıca en büyük kısmını oluşturan beslenme amaçlı kullanıma odaklanarak bu iki noktayı ele alalım. Giriş bölümünde belirttiğim gibi, her yıl yetmiş milyar kara hayvanını ve en azından bir trilyon deniz hayvanını öldürüyoruz. Bir fikir vermesi açısından düşünelim: *Bir yılda bu zamana kadar dünyada yaşamış insanların tamamından daha fazla sayıda hayvanı yalnızca gıda için öldürüyoruz.* Kimse artık sağlıklı olmak için hayvanları yemek zorunda olduğumuzu düşünmüyor ve giderek artan sayıda ana akım sağlık profesyoneli ve profesyonel kurumlar bitkisel temelli beslenmenin besin değeri açısından daha üstün olabileceğini söylüyor.²³ Hayvancılık doğal kaynakların verimsiz kullanımına, su kirliliğine, toprak kaybına, sera gazı etkisine sebep olması nedeniyle çevre için bir felakettir.²⁴ Hayvanlara acı çektirmemizin ve onları öldürmemizin *tek* gerekçesi hayvansal gıdaları yemekten keyif almamız, bunun kolayımıza gelmesi ve bir alışkanlık olmasıdır.

Hayvan kullanımımızın büyük bir çoğunluğu gıda ile ilgili olmasına rağmen makul bir şekilde değerlendirildiğinde neredeyse hiçbir hayvan kullanımı gerekli olarak tanımlanamaz. Aslına bakılırsa hayvan kullanımlarından *yalnızca* insanların önemli hastalıklarına (çoğunluğu hayvansal ürünlerin tüketilmesi ile ilişkili olan hastalıklara) tedavi bulunması için yapılan biyomedikal araştırmalar açıkça gereksiz olarak nitelendirilip gözden çıkarılamayabilir fakat hayvan kullanımımızın çok küçük bir kısmını oluşturan bu bağlamda bile hayvanları kullanmamızın gerekliliğine dair önemli şüpheler vardır.²⁵

İkinci noktaya gelirsek hayvan refahı yasaları “normal” veya “olağan” olarak görülen yerleşik hayvan kullanımlarını ayrı tutarak ve bu gibi kullanımlardaki hayvanların çektiği acıyı “gerekli” veya “insani” olarak yorumlayarak açıkça hayvanların çıkarlarını önemsemez ve yok sayar. Yani yasa hemen her zaman “insani” bakım standardı sınırını endüstriye göre çizer. Bunu da hayvansal ürünleri üretenlerin -yetiştiricilerden çiftçilere ve mezbaha çalışanlarına kadar- belli bir ürünü üretirken hayvanlara olması gerekenden daha fazla zarar vermeyecek mantıklı birer fail oldukları varsayımı üzerine yapar, tıpkı mantıklı bir araba sahibinin eline bir çekiç alıp kendi arabasını yok yere parçalamayacak olması gibi.

Üreticiler hayvanların çıkarlarını ne denli koruyorsa hayvanların belirli bir amaçlı kullanımı için gereken korumanın o kadar olduğuna kanaat getiririz. Sonuç olarak çok nadir bazı istisnalar haricinde, hayvanların çıkarlarının korunma seviyesi endüstri tarafından belirlenir ve bu da genellikle onları ekonomik olarak daha verimli bir şekilde sömürmek için gerekenler ile ilişkilidir. Ve bu, insanlara uygulandığında açıkça işkence sayılabilecek bir muamele standardına izin verir. Gıda için kullanılan hayvanların çoğunu “fabrika çiftliği” diye adlandırılan yerlerde korkunç ve ağır şartlar altında yetiştiririz. Burada hayvanlar ağrıyı azaltan ilaçlar uygulanmadan çeşitli şekillerde kısırlaştırılır, oldukça kısıtlı bir kapalı alana hapsedilir, sıkışık ve kirli konteynırlarla uzun mesafeler boyunca taşınır ve mezbahanın leş kokusu, gürültüsü ve sefaleti içinde öldürülür. Her sene ölçülemeyecek kadar çok sayıda balık ve diğer deniz canlılarını öldürür, kancalarla onları yakalar, ağlarda boğularak ölmelerine izin veririz. Gıda için kullandığımız hayvanlara muamelemizden “insani” olarak bahsetmek, insani kavramını anlamsızlaştırır.

Gıda için kullanılan hayvanlarla ilgili olan bu gözlemler, hayvanların diğer kullanımları için de geçerlidir. Giyim, eğlence, spor ve diğer alanlarda kullanılan hayvanlar korkunç acılar çeker ve vahşice öldürülür. Bu gibi etkinliklerde hayvanlara yalnızca verimli kullanımları için gereken düzeyde acı çektirildiğini varsayalım ve bu sınırı ilgili aktivitenin standartlarına ve alışılmış yöntemlerine göre çizeriz. Ötesinde, zulüm karşısı yasalar genelde ceza yasaları olduğu için hayvan kullananların yasaklara uygun hareket etmesini isteriz ve bu uygun hareket etme ancak konulan standartlar hayvan kullanım adabını temel alıyorsa gerçekleşir.

Genellike yasak olan hayvanlara *gereksiz yere* acı çektirmektir. Ancak söz konusu acıya sebep olan kullanımların neredeyse tamamının tamamen gereksiz olduğunu hesaba katarsak hayvanlara aslında yok yere gereksiz acılar çektiririz. Bunu bir saniyeliğine düşünün. Gereksiz yere acı çektirmeyi içeren kullanımların kendisi gereksizdir ve bu nedenle *tüm* çektirilen acılar keyfidir. Hayvanlar mülk statüsünde olduğu için hayvan refahı standartları *anlamsızdır*. Zulüm karşısı yasalar hayvan kullanımımızın çok küçük bir kısmı için geçerlidir.

Hayvan refahı standartlarında hayvanların çektiği acının gerekçelendirilip gerekçelendirilemeyeceği hakkında karar verirken sıklıkla hayvanların ve insanların çıkarlarını teraziye koyduğumuz söylenir. Bu da genel anlamda hak sahibi kişiler olan ve hayvanlar üzerinde mülkiyet hakları olan insanların çıkarları ile hakları olmayan, mülk konumunda olan, “besi hayvanı”, “deney hayvanı”, “sirk hayvanı” ve benzeri şe-

killerde *var olan* hayvanların çıkarlarının terazinin iki ucunda olduğu anlamına gelir. Herhangi bir “denge kurma” işleminin sonucu süreç daha başlamadan bellidir. Hayvan refahı yasaları mülk sahiplerinin rasyonel davranmasından daha fazlasını talep etmez. Genellikle yerleşik kullanımlar üzerinde ciddi ve anlamlı düzeyde ekonomik yaptırımlarda bulunmaz ve yapılan herhangi bir reform, çoğunlukla uzun bir zaman dilimine yayılacak şekilde aşamalı olarak gerçekleşir, bu da bu reformların yalnızca sömürüyü daha verimli hale getirmek için endüstrideki değişimleri yansıttığının göstergesidir. Yaptığım çalışmalar bunun sayısız örneklerine -hem tarihsel hem de modern olanlara- yer verir, bu örnekler, hayvanların mülk statüsünün hayvan refahı korumasını hem mülkiyet haklarının hukuk bilimi açısından hem de mülkiyetin ekonomik gerçeklikleri ile nasıl sınırlandırdığını ortaya koyar.²⁶

Bunların hiçbiri elbette sürpriz değildir. Hayvanlar mülk konumunda kaldığı sürece “eşyalar sınıfına indirgenerek” değersizleştirilmeye devam edecektir. Şaşırtıcı olan Bentham’ın bunu gözden kaçırmasıdır. Bentham insan köleliğini çeşitli nedenlerle eleştiriyordu çünkü köleler mülk konumunda olduğu için köleliğin düzenlenmesi en iyi tabirle çok zordu ve kölelik ekonomik doğası gereği büyük ve yaygın bir kurum haline gelmişti.²⁷ Menkul köleleri sözde koruyan yasalar elbette vardı. Bu yasalar köleler köle sahiplerinin mülkü olduğu için çok büyük bir fark yaratmadı. Köleler ve köle sahipleri arasında bir çatışma söz konusu olduğunda bu çatışma hemen her zaman köle sahibinin lehine sonuçlanmak *zorundaydı*, aksi takdirde kölelik kurumu diye bir şey var olamazdı. Bentham’ın modern taraftarı olan Peter Singer’ı tartıştığımız ikinci bölümde daha ayrıntılı şekilde göreceğimiz gibi, Bentham menkul kölelik kurumunun, köleleştirilmiş insanların çıkarlarını görmezden geleceğini ve değersizleştireceğini anlamış görünüyordu. Ancak nasılsa hayvanların mülkiyeti kurumunun hayvanlar için aynı işleve sahip olacağını ve yarı kişi statüsünün açıkça hayvanların çıkarlarını anlamlı bir şekilde koruyamayacağını kavrayamamıştı.

Hayvanlarla ilgili ahlaki yükümlülüklerimizin neler olduğunu hayvanların insan kullanımı için salt birer kaynak *olduğu* bir bağlamda tartışıyoruz. Bazı açılardan bu tartışma köle sahiplerinin kölelere karşı ahlaki yükümlülüklerini sorgulamaktan daha tuhaftır. Çünkü köleler mülk statüsüne atanmış insanlar olsa dahi bu durum insan olmalarından kaynaklanmaz. Evcilleştirilmiş hayvanların mülk olarak konumuysa hayvanların *hayvan olmasına* içkin görülür. Dahası, menkul kölelikte birçok insan köle sahibi değildi ve menkul köleliğe *doğrudan katılmıyor-*

du. Özgür olanlar (köle olmayanlar) köle emeği ile üretilen ürünleri alsa da köle sahibi olmak zorunda değildi. Hayvanlar söz konusu olduğunda ise vegan olmayanlarımız sistematik hayvan sömürüsüne doğrudan katılır. Bu da aslında bir at tarafından taşınmış bir sebzeyi yemekle, atı yemek arasındaki fark gibidir (tabii hayvanları emeği için kullanmanın ahlaki olarak meşru kılınabileceğini söyleyemiyorum).

Özetle, hayvanların yarı kişi olması hiçbir fayda sağlamadı. Çünkü bir taraftan hayvanların ahlaki açıdan önemli olduğu fikrini benimsediğimizi ve eşya olduğu fikrini reddettiğimizi iddia ederken diğer taraftan da hayvanlar bizim malımız olarak kalmaya devam ediyor. Ve birinin malı olmak demek, eşya olmak demektir. Sonuç olarak on dokuzuncu yüzyılın hayvan refahı devrimi ve hayvanlara “gereksiz yere” acı çektirmeme ve “insani” biçimde davranma yükümlülüğümüz ile ilgili yükselişe geçen normlara rağmen gerçek anlamda pek bir değişim olmamıştır. Hayvanlar on dokuzuncu yüzyıldan önce nasılsa şimdi de benzer bir Dünya’ya hapsolmuş durumda. Hayvan refahı devrimi hiç gerçekleşmeseydi de gelinen nokta aşağı yukarı bugünkü gibi olurdu. Hayvanlar sözde devrimden önce de eşya idi, şimdi de eşya konumunda.

Peki Daha İyi Düzenleyemez Miyiz?

Hayvanların mülk konumunu değiştirmeden mülk kullanımının daha iyi düzenlenebileceği ve sadece hayvanların çıkarlarını koruma konusunda daha iyi bir iş çıkarmamız gerektiği iddiası ile birçok hayvan etikçisi tarafından eleştirildim.²⁸

Kısa yanıt: Söylemesi, yapmasından *çok daha* kolay.

Bu eleştirilerdeki kusur, mülkiyetin hayvanlar söz konusu olduğunda yasal ve ekonomik yönden işlevine dair bir kavrayışın olmamasıdır. Bu eleştirileri yapanlar mülk sahiplerinin tarihi binalar söz konusu olduğunda bazı eylemlerde bulunmasını, kendi evini yakmasını, konutunu konser alanına çevirmesini veya mülkünde reşit olmayanlara alkol satmasını engelleyen yasaları örnek gösterir. Şaşırtıcı olan, mülk kullanımının düzenlenebilir ve halihazırda düzenleniyor olduğunu kabul ettiğimi görmezden gelmekle kalmayıp aynı örnekleri hayvan mülkiyeti ile ilgili düzenlemelerin diğer mülklerin düzenlenmesinden tamamen farklı bir bağlamda gerçekleştiğini göstermek için kullandığımı da hesaba katmamalarıdır.²⁹

Mülkiyetin düzenlenmesi genellikle çıkarları saygıya dayalı haklar ile korunan insanları korumak içindir. Örnek vermek gerekirse tarihi bir binaya neler yapılabileceği ile ilgili düzenlemeler yaptığımızda,

mülk sahibinin çıkarları ile o bina ile temsil edilen kültür mirasından çıkarı olan diğer insan kişilerin çıkarları arasında bir denge kurarız. Tarihi bir binaya yapılabilecek eylemlerin kısıtlanmasını diğer insan kişilerin yararı için yaparız, binanın yararı için değil. Mülk sahiplerinin binalarını yakmasını veya konser alanına çevirmesini yasaklamamızın sebebi, bu eylemlerin diğer insanları nasıl etkileyeceğini önemsememizdir. Reşit olmayan kişilere alkol satışının kısıtlanması sadece mülk sahipleri için değil, herkes için geçerlidir. Bu kısıtlama yalnızca mülk kısıtlaması kapsamında değerlendirilemez. Aynı zamanda diğer insan kişilerin -reşit olmayan çocuklarının alkol tüketimini istemeyen ebeveynler ve kendisi için neyin iyi olduğunu yeterince anlayamayan çocukların- yararı için uygulanır.

Hayvan mülkiyetini düzenlememize rağmen bu düzenlemenin seviyesi üreticiler için neyin daha kârlı olduğu ve hayvansal ürün pazarını neyin daha kolaylaştırdığı ile -hakları olan insan kişilerin çıkarları ile- ilgilidir. Elbette hayvanların çıkarları için daha fazla koruma sağlayabiliriz ancak hayvanların verimli şekilde sömürülmesi için gereken sınırın ötesinde bir düzenleme pratik anlamda mülkün yararına olan bir düzenlemeyi gerektirir, bu da hayvanların ekonomik mülkiyet olan konumunu reddetmek anlamına gelir. Kölelik kurumu, kölenin köle sahibi ile olan herhangi bir çatışmasında her zaman kaybetmesini *gerektirdiği* için köle sahibinin hakları, kölenin haklarından her zaman önce gelir. Aynı şekilde, hayvan mülkiyeti kurumunun var olması için güçlü bir mülkiyet hakkı kavramının olması gerekir. Mülk olan varlığın yararı lehine yapılan düzenlemeler, hayvan mülkiyeti kurumunu temelden sarsar. Mal olan hayvanların çıkarları ile hak sahibi kişilerin çıkarları (özellikle de mülkiyet hakkı) karşı karşıya geldiğinde mal olan her zaman kaybeder, aksi takdirde mal artık mal olmaktan çıkar.

Hayvanları önemseyen insanların çıkarlarına daha büyük önem atfedebilir ve hayvanların çıkarlarına daha fazla koruma sağlayabiliriz. Bunu başarmış olsak bile anlamlı bir gelişme kaydetmemiz pek olası değildir. Hayvanları önemseyen kişilerin çıkarlarını ve bağışçıları temsil eden hayvan refahı dernekleri, hayvan refahını iyileştirmek için milyarlarca dolarlık kampanyalar düzenledi. Refah yasaları bugüne kadar *en iyi tabirle* etkisiz kaldı. Mülkiyet haklarının önemi, hayvanların yasal olarak mülk statüsü ve hayvan kullanımının ekonomisi nedeniyle yapılan düzenlemeler, hayvan sömürüsünün verimliliğini ulaşabileceği en ileri noktaya getirdi. Artık hayvan savunucuları da yasal ve ekonomik gerçeklikleri giderek daha fazla kabulleniyor ve refah reformlarını

bazı uygulamaların ekonomik olarak verimsizliği veya endüstriyel hayvancılık gibi uygulamaların insan sağlığını tehlikeye atması savları üzerinden savunuyor.³⁰

Genellikle endüstri ile yakın ilişkide olan devletler, hayvansal ürünlerin fiyatını artıran düzenlemeleri, talebi etkileyeceği endişesiyle destekleme ve uygulama konusunda gönülsüzdür. Bu sorun, çok uluslu pazarlar söz konusu olduğunda daha belirgindir. Çok uluslu pazarlarda, bir üreticinin bulunduğu ülkede yapılan yasal düzenlemeler aynı pazardaki diğer rakip üreticileri de etkiler. Daha katı bir düzenlemeye tabi tutulan üreticiler rekabetin gerisinde kalır. Hayvan refahı reformları hayvanların mülk olan statüsünü ortadan kaldırmaz. Aksine, bu statü tarafından belirlenir ve kısıtlanır. Bu reformların asıl etkisi insanların hayvanları sömürme konusunda kendisini daha iyi hissetmesidir. *En güçlü korumaları sağlayan hayvan refahı yasaları standartları bile “insani” olarak adlandıramaz.*

İngiltere hayvanseverlerin ülkesi olarak bilinir. Hayvanları önemsemeye dair köklü bir geleneğe sahiptir. Hayvan refahı standartları burada geliştirilmiştir ve İngiltere Dünya’da en yüksek refah standartlarına sahip ülke olduğunu iddia etmektedir. Hayvanların mülk konumuna dair yaklaşımını eleştiren siyaset kuramcısı Robert Garner, hayvanların hem Amerika Birleşik Devletleri’nde hem de İngiltere’de taşınabilir mülk sınıfında olmasına rağmen İngiltere’nin hayvan refahı konusunda daha ileride olduğuna dikkat çeker. Buradan da mülk statüsünün hayvanların çıkarlarını gözetecek şekilde uyarlanabileceği sonucunu çıkarır.³¹ İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri’ne göre bazı açılardan daha yüksek hayvan refahı standartlarına sahip olsa da büyük resme bakıldığında ikisi arasında farklılıklar oldukça azdır.³² Örneğin, Garner Amerika Birleşik Devletleri’ne kıyasla İngiltere’de (ve bazı Avrupa ülkelerinde) “fabrika çiftçiliğinde kademeli olarak azalma” gözlemlendiğini fakat yine de “verdiği onca rahatsızlığa rağmen temelde bir değişim yaşanmadığını” ifade eder.³³ Ayrıca kesim süreci, ölüm anında acının en aza indirilmesi için düzenlenmiş olsa da, “Bu düzenlemeler sıklıkla ihlal edilir... Üretim maliyetlerini azaltmak hayvan refahından daha önemli olduğu için genellikle sorunlar çıkar,” sözlerini kullanır.³⁴

Avusturya, İsviçre ve Yeni Zelanda da yüksek hayvan refahı standartlarına sahip olduğunu iddia eden ülkeler arasındadır. Bu ülkeler hayvanlara Amerika Birleşik Devletleri’nden daha fazla koruma sağlasa bile burada da hayvanlar, insanlar söz konusu olduğunda işkence olarak nitelendirilecek muamelelere maruz kalır ve en nihayetinde öldürülür. Öyleyse, hayvan refahı korumasında farklılıklar olsa da bu koruma her

zaman çok düşük bir seviyededir. Bazı ülkeler vicdanını rahatlatmak için bu konuya bir miktar daha fazla bütçe ayırmaya gönüllü olabilir ancak hiçbir hayvanlara “insani” muamele olarak tanımlanabilecek bir koruma sağlamak için parasını harcamaz. Bu basit bir sağduyu ile anlaşılabilir. Hayvanlar bizim aldığımız, sattığımız, öldürdüğümüz mallarsa onların çıkarları için ne kadarlık bir korumayı satın almaya gönüllü olacağız? Üstelik hayvan kullanımımızın çoğu gerekli olarak nitelendirilemezken. Hayvanların çıkarlarına gerçekten değer verseydik onları zaten en baştan itibaren kullanmıyor olurduk. Sözün özü, “insani” muamele *nerede olursa olsun* bir fanteziden ibarettir.

Avrupa Birliği’nin tavuklar için konvansiyonel batarya kafeslerinin (tavuğun tüm yaşamını bir A4 kâğıdı büyüklüğünde geçirdiği bir alan) yasaklanmasına dair 20 yıl süren kampanyası, hayvanların mülk statüsü nedeniyle düzenlemelerin etkisizliğinin örneğidir. Üstelik bu kampanya hayvan savunucuları ve destekçileri tarafından mülk statüsünün refah standartlarına göre etkin bir şekilde uyarlanabilir olduğu yönünde ikna edici bir kanıt olarak gösterilmiş ve kutlanmıştır. Avrupa Birliği’nin 1999 yönergesi, 2012’ye kadar tavuklar için batarya kafeslerinin “zenginleştirilmiş kafesler”, kümesler, “kafessiz” sistemler veya “serbest gezen” tavuk yetiştiriciliği ile değiştirilmesini zorunlu kılıyordu. Bu düzenleme, gerçek anlamıyla üretimde maliyet artışına sebep olan düzenlemelerin nadir bir örneğidir. Başka bir deyişle, ekonomik verimliliğin düzenlemeyi kısıtlamasının önüne geçilmiştir (fakat bu kampanya yalnızca hayvan refahı ile değil, aynı zamanda konvansiyonel batarya kafeslerinin tüketicilerin sağlığını olumsuz etkilemesi endişesi ile de ilgilidir). Avrupa Birliği ülkelerinin hepsinde bu yönergeye tamamen uyulup uyulmadığı belirsizdir. “Kafessiz” ve “serbest gezen tavuk” sistemlerinin tamamında tavuklar yine acı çeker ve öldürülür. Örneğin, erkek civcivler yumurtadan çıkar çıkmaz öldürülür. Çoğu Avrupalı üretici maliyetlerde daha az artış yapması sebebiyle “zenginleştirilmiş kafes” sistemini seçmiştir. Yumurtanın talep esnekliğinin düşük olması nedeniyle, üreticiler talepte fazla bir düşüşe neden olmaksızın daha yüksek fiyatlara ürününü satabilir ve maliyet artışının önemli bir kısmı dengelenmiş olur. En ılımlı hayvan refahı kuruluşları dahi zenginleştirilmiş kafeslerin konvansiyonel batarya kafeslerine kıyasla hayvan refahını iyileştirmedeğini kabul etmiştir.³⁵

Büyük resme bakıldığında Avrupa’nın tamamında önemli miktarda iş gücü ve ekonomik kaynaklar kullanılarak yirmi yıllık emeğin sonucunda gelineen noktada hayvan refahı adına anlamlı bir kazanç elde edildiğini söylemek güç. Üstelik bu kampanya, mülk statüsünün hayvan

refahı yasaları önünde engel olmadığını savunanların verebildiği *en iyi* örnek. Refah reformları sömürüyü daha verimli kılmak için gerekenlerin ötesine geçtiğinde bile anlamlı bir ilerleme sağlamaz.³⁶

Yasal ve düzenleyici sistemleri atlayarak üreticilerden daha yüksek hayvan refahı sağlamalarını doğrudan talep etmeyi öneren bazı girişimler olmuştur. Bazı üreticiler ve satıcılar, ticari kazanç elde etmek için yasal ve endüstriyel standartlardan daha yüksek standartlara sahip, sözde daha “insani” koşullarda yetişen et, süt ve yumurta gibi ürünler satar. Bu ürünlerin üretimi sırasında fabrika hayvancılığının vahşi yöntemlerinin kullanılmadığını iddia ederler. Böylece hayvanların çıkarlarına daha fazla değer atfetmek isteyenler için hayvansal ürün sağlamış olurlar.

Sözüm ona daha “insani” ürün pazarı -yıllar önce bu pazarı “mutlu sömürü” pazarı olarak adlandırmıştım- büyük hayvan dernekleri tarafından desteklenmiştir. Dahası, bu dernekler üreticilerle ortak olmuş ve hayvanları önemseyişini iddia eden kişilere bu ürünlerin reklamını yapmışlardır.³⁷ Bu ürünler konvansiyonel yöntemlerle üretilen ürünlere göre genellikle çok daha pahalıdır. Yüksek refah standartları ile üretilen iddia edilen ürünler ve konvansiyonel olanlar arasında çoğunlukla anlamlı bir fark yoktur. Yüksek refah standartlarını sağladığı iddia edilen yerlerin de konvansiyonel tesislerden farksız olduğu ortaya çıkmıştır.³⁸ Bütün bunlar bir kenara, bu standartların *en* katı olanları, onlara tamamen sadık kalınsa bile hayvanların çektiği acının yalnızca *bir kısmını* azaltabilir. Bu “mutlu sömürü” ürünlerinden daha detaylı olarak beşinci bölümde bahsedeceğim. En “insani” üründe dahi önemli ölçüde acı ve sonunda ölüm olduğuna şüphe yoktur. Tüm hayvancılık sektörü en yüksek refah standartlarına sadık kalsa bile -ki bunun gerçekleşmesi mümkün değildir- mantıklı biri hayvancılığı “insani” olarak tanımlayamaz.

Hayvan refahı meselesinin tamamında, sözde yüksek refah ürünleri pazarının temel amacı, tüketicilerin hayvan kullanımı konusunda içlerini ferahlatmaktır. Global Animal Partnership (Küresel Hayvan Ortaklığı) “mutlu” hayvansal ürünlere talebi artırır ve, “Yediğiniz et ile ilgili içiniz rahat olsun” reklamı ile bilinir.³⁹ Fakat konvansiyonel hayvan refahının acımasızlık seviyesi göz önünde bulundurulduğunda tüketicilerin kendini iyi hissetmesini hedefleyen “mutlu” ürünlerin amacına ulaşması için çok da farklı olması gerekmez.

“Mutlu sömürü” pazarının refah standartlarını anlamlı bir şekilde yükseltmedeki başarısızlığı, hayvanların mülk konumunun hayvan refahı standartlarını daima düşük tutacağı yönünde güçlü bir kanıttır. Hayvanların çıkarlarının korunmasındaki anlamlı bir artış, hayvansal

ürünlerin fiyatını ciddi oranda arttırır. Bu bedeli ödemek istemeye gönüllü kişiler büyük ihtimalle bu ürünleri daha en başından tüketmeyi de seçebilecek kişilerdir. Peki hayvan kullanımımızı yalnızca, birilerinin mülkü olsa da zarar görmeyen hayvanlardan gelen yumurta ve sütü tükettiğimiz ve et yemediğimiz bir şekilde sınırlandırmamız mümkün müdür? Değildir. Hayvanların acı çekmediği ve öldürülmediği bir yumurta veya süt endüstrisi olamaz. Beşinci bölümde bu konuyu daha ayrıntılı inceleyeceğiz.

Bazı kuramcılar birçok evcil hayvan sahibinin hayvanlarına değer verdiğinden yola çıkarak hayvanların mülk statüsü hakkındaki düşüncelerimin yanlış olduğunu ve hayvan mülkiyeti kurumunu gerçekten anlamlı şekilde değiştirebileceğimizi öne sürer. İnsanlar evcil hayvanlarının sahibidir, daha önce de bu konuya değinmiştik. Mülk sahibi olarak evcil hayvanına yüksek bir değer atfededip ona sevilen, değerli bir aile üyesi gibi davranabildiği gibi onu değersiz görüp ona sefalet içinde bir yaşam sunabilir hatta onu öldürebilir bile. Değer verme konusundaki seçimleri mülk sahibi olarak hakkıdır ve çok nadir bazı kısıtlamalara tabidir.

Hayvanların mülk statüsünde olmasının sorunlarına dair yaklaşımımı eleştiren hukukçu Cass R. Sunstein, bu statünün ne “prensipte hayvanları gereksiz yere acı çekmekten koruma taahhüdü” ile ne de hayvanların “içsel değerini” kabul etmekle çeliştiğini savunmak amacıyla evcil hayvan sahipliğini örnek gösterir.⁴⁰ Ona göre hayvan sahipleri “hayvanlarını salt birer mal olarak görmez.”⁴¹ “Canlı varlıkların bakımını üstlenmiş insanlara özgü bazı haklar ve sorumluluklara” sahiptir.⁴² “Bunun da ötesinde, hayvanlara sahip olmamız, onları önemli açılardan korur.”⁴³ Hayvanlarınıza zarar verenleri dava edebilirsiniz, bu da onların zarar görme ihtimalini azaltır.

Sunstein bazı insanların hayvanlarla olumlu ilişkiler kurduğuna dikkat çeker. Bu olumlu ilişkilerin hayvan mülkiyetinin ahlaki değerini tanımanın bir örneği olduğunu düşünür. Evcil hayvanlarını seven insanlar onları yemek için öldürmediği ve salt bir kaynak olarak kullanmadığı için onları “yalnızca bir mal olarak” görmez. Bir hayvanın aile üyesi gibi görüldüğü sevgi ilişkisinin bağlamı ile mal olarak kullanılan ve öldürülen hayvanların bağlamının uzaktan yakından ilgisi yoktur. Dahası, evcil hayvanlar genellikle üçüncü bir kişi tarafından değil, kendi sahibi tarafından istismara uğrar. Evcil hayvanları mülk statüsünün korumadığına dair sayısız örnek var. Öte yandan, mülk statüsü istismarcı hayvan sahiplerini korur, yasa mülk sahibine hayvanlarının çıkarlarına değer biçmesi için izin verir, buna aşırı durumlar haricinde karışmaz

ve başkalarının müdahale etmesine izin vermez. Bu nedenle bazı evcil hayvan sahiplerinin hayvanlarına fazla değer vermesi ve onlara karşı sorumluluk hissetmesi, mülk sahipliğinin hayvan mülkiyeti kurumunda -özellikle de kullandığımız ve öldürdüğümüz hayvanlar bağlamında- anlamlı bir değişime örnek teşkil edebileceği anlamına gelmez.

Bazı evcil hayvan sahiplerinin insan harici hayvanlarını “salt bir mal” olarak görüp görmemesinden bağımsız olarak gerçeklik, insanların evcil hayvanlarının sahibi olduğudur. İnsanlar evcil hayvanına değer verme ve ondan tamamen kurtulma hakkına sahiptir, bu da hayvanlara en asgari düzeyde bir bakım verme yükümlülüğüne bile sahip olmaları anlamına gelir. Bazı sahiplerin hayvan mülklerine daha yüksek değer atfetmesi nedeniyle bu hayvanların “salt birer mal” olmadığını söylemek en basit tabirle yanlıştır. Daha önce de söylediğim gibi bu, bazı insanlar arabasını sevdiği ve aracın yıllık muayeneden geçmesi için gerekenden daha fazla bakımını yaptırdığı için aracın “salt bir mal” olmadığı anlamını çıkarmak kadar saçmadır. Sonuç olarak bazı insanların hayvanlarına muamele etme biçimi, hayvanların konumu için istisna değildir, hayvanlar mülk konumunda olduğu için “salt birer mülktür”, hayvanına iyi davranmak mülk sahibinin malına değer verme hakkının bir göstergesidir.⁴⁴

Yalnızca teoride bile olsa yasaların kullandığımız hayvanlara, evcil hayvanlarını önemseyen hayvan sahipleri gibi davranmamızı gerektirdiği iddiası, evcil hayvan sahiplerinin tamamının hayvanına iyi davranmasını sağlayamadığımız -hatta bu konuda korkunç şekilde başarısız olduğumuz- gerçeğini görmezden gelir. Özellikle mülk düzenlemesi ekonomisi hesaba katıldığında herhangi birinin neden kullandığımız ve öldürdüğümüz hayvanlara daha iyi davranacağımızı düşündüğünü anlamak güçtür. Dahası, *en* ilgili evcil hayvan sahibinin bile hayvanın çıkarlarının tamamına saygı duyup duymadığı şüphelidir. İnsanların mülk sahibi olarak bu çıkarlara saygı duyması az ya da çok kendi yaşam biçimi ile uyumlu olmasına bağlıdır. Örneğin, büyük bir şehirde yaşayan ve bahçesi olmayan bir insan, köpeğine en çok değer veren hayvan sahibi olsa bile hayvanın temel çıkarına gerçek anlamda saygı duyuyor olamaz. Bunu önceden New York'ta kurtarılmış köpeklerle yaşamış ve bu şehrin köpekler için korkunç bir yer olması nedeniyle kırsal bir bölgeye yerleşmiş biri olarak söylüyorum.

Yasalar tüm hayvan sahiplerinin hayvanının çıkarlarına tamamen saygı duymasını gerektirseydi bu durum hayvanların taşınabilir mülk olmaktan çıkması ile sonuçlanırdı (en azından hayvanlar sahiplerinin kişisel mülkiyeti olmazdı). Bu durum devletin tarihi bir binanın mülkiye-

tini düzenlemekle ve bazı restorasyon işlemlerinin yapılmasını istemekle kalmayıp kültür mirasının korunması amacıyla mülk sahibinin binayı kendi yaşam alanı için kullanmasına izin vermemesine benzetilebilir. Sonuç olarak bu, normalde karşılığında bir tazminat talep edilebilecek bir mülkün öylece alınmasıdır.

İddia edilen şey kültürel bir mesele olarak toplumda karar alıp gıda, giyim ve diğer amaçlar için kullandığımız tüm hayvanlara, evcil hayvanlarını seven ve onlara aile üyesi gibi davrananlarımız gibi değer vermemizse teorik olarak bunu yapabileceğimize katılıyorum. Ancak böylesi bir durumda hayvanları bu amaçlar için kullanmayı bırakmamız gerekir. Çünkü kimse aile üyelerini öldürmeyi ve yemeyi düşünmez, onlara salt birer kaynak muamelesi yapmaz. En nihayetinde, yiyecek, giyecek, spor ve diğer amaçlar için kullandığımız ve öldürdüğümüz hayvanlara, bakımını üstlendiğimiz evcil hayvanlarımız gibi muamele edebileceğimizi düşünmek saçmadır.

Hayvan refahı yaklaşımının başlattığı iddia edilen devrim tamamen başarısız oldu. İki yüz yıllık hayvan refahı etiğine ve hayvanların ahlaki değerini kabul etmemize rağmen hayvan sömürüsü son hızla devam ediyor. İnsanlık tarihinde görülmemiş kadar çok sayıda hayvanı, çok daha korkunç şekillerde öldürüyoruz. Mantık yürütebilen herkes için “insani” koşullardaki hayvanların bile maruz bırakıldığı muamelenin düpedüz işkence olduğu aşikâr. “İnsani” hayvan muamelesi *hayalden* öte bir şey değil. Hayvanlar “işkencecilerinin kaprislerine maruz kalmaya” devam ediyor.

Hayvanlar mülktür ve eşya sınıfındadır. Bazı hayvan etikçileri yalnızca mülk düzenlemelerini daha iyi yaparak sorunu çözebileceğimizi düşünür. Hayvanlar mülk konumunda kaldığı sürece acı çekmemekten yana çıkarlarını koruyabileceğimizi düşünmek bile saçmadır. Dahası, yalnızca daha iyi ve daha fazla düzenleme yapmamız gerektiği yanıtı, hayvanların birer kişi olduğunu yok saymaya devam etmenin savunulabilir olduğu varsayımı ile yola çıkar ve çok önemli bir konuyu gözden geçirir: Hayvanlara gereksiz yere acı çektilmesinin ahlaken yanlış olduğu fikrini ciddiye alıyorsak onlara gereksiz bir kullanımın bir parçası olarak çektiğimiz *herhangi* bir acıyı gerekçelendiremeyiz.

Bir sonraki bölümde, hayvanların eşya statüsü hakkında iki modern hayvan etikçisinin yaklaşımlarını inceleyeceğiz. Bu iki etikçi de bazı insan harici hayvanların kişi olduğunu öne sürerler. İkisi de hayvanların kişi statüsünde olması için hissedebilirlikten daha fazlasının gerekli olduğunu düşünürler. Yalnızca bilince sahip bir hayvanın yaşamını sürdürmekten yana çıkarının olmadığı konusunda Bentham’la aynı fikirdedirler.

Hayvanların Kişi Olmasına Dair İki Modern Yaklaşım

BİRİNCİ BÖLÜMDE, İNSAN HARİCİ HAYVANLARIN acı çekmemekten yana ahlaken önemli çıkarı olduğuna dair toplumda genel kabulümüze rağmen mülk konumunda olmalarının, bu çıkarın görmezden gelinmesi ve değersizleştirilmesi anlamına geldiğini gördük. Bazı hayvan etikçileri, hayvan refahını iyileştirmeyi ve hayvanlara yapılan muameleyi daha “insani” hale getirmeyi bir çözüm olarak görür. Fakat bu yaklaşım, mülkün ekonomik ve hukuki gerçekliğini görmezden gelir. Hayvanlar mülk konumunda olduğu sürece, refah standartları daima düşük olacaktır ve bu standartlar ekonomik olarak daha verimli bir sömürü için gereken koruma düzeyi ile belirlenecektir. Hayvan refahı ekonomi ile ilgilidir, ahlak ile değil.

Birinci bölümde değindiğim sorunlar, hayvanları ahlaken değerli olarak görenleri şu sonuca yönlendirmiş olabilir: “Hayvanlar, yaşamından yana ahlaken çıkara sahip kişiler olmasa bile hayvan kullanımı ahlaki olarak savunulamaz.” Başka bir deyişle, hayvanların sonsuz bir şimdiki zamanda yaşadığını ve ölümün onlar için bir kayıp olmadığını düşünsek bile hayvan kullanımı devam ettikçe acı çekmemekten yana çıkarlarının daima görmezden gelineceği ve değersizleştirileceği gerçeği, birçok hayvan kullanımının gereksiz olduğunu da hesaba katınca bazılarını hayvan kullanımının makul bir gerekçesinin olamayacağına ikna etmek için yeterli olabilir. Yıllar içinde tanıştığım kimileri gerçekten de hayvanları öldürmenin (acı çektmekten farklı olarak) ahlaki olarak yanlış olmadığını düşünse ya da bunu daha önce hiç sorgulamamış olsa da hayvanların mülk statüsünün “insani” muameleyi bir fanteziden ibaret kıldığını fark ederek vegan olmuştu. Buna karşın tanıştığım çok daha fazla kişi, muamelenin gerçekten “insani” olması durumunda, hayvan kullanımının ahlaki olarak kabul edilebilir olduğu görüşüne sıkı sıkıya

tutunuyordu. Hayvanları önemseyen ve ahlaki değere sahip görenler, onların da birer kişi olduğunu kabul etmedikleri takdirde, hayvanlarla ilgili köklü bir değişim gerçekleşmesi olası değildir. Bunun anlamı, hayvanları her ne kadar insani olursa olsun yalnızca bir kaynak olarak kullanmayı ve öldürmeyi meşrulaştıramayacağımızdır.

Hayvanların kişi olması fikri ve onları öldürmenin ahlaken yanlışlığı birçok hayvan etikçisi tarafından tartışılmıştır. Bu bölümde, hayvan etiği alanına en çok yön veren iki felsefeciyile, Peter Singer ve Tom Regan’la, tanışacağız.¹ Hayvan etiğine dair yaklaşımları birbirinden farklı olsa da ikisi de (Bentham’dan farklı olarak) en azından bazı hayvanların yaşamını sürdürmekten yana ahlaki açıdan anlamlı çıkarı olduğunu ancak (Bentham gibi) hayvanların kişi olmasının hissedebilirliğin haricindeki bilişsel özellikler ile ilişkili olduğunu öne sürerler. Bu ek bilişsel özellikleri esas almanın birçok sorunu beraberinde getirdiğini göreceğiz.

Peter Singer ve Bazı Hayvanlar İçin *Hayvan Özgürleşmesi*

Peter Singer, 1975’te yayımlanan *Hayvan Özgürleşmesi* kitabının yazarıdır. Hayvan etiği konusunda tanınmış bir düşünür olan Singer, sıklıkla (kendi onayı dahilinde) “hayvan hakları hareketinin babası” olarak anılır. Bentham ve Mill gibi Singer da ahlaki hakları reddeden bir faydacıdır. Faydacılara göre ahlaki açıdan doğrular ve yanlışlar eylemin sonuçları ile belirlenir: En çok mutluluğu, zevki veya sonucu itibarıyla başka değer verilen şeyleri getiren eylem, doğru eylemdir. Hayvan etiği konusunda yaptığı çalışmalarla birlikte, Singer bir *tercih faydacısıdır*.² Tercih faydacıları bir eylemden etkilenen herkesin tercihini en iyi şekilde tatmin eden davranışı ahlaken doğru kabul eder. Faydacılık yaklaşımı, haklar yaklaşımından farklıdır (haklar yaklaşımını ileriki bölümlerde Tom Regan’ın görüşlerini incelerken göreceğiz). Giriş bölümünde de gördüğümüz gibi haklar yaklaşımına göre doğru ve yanlış, eylemin sonuçları tarafından belirlenmez ve bazı çıkarların, sonuçlarından bağımsız olarak korunması gerekir.

Giriş bölümünde tanıştığımız John Locke, kişiyi, “Akıl yürütebilen, mantık ve derin düşünme yetisine sahip, kendisinin farkında, kendisini farklı zaman ve mekânlardaki mevcudiyetiyle tek bir şey olarak algılayan bir düşünen varlık,” olarak tarif eder.³ Singer da Locke’un görüşlerini takip ederek kişiyi “rasyonel ve öz farkındalığı olan”⁴, “sürekliliği olan

zihinsel varoluşa sahip”⁵, “zamanın sürekliliği içinde var olma algısı ile bir ‘yaşamı’ olduğunun farkında olan”⁶ bir varlık olarak tanımlar. Singer, kişi olmak için gerekli niteliklere sahip olan varlıkların yaşamının, hissedebilir olan ancak kişi olmak için gereken kriterleri karşılamayanlarından daha değerli olduğunu düşünür.⁷ Bu görüşlerini tercih faydacılığı yaklaşımından alır. Kişilerin, kişi olmayanlardan farklı bir tür tercihleri vardır: Gelecekte yapmak istedikleri şeylerle ilgili tercihler. Kişiler, gelecekteki kendilikleri ile bir süreklilik algısına sahiptir.

Singer’a göre insanların çoğu kişidir ancak bazıları değildir. Bazı insanlar bilişsel olarak engelli olsa da halen kişi olmakla ilgili birtakım özelliklere sahiptir, belli bir dereceye kadar mantık yürütebilir ve öz farkındalığa sahip olabilir, gelecekteki kendiliği ile bağlantıda olabilir, gelecekle ilgili düşünebilir ve planlar yapabilir. Bilişsel engeli olan bazıları ise bu nitelikler ileri seviyede kayba uğramıştır, bu sebeple bu insanlar kişi olmak için gerekli kriterleri sağlayamaz. Hissedebilme yetisine sahip olup öz farkındalığı olmayanların da acı çekmemekten yana ahlaken önemli çıkarı vardır ancak Singer’ın kişi olma kriterlerini karşılamadıklarından yaşamları normal işlevselliği olan veya öz farkındalığa sahip zihinsel engelli insanlarınkinden daha değersiz olarak değerlendirilecektir. Singer buradan yola çıkarak bazı insanların yarı kişi olduğunu öne sürer. Yarı kişiler, acı çekmemekten yana çıkarı olan ancak yaşamını sürdürmekten yana çıkarı olmayan varlıklardır. Singer’a göre engelli bir bebeği yeri doldurulabilir bir şey olarak görebilir ve öz farkındalığı olmadığı için onu öldürmeyi savunabiliriz. Bebeğin yaşamını sürdürmekten yana çıkarı olmadığı için onu acısız bir şekilde öldürebiliyorsak ondan da değerli bir şey almıyoruz demektir.⁸ Bu mantığa göre bebeğin yaşamını sürdürmesi, ölmesine göre daha fazla mutluluk getiriyorsa bebeği öldürmek ahlaken yanlıştır. Ancak bebeğin öldürülmesi, başka şartlar altında varlık bulma şansına sahip olamayacak sağlıklı bir bebeğin Dünya’ya getirilmesine yol açacaksa engelli bebeği öldürmek ahlaken kabul edilebilirdir hatta ahlaki bir yükümlülüktür.⁹

Kişi olmanın tanımlayıcı özelliğinin yaşamını sürdürmekten yana ahlaken önemli çıkar sahibi olmak olduğunu gördük. Singer’a göre kişilerin yaşamına saygı duymamız gerekir çünkü “kişiler tercihleri konusunda yüksek derecede gelecek odaklı olduğu için genellikle bir kişinin yaşamını elinden almak, kişi olmayan başka bir varlığın yaşamını almaktan daha kötüdür.”¹⁰ Bir kişiyi öldürdüğümüzde “sadece tek bir tercihinin elinden almasıyla kalmaz, geniş bir yelpazede sahip olabi-

leceği en önemli ve en belirgin tercihleri de almış oluruz.”¹¹ Kişi olma kriterlerini karşılayan bir insan, tercihlere, arzulara, gelecek planlarına sahip, hayatta olmanın ne demek olduğunu soyut olarak kavrayabilen biridir. Böyle bir insanın yaşamını aldığımızda ondan değerli bir şeyi almış oluruz. Bu varsayım haklar görüşü ile benzer işleve sahiptir ancak hak kavramından bahsetmez çünkü faydacı biri olarak Singer, ahlaki hakları reddeder. İki aşamalı bir faydacı analiz yaklaşımını benimser.¹² “Sezgisel düzlem” olarak isimlendirilen gündelik yaşantılar seviyesinde, kişilerin hakları *varmış gibi* davranırız çünkü vaka bazında hesaplamalar yapmamız tam olarak mümkün değildir, alınacak sonucun kişinin yaşamını korumaktan yana ağır basıp basmadığını hesaplayamayız. Böyle durumlarda vaka bazında analizler yapmaya çalışmak yerine ahlaki olanın ne olduğuyla ilgili genel birtakım kuralların rehberliğine güveniriz. Ancak kimi zaman “kritik düzlemde” düşünmemiz gerekir ve bu düşünce biçiminin sonucunda “bazı olası durumlarda yaşamını sürdürmek isteyen bir kişiyi gizlice öldürmemiz ile en yüksek faydayı sağlayabileceğimizi” kabul etmemiz gerekebilir.¹³ Örneğin, kanında özel bir antikör taşıyan masum bir insanı, Dünya’yı pandemiden kurtarmak için öldürebiliriz. Öyleyse genel bir kural olarak normal bilişsel kapasiteye sahip insanlara yalnızca birer kaynak olarak davranmamamız ve bu kişiler yaşamlarını sürdürmek yönünde tercihini kullanıyorsa diğer koşulların eşit olması durumunda, bu tercihe saygı duymamız gerekir. Fakat koşullar bu varsayıma saygı duymanın sonuçlarının ötesine bakmayı gerektirdiğinde bir insana salt bir kaynak muamelesi yapmamız ve yaşamını sürdürmekten yana çıkarını yok saymamız ile en yüksek fayda sağlanıyorsa bu genel kuralın dışına çıkılabilir. Singer’ın görüşlerinin haklar yaklaşımından ayrıştığı yer tam da burasıdır. Bir hak kuramcısı, yaşamı sürdürmekten yana çıkarın bir hak ile korunması durumunda, bu hakka saygı duymamanın sonucundan bağımsız olarak hakkın ihlalinin ve geçersiz sayılmasının meşru kılınamayacağını söyler.

Peki ya insan harici hayvanlar? Singer’a göre hayvanlar da kişi olabilir ve salt bir kaynak olarak insan faydası için kullanılmama ve öldürülmemeye dair, aksi ispat edilmedikçe geçerli ön kabulden faydalanabilir. Fakat hangi hayvanın kişi olduğu veya hayvanların sahip olacağı korumanın düzeyinin insanlarınki ile aynı olup olmadığı konusu net değildir.

Bir insan harici hayvanın kişi olabilmesi için öz farkındalığa sahip olması ve kendini aynada tanıma ya da kasıtlı olarak geleceğe yönelik davranışlarda bulunma (ki bu davranışlar Singer’ın içgüdü olarak

gördüğü davranışlarla karşıtlık teşkil eder) gibi etmenler temelinde gelecekteki haliyle bağlantıda olması gerekir. Singer uzunca bir süre insan harici büyük maymunların insanlarınkine benzer öz farkındalığı olduğunu ve insanlarla beraber “eşitler topluluğunda” bulunduğunu savunmuştur.¹⁴ Daha yakın bir zamanda ise Singer, filler, yunuslar, bazı kuşlar (saksağanlar, alakargalar ve papağanlar) gibi hayvanları ayna testinden geçmeleri ve geleceğe yönelimli davranışları olması nedeniyle öz farkındalığa sahip olarak gördüğünü ifade etmiştir.¹⁵ Singer’ın bu savunusu, faydacı yaklaşımın hakları reddetmesi ile çelişmez, bundan ziyade normal işlevli insanların, normal şartlarda salt bir kaynak olarak kullanılamayacağı kriterine bazı insan harici hayvanları dâhil eder.

Peki ya yiyecek olarak her gün düzenli olarak sömürdüklerimiz de dâhil olmak üzere diğer hayvanlar? Uzun yıllar boyunca, Singer gıda amaçlı kullandığımız hayvanların öz farkındalığa sahip olmadığını ve gelecekteki kendiliği ile bağlantıda olmadığını düşündüğünü dile getirdi. Daha sonradan, bu hayvanların da öz farkındalığı olduğuna ve kişi olarak değerlendirilebileceğine dair kanıtlar olduğuna ikna oldu. Kişi statüsü kavramını “bir şüphe varlığında, bu şüphenin peşinde hangi noktaya kadar ileri gitmeyi göze alacağımıza bağlı olarak” genişletebileceğimizi savundu.¹⁶ Bir kişiyi öldürmenin yanlış olduğunu kabul ediyorsak ve bir varlığın bir kişi olup olmadığından emin değilsek “yapılacak en iyi şey, bu varlığın kişi olmasına dair olasılıktan yana tercihimizi kullanmaktır.”¹⁷ Bu fikir ilk bakışta hayvanları insanların kaynağı olarak kullanmamayı öneriyor gibi görünebilir. Ancak Singer’a göre bazı hayvanlar öz farkındalığa sahip olabilir ancak yine de normal insanlarla öz farkındalığa sahip insan harici hayvanlar arasında niteliksel bir farklılık vardır. Bu farklılık insan deneyiminin (en azından normal işlevli insanların deneyiminin) içeriğinden kaynaklanır. Normal işlevli insanların deneyimi, öz farkındalığı olan hayvanların deneyiminden ahlaki açıdan daha önemlidir. “Öz farkındalığı olan ve dolayısıyla ‘kişi’ tanımımıza uyan bazı hayvanlar olabilir fakat yine de bu hayvanlar normal insanlar kadar geleceğe yönelik planlar yapamaz.”¹⁸ “İnekler, domuzlar, tavuklar ve sıklıkla yediğimiz diğer hayvanlar öz farkındalığa sahip olsa bile insanların normalde sahip olduğu gibi bir öz bilince sahip olamaz.”¹⁹ İnsanların ölümüne kıyasla bir ineğin erkenden ölmesi bir trajedi değildir çünkü “bir inek bir yıl da yaşasa, on yıl da yaşasa elde etmeyi umduğu herhangi bir şey yoktur.”²⁰

Singer, insan harici büyük maymunlar ve alakargaların gelecekteki kendiliği ile bağlantıda olduğunu kabul eder ancak “işaret dilini kullanan

büyük maymunlar uzak gelecekleri hakkında bizimle konuşmaz” ve alakargalar “yıllar içinde sonuç alınacak uzun dönem projelere kalkışmaz.”²¹ Bu da kişi olmayı derecelendirdiğini ve (en azından hayvanlar için) kategorik bir özellik olarak kişi olma fikrini reddettiğini gösterir:

Normal erişkin insanlar ile insan harici hayvanlar arasındaki farklılığı kabul ettiğimizde öldürme eyleminin yanlışlığını görebiliriz fakat bu yanlışın ahlaki mertebesi siyah ya da beyaz değildir, bu bir derece meselesidir, bu da birçok şeyin yanında, o varlığın tam anlamıyla bir kişi mi yoksa kişi benzeri bir varlık mı, yoksa tamamıyla öz farkındalığı olmayan bir varlık mı olduğuna, geleceğe dair arzularının olup olmadığına, bu arzuların o varlığın yaşamında ne denli merkezi olduğuna göre değişir.²²

Singer’a göre öz farkındalığı olan insan harici hayvanlar “tam anlamıyla” kişi değildir. Bu nedenle, Singer bazı durumlarda hayvanların yaşamını sürdürmekten yana olan çıkarını ihmal edebileceğimizi düşünür. “Belli bir düzeyde öz farkındalığı olan hayvanları dahi beslenme amacıyla öldürmek her zaman yanlış değildir,” ifadelerini kullanır ve geyiklerin nüfusunun aşırı arttığı durumlarda onları avlayabileceğimiz örneğini verir.²³ Buna ek olarak yoksul veya geleneksel olarak avcı toplayıcı toplulukların hayvanları öldürmesinin gerekçelendirilebilir olmasından bahseder. Öz farkındalık düzeylerine göre farklı yaşamların, farklı değere sahip olduğunu düşünür.²⁴ Bu yaklaşım, varlıkların değer ihtiva eden hazneler olduğunu iddia eden faydacı görüşü yansıtır, bu görüşe göre varlıkların kendi içinde değerli görülen deneyimlerin (zevk, mutluluk, tercihlerinden duydukları tatmin gibi) taşıyıcıları olmaları dışında herhangi bir değeri yoktur. Singer tercih faydacısı olarak normal bir kişi ile bilişsel engeli olan bir kişinin değeri arasında bir fark olduğunu iddia etse de “normal erişkin insanların” tamamının “tam anlamıyla” bir kişi olarak muamele görmesi ve yaşamdan yana çıkarının ilk etapta korunması gerektiğini savunur. Bu durum insan hariciler için geçerli değildir, onlar için öz farkındalığın derecelendirilmesini kabul etmeye daha gönüllüdür. Yani bu görüşe göre insan hariciler kişi olabilir ancak kişi olmaları yönünde herhangi bir varsayım onlara insanlarla aynı seviyede bir koruma sağlamaz ve bazı durumlarda kaynak olarak kullanılabilir ve öldürülebilirler.

Peki ya kişi olmayan hayvanlar (veya kişi olabilecek ancak şüphe varlığında kişi olmaları yönünde karar kılmakta isteksiz olduklarımız)? Singer, hissedebilir olmaları sebebiyle, insan harici hayvanları olumsuz

yönde etkileyecek eylemlerde bulunacağımız zaman, çekecekleri acı ve sıkıntının hesaba katılması ve uygun şekilde değerlendirilmesi gerektiğini söyler. Fakat öz farkındalığı olmayan hayvanlar sınıfına dâhil ettiklerinin “gelecekteki kendiliğini göremeyen” ve “gelecekteki varlığı hakkında tercihi olmayan” varlıklar olduğunu savunur.²⁵ Öz farkındalığı olmayan hayvanlar öldürülmemek için çırpınsa dahi bu gerçek, bize onları öldürmemek için sebep vermez, onları yalnızca “acısız ve hızlı bir şekilde öldürmemiz” gerektiğini gösterir.²⁶

Singer çıkarlar konusunda türe bağlı ayrımcılığı yani türçülüğü (sıklıkla Singer’a atfedilen ancak Richard D. Ryder’in öne sürdüğü kavram) reddeder.²⁷ Örneğin, “diğer tüm koşulların eşit olduğu bir durumda” bir şempanzeyi öldürmenin, “kişi olmayan ve hiçbir zaman olamayacak” ağır derecede zihinsel engelli bir insanı öldürmekten daha kötü olduğunu savunur.²⁸ Kişi olmayan insanlara yaşamlarından yana korunabilir bir çıkar atfetmek ve bunu kişi olmayan insan harici hayvanlar söz konusu olduğunda uygulamamak türçülüktür. Öz farkındalığı olmayan bir hayvanı öldürmenin, bu varlığı gelecekte sahip olabileceği haz verici deneyimlerden mahrum bırakacağı için yanlış olduğuna kanaat getirebiliriz. Singer yalnızca bilinci açık olan ve öz farkındalığı olmayan bir hayvanın “yaşamı tehdit altında olduğunda mücadele edebileceğini” ancak bir yaşama sahip olmanın ne anlama geldiğini kavrayamadığını ve gelecekteki kendiliği ile bağlantıya sahip olmadığını düşünür ve ekler: “Tarafsız bir yerden bakılırsa öldürülen hayvanın kaybının neden eşit düzeyde keyifli bir yaşam sürecektir olan başka bir hayvanın dünyaya getirilmesinden daha iyi olduğunu açıklamak kolay değildir.”²⁹ Bu görüşle ilgili “bazı şüphelerinin” olduğunu ifade eder ancak hayvanları öldürmeyi yanlış bulan bir teoremin yokluğunda bundan nasıl kaçınılabileceğini göremez. Hayvanları yiyecek olarak görmenin onlara karşı saygısızlık ve kötü muameleyi arttıracığı konusunda bizi uyarır. Bu yaklaşıma göre öz farkındalığı olmayan hayvanlar yeri doldurulabilir nesnelerdir. Fakat endüstriyel hayvancılık, hayvanlara iyi bir hayat sunmadığı için desteklenmemelidir.

“Bu yaklaşım, serbest gezen, davranışsal ihtiyaçlarına uygun olarak iyi bir yaşamı olan, acısız olarak ve hızlıca öldürülen hayvanları (gelecekle ilgili arzuları olmayan türlerin üyelerini) yemeye devam etmeyi meşrulaştırabilir. Yalnızca bu hayvanlardan gelen etlerden yiyen vicdanlı insanlara saygı duyuyorum ancak bu insanların kendi hayvanlarına baktıkları bir çiftlikte yaşamadıkları sürece, pratikte bir şekilde vejetaryenliğe yakın olacağından şüpheliyim.”³⁰

Singer yiyecek olarak kullandığımız hayvanlar lehine yorum yapar ve onları kişi statüsünde konumlandırır. Bu hayvanları yeri doldurulabilir kaynaklar olarak tanımlamasa da “tam anlamıyla” bir kişi olarak da görmez. İnsanlarla hayvanlar arasında çıkar çatışması olduğu bir durumda, hayvanları öldürebileceğimizi söyleyerek işleri karıştırır. Örneğin, avcılık ve toplayıcılık yapan topluluklarda hayvanları öldürmek geleneklere saygı adı altında ahlaken kabul görüyorsa günümüzde hayvanları beslenmek için kullanmak ve dahası, değer biçilmiş birtakım geleneksel pratikleri yansıtmasıyla tanımlanabilecek başka hayvan kullanımları da neden ahlaken kabul edilebilir olmasın? Hayvanları yiyecek olarak kullanmayı da değerli bir kültürel pratik olarak tanımlamak mümkün değil mi? ABD’nin birçok bölgesinde avcılık, Amerikan yerlilerinde olduğu gibi hemen herkesin kültürel geleneğinin önemli bir parçasıdır. Kültürel gelenekleri korumak uğruna birini öldürmek meşruysa böyle bir istisna da kaideyi bozmayacaktır. Ne olursa olsun, insan harici kişilerin, yaşamlarını koruma yönündeki ön kabulden normal insanların faydalandığı biçimde faydalanamayacağı açıktır.

Erkek civcivlerin yumurtadan çıktığı ve cinsiyetinin belirlendiği andan hemen sonra öldürülmesine ve tavukların yaşamının kesimhanede son bulmasına rağmen Singer, “Teraziye koyulduğunda serbest gezen tavuk yumurtasına karşı değilim,”³¹ der ve bir eğlence sırasında bize yemek sunulduğunda “yemekte kullanılan yumurtanın fabrika çiftliğinden gelip gelmediği konusunda endişelenmememiz gerektiğini” savunur.³² Süt üretimi için fabrika çiftliği koşulları haricinde de anne ve bebeğin ayrılması ve erkek bebeklerin öldürülmesi gerektiği için süttten ve peynirden kaçınmamızı önerir ancak “süt ürünü içeren tüm besinlerden de kaçınacak kadar ileri gitmekle kendimizi yükümlü hissetmememiz” gerekir.³³ “Balıkların acı çektiğine dair kanıtlar diğer omurgalı hayvanlardaki kanıtlar kadar güçlüdür,” ve “balık yemekten kaçınmamız gerekir” ancak “diğer hayvanları yemeyi reddedip balık yemeye devam edenler kesinlikle türcülüktten önemli bir adım uzaktadır.”³⁴ Singer’ın bu sözleri, balıkları bilişsel olarak diğer insan haricilerden daha aşağıda konumlandırıldığını ve balıkların çektiği acıyı daha önemsiz gördüğünü gösterir. Singer’ın “türcülüktten önemli bir adım uzakta” olarak nitelendirdiği bu adımı atmak için kişinin diğer hayvanları yemeyi bıraktığında yediği balık miktarını arttırmamış olması ve toplamda tükettiği hayvan sayısının azalmış olması gerekir. Her iki durumda da kişi türcülüktten bir adım uzakta değildir, aksine, türcü davranışını sürdürmeye devam ediyordur. Genel bir kural olarak,

Singer’a göre “etik ve politik bir hareketten ziyade bir dini beslenme kuralının takipçileriymişiz gibi saflık peşinde koşmayı bıraktığımızda” başkalarını da bu beslenmeyi benimsemeye daha kolay ikna edebiliriz.³⁵

Hitap ettiği kişiler ve davranışları üzerinde önemli etkiye sahip olan Singer, yaptığı toplumu bilgilendirme çalışmalarında hayvanları kaynak olarak kullanabileceğimiz görüşünü açıkça dile getirir.³⁶ Kendini seyahatte veya başka birinin evinde yemekten süt ve yumurta tüketen “esnek” vegan olarak tanımlar.³⁷ Tutarlı bir veganı “fanatik” olarak nitelendirir ve veganlık ile ilgili aşırı radikal veya aşırı ciddi bir izlenim oluşturmamaya dikkat etmemiz gerektiğini söyler.³⁸ Ona göre bir veganın naveganlarla beraber bir restorandayken siparişi “yalnızca birazcık peynir veya başka bir şey” ile geldiyse getirilen yemeği veganlığın başkalarına zor bir şey gibi görünmemesi için yemesi gerekir. Başkalarının, “Aman Tanrım, bu veganlar da...” diye düşünmesini istemeyiz.³⁹ Bir yemeğin üzerinde “birazcık” et olsa dahi yemekte sorun görmez. Fakat beşinci bölümde göreceğimiz gibi et ve süt ürünleri arasında ahlaki olarak tutarlı bir ayırım yoktur.

Meselemiz öldürmek değil de acı çektirmekse Singer, “insanların çoğunlukla bitkisel besinleri tükettiği ancak kendilerini zaman zaman serbest gezen yumurtalar hatta bir çiftlikte türlerinin doğası ölçüsünde iyi koşullar altında yaşayan ve insani yollarla öldürülen hayvanların etleriyle ödüllendirdiği bir dünyayı” hayal edebileceğini ifade eder.⁴⁰ Hayvansal ürünlerden kaçınılmasını hayvanları öldürmek yanlış olduğu için değil, fabrika çiftliklerinde hayvanlara acı çektirmek yanlış olduğu için öğütler.⁴¹ Kendisi et yemese de sadece iyi bir hayat sürmüş hayvanların etini yeme konusunda gerçekten vicdanlı davranmanın da savunulabilir bir etik tutum olabileceğini düşünür.⁴² “Vicdanlı hepçil” kavramını yalnızca makul ölçüde iyi bir hayat süren ve görece acısız şekilde öldürülen hayvanları yiyenleri tarif etmek için geliştirmiştir.⁴³ Singer, fabrika üretimi hayvansal ürünlerin ahlaken yanlışlığı konusunda oldukça net olsa da arada sırada yapıldığı takdirde bu ürünleri tüketmeyi ahlaki açıdan kabul edilebilir bulur. Veganların “pahalı bir restoranda” yemek yerken “kendilerine bir gecelik vegan olmama lüksü tanımlarında” bir yanlışlık yoktur.⁴⁴ Tereyağlı bir köri yemeği örneğini vererek seyahatte veya başkalarının evinde hayvansal ürünler yerken serbest gezen yumurta ve süt ürünleri tercih ettiğini söyler. Fabrika üretimi yumurta içeren bir yemek bize sunulduğunda bunu çok önemsemememizi, üzerinde “birazcık” fabrika çiftliğinden gelen hayvansal ürün olan bir yemeği reddetmememizi önerir. Böylece, bazı durumlarda

“kritik düzlemde” bir faydacı analiz yapıp analizin sonuçları gereği hayvansal ürünleri yemek lehine karar alabiliriz.

Daha “insani” muamele için düzenlenen kampanyalar hayvanlara yardım etmek adına pek bir işe yaramasa da Singer sıklıkla onları destekler. Bu kampanyaların hayvanlar adına bir kazanımı olsa bile bu kazanım, kampanyanın, toplumun hayvan sömürüsünün daha kabul edilebilir olduğu inancını pekiştirmesinin yanında hafif kalır. Avrupa Birliği’nin batarya kafeslerinin yasaklanması iddiasını taşıyan yürürlüğünden birinci bölümde bahsetmiştim. Singer bu yürürlüğü konvansiyonel batarya kafesleri açısından anlamlı bir refah kazanımı sağlamamasına ve tavukların kafeslerde tutulmaya devam etmesine izin vermesine rağmen desteklemiş ve kutlamıştır.⁴⁵ Kendisi ve büyük hayvan dernekleri adına 2005 yılında yazmış olduğu kamuya açık bir duyuruda, büyük Amerikan perakende market zinciri Whole Foods Market’a hayvan sömürsünde “Çiftlik Hayvanları Şefkat Standartları’nı” geliştirerek “öncü” bir çalışmada bulundukları için “takdir ve desteğini” belirtmiştir. Hayvan savunucularının, hayvancılığın çıkarları için daha “insani” hayvan sömürsünü desteklediği bu olay, tarihte kritik bir dönüm noktasıdır.⁴⁶ Singer standartları desteklemesi ve “şefkatli” olarak tanımlaması hakkındaki sorulara şöyle yanıt verir:

“‘Sonunda hayvanları öldürüyorsan şefkatli olamazsın,’ diyenler olabilir. Bunun yanlış olduğunu düşünüyorum.

Standartlar şefkatli olduğu ve hayvanlara ölümden önce iyi bir yaşam sunduğu müddetçe, bu standartlarla bir sorunum olamaz.”⁴⁷

Singer’ın buradaki tutumu, büyük hayvan derneklerinin de katılımı ile “mutlu sömürü” hareketi diye adlandırdığım hareketin başlangıcı olmuştur. Böylece hayvan hareketinin odağı hayvan kullanımını sonlandırmaktan, sözde daha “insani” sömürüye doğru kaymıştır.

Singer balıkların acı çekmesi ile ilgili bir yazısını, “Vahşi balıkları insani bir şekilde nasıl yakalayacağımızı öğrenmemiz gereklidir,” uyarısı ile sonlandırır.⁴⁸ Veganlığın birçok yaklaşıma göre “beslenme ile ilgili etik problemleri daha iyi çözdüğünü” ifade etse de, “Veganlık herkese göre değildir,” der ve, “İnsanlara etik beslenme için veganlığın tek yol olduğu izlenimini vermek istemem,” sözlerini kullanır. Singer’a göre fabrika çiftliği ürünlerinden kaçınarak (bu ürünleri tüketmeyi kabul edilebilir gördüğü durumlar haricinde) ve “organik üretimle, otlaklarda yetişmiş hayvansal ürünleri makul miktarlarda yiyerek” hayvanları etik olarak tüketmeye devam edebilir ve “yiyeceğimizin tadını çıkarabili-

riz.”⁴⁹ Singer’ın hayvanlara iyi davrandığımızı takdirde (bu ne anlama geliyorsa) onları kaynak olarak kullanmayı gerekçelendirebileceğimize dair görüşünü destekleyecek daha *pek çok* örnek verebilirim. O, hayvan refahı standartlarının geliştirilmesinin, bu standartlar hayvanlara neredeyse yok denecek kadar az düzeyde koruma sağlamasına rağmen açıkça destekleyicisi olmuştur.

Bir faydacı olarak Singer, daha az “insani” standartlara göre sözde daha “insani” standartların daha az ızdırap içerdiğini ve daha iyi olduğunu iddia edebilir. Desteklediği refah reformlarının çoğu pek bir işe yaramaz ancak yine de “insani” sömürüyü hayvan kullanımının ahlaken izin verilebilir hali olarak destekler ve onaylar. Aslında yalnızca daha az ızdırap daha iyidir demek istemez, daha az ızdırabın hayvan sömürüsünü ahlaken meşrulaştırdığını savunur. Singer’ın Whole Foods gibi bir şirketi “şefkat standartları” için tebrik ettiğinde veya “vicdanlı hepçilleri” övdüğünde hayvan kullanımı için örnek oluşturan bir mesaj verdiğini inkâr etmek imkânsızdır. Sözde daha “insani” sömürüyü destekleyerek bu standartların, insanların, insan harici hayvanların sömürülmesi hakkında içlerini rahatlattığı ve bununla da kalmayıp tüketimin sürmesinin teşviki ile hayvanların çektiği acıyı artırabileceğini görmezden gelir. “Hayvan hakları hareketinin babası” ve dünyanın önde gelen hayvan etikçisi sözüm ona daha “insani” sömürünün reklamını yapıyorsa bu onun açık bir biçimde hayvan kullanımının sürmesini desteklediği anlamına gelir. İstisnasız tüm hayvan hareketi “mutlu sömürüyü” ve “şefkatli” kullanımı destekler ve birçok hayvan savunucusu Singer’ı desteklediğini açıkça beyan eder. Amerika Birleşik Devletleri’nde sırf Singer Whole Foods’u tebrik etti diye buradan aldığı eti yemekle ilgili kendisini rahat hissettiğini söyleyen birçok insanla tanıştım.

Özetle, Singer insan harici hayvanların iki koşulu sağlayarak kişi olabileceğini savunur: Öz farkındalık ve gelecekteki kendiliği ile bağlantıda olma. Singer’ın net olarak kişi statüsünde nitelendirebileceği çok az tür vardır. Fakat Singer bu türlerin üyelerini bile “tam anlamıyla” kişi olarak görmez çünkü bu hayvanlar büyük olasılıkla normal yetişkin insanlara göre daha az öz farkındalığa sahiptir. Onları öldürmek bir “siyah ve beyaz meselesi” değildir. Faydacı bir bakış açısıyla, normal işlevli bir insanın öldürülmesine izin verilmeyeceği durumlarda bu hayvanları öldürmek kabul edilebilir. Kişi olmadıkları yönünde karar kıldığımız hayvanlara gelince makul derecede iyi bir hayat yaşamışlarsa ve görece acısız bir şekilde öldürülmüşlerse onları yeri doldurulabilir kaynaklar olarak görebiliriz. Singer ahlaki bir yükümlülük olarak

veganlığı reddeder. Hatta bunun yerine tutarlı bir vegan duruşu “fana-tizm” olarak adlandırır ve bazı koşullarda veganları hayvansal ürünler yemekle yükümlü görür.

Singer hayvanların mülk statüsü kaynaklı sorunları görmezden gelir. Hayvan çıkarlarını eşit şekilde ele almamız yani yalnızca türleri dolayısı ile onları değersizleştirmeden benzer çıkarları benzer şekilde değerlendirmemiz gerektiğini savunur. Buna rağmen hayvanlar (ister “tam anlamıyla” kişi olmayan kişiler, ister yaşamını sürdürmekten yana çıkarı olmayıp acı çekmemekten yana çıkarı olan “yarı kişiler” olsun) mülk konumunda kaldığı sürece eşit gözetilmelerinin nasıl mümkün olacağını açıklamaz. Düzenli olarak sömürdüğümüz hayvanların mülk statüsü, herhangi bir durumda hayvanların benzer çıkarları olduğunu görmemizi zorlaştırır. Birinci bölümde gördüğümüz gibi hayvanları sistematik olarak sömürüyor olmamız, hayvan çıkarlarını herhangi bir koşulda tamamen ihmal etmemize veya en iyi ihtimalle değersiz görme-mize sebep olur. Dahası, hayvanların mülk statüsü onların çıkarlarını ihmal etmemiz için ilk elden bir gerekçe işlevini görür.

Bentham’ın menkul kölelikten bahsettiğini ve “hayvanlar âleminin geri kalanının en baştan kendilerinden alınmaması gereken ancak zorbalıkla alınan haklarını geri alacağı günün” gelmesini dilediğini görmüştük.⁵⁰ Bentham’ın insanlar için köle olmama hakkına inandığı ve bu hakkın insanların elinde acı çeken insan haricileri kapsayacak şekilde genişletilmesini düşündüğü söylenebilir. Ancak Bentham bir faydacıydı ve faydacılar ahlaki hakları reddeder. Peki Bentham bu bağlamda “haklardan” bahsederken ne demek istemişti? Singer, Bentham’ın hak kavramını kullanmasını önemsememiş ve aslında Bentham’ın gerçek anlamı ile ahlaki hakları desteklemediğini, “kimsenin birden fazla değil, yalnızca bir olarak” hesaba katılmasını ve eşitliği kastetmiş olabileceğini düşünmüştür.⁵¹ Bentham yalnızca eşitlikten bahsediyor olsa bile bunu muhtemelen ahlaki bir hak kavramı çerçevesinde yapıyordu. Başka bir deyişle, Bentham köle olan insanların çıkarlarının asla eşit gözetilme-yeyeceğinin farkına varmış olabilir. Kölelerin çıkarları mülk statüsünde olmaları nedeniyle *daima* daha az hesaba katılır. Kölelik *yapısal* bir eşitsizliği beraberinde getirir. Köleler daima dezavantajlıdır. Köleler asla bir olarak sayılmaz. Faydacıların bile tek bir hakkı kabul etmesi gerekir, o da eşit gözetilme hakkıdır. Ve mülk *statüsü* eşit *gözetilmeyi* imkânsız kılar. Bentham’ın eşit gözetilme ile ilgili sözlerini, “insanlara tanıdığımız mülk olmama hakkını hayvanlara da tanımamız gerekir” şeklinde yorumladım. Çünkü hayvanları ahlaken önemsemenin karşılığı

budur. Bu yorum benim yaklaşımıma da destekler, bu konuyu dördüncü bölümde tartışacağım. İster haklardan, ister bozulabilir kurallardan bahsedelim, bir varlık (insan veya insan harici) mülk konumunda ise artık bu varlığın çıkarlarına eşit gözetilme ilkesini uygulamaktan bahsetmek güçtür.⁵²

Sonuç olarak Bentham iki konuda yanıldı. Birincisi, hayvanların mülk statüsünün onların ahlaki değerini görmemizi engellediğini anlamadı. İkincisi, mülk konumunda olan hayvanların acı çekmemekten yana olan çıkarının daima değersizleşeceğini ve yok sayılacağını gözden kaçırdı. Hayvanları mal olarak görmenin “alelade bir insanı” hayvanlara saygı göstermemeye teşvik edeceğini düşünüyordu.⁵³ Buna rağmen mülk statüsünün her koşulda hayvanların çıkarlarının değersizleştirilmesi ve ihmal edilmesine sebep olacağını ve eşit gözetilmeyi pratik anlamda imkânsız kılacağını görmekte başarısız oldu. Singer, kişi ya da yarı kişi kriterlerini karşılayan insan harici hayvanlara, bu kriterleri karşılayan insanlarla benzer şekilde davranarak onları kullanmaktan kaçınmamız gerektiğini söyleyebilir. Ancak bu eşitlikçiliğin anlamsız bir önermesi olur. Mülk konumunda olan biri, mülk konumunda olmayan biri ile asla benzer olarak görülemez.

Tom Regan ve Bazı Hayvanlar için

Hayvan Hakları Meselesi

Tom Regan 1983'te *Hayvan Hakları Meselesi*'ni yazdı. Regan faydacı kurama zıt olan haklar kuramını savunur. Haklar kuramı bize şunu söyler: Bir çıkar bir hak tarafından korunuyorsa sonucu ne olursa olsun bu koruma sağlanmalıdır. Örneğin, yaşamımdan yana çıkarım bir hak tarafından korunuyorsa beş farklı insan beni öldürüp organlarımı almaktan faydalananak olsa bile bu çıkarım korunmalıdır. Hakları dördüncü bölümde daha ayrıntılı inceleyeceğiz. Fakat şimdilik bu örnek, haklar yaklaşımı ile faydacılık yaklaşımı arasındaki farkı göstermek için yeterlidir.

Hayvan Hakları Meselesi yoğun ve karmaşık bir kitaptır. Bu kitapta ele aldığımız konular açısından, Regan'ın insan harici kişi olmaya dair savları ve bu kişilere ne derecede bir koruma sağlanacağı ile ilgili görüşleri önemlidir. İyi haber, Singer'dan farklı olarak Regan'ın açıkça *hayvan haklarını* desteklemesidir. Hayvan kişilerin insan kişiler gibi saygının muamele görme hakkı olduğunu savunur. Bununla bağlantılı

olarak bu hayvanlara sonucu ne olursa olsun salt amaçlarımızın araçları ve kaynakları olarak muamele edilmesine karşı çıkar. İnsan ve insan harici kişiler -biraz ileride göreceğimiz gibi Regan saygın muamele hakkı olanları “kendi yaşamının öznesi” olarak adlandırır- eşit muamele görmelidir. Regan’a göre kişi olmak kategorik bir özelliktir. İnsan harici kişilerin insan kişilerin malı olması fikrine karşı çıkar. Kötü haber ise tıpkı Singer gibi Regan’ın kuramında da hangi hayvanların kişi olacağına dair bir netliğin olmamasıdır. Dahası, Regan’ın hissedebilir olan ancak kişi olmayan hayvanlar hakkındaki tutumu tartışmalıdır. Regan bu konuda tamamen açık olmasa da kişi sayılmayan bir varlığın doğrudan ahlaki önemi olmadığını düşünüyor gibidir. Bu nedenle, yalnızca hissedebilir olan ancak kişi olmayan varlıklar hakkındaki tutumu Singer’a göre daha az korumacıdır ve bazı hayvanları salt bir eşya olarak görür. Onu nasıl yorumlarsak yorumlayalım, Regan bir hayvan hakları savunucusu olmasına rağmen salt hissedebilir olan hayvanlara Singer’dan daha fazla koruma sağlamaz. Bunun yanında, Regan’ın görüşlerinin temel prensibi olan tüm kişilerin eşit olduğu iddiasının, kaideyi bozan istisnalar içerdiğini de ilerleyen kısımlarda göreceğiz.

İlk önce Regan’a göre kimlerin kişi kategorisine girdiğini inceleyelim. Regan *Hayvan Hakları Meselesi*’nin girişinde ahlaki fail ve ahlaki etkilenen kavramlarının ayrımını tanımlar. Ahlaki failler davranışlarından sorumlu tutulan normal işlevli insanlardır. Ahlaki faillerin içkin değeri vardır. İçkin değerden kastedilen, tam da bu tür bir varlık olmaktan ötürü değer taşımaktır. Değerleri başkalarının onlara değer verip vermediğinden, nasıl değer verdiğinden ya da kendiliğinden değerli görülen deneyimlerin taşıyıcısı olmalarından gelen bir içsel değere sahip olmalarından kaynaklanmaz. Bu değer sahip oldukları mutluluk veya haz miktarıyla ilintisizdir. Ahlaki failler onlara başka kimse değer vermese de kendisine değer verir. Ahlaki etkilenenler ahlaki olarak eylemlerinden sorumlu tutulmayan ve bu nedenle ahlaki fail olmayan varlıklardır. Küçük çocuklar, bazı zihinsel engelli insanlar ve insan harici hayvanlar ahlaki etkilenendir. Ahlaki etkilenenlerin de ahlaki failler gibi içkin değeri vardır. İkisi de aynı şekilde zarar görebilir. İkisi de kendi yaşamının öznesidir. Bunlar:

“İnançları ve arzuları olan, duyum, hafıza ve kendi geleceği de dâhil olmak üzere bir gelecek algısına sahip, haz ve acı duyguları ile beraber duygusal bir yaşantıya sahip, tercihleri -ve refahı- ve çıkarları olan, arzularına ve amaçlarına yönelik eylemler başlatabilen, zamanın sürekliliği içinde psikofiziksel bir kimliğe sahip, deneyimsel yaşamının kendisine

göre iyi veya kötü gitmesine bağlı olarak bireysel refaha sahip, diğerlerine olan faydalarından mantıksal olarak bağımsız ve başkalarının çıkarlarının nesnesi olmaktan mantıksal olarak bağımsız varlıklardır.”⁵⁴

Bir yaşamın öznesi olmak, içkin değere sahip olmak için yeterli koşuldur. Bir yaşamın öznesi olan herkes eşit içkin değere sahiptir. Başka bir deyişle, bu değer bir yaşamın öznesi olan herkesin salt başkalarının amaçlarının aracı olarak muamele görmesini ve öldürülmesini ahlaki olarak yanlış kılar. İçkin değerın miktarı bir yaşamın öznesi olma ile ilişkili özelliklere sahip olma derecesine, matematik bilgisi veya senfoni besteleme gibi becerilere bağlı olarak değişmez. Kişi olmanın derecelendirmesi yoktur. “Biri ya kendi yaşamının öznesidir ya da değildir.”⁵⁵ Bir yaşamın öznesi olan herkesin aynı şekilde ve aynı derecede içkin değeri vardır.

Bir yaşamın öznesi olmak, kendinde bir değere sahip olmak demektir, bu nedenle içkin değere sahip olmanın bir koşulu olmakla kalmaz, aynı zamanda Regan’ın deyişimiyle “içkin değeri anlaşılır kılan ve keyfi olmaktan çıkaran” da bir kriterdir.⁵⁶ Bir yaşamın öznesi olan varlıklar içkin değere yani tam da böyle bir varlık olmalarından kaynaklanan bir değere sahiptir. Kendinde değere sahip olma konusunda tüm yaşam özneleri eşittir. Bu nedenle hepsine içkin değer atfetmek keyfi bir seçim değildir. Hepsinin içkin değeri eşit *olmalıdır*. Bu değer mutluluk veya haz gibi içsel değerlerinin *miktarından* bağımsız olarak ne *türde* bir varlık oldukları ile ilişkilidir. Fakat bir yaşamın öznesi olan ahlaki etkilenenleri salt bir kaynak olarak kullanmamız keyfi bir seçimdir çünkü hem ahlaki failler hem de ahlaki etkilenenler zamanın sürekliliği içinde bir kimliği olan varlıklardır. En önemlisi de aralarında onlara farklı muamele etmemizi gerektirecek ahlaken önemli bir farklılık yoktur. Bir yaşamın öznesi olan varlıkların birbirinden farklı özellikleri olabilir fakat hepsi bir benliği olabilecek türde bir varlık olma bakımından birbirine benzer. Regan bir yaşamın öznesi olan çiftlik hayvanlarının yasal mülk konumunun devam etmesi yönündeki düşüncenin “sorgulanması gerektiğini” söyler.⁵⁷ Vegan olduğunu iddia eder ancak anlaşılan o da Singer gibi kendisine bir misafirlikte hayvansal ürün ikram edilir veya bir restoranda verdiği siparişin içinde hayvansal ürünler olursa bu yiyecekleri tüketiyordur.⁵⁸

Regan’ın “bir yaşamın öznesi’nin” Singer’ın “öz farkındalığı olan kişi” kavramına en azından ima ettiği bilişsel özellikler bakımından çok benzediğini görebiliriz. İkisi de öz farkındalığı olan, zamanın sürekliliği algısı ile geleceğe bakabilen bir varlığı tanımlar. Aradaki fark

şudur: Regan tüm yaşam öznelere (insan veya insan harici) saygın muamele hakkını tanır ve bu hak bir yaşamın öznesi olan herkesin salt başkalarının amaçlarına araç olarak kullanılmasının önüne geçer. Singer'ın kuramında, öz farkındalığı olan kişiler salt bir kaynak olarak kullanılmamak için aksi ispat edilmedikçe geçerli olan bir ön kabulden faydalanır. Dahası, Regan'a göre bir yaşamın öznesi olan herkes eşit içkin değere sahiptir. Singer öz farkındalığın derecelerine ve gelecekteki kendi benliği ile bağlantıda olmaya bağlı olarak farklı seviyelerde ahlaki değere sahip olmaktan bahseder.

Kimler bir yaşamın öznesidir? Regan için cevap, Singer'da olduğu gibi belirsizdir ancak Regan'da bu belirsizlik daha azdır. *Hayvan Hakları Meselesi*'nde Regan en az tartışmalı örneklerin “bir yaşından büyük olan ve zihinsel olarak ağır derecede engelli veya başka şekillerde zihinsel olarak gerilemiş (örn. kalıcı koma hali) olmayan insanlar” ve “bir yaşından büyük ve zihinsel açıdan normal memeliler” olduğunu söyler.⁵⁹ Başka bir deyişle, tüm normal işlevli insanlar, bazı engelli insanlar ve bazı hayvanlar bir yaşamın öznesidir.

Peki ya diğerleri? Ağır düzeyde zihinsel engelli insanlar ya da bir yaşından küçük memeliler? Bir yaşından büyük olan ancak zihinsel olarak normal olmayan memeliler? Öldürdüğümüz ve tükettiğimiz milyarlarca kuş, trilyonlarca balık? Onların içkin değeri yok mu? Onlar ahlaki etkilenen, yaşamından yana ahlaken önemli çıkara sahip kişiler değil mi?

Regan bir yaşamın öznesi olma konusunda kimlerin bu kriterleri sağladığının sınırını çizmenin zor olduğunu düşünür. *Hayvan Hakları Meselesi*'nde daha fazla varlığı bir yaşamın öznesi grubuna dâhil edebilmek adına kapıyı açık bırakır. Singer gibi “şüphenin lehine” yaklaşımını önerir ve yanıldığımız halde hayvanlar için neyi tehlikeye attığımız düşünülürse bir yaşamın öznesi olma kriterlerinin sağlanmadığından makul bir şekilde emin olduğumuz durumlar haricinde, varsayılan tutumumuzun hayvanları bir yaşamın öznesi olarak kabul etmek olmasını savunur.⁶⁰ 2004'te yayımladığı bir yazısında, kuşların ve balıkların da zamanın sürekliliği içinde psikofiziksel kimliğe sahip olduğuna dair kanıtlar olması sebebiyle yaşam öznelere arasına dahil edilmeleri gerektiğini öne sürer.⁶¹ Daha sonradan, tartışmaya mahal vermemek adına balıkların bu gruba dahil edilmemesini savunsa da kuşlarla ilgili kanıtların açık olduğu görüşünü sürdürür.

Regan bir yaşamın öznesi olan herkesin eşit içkin değeri olduğunu iddia etmesine ve Singer'ın kişi olma dereceleri konusundaki tutumu-

nu reddediyor görünmesine rağmen insanların, insan haricilere göre çıkarlarını tatmin etmek için daha büyük fırsatları olduğunu öne sürer. Dolayısıyla bu tutumu, eşit içkin değer kavramını felsefi olarak işlevsiz hale getirir. Regan şu senaryoyu tartışmaya açar: Bir cankurtaran botunda dört tane normal yetişkin insanın ve bir köpeğin olduğunu hayal edin. Bot sadece dört kişiyi taşıyabilir ve birinin denize atılması gerekli. Regan'ın görüşü köpeğin atılması gerektiğidir. Neden? Çünkü Regan'a göre ölüm köpeğe zarar verse de köpeğin çıkarlarını tatmin etmek için daha az fırsattı olması nedeniyle, köpeğin gördüğü zarar herhangi bir insana göre niteliksel olarak daha düşüktür. Burada sayıların önemli olmadığını dile getirir: "Dört normal insanı kurtarmak için bir milyon köpek bile bottan atılabilir."⁶² Bu çıkarım Regan'ın daha az ve daha çok kişilik iki gruptan hangisindekilerin haklarını yok saymamız gerektiğine nasıl karar vereceğimize dair görüşüne dayanır, daha az kişilik grubun üyeleri, hakları yok sayıldığı takdirde daha fazla kişilik grubun üyelerinden daha kötü bir duruma düşüyorsa o zaman daha fazla kişilik grubun haklarını yok saymakla yükümlüyüzdür.⁶³

İnsanların çıkarlarının çeşitliliği göz önüne alındığında insanların köpeklere göre daha geniş bir yelpazede çıkarlarını tatmin etme fırsatı olduğu söylenebilir. Partnerim ve ben beş tane kurtarılmış köpek ile yaşıyoruz ve köpeklerin hemen her şeyden çok büyük keyif aldığına şahit oluyorum. Köpeklerin zihnine erişimim olmadığı için bunu tam olarak bilmem mümkün değil. Buna karşın, bazı insanların daha fazla çıkarı ve bu çıkarları tatmin etmek için daha fazla imkânı olduğunu biliyorum. Bazı varlıkların diğerlerine göre daha fazla veya daha çeşitli çıkarı olduğu ve onları tatmin etmek için daha fazla fırsata sahip olduğu apaçık ortada. Ancak görünen o ki Regan başka bir noktaya -insan deneyiminin içeriğinin, insan haricilere kıyasla daha anlamlı ve önemli olduğuna- parmak basıyor. Bu görüşleri çerçevesinde, Regan'ın tutumu öz farkındalık derecesine göre insan ve insan haricileri ayırabileceğimizi söyler ve insan harici hayvanların normal insanlarla çıkar çatışmasında kaybedeceğini söyleyen Singer'ın yaklaşımına benzer.

Ölüm insanlar için insan haricilere göre niteliksel olarak daha büyük bir kayıpsa Regan bir yaşamın öznesi olma konusunda insan ve hayvan ayırımının keyfi olmadığını savunur. Bunun sebebi, insanların deneyimin içeriği açısından niteliksel olarak ahlaki açıdan daha önemli olmasıdır. Bu çıkarım, bir yaşamın öznesi olan hayvanların eşit içkin değeri olduğunu reddetmeyi gerekçelendirir çünkü insanları, insan haricilerden ayırmanın keyfiyete dayanmayan bir yolu *vardır*. İnsan zihninde olup bitenler ahlaken daha önemlidir ve insanların çıkarlarını

tatmin etmek için daha fazla fırsatı vardır. Böylece insan harici hayvanlar insanlardan ayrılır. Peki bu farklılık neden bir yaşamın öznesi olan insanlara, bir yaşamın öznesi olan insan harici hayvanlardan farklı muamele edilmesini gerektelendirmez?⁶⁴

Regan bu analizin yalnızca çıkar çatışmasının olduğu olağandışı durumlarda geçerli olabileceğini söylerdi. Fakat bu analiz bu bağlamda -veya herhangi bir bağlamda- uygulanabiliyorsa genel bir kaide olarak eşit içkin değer iddiasını zayıflatır. Elbette Regan gerçek bir çıkar çatışması içermediği için keyfi olan hayvan kullanımlarını bu analize dâhil etmezdi. Ancak bu görüşe göre bir yaşamın öznesi olan insanlar ve hayvanlar arasında, çıkarlarını tatmin etme açısından insanlar lehine bir farklılık varsa gerçek bir çıkar çatışması olduğu her durumda insanları seçmekle yükümlü oluruz. Regan, hayvanlar salt bir kaynak olarak kullanıldığı için sistematik bir hayvan kullanımı olan dirikesimi onaylamazdı.⁶⁵ Ancak bir insanın hayatını kurtarmak için bir (veya bir milyon) hayvanı öldürmenin gerektiği (ve bunun kesinlikle işe yarayacağını bildiğimiz) bir durumda, bu hayvan yaygın olarak kullanılan hayvanlardan değilse -örneğin evcilleştirilmemiş bir türe aitse- hayvanı öldürmenin ahlaki yükümlülük olmadığını nasıl iddia edebildiğini anlamak zordur. Dahası, çıkar çatışması durumlarında böyle bir yaklaşımı kabul etmek, Regan'ın içkin değere ilişkin savlarını topyekün zayıflatır. Regan sistematik sömürünün, en başından itibaren çıkar çatışması durumlarının dışında kalması gerektiğini savunarak olası çatışma alanlarını azaltmış olsa da yaklaşımı Singer'ın hayvan kişilerin bazı durumlarda kullanılabileceği ve öldürülebileceği görüşleri ile uyumludur.

Son olarak Regan'ın bir yaşamın öznesi olmayan hayvanlarla ilgili bazı sözleri, bu hayvanları arafta bırakır. Bir taraftan kuramı, aksinden emin olmadığımız sürece hayvanların zamanın sürekliliği içinde psikofiziksel kimliği olduğu sonucuna varmayı ve tüm hayvanları bir yaşamın öznesi konumuna getirmeyi amaçlıyor görünmektedir. Bu anlamıyla görüşü Singer'ın şüphenin lehine yaklaşımına benzer. Yine de Regan en azından aksi yönde kanıt olmadığı sürece karmaşık davranışlar sergileyen hayvanların bir yaşamın öznesi olduğuna dair varsayımı benimsemeye daha meyillidir. Diğer bir taraftan, saygın muamele görme hakkını tercih otonomisi, inançlar, zamanın sürekliliği içinde kimlik algısı gibi özellikler ile hissedebilirliğin ötesine geçen bir bilişsel gelişmişlik seviyesi ile açıkça ilişkilendirir.

Peki ya anladığımız kadarıyla bu ek özelliklere sahip olmayan ancak hissedebilir hayvanların konumu nedir? Regan'ın kuramı, bir yaşamın

öznesi sınıfının dışında kalanların içkin bir değere sahip olmaları (ve aynı zamanda yaşamlarından yana ahlaki açıdan önemli bir çıkara sahip olmaları) konusunu ele almaz. Bir yaşamın öznesi olmanın içkin değere sahip olmak için yeterli bir koşul olduğunu iddia eder ancak bu gerekli bir koşul olmayabilir. Gereklik kriteri tartışmasının *Hayvan Hakları Meselesi* kitabının kapsamının çok ötesinde olduğunu söyler.⁶⁶ Bu konuyu açık bırakmış olsa da içkin değere sahip olmak için bir yaşamın öznesi olmak dışında bir dayanak bulmak konusunda pek iyimser değildir. “Bu bireylere mantığa dayanan ve keyfi olmayan bir şekilde nasıl içkin değer atanabileceği büyük ölçüde belirsizdir,” der.⁶⁷ Yalnızca bilince sahip (ancak bir yaşamın öznesi olmayan) varlıklara içkin değer atamanın, bir ağaç veya orman gibi “bilinç sahibi olmayan tekil varlıklar ya da varlık gruplarına” içkin değer atamak kadar güç olduğunu ifade eder.⁶⁸ “Bilinçli ve hissedebilir olup (örneğin hazzı ve acıyı deneyimleme kapasitesine sahip olup) bir hafızası olmayan, amaca yönelik hareket etmeyen, arzuları ve umutları olmayan hayvanlar, kendi başlarına değerleri olmayan ancak içsel değer taşıyıcısı varlıklar olarak görülebilir.”⁶⁹

Regan salt hissedebilme kapasitesi olan varlıkların, deneyimsel bir refaha veya psikofiziksel bir kimliğe sahip olmadığı için içkin değeri olmayabileceği görüşündedir. Hissedebilir bir varlık (anlık bir zamanda) acıyı deneyimleyebiliyorsa bu varlığın deneyimsel bir refaha sahip olduğu söylenebilir fakat Regan deneyimsel refahı *zamanın sürekliliği içinde* bir yaşamın öznesi olan herkes tarafından paylaşılan bir kişisel iyilik hali olarak algılar. Bir yaşamın öznesi olmayan hayvanlar bilinçli olabilir ancak bilinçli bir deneyimi bir diğerine bağlayan herhangi bir şey yoktur ve bu varlıklar bir yaşamın öznesi olanların paylaştığı deneyimsel refaha sahip olmadığı için onlara içkin değer atamak keyfi olacaktır.

Regan’a göre bir yaşamın öznesi olmayan hayvanlar eşya sınıfına dâhil olsa bile onları kullanmak ve öldürmek bir yaşamın öznesi olan insan harci hayvanların haklarını ihlal etmeye yönelik sosyal ve kültürel eğilimleri pekiştirme riskini taşır.⁷⁰ Bu savın hayvanları içkin değeri olmayan nesneler olarak gören ve hayvanlara karşı zalim olmanın içkin değeri olan başka insanlara karşı ahlak dışı davranmanın önünü açacağını söyleyen Immanuel Kant’ın tutumu ile benzer olduğunu kabul eder. Kant’ın “hayvanları ilgilendiren yükümlülüklerimiz olabilir ancak hayvanlara karşı bir yükümlülüğümüz olamaz” görüşü ile uyumlu olarak Regan bir yaşamın öznesi olmayan hayvanları ilgilendiren yükümlülüklerimiz olabileceğini kabul eder ancak bunları bir yaşamın öznesi olmayan hayvanlara karşı yükümlülüklerimiz olarak görmez.

Öyleyse bir hayvan, bir yaşamın öznesi değilse eşyadan farksız olarak görülebilir ve *Hayvan Hakları Meselesi*'nde Regan'ın öne sürdüğü kuramın dışında kalır. Bu hayvanların haklara -özellikle de onları salt bir kaynak olarak kullanılmaktan koruyan saygın muamele hakkına- nasıl sahip olacağı "büyük ölçüde belirsizdir".

Singer yarı kişi olmak için tek gereken şeyin hissedebilirlik olduğunu ancak tam anlamıyla kişi olmak için bir varlığın rasyonel ve öz farkındalık sahibi olması gerektiğini düşünür ve kişilerin geleceğe dönük planlar yapabildiğini vurgular. Ona göre kişi sayılabilmek için yeterli kriterleri açıkça sağlayabilen sadece birkaç tür vardır. Kişi olmayı öz farkındalık düzeyine göre ayırttığı ve insan harici kişileri insanlara kıyasla "tam anlamıyla" kişi olarak değerlendirmedigi için insan harici hayvanların rasyonel ve öz farkındalığı olan insanlara göre ne düzeyde bir korumaya sahip olacağı belirsizdir. Bu görüşe göre bazı hayvan türlerinin (düzenli olarak sömürdüklerimiz de dâhil olmak üzere) kişi olduğu yönünde şüpheden yana karar kılmazsak makul ölçüde iyi bir yaşamları ve görece acısız bir ölümleri olduğu sürece onları kaynak olarak kullanmamız ve öldürmemiz kabul edilebilir. Hayvanlara karşı onların çıkarlarını eşit gözetme konusunda ahlaki yükümlülüklerimiz olsa da Singer da Bentham gibi mülk statüsünün hayvanların çıkarlarına değer biçmemiz üzerindeki etkisini ve eşit gözetilmeyi neredeyse imkânsız denebilecek kadar zorlaştırdığını göremez.

Regan tüm yaşam öznelerinin saygın muamele görme hakkı olduğunu ve insan harici kişileri salt bir kaynak olarak kullanamayacağımızı savunur fakat bir yaşamın öznesi olan insanlar ve hayvanlar arasında niteliksel bir fark olduğunu düşünüyor gibidir. Bu sebeple, yaşam özneleri arasında eşitlik iddiası en azından bazı çıkar çatışması durumlarında temelinden sarsılır. Bir yaşamın öznesi olan ve olmayan hayvanlar arasındaki sınırı çizmenin zor olduğunu belirtir ve hayvanların kişi olduğu yönünde karar kılmamızı öğütler. Yine de bir yaşamın öznesi olmayan varlıklar hakkında, salt bilince sahip olanların nasıl içkin değere sahip olacağını (ve nasıl yaşamından yana ahlaken önemli çıkarının olacağını) anlamakta zorlanır. Bu hayvanları ilgilendiren yükümlülüklerimiz olabilir ancak bunlar hayvanlara karşı sahip olduğumuz yükümlülükler değildir. Onlar büyük olasılıkla eşya konumunda kalmaya devam edecektir.

Sonuç olarak hayvan etiğinin önde giden iki kuramcısı da insan harici hayvanların kişi olması için hissedebilirliği yeterli bulmaz. Bir sonraki bölümde yalnızca hissedebilirlik temelinde bir kişi olma kuramını inceleyeceğiz.

Kişi Olarak Hayvanlar – Yalnızca Bir Hissedebilirlik Meselesi

İKİNCİ BÖLÜMDE hayvan etiğinin önde giden iki ismi -Peter Singer ve Tom Regan- ile tanıştık. İkisi de bazı hayvanların kişi statüsüne sahip olabileceğini savunsa da söz konusu kişi statüsüne sahip olmak için hissedebilirliğin ötesinde bazı kriterleri gerekli görür. Singer yalnızca hissedebilirliğin hayvanların kişi sayılması için yeterli olduğu fikrini açıkça reddeder. Regan ise hayvanların sadece hissedebilir olmaları sebebiyle bir yaşamın öznesi sayılıp sayılamayacağı konusunu “tamamıyla belirsiz” bulur.¹

Bense bu bölümde, insan harici hayvanların kişi olma statüsü için *yalnızca* hissedebilirliğin yeterli olduğunu ve hayvanlar birer kişi olduğu için muamele ve öldürme biçimimizin ne denli sözde “insani” olmasından bağımsız olarak öldürerek onlara zarar verdiğimizizi savunacağım.

“Benzer Zihinler” Yaklaşımı

Temelinde Kişi Olma

Regan, Singer ve daha birçok hayvan etikçisinin insan harici kişi olma statüsüne genel yaklaşımı, hayvanların kişi olmasını, insanların hissedebilirlik dışındaki bilişsel özellikleri ile ilişkilendirmektir. Bunu hayvan etiğinde “benzer zihinler” yaklaşımı olarak adlandırıyorum. Bu yaklaşıma göre hayvanlar insanlarınkine benzer bazı bilişsel özelliklere sahipse kişidir, sahip değilse kişi değildir.² Bazı felsefeciler hayvanların söz konusu bilişsel özelliklerini açıkça reddeder ve hayvanların kişi statüsüne dâhil edilemeyeceği sonucuna varır. Singer, Regan ve aslında bu konu üzerine çalışan birçok başka düşünür, insan harici hayvanların en azından bazılarının büyük olasılıkla insanlarınkine benzer bilişsel özellikleri olduğunu öne sürer. İster insanlarınkinden farklı zihne

sahip olduğu için hayvanların kişi olamayacağını söyleyelim, ister bazı hayvanların insanlara benzer zihni olduğu için kişi olabileceğini onaylayalım, bu yaklaşım en azından dört sebepten ötürü sorunludur.

Birincisi, hayvan zihni ile ilgili *herhangi bir söz söylemeye başla-*duğımız anda basit bir gerçeğı gözden kaçıırız: Hayvanların zihninin neye benzediğı hakkında zerre kadar fikrimiz yok. İnsanın sembolik iletişimi kullandığı bilinen tek hayvan olması nedeniyle, insan zihni ve hayvan zihni arasında önemli farklar olduğu apaçık ortada. Evrim teorisi bize zihinsel özelliklerin bir süreklilik içinde var olduğunu ve birçok hayvanın benzer bilişsel ve duygusal özellikleri olduğunu söyler. Sağduyumuz bize hayvanların sergilediğı birçok davranışı, insanların az ya da çok benzeri *bazı* zihinsel durumlarına atfetmeden açıklayamayacağımızı söyler. Siz de benim gibi insan harici hayvanlarla birlikte yaşıyorsanız büyük olasılıkla insan harici dostunuzun davranışlarını bizimkine aşağı yukarı benzer zihinsel durumlara atfetmeden açıklayamıyorsunuzdur. Fakat bizim kullandığımız dil benzeri kavramlar olmadan düşünmenin nasıl bir şey olduğunu gerçekten tam olarak bilmediğimiz için hayvanların zihinlerinin gerçekten neye benzediğini de bilmeyiz. Felsefeci Ludwig Wittgenstein'ın ifade ettiğı gibi: “Aslan konuşabilseydi onu anlamazdık.”³ Zihinlerimiz farklıdır.

Felsefeci Thomas Nagel, “Yarasa olmak neye benzer?” diye sorar.⁴ Ve bir yarasanın bilincinin bizim için erişilemez olduğu sonucuna varır. “*En küçük şekilde de olsa*” bir bilince sahip olmanın, “o organizma olmak diye ve ancak o organizma *için* olan bir şey” anlamına geldiğini ve bunun “deneyimin özne niteliğı” olduğunu öne sürer.⁵ Nagel'in varmaya çalıştığı birincil sonuç, bilincin temelde fenomenolojik bir şey olması ve onu fiziksel süreçlere dair kavramlarla açıklayamayacağımız olsa da (bazı felsefeciler için bu halen devam eden bir tartışmadır) bu görüşün bizim konumuzla ilgili kısmı, her bilinçli varlığın, o varlık olmanın nasıl bir şey olduğuna dair kendi deneyimine sahip olması ve çevredeki yankılara göre yönünü tayin eden yarasa zihninin doğasının, yarasanın öznelliğini anlamamızı imkânsız kılmasıdır. Yarasa için de insan zihninin ve deneyiminin nasıl bir şey olduğu aynı biçimde anlaşılmazdır. İnsan bilincinin doğasını anlamak için biz bile uzun zamandır büyük uğraş veriyoruz. Hayvanlara eşya muamelesi yapmamak için gerekli koşul olduğunu öne sürdüğümüz öz farkındalığa sahip olma hakkında karar verirken kriter olarak aynada kendilerini tanıyıp tanımamalarına bakıyor olmamız, hayvan zihni hakkında net düşüncelere sahip olabilmek adına insan zihninin ne denli yetersiz olduğunun bir göstergesidir.

Düzenli olarak sömürdüğümüz hayvanların çoğunun öznel farkındalığının olduğuna dair bir şüphe yoktur. Giriş bölümünde bahsettiğim gibi hayvanların bilince sahip olması, genel kabul görmüş bir görüştür. Dahası, *Cambridge Bilinç Deklarasyonu* tartışmasında felsefeci Mark Rowlands, “Hayvanlarda fenomenal bilinç meselesi... Apaçıktır,” ve tüm memeliler, kuşlar ve “diğer birçok türün” de dâhil olduğu insan haricilerde, “İnsanlardaki fenomenal bilincin nöral bağlantıları bulunmuştur,” ifadelerini kullanır.⁶ Balıkların bilinçli deneyime sahip olması hakkında artık ciddi bir şüphe yoktur. Hiçbir mantıklı insan, Descartes’ın öne sürdüğü gibi hayvanların birer makine olduğunu düşünmez. Uzunca zamandan beri birçok hayvanın hissedebilir olduğunu tartışma götürmez bir şekilde kabul ettiğimiz için iki yüz yıldır zulüm karşıtı yasalar vardır. Demek ki hayvan bilincinin *gerçekliğini* sorgulamayız. Fakat hayvan bilincinin doğasını anlamadığımız için hissedebilir ve bilinçli öznel deneyim sahibi olmalarından daha fazlasını kesin olarak bilemeyiz. Bir yarasa, bir köpek, bir at, bir tavuk olmak diye bir şey olduğunu bilebiliriz. Ancak bunun *nasıl* bir şey olduğunu bilemeyiz.

İkincisi, insan harici hayvanların bilincinin doğasını anlayabildiğimizi düşünsek bile konuyla ilgili en iyi ihtimalle büyük bir belirsizlik olacağı için hayvanların gerekli özellikleri sağlayıp sağlamadığı konusunda bir uzlaşıya varılması mümkün görünmemektedir. Singer ve Regan bu uzlaşma sorununun bir örneğidir. Kişi olmaya dair benzer kriterleri vardır, Singer’ın öz farkındalık kavramı, Regan’ın zamanın sürekliliği içinde psikofiziksel kimlik kavramına benzer. İkisi de hayvan bilincinin doğasına dair net bir kavrayışa sahip görünmektedir. Fakat burada asıl sorun kavrayışlarının farklılaşmasıdır. Regan bir yaşından büyük memelilerin ve kuşların, zamanın sürekliliği içinde psikofiziksel kimliği olan varlıklara açık ve net birer örnek teşkil ettiğini düşünür. Singer’a göre açık ve net örnekler insan harici maymunlar, yunuslar, filler ve bir ihtimal bazı kuşlardır (saksağanlar, alakargalar ve papağanlar). Singer’ın hayvan zihnine dair bunca zamandır görüşü, elimizdeki kanıtların düzenli olarak sömürdüğümüz hayvanların çoğunluğunun öz farkındalığı olup olmadığına dair şüpheleri ortadan kaldırmadığıdır. Başka bir deyişle, en azından konuyu hayvanların yeri doldurulabilir kaynaklar olduğu görüşünü topyekün reddetmemizi gerektirmek için yeterli düzeyde çözümlenmiş olarak görmez. Regan yaşamın öznelere grubuna tavukları dâhil etmenin tartışmalı bir konu olmadığını düşünür. Singer tavukların öz farkındalığı olabileceğine dair bazı kanıtlar olduğunu kabul etse de tavukların kişi olması hakkında olumsuz yönde

karar kılar, en azından toplumu bilgilendirme çalışmalarının bazılarında bu yönde ifadeler kullanmıştır.⁷

Üçüncüsü, hayvan zihninin içinde neler döndüğüne dair bir fikrimiz olsa ve hayvanlarda bilinçlilik haricinde insanlarınkine benzer belirli bir bilişsel durumun varlığını tanımlamak ile ilgili uzlaşıya varmış olsak bile yapabileceklerimiz ancak bununla *sınırlı* kalacaktır. Bu tanımladığımız özelliğin hayvan versiyonunun insanlardakine yeterince benzer olup olmadığı, bu benzerliğin hayvanlara sağlanacak koruma seviyesini etkileyip etkilemeyeceği ve nasıl etkileyeceği hakkında anlaşmazlıklar devam edecektir. Örneğin, Singer öz farkındalığı olan insan harici hayvanların “insanlar kadar geleceğe yönelik olmasının pek olası olmadığı” görüşündedir.⁸ Hayvan kişiler, insan kişilere en fazla “benzer” olabilir ancak ne kadar benzerse benzesin insanlarla aynı olamaz. Görünüşe bakılırsa bu yaklaşım en azından *normal işlevli* insanlar ile öz farkındalığı olan hayvanlar arasında niteliksel bir ayrım yapmanın temelini oluşturur, bunun da bazı normatif sonuçları olabilir. Örneğin Singer, normal ve öz farkındalığı olan bir insanı öldürmenin kabul edilebilir olmayacağı bazı durumlarda, öz farkındalığı olan insan harici bir varlığı öldürmenin kabul edilebilir olabileceğini söyler.⁹

Regan’a göre insan harici bir hayvan, bir yaşam öznesi olabilir ve tüm yaşam özneleri eşittir ancak güçlü bir çıkar çatışmasının mevcut olduğu durumlarda (ve işin içinde hayvanların sistematik sömürüsüyle ilgili herhangi bir şey yoksa), normal insanları hayvanlara tercih etmekle yükümlüyüzdür. Regan bu yükümlülüğü, insanların kendi isteklerini tatmin etmek için daha fazla fırsatı olacağını varsayarak açıklar, başka bir deyişle, insan zihninde olup bitenlerin hayvan zihnindekilerden ahlaken daha önemli olduğunu iddia eder. Sonuç olarak bir kez daha hem insan hem de insan harici hayvanın kendi yaşamlarının öznesi olduğu ama hayvan öznenin yaşamının insan özneye aşık atamayacağı fikrinin bir diğer ifadesi ile karşı karşıyayız.

Her koşulda, hayvanların gerekli görülen özelliklere bir biçimde veya bir derecede sahip olup olmadığına dair araştırmanın doğası gereği, bu özelliklere yeterince sahip olup olmadıklarına dair belirlenebilecek bir standardın olmamasından ötürü bir uzlaşıya varamayacağımız kesindir. Düzenli olarak sömürdüklerimiz de dâhil olmak üzere birçok türün bize benzer zihinleri olduğuna dair önemli ölçüde kanıt olmasına rağmen bu kanıtları açıkça görmezden geliriz çünkü gerçek standart zihinlerinin bize benzemesi değildir, bizimki ile *tıpatıp aynı* olmasıdır. Bu, hayvanların daima kaybedeceği bir oyundur. Örneğin, insan harici

büyük maymunların çeşitli açılardan insan benzeri bilişe sahip olduklarını, özellikle de öz farkındalıklarının büyük ölçüde insanlarınkine benzediğini on yıllardır biliyoruz. Yine de onları sömürmeye devam ediyoruz. Bize yakınlar -hatta bize daha yakın olan başka bir hayvan belirlemek zordur- ancak halen yeterince yakın değiller. Dahası, insan harici büyük maymunları “eşitler topluluğuna”¹⁰ dâhil eden Singer, işaret dilini kullanan büyük maymunların bile uzak planlarından bize bahsetmediğini öne sürer ve bunu insanların insan haricilere göre daha geleceğe yönelik olduğunun göstergesi olarak yorumlar.¹¹ Singer’ın bu farklılıkları insan harici büyük maymunlara zarar vermemizin bir gerekçesi olarak gördüğünü düşünmüyorum. Burada önemli olan kısım, insan harici kişiler insanlara yalnızca benzer olabileceği için benzer zihinler yaklaşımının farklı muameleye mutlaka davet çıkarmasıdır. Bu bizim için sürpriz olmasa gerek. Azınlıklara ve kadınlara karşı ayrımcılıklar gerekçelendirirken de beyaz erkeklere yeterince benzemedikleri iddiası kullanılır. Tahmin edileceği üzere, kriterleri belirleyenler başkalarının da bu kriterleri sağlayıp sağlamadığını değerlendirmekte güçlük çeker. Eşit sayılabilmek için ortaya atılan benzerlik kriterlerini karşılamak insanlar arası hiyerarşilerde bile bu kadar güçken insan harici hayvanlar söz konusu olduğunda tamamen imkânsız hale gelir. Bununla beraber, Singer ve Regan’ın tartışmaları bir şeyi açıkça göz önüne serer: Hissedebilirlik dışında bir özelliğe bel bağlamaya çalışmak, önemli düzeyde kafa karışıklığının ve keyfiyetin reçetesidir.

Dördüncüsü, hayvanların kişi olmak için hissedebilirlikten başka bilişsel özelliklere sahip olmasını gerektiren tüm kuramlar, kişi olmak için bu özelliklerin zorunlu olduğunu *varsayar* ve çok önemli bir noktada sorgulanmayı gerektirir: Neden hissedebilir bir varlığın yaşamından yana ahlaken önemli çıkarının olması için yaşam öznesi olması veya insanlardakine benzer bir öz farkındalığa sahip olması gerekir?

Neden hissedebilirlik yeterli değildir?

Asıl sorulması gereken, hayvan bilincinin doğasıyla ilgili diğer sorular değil, tam da *bu* sorudur.

İlerleyen kısımlarda, hissedebilirliği, gelecekteki halinden kopuk bir şekilde sonsuz bir şimdiki zamanda yaşamakla bir tutmanın, hissedebilirliğin *ne* olduğunu anlamamaktan kaynaklandığını ve insan harici kişi olmak için hissedebilirliğin tek başına yeterli bir kriter olduğunu savunacağım. Hissedebilirliğin haricindeki bilişsel özellikler kesinlikle bazı amaçlar için önemlidir ancak insan harici hayvanların kişi olması veya onlara salt bir kaynak muamelesi yapmamız konusuyla tamamen

ilgisizdir. İnsanlar söz konusu olduğunda benimsediğimiz yaklaşım tam da budur. Ve hissedebilir insan harici hayvanlar söz konusu olduğunda da bunu inkâr etmemiz için hiçbir sebep yok.

Hissedebilirliğin Anlamı

Hissedebilirliğin kişi olmak için yeterli olduğu ve insana ait bilişsel özelliklerin konu ile ilgisiz olduğu iddiasını Singer ve Regan (Bentham gibi) desteklemezdi. İkisi de hissedebilirliğin tek başına kişi olmak için yeterli olamayacağını, bir varlığın yalnızca hissedebilir olmasının yaşamından yana çıkara sahip olmamak anlamına geldiğini savunurdu. Regan yalnızca bilinçli ve hissedebilir olan ve bir yaşamın öznesi olmayan hayvanlar için, “Yalnızca içsel değerin taşıyıcısı olarak görülebilir, kendi başlarına bir değeri yoktur,” sözlerini kullanır ve bu hayvanların yaşam öznesi olmasının nasıl mümkün olacağı konusu “tamamen belirsizdir.”¹² Singer daha açıktır: “Kendini geleceği olan bir varlık olarak görmeyen varlıkların, kendi gelecek varoluşları ile ilgili tercihleri yoktur.”¹³ Bu görüşe göre bir ineğin gelecekte gerçekleştirmek istediği herhangi bir şey olmadığı için onu acısız bir şekilde öldürmek bir sorun oluşturmaz. Bu nedenle, hayvanların yaşamlarını sürdürmekten yana çıkarlarını korumaktan bahsetmek, matematik eğitimi alma konusundaki çıkarlarını korumak kadar anlamsızdır. Gözlemlerimize göre hayvanların matematik öğrenmeye dair bir çıkarı yok. Hayvanlar matematik sınıfında başarısız olmaktan zarar görmez. Bu durum öz farkındalığı olmayan veya bir yaşamın öznesi olmayan hayvanlar için tamamen aynıdır. Kişi olmayan hayvanlar birbiriyle bağlantısız algıların sonsuz bir şimdiki zamanında yaşar. Yaşamlarını sürdürmekten yana çıkarları yoktur. Yalnızca hissedebilir olan bir hayvan, gelecekteki kendiliği ile herhangi bir şekilde bağlantısı olan *biri* değildir. Birisi onlara acı verecek bir şey yaparsa zarar görürler ancak bu acının sonunda öldürülmeleri, gördükleri zarara bir şey eklemes.

Bu açıkça yanlıştır. Neden *herhangi bir* hissedebilir varlığın gelecekteki hali ile bağlantıdan kopuk bir şekilde birbiri ile ilişkisiz algıların sonsuz şimdiki zamanında yaşadığını düşünürüz? Bu iddia elbette daha önce bir hayvanla yaşamış veya herhangi bir hayvanla etkileşime girmiş herkes için kafa karıştırıcıdır. Öte yandan, bu iddiayı anlamak için yapmamız gereken temel iş, hayvan zihninin doğasıyla ilgili ampirik kanıtları keşfetmek değil, kullanılan kavramların ne anlama geldiğini incelemektir. Saygın bir biyolog ve kognitif etolog olan rahmetli Donald

Griffin, bilinçli deneyime sahip herhangi bir varlığın, diğer hayvanları algılamakta algıladığı şeyin kendisi olmadığının farkında olmak *zorunda* olduğunu gözlemler ve bu sebeple hayvanların öz farkındalığı olduğunu reddetmenin keyfi olduğunu düşünür. Bir hayvanın başka bir hayvanın koşmasını izlemesi örneğini verir. Gözlemleyen hayvan, koşanın kendisi olmadığının farkındadır.¹⁴ En azından bu sözleri ile Griffin hayvan bilişine dair ampirik iddialarda bulunmak yerine, fenomenal bilinçliliğe *sahip olmanın* bir seviyede öz farkındalığa *sahip olmak* anlamına geldiğini söyler. Neden hayvanların insanlardaki gibi bir öz farkındalığının olması gerekir? Öz farkındalık neden kendini aynada tanıma gibi şeylere bağlıdır? Buna Singer ve Regan'ın yanıtı büyük olasılıkla Griffin'in öz farkındalık tanımının yetersiz olduğu şeklinde olurdu. Çünkü onlara göre öz farkındalığa ya da zamanın sürekliliği içinde psikofiziksel kimliğe sahip olmak için bir varlığın gelecekteki hali ile bağlantıda olması gerekir. İkisi de bu konuya fazlaca önem vermiştir.

Hissedebilir bir varlığın yaşamından yana çıkarımın olmaması ve gelecekteki kendiliği ile bağlantıda olmaması gibi bir şeyden bahsetmek mantığa aykırıdır. *Bunlar hissedebilirlik için gerekli özelliklerdir.* Her ne kadar geniş çapta tanınmasa da modern hayvan hakları hareketi üzerinde önemli etkisi olan, 1960'lar ve 1970'lerin çok tartışılan İngiliz romancısı ve toplum eleştirmeni Brigid Brophy bu konuyu aydınlatan önemli bir yaklaşım sunar.¹⁵ 1971'de yayımlanan bir yazısında şöyle söyler: "Hissedebilir bir canlı varlık olarak kaçınılmaz şekilde mutluluğun peşinden koşar ve beraberinde getirdiği acıdan kaçırım. İstesem de bundan vazgeçemem."¹⁶ Bu, hissedebilirlikle ilgili hikâyenin tamamı değildir. Hissedebilirliğin bizi hayatta tutan bir "araç" olduğunu savunur: "Dünyaya geldiğim günden beri canlı varlığım hayatta kalmak üzerine bir düzen içindedir."¹⁷ Bu görüşünü tüm hissedebilir varlıklara uyarlar ve Voltaire'in "Yaşamak zorundayım," ifadesini kullanır, "canlı bir organizma, canlı ve organize olarak örtük bir 'yaşamalıyım' iddiasıdır." Bu basit bir olgudur: "Tüm canlı bireyler kaçınılmaz olarak yaşamlarını sürdürme eğilimindedir."¹⁸ "Hayatta kalmaktan yana hakkım acıdan kaçınma hakkımdan bağımsız olarak talep ettiğim bir şeydir."¹⁹

Brophy şüphesiz haklıdır. Hissedebilirlik varoluşu sürdürme amacının bir aracıdır, hayatta kalmayı ve bilişsel işlevlerin devamlılığını güvence altına alır. Hissedebilir bir varlığın, varoluşunu sürdürmekten yana bir çıkarı olmadığını söylemek, gözleri olan bir varlığın, görmeyi sürdürmekten yana çıkarımın olmadığını savunmaya benzer. Görmek için göz *neyse*, bilincin sürdürülebilmesi yani yaşamın devamı için

özel farkındalık da *odur*. Hissedebilir bir varlığı öldürdüğümüzde ondan değerli bir şeyini almış oluruz, bu varlık ona *nasıl* değer verirse versin. Onu öldürerek hissedebilirliğin korumak için tasarlandığı şeyi -bilinçli durumların *sürekliliğini*- alırız. Bunu Nagel'in terminolojisi ile ifade edersek bir *varlık en küçük şekilde* de olsa bilinçli ise *bu varlık olmak* denen şey hayatta kalmak yönünde bir organizasyonu içerir. Bu, hayvan bilincinin doğasını anlamamızı gerektirmez, yalnızca bilincin *ne* olduğunu anlamamız yeterlidir.

Bir hissedebilir varlığın yaşamını sürdürmekten yana çıkarının olabilmesi için işlevsel insanlarla benzer şekilde zamanın sürekliliği içinde var olmayı algılayabiliyor olması gerektiğini söylemek ile tüm hissedebilir varlıkların böyle bir yetiye sahip olup olmamalarından bağımsız olarak yaşamlarını sürdürmekten yana çıkara sahip olduklarını söylemek birbirinden farklı iki görüşü temsil eder. *Her hissedebilir varlık*, yaşamını sürdürmekten yana ikinci ifadedeki gibi bir çıkara sahiptir. Brophy, bir varlığın varoluşunun özel niteliği hakkında herhangi bir tutuma sahip olmayı gerekli görmez. Gözlemleri başkalarının zihninin doğası hakkındaki soruları yanıtlamaz. Bunun yerine o, yalnızca hissedebilir olmaktan ötürü, kavramsal olarak varoluşun sürdürülmesinin hissedebilir bir varlığın çıkarına olmak *zorunda olduğunu* söyler. Bu varlığın zihinsel içeriğinde gelecekle ilgili soyut fikirler olması gerekmez. Bazı hissedebilir varlıkların öldüğü zaman diğerlerinden daha fazla kaybedecek şeyi olduğunu iddia etsek bile her hissedebilir varlık öldürüldüğünde *bir şey* -bilincinin tamamını- kaybeder ve ölümün onlara zarar vermediğini söyleyemeyeceğimiz açıktır.

Yaşamla ilgili soyut düşünceleri olmasa ve yaşamı hakkında otobiyografik olarak düşünmese bile hissedebilir bir varlığın yaşamını sürdürmekten yana çıkarı olduğunu anlayamamamız şaşırtıcıdır. Singer'in gözlemini hatırlayalım, "bir hayvan belirli bir zaman içinde var olmayı anlayacak şekilde 'bir yaşamı' olduğuna dair kavrayışa sahip olmasa da yaşamına yönelik bir tehdit karşısında mücadele edebilir."²⁰ Bu görüşe göre bir hayvan "bir yaşamı olduğunu kavrayamıyorsa" kişi değildir ve yaşamından yana korunması gereken bir çıkarı yoktur. Welsh'li şair Dylan Thomas'ın sözleri ile hayvanlar da *aynı insanlar gibi* "ışığın sönmesi ile hiddetlenir."²¹ Fakat Singer için hayvanlar, normal işlevsel insanlar gibi geleceğe yönelik bilinçli planlarını soyut bir şekilde -mezbahada kesime giderken "burada olmasaydım acaba başka neler yapardım?" diye- düşünemediği müddetçe yaşamlarına yönelik tehdit karşısında mücadele etmeleri, öz farkındalığa ve yaşamından yana çı-

kara sahip olduklarını söylememiz için yetersizdir. Buna herhangi bir kişinin samimiyetle inanabileceğini düşünmüyorum.

Singer ve Regan’a göre yalnızca hissedebilir olan bir varlık “zamanın sürekliliği içinde var olmaya dair kavrayışa”, “süreğen bir mental varoluşa” veya “zamanın sürekliliği içinde psikofiziksel kimliğe” sahip değildir, bu nedenle gelecekteki kendiliği ile bağlantıda değildir. Fakat bu görüş, *her* hissedebilir varlığın -fenomenal bilinci olan her varlığın- geleceği ile bir sonraki saniyeyle de olsa bağlantıda olduğunu görmezden gelir. *Her hissedebilir varlık bir sonraki saniyeye geçmekten yana çıkara sahiptir.* En azından bu çerçevede geleceğe yönelik olmak zorundadır. Kişisel kimlik algısını sağlayan, hissedebilir bir varlık olarak varoluşu ve bilinçli deneyiminin bir sonraki saniyesi ile bağlantısıdır. *Her* hissedebilir varlık yaşamını sürdürmeyi tercih eder çünkü hissedebilir olmaktan ötürü bir sonraki saniye ile bile olsa geleceğiyle bağlantıdadır. Bilinçli olmanın bir sonucu olarak yaşamdan yana çıkara sahip olmaya, bilişin bir sonraki saniyesine ulaşma arzusu dâhildir. Bu durum *her* hissedebilir varlık için geçerlidir, bu varlığın normal işlevli yetişkin insanlar gibi gelecek ile bağlantıda olup olmaması konu ile ilgisizdir. İleri düzeyde hafıza kaybı olan bir insan, geçmişe dair anıları olmasa ve gelecekle ilgili bir plan yapamasa bile her bir saniye öz farkındalığa sahiptir. Aynı durum tüm hissedebilir varlıklar için geçerlidir.

Her hissedebilir varlığın bir sonraki saniye için bile olsa gelecekle ilgili tercihleri vardır. İnsanlar gibi düşünmese veya Paris’te Noel’i geçirmek için gelecek planları olmasa bile *hepsi* “ışığın sönmesi ile hiddetlenir”. Kişi olmak için gelecekteki benlik ile bağlantıda olmak, bilinçli deneyimin bir sonraki saniyesinin ötesinde keyfi seçilen bir zamanda bağlantıda olmak demek değildir. Hissedebilir hayvanların geleceğe dair algısının sadece bir sonraki anla sınırlı olmasından (ki doğruluğu şüphelidir) yola çıkıp yaşamdan yana çıkarlarının olmadığı sonucuna varmak mantıksal bir safsatadır.

Bir sonraki bölümde, insanlar söz konusu olduğunda bu analizin nasıl tartışmasız bir şekilde kabul edildiğini göreceğiz.

İnsanların Kişi Olması

Bir insanın başkalarına fayda sağlamak için kaynak olarak kullanılmasının ahlaken gerekçelendirilebilir olup olmadığı hakkında karar verirken bu insanın bir yaşama sahip olmakla ilgili normal işlevli bir insan gibi düşünüp düşünmediğini sorgulamayız. İnsanların yaşamını sürdürmek-

ten yana korunması gereken çıkarları olduğunu varsayarız, bunu bilinçli deneyime sahip olan *her* insan için geçerli kabul ederiz. İnsanların kişi olması için normal işlevli bir zihne sahip olmasını beklemeyiz, *bir* zihne sahip her insanı kişi olarak sayarız. Bir insanın *en küçük şekilde* de olsa bilince sahip olmasının, *o* insan olmak gibi kendine özgü bir niteliği olan bir varlık olması anlamına geldiğini kabul ederiz. İnsanların kişi olması için gelecekteki benliği ile bağlantının yeterli olup olmadığını değerlendirmenin keyfi olmayan bir yöntemi olmadığını biliriz.

Normal işlevli insanlara kıyasla, sonsuz bir şimdiki zamanda yaşayan birçok insan vardır. İleri evre bunaması olan çok sayıda insanı düşünün. Sadece ileri düzeyde unutkanlıkları yoktur, geçmişe dair hafızalarını da *tamamen* kaybetmişlerdir, kim olduklarına dair *hiçbir* fikirleri yoktur, yakınlarını hatırlamazlar ve geleceğe dair plan yapma yetileri yoktur. *İçinde bulundukları andakinin* haricinde psikofiziksel kimlikleri yoktur. Deneyimsel refahları yalnızca şimdiki zaman ile sınırlıdır. Sadece bilinçli deneyimlerinin bir sonraki saniyesine geçmek için gelecekteki benlikleri ile bağlantıdadırlar. Bilişsel becerileri oldukça sınırlıdır. Singer ve Regan bu insanların birer kişi olmadığını iddia ederdi. Onlara göre bu insanlara *kişiymiş gibi* davranmak için geçerli sebeplerimiz olsa da onlar kelimenin tam anlamı ile kişi değildir, yaşamları benzer konumda olup kişi olmayan insan harici hayvanların yaşamlarından daha değerli değildir. Ve kişi olan insan hariciler, kişi olmayan ve bilişsel olarak ağır derecede yıkıma uğramış insanlardan ahlaken daha değerlidir.

Regan ve Singer bu görüşü benimseyebilir fakat geri kalanlarımız kesinlikle reddeder. Bilinçli deneyime sahip, hissedebilir ancak ağır derecede zihinsel engelli insanların kişi olmadığı ve yaşamından yana ahlaken korunması gereken çıkarı olmadığı fikri karşısında dehşete kapılırız. Bunun sebebi bilinçli deneyim sahibi olan ve hissedebilir insanlara *kişiymiş gibi* davranmamız değil, onları gerçekten *kişi olarak* görmemizdir. Bu insanların kişi sayılabilmeleri için normal işlevli insanların eksik versiyonları olmalarını ve onlarla benzer zihinsel işlevlere sahip olmalarını şart koşmayız. Yalnızca *bir* zihne sahip olmalarını kişi sayılmaları için yeterli kabul ederiz. Bilinçli deneyime sahip olmasalardı *hiçbir şekilde* deneyimsel refahları da olamazdı ve onlara zarar veremezdik. Öyleyse zihin, kişi statüsüne dâhil edilmek ve en dar anlamıyla ahlaki çıkarlara sahip olmak için gereklidir. Aynı zamanda kişi olmak için de yeterlidir.

Bazı felsefeciler ileri düzeyde zihinsel engelli insanların kişi olmadığını ve onlara *kişiymiş gibi* davranmanın başka sebepleri -onlara

kişiymiş gibi davranmamanın sevdiklerini mutsuz edeceği veya geri kalan insanların kendilerine de benzer şekilde davranılacağı endişesini taşımaları- olduğunu öne sürer. Bu öne sürülen fikirler, kelimenin tam anlamıyla, akademiktir. Bunları felsefe sınıfında tartışabiliriz ancak çoğumuz incinebilir insanlara salt bir kaynak muamelesi yapmayı öneren herhangi bir fikri derhal reddederiz, bu reddimizin temel sebebi, bu insanların kişi *olmasıdır*. Zihinsel varlığın sürekliliği veya zamanın sürekliliği içinde psikofiziksel kimliğe sahip olma gibi kriterleri asla kullanmayız çünkü *bu özellikler içkin olarak keyfidir ve zorunlu olarak ilkesiz sonuçlar üretecektir*.

İnsanlar için kişi olmayı neden yalnızca bilinçle ilişkilendirdiğimizi gösteren bir örneği ele alalım. İki yetişkin insan olduğunu varsayalım: Mary ve Fred. Mary çok zeki bir matematikçidir. Fred'in ileri evre bunaması vardır ve bir insan için mümkün olduğu mertebede sonsuz bir şimdiki zamanda yaşar. Fakat Fred bunun haricinde mutlu bir insandır ve yaşamının bir sonraki saniyesini öngörememesine rağmen her bir anın tadını çıkarır. Griffin'in başka bir hayvanın koşmasını izleyen hayvanı veya ağır düzeyde hafıza kaybı olan bir insan gibi Fred de öz farkındalığa sahiptir. Mary ve Fred'e tüm yönleri ile eşit davranmakla yükümlü olmadığımız açıktır hatta bunu yapmak ahlaken yanlıştır. Yerel bir üniversitenin matematik öğretmenine ihtiyacı varsa Fred'i işe almak, Mary'e (ve hatta Fred ve diğer öğrencilere) haksızlık olurdu.

Şimdi örneği biraz değiştirelim. Bir matematik öğretmenini değil, biyomedikal deneylerde kullanılacak ve öldürülecek veya organ bağışçısı olacak birini arıyoruz. Fred'i bu amaçla kullanmamamızın nedeni ailesinin nasıl hissedeceği midir? Yoksa Fred'e karşı, yalnızca Fred'i ilgilendiren, doğrudan ahlaki yükümlülüklerimiz midir? Ya Fred'in bir ailesi yoksa? O halde Fred'i kullanmamamızın nedeni, başka kişilerin bunamaları veya Fred gibi olmaları halinde kendilerinin ve yakınlarının da benzer şekilde kullanılabileceğine dair kaygı ve korku yaşayacak olmaları mı? Ya Fred'e ne yaptığımızı kimsenin bilmeyeceğinden emin olsak? Ya bu gerçekten bir seferlik bir şey olsa ve deneyle veya organ kullanımı ile ilgili olarak belli bir fiziksel özelliğe sahip dünyadaki tek insan Fred olsa? Kişiler ve kişi olmayanlar arasındaki çizgiyi çizmek zor olduğu için mi Fred'i kullanmayız? Fred hissedebilen ve bilinçli deneyime sahip biri olmasına rağmen bilişsel olarak öyle yıkıma uğramıştır ki Singer'ın, Regan'ın veya kişi olmayı hissedebilirlik dışında bir bilişsel özellikle ilişkilendiren diğer felsefecilerin çizdiği sınırın, kişi olmayanlar tarafında kaldığı kesindir. Çünkü Fred sonsuz bir şimdiki

zamanın içinde yaşar ve gelecekle ilgili tek bağlantısı bir saniyeden diğerine geçen bilincidir. Onu acısız olarak öldürmek ve organlarını almak ahlaken kabul edilebilir bir şey midir?

Singer Fred'e kişiymiş gibi davransak da onun gerçekten bir kişi olmadığını söylerdi. Fred'in yaşamını, acıdan daha fazla haz ile dolu olduğunu düşünüp korumayı seçebiliriz fakat yine de o bir kişi değildir. Gelecekte sahip olabileceği haz dolu deneyimlerden mahrum bırakacağımız için öldürmekle ona zarar verebiliriz ama onu "geleceğinden" mahrum bırakamayız çünkü zaten geleceği diye bir şeyi yoktur. Sürekliliği olan bir mental varoluştan yoksundur. Onu kaynak olarak kullansaydık öldürerek ona zarar vermiş olmazdık. Regan Singer'ın neden haklı olmadığını "tamamen belirsiz" olduğunu söylerdi çünkü Fred'in zamanın sürekliliği içinde bir psikofiziksel kimliği veya tercih otonomisi olmadığı ortadadır.

Bense, Fred bir kişi olduğu için onu kullanmayacağımızı savunuyorum. Fred *olmak* diye *bir şey* vardır. Fred bizim gözümüzde ahlaki değeri olan biridir. Fred'e karşı, onu başkasının kaynağı olarak kullanmamakla yükümlüyüz. Fred bir ahlaki fail değildir ancak ahlaki etkilendir. Onun başkalarına karşı ahlaki yükümlükleri olmasa da bizim ona karşı yükümlülüklerimiz vardır. Fred'i başkasının kaynağı olarak kullanılmama ahlaki *hakkına* sahip biri olarak görürüz. Onu bazı dolaylı sebeplerden bu hakka sahipmiş gibi davranılması gereken bir varlık olarak değil, gerçekten bu şekilde sömürülmeme ahlaki hakkına sahip olan biri olarak görürüz. Fred sırf işimize geliyor diye salt bir kaynak olarak kullanılmamaktan yana çıkarını yok sayabileceğimiz bir varlık değildir. Aksi takdirde bu, Fred'e eşya muamelesi yapmak olurdu. Fred'in ahlaken önemli çıkarlara sahip olduğunu kabul ederiz. Bunun sebebi Fred'in normal bir insan olsaydı bu çıkarlara sahip bir varlık (insan) kategorisinde ve gerçekten bir kişi olacağı varsayımı değildir. Bunun sebebi, Fred'in yaşantısını planlayamıyor olsa bile yaşamını sürdürmekten yana çıkarı olmasıdır. Fred *gerçek* bir kişidir. Eşya değildir. Onu "insani" yöntemlerle öldürdüğümüz müddetçe yaşamını alabileceğimiz bir yarı kişi değildir. *Fred'in yaşamına -o bu yaşama nasıl değer veriyor olursa olsun- değer verdiğini kabul ederiz ve bunu sorgulamayız*, bu konu hakkında sofistike düşüncelere sahip olmasa da yaşamını sürdürmekten yana çıkarının olduğunu varsayarız. Bunu Brophy'nin sözleri ile ifade edersek:

"Senin ve benim, varoluşumuz ve hissedebilirliğimizin biçimleri hat-ta bunların yoğunluğu farklı olmasına rağmen onlara dair haklarımız

eşit gözetilmelidir. Benim yaşamım sana zavallı ve kısıtlı gelebilir, benim kaybım senin için büyük bir kayıp olmayabilir. Ancak bu sana, bana onu kaybettirme hakkını tanımaz. Birbirinden bağımsız varlıklar olduğumuz için önemli olan benim yaşamıma senin ne değer biçtiğin değil, benim gözümde kendi yaşamımın ne denli değerli olduğudur, o benim biricik yaşamımdır ve onu yönlendirecek tek kişi benim.”²²

Fred’in bir sonraki saniyeden sonrasına geçmenin ötesinde bir psikofiziksel benlik algısına sahip olmasını gerekli görmeyiz, aksi takdirde bu keyfi bir seçim olurdu. Fred hissedebilir olduğu için *bilincinin* bir sonraki saniyesine geçmekten yana çıkara sahiptir, bu nedenle gelecekteki benliği ile bağlantıdadır. Her bir saniye kendisinin farkında olduğu için öz farkındalığı vardır. Mary ile benzer bir kişi değildir, ikisi arasında gerçekten niteliksel farklar bulunur. Fakat *ikisi* de salt bir kaynak olarak kullanılmamaktan yana ahlaken önemli çıkarı olduğu için birer kişidir. Fred’in yaşamını korumamızın sebepleri arasında ailesini veya toplumsal algıyı önemsememiz olabilir. Buna rağmen Fred’i korumamızın esas sebebi onun bir kişi olmasıdır. Fred bir eşya değildir. Ve kişi olması onun yalnızca acı çekmemekten yana değil, yaşamından yana da çıkarını korumamız anlamına gelir.

Fred’in kişi olması için ek bilişsel özellikleri şart kılmaya başladığımız andan itibaren keyfi bir karmaşanın içinde olmamız kaçınılmazdır. Hafızası ve bilincinin bir sonraki saniyesinin ötesinde geleceği planlama yetisi olmayan Fred ile ancak bir dakika öncesini hatırlayıp bir dakika sonrasını planlayabilen ileri evre bunaması olan Sara arasında ahlaki açıdan önemli bir fark var mıdır? Sara bir kişidir, Fred değildir diyebilir miyiz? Bu soruya evet yanıtını veriyorsak kişi olmak Fred’in bir saniyesi ile Sara’nın bir dakikası arasında kalan 59 saniye arasında bir yerde midir? Öyleyse neresindedir? 2 saniye sonra mı? 10 saniye? 53 saniye? Yanıtımız ikisinin de kişi olmadığı ve gelecekteki benlikleri ile bağlantının bir dakikadan daha uzun olması gerektiği ise kişi olmak için gerçekten tam olarak ne kadar zaman gereklidir? 3 saat? 12 saat? 1 gün? 3 gün?

Singer’a göre acısız öldürmek ile anestezi bir madde uygulamak birbirine denktir. [Salt hissedebilir] bir varlığı öldürmek, bu varlığın arzularına ket vurmak açısından onu uykuya yatırmaktan farksızdır. Ne de olsa bu varlık uyandıktan sonra tercihlerini tatmin etmeye devam edebilir ancak zaman içinde süreklilik algısına sahip olmadığından, uykudan uyandığında aslında yeni tercihlerini tatmin eden yeni doğmuş

bir varlık gibidir.”²⁵ Öyleyse erken dönem bunaması olan bir insanın uzak gelecek ile ilgili tercihleri varsa ancak bu tercihler zaman içinde yitip gidiyorsa bu insan bir kişi midir, değil midir? Değilse bu insan ne zaman bir kişi olmaktan çıkmıştır? Uzun vadeli tercihlerin kaç tanesinin kalıcı olması gerekir? Yalnızca uzun vadeli tercihleri kalıcı olanlar mı kişidir? Dahası, gelişigüzelliğinden geçilmez bu yaklaşımı bir şekilde benimsemeye karar verip de gelecekteki benlik ile bağlantıda olmanın bilincin bir sonraki saniyesinden ötesine geçmeyi gerektirdiğini kabulensek bile neden bu bağlantı geçici bilinçsizlik hallerinde geçerliliğini sürdürsün? Gelecek ile ilgili tercihlere şu an sahipsem ve önümüzdeki birkaç saat sonrası için de onlara sahip olmaya devam edeceksem, bir süre sonra da başka bir dizi tercihlerim olacak ve sonra bir başkası şeklinde bu durum sürüp gidecekse bunlar neden yaşamımı sürdürmekten yana çıkarı olan bir varlık olduğumu iddia etmek için yeterli olmasın? Kişi olmaya dair bu gibi bir yaklaşımın ortaya attığı sorular, akademi dışında neden kimsenin incinebilir insanlar söz konusuysen bunları analiz etmeye ve karar vermeye dayanak oluşturma açısından ciddiye almadığını ortaya serer.

Geleceğe yönelik düşünmenin gerekli görülen süresinin uzunluğunun hesaba katılması, Brophy’nin oldukça zarif ve basitçe ifade ettiği noktayı gözden geçirir: Hissedebilir bir varlığın yaşamının kendisi örtük bir “Il faut que je vive” veya “yaşamalıyım” iddiasıdır. Öznel olarak farkında olmanın sonucu olarak -öznel farkındalık kendisini *nasıl* belli ederse etsin, kişi bilincin bir sonraki saniyesine geçmeyi tercih eder ve bir sonraki saniyedeki benliği ile bağlantıdadır. Bu, tüm çıkarlar hissedebilirliğin ötesine geçen bilişsel durumlarla ilişkisizdir demek değildir- bazı çıkarlar tam da bu bilişsel durumlardan kaynaklanır. Fred’e, Mary’e ve Sara’ya tüm yönlerden eşit davranmak zorunda değiliz, aksine, onlara tüm yönlerden eşit muamele edilmesini önermemiz absürt olurdu. Ancak kendimizi onlara eşit davranmak ile yükümlü gördüğümüz bir nokta vardır: *Onların herhangi birine salt bir kaynak muamelesi yapmanın ahlaken kabul edilebilir olduğunu düşünmeyiz, bunu yapmaktan çıkar sağlayacak olsak bile kendimizi onları öldürmemekle yükümlü olarak görürüz.*

Bir insan tüm bilişsel yetilerini kaybedecek ve koma halinden çıkması mümkün olmayacak düzeyde ağır bir beyin hasarı geçirmişse o insanın artık bir kişi olmadığı söylenebilir. Örneğin, ön beyin ve serebrum ile doğan anensefali bir çocuk genellikle sağır, kör, bilinci kapalı ve acıyı hissedemez durumdadır. Böyle bir varlığın çıkarları olmayabilir

çünkü herhangi bir şeyi tercih eden, arzulayan veya isteyen bir zihni yoktur. Bu nedenle, bu çocuğun ahlaken önemli sayılabilecek herhangi bir çıkarı da yoktur. Buna benzer bazı durumlarda, örneğin öncesinde normal işlevli biri, bir sebeple geri dönüşsüz olarak komaya girebilir. Sevdiklerinin hassasiyeti, komanın geri dönüşlü olup olmadığı konusunda şüphelerimiz, bilinçli deneyime sahip olup olmamasından emin olamamamız, öznel deneyim olmadan yalnızca ağrı hissinin olması gibi sebeplerle bu insana bir kişi *gibi* davranabiliriz. Fakat kalıcı olarak komada olan bir kişiyi doğrudan ahlaki yükümlülüklerimiz olan *biri* olarak görmeyiz, onu ilgilendiren konularda yükümlülüklerimizin olduğu bir *şey* olarak görürüz. Bu insana, yanılıyorsak kaybedeceği çok şeyi olduğu için bir kişi gibi davranmaya devam etme lehine bir kanaat kullanabiliriz. Fakat bu insanın hiçbir çıkarının olmadığından eminsek bu insanın kişi olmadığını söyleyebiliriz. Elbette burada kişi olma kavramını, erken dönem kürtaj ile ilgili tartışmaların merkezindeki bir konu olan dini anlamda bir ruha sahip olma (başka bir şeye değil) ile birleştirmediğimizi varsayıyorum.²⁶

Anensefali olmayan ancak engelli bir çocuğu (Singer burada hemofili olan bir çocuk örneğini verir) öldürmeyi yanlış bulmamızın sebebi, bebeğin yaşamının ızdıraptan çok mutluluk içerecek olması değildir, sebep her şeyden önce bebeğin yaşamının kendisi için önemli olmasıdır. Bebek normal işlevli bir yetişkin insana eşit değildir (benzerlik açısından), zihinsel engelli bir yetişkin de normal işlevli bir yetişkine eşit değildir. Fakat hepsi bir konuda eşit ve birebir aynıdır: Bilinçli olmaları ve bilinçli olmalarından ötürü yaşamlarının bir sonraki saniyesi ile bağlantıda olmaları. Bu durumda, salt bir kaynak olarak kullanılması için herhangi birinin diğerlerinden daha aşağıda olduğuna temelsiz ve keyfi bir ayırım yapmadan *karar veremeyiz*. Bebeklere kıyasla yetişkinlerin ölümle kaybedecek daha çok şeyi olduğunu düşünsek bile bebeklerin de kaybettiği *bir şey* olduğu açıktır ve bu kaybettiği şeyin önemsiz olduğuna keyfi ve temelsiz bir yola girmeden kanaat getiremeyiz.

Bir insan kişiyi (meşru müdafaa bağlamı haricinde) öldürmenin herhangi bir düzeyde ahlaken kabul edilebilir olup olmadığını, yalnızca ölümün o kişinin yararına olduğunu düşünüyorsak aklımızdan geçiririz. Fakat o zaman bile kişi olmaya verdiğimiz önem bizi kısıtlar. Destekli intiharın (kamuoyunun görüşünün giderek artan bir şekilde lehine olmasına rağmen) geniş kitlelerce kabul görmediğini göz önünde bulundurursak kişilerin yaşamını korumayı o denli önemseriz ki korkunç acılar içinde olsa bile bir kişinin yaşamını sonlandırmaya

yönelik aydınlatılmış kararını kabullenmekte isteksizizdir. Yaşamına son vermek isteyen bir insan artık bir kişi olmak istemiyor, bilinçli deneyimini sürdürmek istemiyor, bilinçli olmanın yaşamını sürdürmeyi gerektirdiğini düşünmüyor, bir sonraki saniye için bile gelecekteki benliği ile bağlantıda olmak istemiyordur. Bir insan kişinin yaşamını sonlandırmak yönünde aldığı karara saygı duymaktaki başarısızlığımız, kişi olmasına önem vermemizden kaynaklanır, bu bağlamda kişi olmaya duyduğumuz saygının, kişinin kendisine saygısızlık pahasına olup olmadığı konusunda düşünmemiz gerekir. Hasta veya acı içinde olan bir insanın, her ne sebeple olursa olsun bizimle istekleri konusunda iletişim kuramaması halinde, hissedebilirlik ve yaşamı sürdürmekten yana çıkarı olma arasındaki ayrılmaz bağın koptuğunu ve bu insanın artık yaşamını sürdürmekten yana ahlaki açıdan önemli bir çıkarı olmadığını kabullenmekte fazlasıyla gönülsüzüzdür.

Özetlemek gerekirse insanlar söz konusu olduğunda bir insanın yaşamından yana ahlaki açıdan önemli bir çıkarı olup olmaması (ve dolayısıyla kişi olması) konusunda karar verirken sorduğumuz soru, onun normal işlevli insanlar gibi düşünüp düşünemediği değil, yaşamının bu insanın çıkarına olup olmadığıdır. Ve Brophy'nin ifade ettiği gibi bir insan bilinçli deneyime sahip olduğu müddetçe, "X hissedebilir" demek, "X'in acı çekmemekten yana çıkarı ve bu çıkardan ayrılmaz olan yaşamını sürdürmekten yana çıkarı vardır" demektir. Tüm insan kişileri *bir yönden* eşit olarak görürüz: Hepsi salt bir kaynak olarak kullanılmamayı hak eder. Hepsi bilincinin bir sonraki saniyesi için bile olsa bir şekilde yaşamına değer verir.

Singer zor olsa da yaşamların değerini kıyaslayabileceğimizi savunur. Bu kıyaslamanın, her varlığın yaşamına değer verdiği fikrinden çıkan tüm yaşamların değerli olduğu savını reddetmek için bir dayanak oluşturduğunu düşünür. Şöyle bir düşünce deneyi önerir: Shakespeare'in *Bir Yaz Gecesi Rüyası*'ndaki Puck gibi kendimizi hayvanlara dönüştürme yeteneğimizin olduğunu hayal edelim, hayvan olduğumuz zaman yalnızca hayvanın zihinsel deneyimine sahibiz. İnsan formuna geri döndüğümüz zaman yalnızca insan deneyimine sahibiz. *Üçüncü bir* seçenek olduğunu hayal edelim, burada diğer zihinsel deneyimlerin tam anlamıyla neye benzediğini hatırlama kabiliyetimiz olsun. Bize en iyi koşullar altında hayvan gibi veya insan gibi yaşamak arasında bir seçenek sunulursa birini diğerine tercih ederiz, bu da büyük olasılıkla belirli bir varlığın bakış açısının ötesindeki değerini anlamamıza olanak tanır:

"Eğer bir at veya bir insan varoluşu arasında seçim yapmaya anlam

verebiliyorsak hangi seçimi yapıyor olursak olalım, bir hayvan türünün yaşamının diğerinden daha değerli olduğu fikrini de anlamlı bulabiliriz, böylece her varlığın yaşamının eşit değerde olduğu fikri sarsılmaya başlar. Bu iddiayı her varlığın yaşamı kendisi için önemlidir diyerek savunamayız çünkü artık daha nesnel olan -en azından özneler arası- bir kıyaslamayı kabul etmiş bulunmaktayız ve bu görüş yalnızca o varlığın bakış açısından kaynaklanan yaşamın değerinin ötesine geçer.”²⁷

Başka bir deyişle, Singer’a göre bir insan olarak ben, at olmayı değil de insan olmayı tercih ediyorsam insan yaşamının insan olmayan yaşamlara göre daha değerli olduğunu söylemek için artık bir zeminimiz vardır. Dahası, bu düşünce deneyi insanlar ve insan harici hayvanların kıyaslanması ile sınırlı değildir. Tıpkı Singer gibi Mill de tatmin olmamış insanları tatmin olmuş domuzlarla kıyaslamış, hayatından tatmin olmuş bir aptal olmaksızın (zamanının koşullarına göre bilişsel olarak engelli olan biri olarak anlaşılmaktadır), tatmin olmamış Sokrates olmanın daha iyi olduğunu söylemiştir. Bu görüşü şöyle örneklendirebiliriz: Sahip olacağım tüm zihinsel deneyimler ya zihinsel engelli bir insana ya da normal bir insana ait olacak olsun. Bu koşulda tercihim zihinsel engelli bir insan yerine normal insanın deneyimine sahip olmaksa bu, normal bir insan olmanın daha değerli olduğu anlamına gelir. Bu tercihim aynı zamanda zihinsel engelli insana bakıp tüm yaşamların eşit olduğu iddiasını reddetmemiz için bir dayanak olur. O halde, tecrübeli bir cerrah ve eğitimsiz bir işçinin zihinsel deneyimleri arasında bir karar vermem gerektiğinde işçi yerine cerrah olmayı tercih ediyorsam nesnel olarak veya en azından özneler arası bir yaklaşımla, cerrahın yaşamının işçinin yaşamından daha önemli olduğunu söyleyebilirim.

Singer bu düşünce deneyinin “asla gerçek olmayacak birçok şeyi ve hayal gücümüzü zorlayan bazı şeyleri varsaymamızı gerektirdiğinin” farkında olduğunu belirtir.²⁸ Singer’ın bile bu düşünce deneyinin büyük ölçüde faydasız olduğunu kabul etmesini bir kenara bıraksak dahi bir atın öznel deneyimini anlayabilecek olduğumuzu düşünmek gerçeklikten oldukça uzaktır. Açıkçası kendi türümüzün üyelerini bile anlayabildiğimiz şüphelidir. Buradaki temel mesele, bu düşünce deneyindeki tercihimizin birinin yaşamının değeri hakkında *hiçbir* anlam ifade etmemesidir *çünkü bu, o varlığın kendi bakış açısı dışında herhangi bir noktadan değerlendirilemeyecek bir şeydir*. Zihinsel engelli bir insan yerine normal bir insanı, bir at yerine bir insanı veya fakir bir insan yerine zengin bir insanı tercih edecek olmamın tek anlamı tuhaf

bir düşünce deneyinde *benim* neye değer verdiğimi göstermesidir. Bu tercihimin yaşamların karşılaştırmalı değeri hakkında karar vermek için herhangi bir şekilde “nötral bir zemin” oluşturmakla uzaktan veya yakından ilgisi yoktur ve olması da *mümkün değildir*.²⁹ Senin yerinde olmayı seçsem bile yaşamıma en az senin kendi yaşamına değer verdiğin kadar değer veririm, seçimim, seçmediğimin bir eşya olarak kullanılabileceği anlamına gelmez.

Singer, “Genellikle bir varlığın zihinsel yaşamı ne denli gelişmişse öz farkındalık düzeyi ve rasyonalitesi de o denli fazladır ve o denli bu varlık, bu çeşit bir yaşamı tercih eder,” der.³⁰ Aslında bu sözler, Singer’ın bilişsel olarak gelişmiş bir insan olarak, bilişsel olarak gelişmiş insanların yaşamına, bilişsel olarak daha az gelişmiş varlıkların (insan veya insan harici) yaşamına oranla daha çok değer verdiğini söylemenin başka bir biçimidir. Bunlar bize Singer ile ilgili bir şey anlatır fakat bu yaklaşımın, her hissedebilir varlığın herhangi bir biçimde değer verdiği bir yaşamı olması görüşünü reddetmek için “nesnel” veya “öznel arası” bir dayanak sağladığını iddia etmek, kişi olmak için hissedebilirliği tek gerekli kriter olarak almadığımızda nasıl bir keyfi karmaşanın içine girmek zorunda olduğumuza çok iyi bir örnektir.

Kişilerin bir kısmı kendi yaşamı hakkında soyut düzeyde düşünebilme yetisine sahiptir, diğerleriye bunu yapamasa da bir bilince sahiptir ve kendi geleceğiyle her bir saniye aracılığıyla adım adım bağlantıda olma bakımından var oluşunun sürekliliğinden yana çıkara sahiptir. Sahip oldukları diğer özellikler başka alanlarda farklı muamele görmelerini gerekçelendirebilir ancak bu özellikler onları salt bir kaynak olarak kullanılmama hakkına sahip kişiler olmaları için daha değerli kılmaz. Yaşamından yana ahlaki açıdan anlamlı çıkarı olma anlamında bir kişi statüsü için yalnızca bir özelliğe -bilinçli deneyime- ihtiyaç vardır ve bu bir derecelendirme meselesi değildir. Biri ya bilinçli deneyimi olan ve *bir şeyleri* tercih eden, isteyen, arzulayan bir zihne sahip olan bir varlıktır ya da tam tersi, hiçbirisi değildir. Hissedebilir biri diğer tüm hissedebilir varlıklar ile benzerdir, bu varlıklar için onlar olmak diye bir şey vardır. Hissedebilirliği derecelendirmekten bahsetmek anlamsızdır. Bridget Brophy bu durumu Singer’ın düşünce deneyinin faydasızlığını tahmin edercesine şu sözleriyle ifade etmiştir:

“Senin zevkin, benim acımın ızdırabından daha keyifli olabilir. Sana bu yönde bir vahiy gelmiş olabilir ve bu özel bilgi doğru da olabilir. Ancak ne sen ne de ben başka bir varlığın hissedebilirlik alanına

girebiliriz, ne de birbirimizi bu konuda ikna edebiliriz, tarafsız ve mantıklı üçüncü bir kişi de bizim alanımıza giremez, bizi birbirimizle kıyaslamak için makul bir ölçü sunamaz.”³¹

Hissedebilirliğin ötesindeki özellikler birinin yaşamdan yana korunabilir çıkarı olup olmadığına veya ne denli olduğunun belirlenmesinde ahlaki açıdan önemli olamaz, aksi takdirde, normal işlevli bir insanı öldürmenin, bilişsel bozukluğu olan bir insanı öldürmekten daha kötü olduğu sonucuna varmak zorunda kalırdık. “Kişi olmanın derecelendirilmesi” yaklaşımı bizi bir çeşit mükemmelliyetçiliğe yani bireylerin ahlaki değerinin belirli meziyet ve üstünlüklere bağlı olması fikrine sürükler, bu da aslında birçok insanın ahlaken rahatsız edici bulacağı bir fikirdir. Bununla beraber, kişi olmaya dair öznel farkındalığın ötesinde gerekli görülen niteliklerin sınırsız çeşitliliği ve miktarı olduğu göz önüne alınırsa bu yaklaşımın sonucunda içinden çıkılmaz bir durumla karşı karşıya kalmamız kaçınılmazdır.

Hayvanlar, Hissedebilirlik ve Kişi Olma

İnsanlar söz konusu olduğunda normal işlevli ahlaki faillerin hiçbir özelliğini taşımayanlar dâhil, tüm ahlaki etkilenenler kişi olarak görülür. Yarı kişi olmanın insanlarda eş değeri yoktur. Eğer insansanız ve hissedebiliyorsanız bir kişisinizdir. Yaşamdan yana ahlaki açıdan önemli bir çıkarınız vardır. Sizi öldürmek yanlıştır. Bu tutumun sebebi, gerçekten böyle bir çıkarınız olmamasına rağmen ailenizin yararını gözetmemiz veya diğer kişilerin ileri evre bunama tanısı alırlarsa öldürülecekleri kaygısını taşıyacak olmaları sebebiyle yaşamdan yana bir çıkarınız *varmış gibi* davranmamız değildir. Bir ahlaki failin hiçbir özelliğine (rasyonalite, kendine yönelik öz farkındalık ve diğerleri) sahip olmasanız dahi sizi bir kişi olarak görürüz. Öte yandan, bir insanın kişi olmak için ahlaki faillerin özelliklerine sahip olması gerektiği fikri saçmadır çünkü ahlaki faillik sosyal, politik ve yasal kurumlara katılım için gerekli özelliklerle ilgilidir. İleri evre bunaması olan biri bunların hiçbirini zaten yapamaz. Bu insanların yaşamından yana çıkarı olduğunu ve onları öldürmenin yanlış olduğunu kabul etmemiz için fail olmaya dair özelliklerin aşağı yukarı bir biçimini içeren bir kavramsal çerçevelerinin olmasını beklemeyiz. Ahlaki etkilenenlerin kişi olmaları için ahlaki faillerin eksik bir versiyonu olmalarını beklemeyiz. Bazı ahlaki etkilenenler, ahlaki faillik ile ilişkilendirdiğimiz özelliklerin bazılarına veya tamamına sahip olabilir ancak bu özelliklere normal işlevli bir insana

göre daha düşük düzeyde sahiptirler. Bu ahlaki etkilenenler birer kişidir. Bu özelliklerin hiçbirine sahip olmayan ve yalnızca bilinçli olan ahlaki etkilenenler de birer kişidir.³² Ahlaki faillerin bazı özelliklerine aşağı yukarı sahip olan ahlaki etkilenenlerin kişi sayılmasının sebebi, ahlaki faillerin eksik bir versiyonu olmaları değildir. Kişi olmalarının sebebi, öznel farkındalığa sahip olmalarıdır. Fred gibi bir kişinin yaşamından yana çıkarı olması ve onu öldürmenin yanlış olması için failliğin aşağı yukarı bazı özellikleri ile karakterize bir kavramsal çerçeveye ihtiyacı olduğunu söylemeyiz. Aksine, böyle bir iddiayı saçma buluruz.

Buna karşın, hayvanlara karşı yaptığımız şey *tam anlamıyla* budur. Hayvanların kişi sayılması ve yaşamından yana çıkar sahibi olan ahlaki etkilenenler olabilmesi için bu özelliklere keyfi olarak belirlenen bir düzeyde sahip olmaları gerekir, üstelik ahlaki faillığe dair özelliklerin hayvanlarla hiçbir ilgisi olmamasına, nasıl bir tür zihne sahip olduklarını hiç bilemeyecek olmamıza ve üzerinde uzlaşacağımız bir çözüm bulamayacak olmamıza rağmen. Hayvanların kişi sayılabilmesi için failliğin özelliklerini biraz olsun taşımaları yani aşağı yukarı bir ahlaki fail olmaları gerekir. Hissedebilirlik yeterli sayılmaz. Peki neden? İleri evre bunaması olan insanlar gibi hayvanlar da sosyal, politik ve yasal kurumlara katılım gösteremezler. Onların sözleşme yapmalarına izin verecek değiliz, eylemleri üzerinde cezai ehliyetlerinin olmasını da beklemeyeceğiz. Hayvanların hissedebilirliğin ötesinde bazı bilişsel özelliklere sahip olmasını istememizin sebebi, ağır düzeyde engelli bir insana benzer konumda bir hayvanın, bu insandan farklı olduğunu ve yalnızca acı çekmemekten yana çıkarı olduğunu varsaymamızdır. Regan ve Singer gibi düşündüğümüzde hayvanların aşağı yukarı bir ahlaki fail olmadığını öne sürerek onları sadece zevk, acı ve mutluluk gibi hislerin taşıyıcılarından ibaret olarak görebiliriz çünkü bu deneyimlere sahip bir *kimse* yoktur. Öte yandan bu, bilinçli deneyimin anlamı ile ilgili insanlar söz konusu olduğunda reddettiğimiz bir görüşü, hayvanlar söz konusu olduğunda kabul etmemiz demektir. *Yani hayvanlar söz konusu olduğunda yaşamdan yana bir çıkarın olmasını, bilinçli olmanın ötesine geçen belli bir kavramsal çerçeve ile birlikte düşünürüz.* Bu varsayım, insan bağlamında kabul ettiğimiz bir görüş değildir ve insan harici bağlamda da uygulanamaz.

Evimizin bulunduğu arazide çok sayıda sincap yaşıyor. Sıklıkla onları besliyoruz. Hatta her sonbaharda Cadılar Bayramı için oyulmaya uygun olmasalar da bal kabağı alıp bahçeye bırakıyoruz. Sincaplar her zaman çok sevinmiş görünüyor ve çekirdekleri çıkarmak için günlerce uğra-

şıyor. Kimse sincapların kabak çekirdeklerini yemekten hoşlandığını inkâr edemez ve çekirdekleri yemekten aldıkları keyif açıkça belli bir çeşit bilişsel süreci içerir. İnsanlar da kabak çekirdeğini sever. Aslına bakılırsa ben de kabak çekirdeklerini çok severim. Ben de belirli bir bilişsel sürecin sonunda kabak çekirdeklerini yemekten keyif alırım. Benim kabak çekirdeklerinden hoşlanmam için birçok etken önemlidir, çekirdeklerin kabuklu mu kabuksuz mu olduğu, ne çeşit bir bal kabağından geldiği, bal kabağının nerede yetiştiği, çekirdeklerin dokusu, filizlendirilmiş olup olmadığı ve benzeri. Bu gibi kavramların sincaplar için geçerli olmadığını düşünüyorum, bu nedenle bu kavramlar sincaplar kabak çekirdeğinin keyfini çıkarırken bilişsel süreçlerinin bir parçası değildir. Şimdi, siz de eğer bir kabak çekirdeği meraklıysanız bize bir ziyaretinizde bahçemize bıraktığımız bal kabaklarının çekirdeklerini çıkarıp yiyen sincapları seyretse ve Styria'da yetiştirilmiş çok lezzetli kabak çekirdeklerinin keyfini sürseydiniz sincapların kabak çekirdeklerinin keyfini sürmemizi sağlayan kavramları paylaşmadığı için bundan keyif almadığını, yalnızca bizim bu keyfi yaşadığımızı söylemezdik. Aksine, böyle bir gözlem yapmak saçma olurdu.

Fakat yaşamı sürdürmekten yana çıkar söz konusu olduğunda yaptığımız şey *tam anlamıyla* budur. İnsanlarla ilgili örneklerle bakıp en azından normal işlevli insanlar söz konusu olduğunda insanların yaşamını sürdürmekten yana çıkarının iyi yapılandırılmış kavramsal bir çerçeveyi kapsadığını gözlemleriz. Sonra, insan harici hayvanlara bakıp, onların da yaşamını sürdürmekten yana çıkarının olup olmadığını sorar ve çoğumuz olmadığı sonucuna varırız çünkü yaşamı sürdürmekten yana çıkar sahibi olma ile ilgili düşüncemizi etkileyen ve şekillendiren kavramlar insan harici hayvanlar için geçerli değildir. Ancak bu, bizim çekirdekten aldığımız hazzı şekillendiren kavramlar sincaplarda olmadığı için sincaplar kabak çekirdeği sevmez demekten farksızdır.

Neden sincapların kabak çekirdeği ile ilgili kavramsal çerçeveye sahip olmadığı için kabak çekirdeğini sevmediğini iddia etmeyiz de hayvanların yaşama dair kavramlarımıza sahip olmadığı için yaşamını sürdürmekten yana çıkarı olmadığını iddia ederiz? Bunu belki de en iyi Bentham açıklamıştır. Birinci bölümden hatırlarsak Bentham'ın hayvanların yaşamından yana çıkara sahip olmadığını öne sürmesindeki gerekçesi, hayvanların kendi ölümü üzerine bizim gibi düşünememesiydi. Buna göre yaşamdan yana bir çıkara sahip olmak için ölümümüzün merceğinden bakarak yaşamımız hakkında düşünmemiz gerekir. Fakat bu ölüm fikrine saplanıp kalmamızdan ibaret bir ifadedir. Hayvanların

yaşamını sürdürmekten yana çıkarı olmadığını öne sürmek, sincapların kabak çekirdeklerinden hoşlanması için bizim kavramlarımıza sahip olmaları gerektiğini savunmaktan farksızdır. Sincaplar çekirdeklerini yemeyi bitirip oyun oynamaya başladığında, “Sincaplar yaşamlarını sürdürmekten yana bir arzu duyar mı?” diye sorar mıyız? Hayır. Çünkü yanıt apaçıktır.³³

Yalnızca hissedebilirliği temel almak, insanlar ve insan harici hayvanlar için izlenecek *tek* adil yoldur. Hissedebilirlik, tüm ahlaki failler ve etkilenenlerin sahip olduğu bir özelliktir ve onları dünyada hissedebilir olmayan diğer her şeyden ayırır. Kişi olmak için hissedebilirlikten fazlasını talep ettiğimizde salt bir kaynak olarak sömürülme ile tamamen ilgisiz bazı özelliklere sahip olmadığı için çıkarları önemsizleştirilen ve yok sayılan bazı varlıklarla karşı karşıya kalırız. Hissedebilirlik dışında bir kriter kullandığımızda benzer varlıklara farklı şekilde muamele etmiş oluruz. Örneğin, daha önceki bölümlerde de gördüğümüz gibi böyle bir yaklaşım, ileri evre bunaması olan insanlara bunama derecesine göre farklı muamele etmemizle sonuçlanır. Dahası, herhangi bir durumdaki bilişsel yetilerin sürekli bir zihinsel varoluş veya psikofiziksel bir kimliğe sahip olma gibi kriterleri ne derece karşıladığını değerlendirmek kaçınılmaz olarak keyfidir. En kötüsü de bu, kelimenin gerçek anlamıyla ölüm kalım meselesi olan bir konuda karar verirken bana kalırsa hiç de adil olmayan bir tutumdur.

Bunu Regan’ın kavramları ile ifade edersek bilinçli deneyim hem içkin değere sahip olmanın bir koşulu hem de tüm ahlaki faillere ve etkilenenlere eşit içkin değer tayin etmenin keyfi olmayan, akla uygun ve anlaşılabilir kriteridir. Fakat hissedebilirlik yalnızca bir yeterli koşul değil, aynı zamanda gerekli koşuldur çünkü hissedebilir olmayan varlıkların korunacak bir çıkarı yoktur ve Regan’ın söylediği gibi canlı olan ancak bilinçli olmayan varlıklar için endişe etmemize gerek yoktur. Bilinç tüm ahlaki failler ve ahlaki etkilenenler için ortaktır ve onları evrende bilinçli olmayan diğer her şeyden ayırır. Tüm ahlaki failler ve ahlaki etkilenenlerin sahip olduğu tek ortak özelliktir. Regan’ın bir yaşamın öznesi olma kavramı için kategorik nitelik olma özelliği taşır. Bilinçliliğin ötesine geçtiğimizde ve içkin değere sahip olmak için zamanın sürekliliği içinde deneyimsel refah veya Singer’ın söylediği gibi zihinsel varoluşun sürekliliği kriterlerini önerdiğimizde bu zamanın ne denli uzunlukta olması ve zihinsel varoluşun sürekliliğinin nasıl olması gerektiği soruları ile baş başa kalırız ve yukarıda gördüğümüz gibi bu araştırma zorunlu olarak ve tamamen keyfidir. Ahlaki failler ve ahlaki

etkilenenler arasında farklılıklar olduğu kesindir ancak bu farklılıklar birçok konu için önemli olsa da başkaları için bir kaynak olmak dışında hiçbir şey olmayan bir varlık olup olmama konusuyla ilgisizdir. Kişi olma için hissedebilirliğin temel alınması, içkin değer tayin etmenin tek keyfi olmayan yoludur.

Regan bir yaşamın öznesi olan herkesin bir birey olarak kendisi için iyiye veya kötüye giden bir yaşamı olduğu ve başkalarının ona verdiği değerın ötesinde bir değere sahip olduğunu düşünse de bu özelliklerin bilinçli deneyime sahip olan her varlık için geçerli olduğunu gözden geçirir. Regan'ın bunu görememesinin nedeni, hissedebilir bir varlığın, bir yaşamın öznesi olmaması halinde, o varlığın kendisine ait bir değeri olmayan salt bir hazne olarak görülebileceğine inanmasıdır. Ancak bir yaşamın öznesi olmak için gerekli gördüğü özelliklere sahip olmayan insanları kendinde değeri olan varlıklar olarak görürüz. Onları salt bir hazne olarak görmeyiz. Regan'ın anlamakta zorlandığı nokta şuydu: Bir hayvan deneyimsel refahı olmayan salt bir hazne olsaydı hazne olarak taşıdığı şeylerin içeriğine veya haznesinde herhangi bir şey taşıyıp taşımadığına kayıtsız olurdu. Fakat hissedebilir hiçbir hayvan kayıtsız değildir, hissedebilirlik ağrı duygusu (nosisepsiyon) değildir. Fenomenal bilinci olan her varlık için o varlık olmak diye bir şey vardır. Bilinçli deneyime sahip her varlık, belli bir zamanın sürekliliği içinde olmasa bile zorunlu olarak deneyimsel refaha sahiptir ve bu zamanın süresini belirlemeye çalışmak kaçınılmaz olarak keyfidir.³⁴

Her durumda, gereken tek koşul hissedebilirliktir. Ölümün bazı varlıklar için daha büyük bir kayıp olduğunu düşünsek bile her hissedebilir varlığın çok önemli bir şeyi kaybettiği açıktır: *Bilinçli deneyimlerinin her bir parçası*. Bu nedenle tüm hissedebilir varlıklar *tamamen* aynı şekilde zarar görebilir. Bu noktada artık insanlar ve insan harici hayvanları ayıramayız. Hissedebilirlik, içkin değeri ve salt bir kaynak olarak görülmeme hakkını tayin etmek için tek adil yoldur, hissedebilirliği temel almazsak keyfi olarak seçilen bazı "özel" niteliklere sahip olmayan varlıklar, ahlaki değerlendirmemizde ihmal edilir ve yok sayılır. Bazı hayvanların bilinçli deneyime sahip olup olmadığını bilmeyebiliriz. Fakat beslenme, giyim, araştırma ve deneyler, eğlence ve diğer birçok amaçla kullandığımız insan harici hayvanların çok büyük bir çoğunluğunun bilinçli deneyime sahip olduğuna şüphe yoktur. Sınırı nereden çizeceğimizi bilemiyor oluşumuz, bize apaçık olan durumları ihmal etme izni vermez. Ve apaçık olan durumlar sistematik sömürümüzün öznesi olan tüm hayvanları kapsar.

İnsan harici hayvanların birer kişi olduğunu söylemek, insanlarla insan harici hayvanlar arasında herhangi bir şekilde genel bir eşitlik önermek anlamına gelmez, tıpkı bilişsel engelli insanların normal işlevli insanlara, salt bir kaynak olarak kullanılmama hakkı açısından eşit olduğunu savunmanın, ikisi arasında genel bir eşitlik önerisi olmadığı gibi. Burada önerilen yalnızca *bir* açıdan eşitliktir: Tüm hissedebilir varlıklar acı çekmemekten ve yaşamını sürdürmekten yana çıkarı olma konusunda eşittir. Hayvanların ahlaki açıdan bir önemi olduğunu düşünüyorsak *onları salt bir kaynak olarak kullanmayı bırakmaktan başka seçeneğimiz yoktur, bunu sözde ne denli “insani” yapıyorsak yapalım*. Çünkü hayvanları kullanmak demek, onlara eşya muamelesi yapmaktır. Hayvanlara yarı kişi muamelesi yapmanın pratik açıdan uygulanamaz olduğunu gördük. Hayvanlar yaşamını sürdürmekten yana çıkarı olmayan varlıklar olsa bile yarı kişi konumu acı çekmemekten yana çıkarılarını değersizleştirir ve yok sayar. Ancak hayvanlar yaşamından yana çıkara sahip varlıklarsa onlara insanların kaynağı olarak davranmak ahlaki açıdan en başından yanlış bir tutumdur.

Çoğumuz tüm hissedebilir varlıkların yaşamına değer verdiğini biliriz fakat buna rağmen bazılarımız insanlarla diğer türler arasında bir çeşit niteliksel bir ayırım yapmak için entelektüel bir oyunla kendisini kandırır. Hayvanların yaşamlarını sürdürmekten yana çıkarı olmadığı ve kendi yaşamına (kendince) değer vermediği fikrini gerçekten savunmaya kalkarız. Ancak başkasının hissedebilirlik alanının içine giremeyeceğimiz için bunu yapamayız. Herhangi birinin -insan veya insan harici- yaşamına ne kadar değer verdiğini gerçekten bilemeyiz. İnsanlar için bu yaklaşımın anlamsız ve zorunlu olarak keyfi olduğunu bildiğimiz için bu tarz değerlendirmeler yapmayız. Fakat insan harici hayvanlar söz konusuysa bu değerlendirmeleri yapmakta kendimize çok güvenir ve burada herhangi bir sorun görmeyiz.

İnsan Merkezilik

İnsanlara ve insan harici hayvanlara kişi olma konusunda farklı davranmamızın sebebi nedir?

Bu yanıtlanması çok kolay bir sorudur. *İnsan merkezilik*, insanların evrendeki en önemli varlık olduğu fikrine dayanır. Ve insanmerkezcilik, insan harici hayvanların kişi olması için hissedebilirlikten fazlasını talep etmemizin *tek* sebebidir.

Singer ve Regan açıkça insan deneyiminin içeriğinin, insan harici hayvanlarınkinden ahlaki açıdan daha önemli olduğunu düşünür. Singer

bir yandan benzer konumdaki insanlara ve insan olmayan hayvanlara eşit muamele edilmesi gerektiğini savunur. Bir yandan da insan harici hayvanların gelecekteki benliği ile daha az bağlantıda olduğunu düşünerek normal işlevli insanların zihinde olup bitenleri, öz farkındalığı olan hayvanların zihninde olup bitenden ahlaken daha değerli bularak kendisi ile çelişir. Regan insanların çıkarlarının tatmini için daha fazla fırsatı olduğunu düşünür ve çıkar çatışması olan istisnai durumlarda insan haricilere karşı insanları tercih etme yükümlülüğümüzün olduğunu iddia ederek insan deneyiminin içeriğine daha çok önem atfeder.

Kişi olmayı hissedebilirlik haricindeki bilişsel özelliklerle ilişkilendirmek, insanmerkezcilikten başka bir şey değildir ve bunun Singer ve Regan'ın reddettiğini iddia ettiği ırkçılık, cinsiyetçilik ve ayrımcılıkların diğer biçimlerinden bir farkı yoktur. İnsan merkezcilik, hayvanların topyekün ahlaki topluluktan dışlanmalarının, on dokuzuncu yüzyıldan önce eşya muamelesi görmelerinin ve günümüzde de ahlaki topluluğun birer üyesi olduklarını iddia etmemize ve onlara sözüm ona yasal koruma sağlamamıza rağmen kişi olduklarını inkâr etmemizin sebebidir.

Singer ve Regan bu konuda yalnız değildir. İnsan merkezcilik genel bir felsefi çizgidir. John Rawls ve Roger Scruton gibi bazı kuramcılar hayvanların haklar, sorumluluklar ve ödevleri paylaşmadığı için ahlaki topluluktan dışlandığını öne sürer.³⁵ Gary Varner öz farkındalığın yeterli olmadığını, hayvanların kişi olması için kendisi ile ilgili bir otobiyografik algıya sahip olması gerektiğini savunur.³⁶ Bir diğer önde gelen etikçi Jeff McMahan, hayvanlara diğer felsefecilerden daha fazla sempati duysa da hayvanların “psikolojik olarak gelecekteki benliği ile büyük ölçüde bağlantısız” olduğunu iddia eder ve hayvanları aşağı varlıklar olarak tanımlar.³⁷ “Hayvanlar birçok insan varlığının daha yatkın olduğu psikolojik gizemlerin derinliklerinden yoksun” olsa da “fiziksel olarak acı çekme kapasitelerinin bizimki ile yarışır” düzeyde olduğunu düşünür. Regan ile benzer görüşlerini ekler:

“Yine de iyilik halleri birçok insan varlığının ulaşabileceğinden anlamlı derecede düşüktür. Bazı hayvanlar -örneğin köpekler- birçok insan varlığından daha çabuk ve sıkça coşkulu sevinçleri deneyimlese de hayvanlar iyilik halinin başarı, yaratıcılık, derin kişisel ilişkiler, bilgi, estetik beğeni ve benzeri gibi son derece daha önemli boyutlarına sahip değildir.”³⁸

McMahan'a göre bir hayvan öldürüldüğünde “nitelik ve nicelik bakımından aşağı” bir hayat kaybeder.³⁹ McMahan'ın hayvanların içsel yaşa-

mı ile ilgili böyle büyük bir içgörüye nasıl sahip olduğu merak konusudur fakat burada yaptığı şey, hayvanların yaşamını, felsefe profesörlerinin düşünceleri ve ilgilerine sahip olmadıkları için daha değersiz kılmaktır. Hayvanlar sanat galerilerine gitmekle, Chopin konserini dinlemekle, Platon'u okumakla veya insanların sahip olduğu çok çeşitli (çoğunluğu işlevsiz) ilişkilere sahip olmakla ilgilenmez. Bu etkinliklerin en azından bazılarında birçok insanın da pek ilgi duymadığı bir kenara, *neden* bu aktivitelere katılamamak (veya katılmayı istememek) bir yaşamı ahla-ken daha değersiz kılar? Ve yine Brophy bunu çok güzel ifade etmiştir:

“Biz insanların karmaşık ve çeşitli düşünce ve duygulara sahip olduğunu, koyun deneyimininse büyük ihtimalle koyunsal algılarla sınırlı olduğunu savunmak, benim sofistike bir kişiliğim olması ve Mozart’tan, yapısal mantıktan ve kanibalizmden keyif almam, sizinse düşünsel dünyanın *True Romance* filmi ve konserve spagetti ile sınırlı olması nedeniyle, sizi kesip yememden farksızdır.”⁴⁰

Hayvanların insanlardan “aşağı” olduğu düşüncesi, Mill’in mutsuz bir insanın mutlu bir domuzdan daha iyi olduğu görüşünü yansıtır. Benmerkezci iddialarımızı bir kenara bırakırsak insan özelliklerini daha “üstün” kılan ve çamuru mutlu bir şekilde eşeleyen ve diğer hayvanlarla oynayan bir domuzdan ahlaken daha değerli bir haz aldığımız sonucuna varmamızı sağlayan nedir? Bu, hayvan etikçisi Robert Garner’ın ifadelelerinde de görüleceği gibi insanmerkezci bir düşüncüdür: “Genel anlamda normal işlevli insanların (en çok ve en az zeki olanlar ile en şiddetli ve en hafif depresyonda olanlar da dâhil olmak üzere) sahip olduğu bilişsel yetiler paketi, birçok erişkin insan harici hayvanın sahip olduğundan daha büyüktür.”⁴¹ Bu, bir iddiadan öte bir şey değildir.

Finlay, kör ve sağır doğan merle cinsi kurtarılmış köpeklerimizden biridir. Her doğan merle cinsi köpeğin yaklaşık yüzde yirmi beşi kör, sağır veya her ikisidir fakat sağlıklı yavrular o denli pahalıdır ki mülkiyetle ilgili ekonomik kaygılar söz konusu olduğunda üreticilerin “kusurlu” olanları öldürmesi kârlıdır. Finlay bir şekilde bir kurtarma ekibine denk gelmeyi başarmış ve biz de onun bakımını üstlendik. Bahçede ılık hızında dolaşmasını, evin içinde koşmasını, nadiren bir duvara dokunmasını ve zaman zaman diğer köpeklerimize çarpmasını izlemek -bütün bunları yalnızca koklama ve sıradışı bir düzeyde kas hafızası ile yaptığını hesaba kattığımızda- üstünlük iddiamızın ne denli benmerkezcilikten ibaret olduğunu gözler önüne serer. Bir şeylerin ölçüsü biz değiliz. Birçok ölçüden sadece biriyiz.

Üstelik değerlendirmemizi insanlar ile sınırlandırdığımızda buradaki sorun daha açık bir hale gelir. İki insan düşünelim: Biri felsefe profesörü, diğeri de yüksek eğitimi olmayan ve profesörün entelektüel merakını uyandıran konulara ilgisi olmayan bir fabrika işçisi olsun. Mutlu bir fabrika işçisindense mutsuz bir felsefe profesörü olmanın daha iyi olduğunu veya felsefe profesörlerinin fabrika işçilerine göre daha fazla tatmin fırsatı bulunduğunu savunursak bu iddialarımız oldukça haklı bir şekilde keyfi ve elitist bulunur. Çünkü felsefe profesörünün de fabrika işçisinin de birer kişi olduğunu ve başkası için salt bir kaynak olarak kullanılma açısından herhangi birinin diğerdinden daha değerli olmadığını düşünürüz. Felsefe profesörünün ahlaken daha değerli olduğunu ve cankurtaran sandalı örneğinde, profesörün sandala binip kurtulma hakkının işçiden daha fazla olduğunu iddia etmeyiz.

Batı düşüncesinde diğerk etkinliklere nazaran entelektüel ilgilere daha fazla değer verme geleneği elbette vardır. Bu gelenek neredeyse tamamen akademisyenler ve entelektüel ilgilere değer veren kişiler tarafından geliştirilmiştir. Bu nedenle bu geleneğin hazlar ve tercihleri kıyaslamak ile ilgili herhangi bir demokratik veya tarafsız bir değerlendirme sonucunda ortaya çıkmadığı açıktır. İnsan harici hayvanların insanlardan daha aşağı ve daha farklı acıları ve hazları olduğu görüşünün, daha az zeki veya daha az eğitilmiş bir insanın hazlarını ve acılarını, daha eğitilmiş ve daha zeki birine göre daha önemsiz görmekten bir farkı yoktur.

İnsanların ve insan harici hayvanların zihinleri farklıdır, ancak Mary ve Fred örneğinde gördüğümüz gibi insanların zihinleri arasında da farklılıklar bulunur. Bu farklılıklar bazı amaçlar için önemlidir. Fakat insanlar ve insan harici hayvanların zihinleri arasındaki herhangi bir farklılık, hayvanları acı verici deneylere tabi tutup tutamayacağımız veya onları başka amaçlar için öldürüp öldüremeyeceğimiz konularıyla mantıken ilişkisizdir. Tıpkı Fred'in matematik çözememesinin, onun böbreğini alıp Mary'e vermemiz veya onu Mary'ye fayda sağlayacak bilgiler toplamak için deneyde kullanmamız için ilgisiz bir nitelik olması gibi. İnsanların daha fazla veya daha yoğun ilgileri olması nedeniyle hayvanlardan daha üstün olduğunu iddia edemeyiz, bu en başından bir ön kabulü gerektirir ve insan bağlamına uygulandığında ahlaki açıdan oldukça haklı bir şekilde uygunsuz görülür.

Sonsuz bir şimdiki zamanda yaşayan insanların bile zihininde belli bir kavramsal içeriğin mevcut olduğu, aksi takdirde davranışlarının her açıdan kaotik olacağı, insan ve insan harici hayvanların zihinlerini

birbirinden ayırmanın da bu zihinsel içerik olduğu iddiası ortaya atılabilir. Ancak bu durum sadece sonsuz bir şimdiki zamanda yaşayan insanlar için değil, *tüm* hissedebilir varlıklar için geçerlidir. Birbiriyle hiçbir şekilde bağlı olmadan arka arkaya gelen hislerin taşıyıcısı olan bir varlığın kaotik ve amaçsızca hareket etmekten başka bir şansı olamazdı. Hayvanlar *kesinlikle* bir biçimde düşünür. Bu düşünce biçimi bizimki gibi sembolik iletişimde kullanılan kavramlara bağlı olmayabilir ancak hayvanlar bu kavramlara eşdeğer bir düşünme aracına sahip *olmalıdır*, yoksa içinde bulundukları çevrede işlev gösteremezlerdi. Hayvanların çevrelerindeki zorluklara başarılı bir şekilde tepki vermesini “içgüdülerinin” bir sonucu olarak öne sürmek, hayvanların birer makineden ibaret olduğu şeklindeki Kartezyen görüşten pek de farklı değildir.

Hayvanlarla ilgili düşünürken yaptığımız temel hata, insan ve hayvan zihinlerini aynı kategoriye sokup bu ikisini aynı spektrum üzerinde değerlendirmemizdir. Esasında, hayvanlar insanlarla aynı biçimde iletişim kurmadığı için insan zihni ve hayvan zihni de kaçınılmaz olarak birbirinden farklıdır. Buradan çıkan sonuç, hayvan zihninin daha az sofistike olduğu değil, hayvan zihnin *farklı* olduğudur. Burada niceliksel olarak değerlendirme yapıp insanların *daha* fazla bilişsel gelişmişliğe sahip olduğunu öne sürmek, meselenin özünü yanlış anlamaktan kaynaklanır. Hayvanları öldürmekle onlara zarar vermediğimiz iddiası, hayvanların normal işlevli insanlarinkinden daha az gelişmiş bir zihne sahip olması ile savunulamaz. Bu konuda önem taşıyan tek mesele, hayvanların bir zihne sahip olması ve bu nedenle onları öldürmemizin yanlış olmasıdır.

Birçok etikçinin hayvanlarla ilgili görüşleri Thomas Jefferson’ın sözlerini anımsatır: “Üzüntüleri geçicidir. Tanrı’nın bize yaşamı merhametiyle mi yoksa gazabıyla mı verdiğini sorgulatan sayısız ızdırapları daha az hissedilir ve onlarla birlikte daha çabuk unutulur. Genel olarak varlıkları bir yansıma değil, duyumdur.”⁴² Jefferson burada insan kölelerden bahsediyordu.

Bir köle sahibi olan Jefferson’ın sözlerinin altında yatanın hissedebilir varlıkların metalaştırıldığı bir sistemden kendisine fayda sağlamasının olduğunu görür ve bu iddialarını reddedebiliriz. Fakat konu hayvanlar olduğunda neredeyse hepimiz köle sahiplerine benzer bir konumdayız. Çoğumuz hayvan sömürsünün doğrudan bir parçasıyız. Bu da aslında başka meseleler söz konusu olduğunda oldukça aklı başında olan birçok insanın, konu hayvanları sömürmeyi gerekçelendirmek olduğunda neden bu denli benmerkezci ve hatalı olduğunu açıklayabilir.

Ötenazi Hakkında Bir Not

Hayvanlar yaşamlarını sürdürmekten yana ahlaken önemli çıkara sahipse onlara ötenazi uygulamayı nasıl gerekçelendiririz? Evimizde yaşayan hayvanlarımızdan biri -bir köpek, kedi veya başka bir tür hayvan- tedavi edilmesi mümkün olmayan bir hastalığa yakalanmış ve acı içindeyken insan harici bir kişi olarak gördüğümüz bu hayvanı öldürmek nasıl ahlaki açıdan kabul edilebilir olabilir? Çoğumuz -ben dâhil- bunu bazı koşullarda ahlaki açıdan kabul edilebilir bulduğuna göre bu, insan harici kişi olmaya gerçekten inanmadığımız anlamına mı gelir?

Yanıt hayır. Açıklayayım.

Birincisi, “ötenazinin” doğru şekilde uygulandığı takdirde sağlıklı hayvanları öldürmek olmadığı konusunda net olmalıyız. Sağlıklı bir hayvan, yeterince yer olmadığı için bir belediye tesisinde öldürülüyorsa bu, ötenazi değildir. Bu yalnızca öldürmektir. Bir et üretim tesisi kapatıldığı ve tedarik zincirinde aksamalar olduğu için çiftlik hayvanları öldürülüp bir kenara atılıyorsa bu ötenazi değildir.⁴³ Bu, yalnızca öldürmektir.

İkincisi, bir hayvan tedavi edilemez bir hastalığa yakalandıysa veya hiçbir şekilde hafifletilemeyen acılar içindeyse ötenazi kararını almak, hayvanın kişi olmasına saygı göstermemek değildir. Partnerim ve ben yıllar içinde birçok ötenazi kararı alma süreci içinde bulunduk ve bu korkunç bir deneyimdir. Bir insan harici aile üyemizin yaşamını sonlandırma zamanının geldiği yönünde karar alırken can dostumuzun artık hiçbir şekilde yaşam kalitesinin kalmadığı noktayı belirlemeye çalışırız, bunu yaparken de hiç yemek yememesi, insan veya insan harici aile üyeleri ile hiç etkileşim göstermemesi gibi ölçüleri kullanırız. Yaşamını sürdürmenin artık dostumuzun çıkarına olmadığını söyleyebileceğimiz noktayı bulmaya çalışırız. Bu noktada hayvan dindirilemez acılar içindeyse bu kararı almak kolaylaşır. Ancak durum farklıysa yaşamlarının sonlandırılması hakkında köpek zihinlerinde ne düşündüklerini anlayamamıza rağmen elimizden gelenin en iyisini yaparız. Sanırım birkaç kez gereğinden fazla beklemiş olabiliriz. Fakat erken davrandığımız herhangi bir durum hatırlamıyorum. Her koşulda, sürecin tamamı çok zor ve en az bir kâbus kadar korkunç.

Hayvan haklarının sert bir eleştirmeni ve neredeyse her türlü hayvan sömürsünü keyifle destekleyen Roger Scruton, hayvanlara ötenazi uygulamakla ahlaken yükümlü olabileceğimizi ancak asla hasta bir insanı “ızdırabından kurtarmakla” (hasta ilk aşamada aydınlatılmış onam verse ve süreci kendisi başlatsa dahi) kendimizi yükümlü görmediğimizi,

bu nedenle insanları birer kişi olarak görürken insan harici hayvanları kişi sınıfına sokmadığımızı savunur. Ölümü insan için korkunç bir şey olarak görürüz çünkü insanlar birer kişidir. İnsan harici hayvanlar için ölümü korkunç bir şey olarak görmeyiz, tam tersi, bir insan harici acı çekiyorsa ölüm onun için iyidir.⁴⁴ Yaklaşımımızdaki bu farklılıklar, Scruton'un iddia ettiği türden bir şeyin kanıtı olamaz. Bunlar bize en iyi ihtimalle, insanlar söz konusu olduğunda insanların kendisinin karar verici olduğunu ancak evcilleştirilmiş hayvanlar söz konusu olduğunda hayvanın çektiği ızdıraba rağmen müdahale etmeme kararı da dahil, karar verenin *bizim* olmamız gerektiğini düşündüğümüzü gösterir. Bu, evcilleştirmenin devam etmesine karşı bir argüman olabilir (beşinci bölümde bu konuyu daha ayrıntılı inceleyeceğiz) ancak hiçbir şekilde, acı çeken bir hayvan hakkında ötenazi kararı verirken ona kişi değilmiş gibi davrandığımızı göstermez.

Bu bölümde, insan harici hayvanların kişi olması konusunda benzer zihinler yaklaşımının, odadaki büyük fili gözden kaçırdığını savundum: Öznel farkındalığa sahip olmak, yaşamını sürdürmekten *yana çıkara* sahip olmaktır. Her hissedebilir varlık, birbirinden ne kadar farklı olursa olsun, diğer tüm hissedebilir varlıklarla öznel deneyime sahip olmakta ortaktır. Hepsi onlar denen bir şey olmanın nasıl olduğunu sorabileceğimiz varlıklardır. Kayalara, kahve kupalarına veya *Mona Lisa*'ya veya hissedebilir olmayan herhangi bir varlığa bunu soramayız. Bu, hayvan zihninin doğası ile ilgili, hayvanların ahlaki faillerin özelliklerini aşağı yukarı taşıyıp taşımadığını belirlemek için yapılan deneysel bir araştırmanın konusu değildir.

İnsanların kişi olması için hissedebilirliğin haricindeki *herhangi bir* özelliğin, yani öz farkındalığın, gelecekteki kendiliği ile bağlantıda olmanın belli bir biçimi ve derecesinin veya *herhangi bir* bilişsel/zihinsel durumun önemli olmadığını gördük. Çünkü pratik açıdan böyle bir yaklaşımı kişi olmayla ilgili keyfi değerlendirmeler yapmadan uygulamanın bir yolu *yoktur*. Kavramsal açıdan baktığımızda öznel farkındalığa sahip olmak ve acı çekmemekten *yana çıkarı* olmak ile yaşamı sürdürmekten *yana çıkara* sahip olmayı ayırmanın saçma olduğunu gördük. Ve tam da bu nedenlerden ötürü, böylesi bir yaklaşımı insan bağlamında reddederiz. Her insana tüm açılardan eşit muamele etmek zorunda değiliz. Bunu yapmamız pratik anlamda mümkün değildir. Dahası, insanlar arasındaki farklılıkların bazı amaçlar için önemli olması nedeniyle, bu ahlaksız bir tutum olurdu. Ancak tüm insanların ahlaki değeri olduğunu düşündüğümüz ve her hissedebilir insanın yaşamına

bir şekilde değer verdiğini kabul ettiğimiz için insanların kişi olmanın beraberinde getirdiği korumaya -yaşamının başkaları için salt bir kaynak olarak kullanılmasının önüne geçen bir korumaya- sahip olması gerektiği fikrini tartışmaya gerek olmadan kabul ederiz. İnsan olarak ahlaki bir değere sahip olmak, en azından bu düzeyde bir korumaya sahip olmak demektir.

Benzer bir değerlendirme insan harici hayvanlar söz konusu olduğunda da uygulanabilir. Hayvanlar bilinçli ve acı çekebilen varlıklarsa yaşamlarını sürdürmekten yana çıkarlarının olduğunu inkâr etmek, onları kullanmaya ve öldürmeye devam etmenin adaletsiz olmadığına yönelik kendimizi kandırmanın bir koşulundan ibarettir. Hayvanların ahlaki bir öneme sahip olduğunu düşünüyorsanız onlara her ne kadar sözde “insani” (bu her ne anlama geliyorsa) muamele edersek edelim, onları salt kendi kaynağımız olarak kullanmanın ve öldürmenin yanlış olduğunda hemfikir olmalıyız. Bir sonraki bölümde, mülk olmama hakkını veya başka şekilde ifade edersek hissedebilir varlıkların kişi olma ve eşya olmama hakkını inceleyeceğiz.

Mülk Olmama Hakkı

ÖNCEKİ BÖLÜMDE, insan harici hayvanların kişi olması için hissedebilirlik dışındaki bir özelliği şart koşmanın, insanmerkezcilik dışında bir gerekçesinin olmadığını gördük. Bu bölümde, birinin bir kişi olduğunu söylemenin, bu kişinin mülk olmama hakkına sahip olması gerektiğini söylemenin başka bir yolu olduğunu göreceğiz. Mülk olmak, eşya olmaktır. Çok çeşitli biçimlerde bulunabilen insan köleliğini, kişilere eşya muamelesi yaptığı için reddederiz. İnsanlar ahlaki topluluğun *herhangi bir şekilde* bir parçası olacaksa en azından mülk olmama hakkına sahip olmaları gerekir. Sözümona “insani” köleliği doğru bulmayız, başkalarının salt bir kaynak olarak kullanılmaktan ötürü *herhangi bir şekilde* acı çekmesinin önüne geçmenin gerekli olduğunu savunuruz.

Hayvanların ahlaki bir değeri olacaksa aynı hakka sahip olması gerekir. İnsan harici hayvanlara başka haklar vermeyi önermiyorum. İnsan harici hayvanlar insanlarla aynı haklara sahip oldukları için birer kişi değildir, kişi olmalarının sebebi ahlaken değerli varlıklar olmalarıdır, bu da onların tek bir hakka, başkasının salt bir kaynağı olarak kullanılmama hakkına sahip olması gerektiği anlamına gelir.

Hak Kavramı

“Hak” kavramı birçok farklı bağlamda kullanılmasına rağmen burada onu *bir çıkarı korumanın yollarından biri* olarak tanımlıyorum. Bir çıkarı korumanın temelde iki yolu vardır. İlki, bir çıkarı sonuçlarını göz önünde bulundurarak korumaktır. Bu yolu izlediğimizde çıkarı koruma ya da korumama kararını olası sonuçlarına bakarak değerlendirir ve olumsuz sonuçlar doğuracağını öngörürsek o çıkarı korumaktan vazgeçebiliriz. Fakat bazı çıkarları tüm olası olumsuz sonuçlarına rağmen

koruruz. Çıkarları korumanın bu ikinci yolu haklar temelinde korumadır. Örneğin, hakikat hakkım var dediğimde bunun anlamı bana söylediklerinden mutlu olmayacağımı ve bunun olumsuz sonuçları olacağını bilsen de gerçeği söylemendeki çıkarıma saygı duyman gerektiğidir. Hakikat hakkımın olması demek, bana gerçeği söylemek konusunda karar verilirken bu gerçeği öğrenmemin artı ve eksilerini dengelemek gibi bir hesap güdülmemesidir. Yani hakikat bir hak olarak tanındığında, bana yalan söylendiğinde daha mutlu olacak olsam bile doğru bilgiye erişme konusundaki çıkarım öncelikli görünerek korunacaktır.

Bazı ahlaki haklarımız sosyopolitik kimliğimizin ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilir ve bu haklar yasalarla korunur. Örneğin, liberal demokrasilerde yasalar genellikle kendimizi ifade etmekten yana çıkarımızı ifade özgürlüğü hakkı ile korur. Bunun anlamı, söylediğim şeyleri başkaları beğenmese bile fikirlerimi açıkça ifade etmekten yana çıkarımın korunacak olmasıdır. Bu çıkarımın korunması, konuşmamın sonuçlarına göre bir değerlendirilmeden veya insanların benim söylediklerimi ne denli beğenecek olduğundan bağımsızdır. Benzer olarak yasalar yaşam hakkımı, başkaları beni öldürmekten yarar sağlayacak olsa da korur. Beni öldürmek ve organlarımı kullanmak onlarca kişiyi kurtaracak olabilir, bunların hepsi de harika insanlar olabilir. Fakat benim yaşamımdan yana çıkarım bir hak ile korunur ve başkaları için olumlu sonuçların olması benim hakkımı yok saymayı gerekçelendirmez.

Hissedebilir hayvanlara mülk olarak kullanılmama hakkını tanımamız gerektiğini söylerken aslında basitçe hayvanların mülk olarak kullanılmamaktan yana çıkarının, yalnızca bizim bu çıkarı yok saymaktan fayda sağladığımız için hiçe sayılmaması gerektiğini ifade ediyorum. İnsan harici hayvanlar birer kişi ise kişi olmalarını sırf işimize geliyor diye yok sayamayız. Ahlaken bir öneme sahip olmak için mülk olarak kullanılmama hakkına sahip olmak gerekir. Hayvanlar bu hakka sahip değilse mülk sahiplerinin ve hayvansal ürün tüketicilerinin çıkarının olduğu her durumda salt birer kaynak olarak kullanılabilir ve daima eşya konumunda kalırlar.

Şimdi insanlar bağlamında mülk olarak kullanılmama hakkı kavramını ele alalım.

İnsanlar ve Mülk Olarak Kullanılmama Hakkı

İnsanların çıkarlarından hangilerinin bir hakla korunması gerektiği konusunda çeşitli görüş ayrılıklarına sahip olsak da insanların taşınabilir

mülk olmama hakkı konusunda hemfikirizdir. Evet, kölelik, seks amaçlı insan ticareti de dâhil olmak üzere halen çeşitli biçimlerde varlığını sürdürüyor. Ancak kimse herhangi bir biçimdeki köleliği savunmaz ve savunmamalıdır da. Neden insanların sağlıklı olmaktan yana çıkarının sağlık sistemine ulaşma hakkı ile korunması gerektiği konusunda tartışırken, insanların köle olmama hakkı olup olmaması gerektiği konusunda tartışmıyoruz? Yanıt basit: Bir insanın köle olması halinde, bu insana ahlaki değeri yokmuşçasına muamele edildiğinin farkındayız. Köle konumundaki bir insan yalnızca başkalarının kendisine biçtiği kadar bir değeri olan bir eşyadır.

Elbette insan kişilerin ahlaki topluluğun eşit üyeleri olarak muamele görmediği durumlar söz konusudur. Örneğin cinsiyetçilik, bir kişinin çıkarlarının alakasız bir şekilde cinsiyetinden ötürü değersizleştirilmesi veya yok sayılması iddiasıdır. Irkçılık, bir kişinin çıkarlarının alakasız bir şekilde ırkından ötürü değersizleştirilmesi veya yok sayılması savıdır. Fakat bunlar bizim kişilerden yani salt birer kaynak olmadığını zaten kabul ettiğimiz insanlardan bahsettiğimiz ve kişi olarak konumlarının hakkını verip vermediğimiz konusunda bir değerlendirme yaptığımız durumlardır. Öyleyse kişiler ahlaki topluluğun tam veya eşit bir üyesi olmasa veya tam anlamı ile üye olmanın anlamı veya gerekliliklerine dair bir anlaşmazlık olsa dahi ahlaki topluluğun bir parçası olabilir. Fakat köleler ahlaki topluluğun bir üyesi değildir. Ahlaki topluluğun dışında kalır. Köle olmak, eşya olmak demektir.

Ahlaki topluluğu farklı seviyelerde sıraları olan bir konferans salonu gibi düşünebilirsiniz. Bir kişiyseñiz salonun içindesiniz. En iyi sırada olmayabilirsiniz. Hakkınızı alamadığınız için size ait olan sırada olmayabilirsiniz. Köleyseñiz, bir eşyasınız. Salona kabul edilmezsiniz.

Uzun zaman önce insanların ahlaken önemli sayılabilmesi için eşya konumunda olmaması gerektiğini anladık. Tüm insanlar tam veya eşit bir kişi şekilde kişi sayılmıyor olabilir. Tüm insanların eşit muamele görüp görmediği veya eşit muamelenin ne olduğu gibi konularda fikir ayrılıkları da olabilir. Yine de tüm insanlar kişi olmalıdır. Ve insanların kişi olarak sayılması bir hak ile korunmayı gerektirir. Salt birer kaynak olarak kullanılmama hakkını *temel* bir hak olarak adlandırabiliriz.¹ Doğuştan gelen hak veya temel hak, herhangi bir hakka sahip olmanın ön koşuludur. Temel hak bağlamına göre farklı olarak tanımlanabilir: Mülk olmama hakkı, eşya olmama hakkı veya kişi olma hakkı gibi. Nasıl tanımlanırsa tanımlansın, temel hak, diğer haklardan yararlanabilmek için gereken haktır. Temel hakka sahip olmazsak diğer haklar

da anlamsız hale gelir. Bir insanın mülk olmama hakkı yoksa yaşamını sürdürmekten veya acı çekmemekten yana olan temel çıkarlarına sahipleri tarafından değer verilmeyebilir, böylece bu insanın sahip olduğu diğer haklar da anlamsızlaşır. İfade özgürlüğü hakkınız varsa fakat sahibiniz bu hakka değer vermemeye ve sizi öldürmeye karar verirse ifade özgürlüğü hakkınızın bir anlamı kalmaz.

Bazı yasal sistemlerde köle olmama hakkı yasaların içinde açık bir şekilde geçer. Özellikle de bu, menkul köleliğin bir zamanlar var olduğu yerlerde geçerlidir. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri'nde anayasa köleliği yasaklayan bir düzenleme içerir. Fakat menkul köle olmama hakkını temel ve yasalar öncesi bir hak olarak düşünebiliriz, bu, benimsediğimiz ilk ve en önemli ahlaki haktır ve kişi oldukları için tüm insanların bu hakka sahip olduğunu, yaşamlarının önemli olduğunu, insanların yalnızca bir kaynak olmadığını düşünürüz. Bu, diğer tüm hakların temelidir. Mülk olarak kullanılmama temel hakkı, bir kişinin ahlaki topluluğun bir üyesi olması için haklar ile gereken en alt düzeyde korumadır. Kişinin bu temel hakkın ötesinde başka hakları da olabilir ancak bu hakların işleyebilmesi için öncelikle köle ya da mülk olmama temel hakkının tanınmış olması gerekir.

Eşya olmama hakkını başka bir şekilde düşünmenin yolu olarak içkin değeri -insanların kendi varlıklarından kaynaklanan bir değere sahip olmasını- ele alabiliriz. İçkin değer temelde, insanların eşya konumuna indirgenemeyeceğini ve bu nedenle bir eşyanın sahip olabileceği tarzda bir değer ötesinde bir ahlaki değer taşıdığını kabul etmemiz gerektiğini söylemektir. Bu değeri inkâr ettiğimizde insanların eşya muamelesi görmesi kaçınılmazdır.

İnsan köleliğinin “insani” olması halinde köleliğin kabul edilebilir olduğunu düşünmeyiz. Peki neden? Yanıt basit, köle olmaktan kaynaklanan *herhangi bir* acı ahlaken savunulamaz. Elbette bir köle sahibinin kölesine daha çok acı vermesinden daha az acı vermesi bir anlamda “daha iyidir.” Fakat bu konunun özünü gözden geçirir. Salt bir kaynak olmaktan dolayı çekilen herhangi bir acı, köleleştirilen insanın kişi olmasını yok saydığı için yanlıştır. İnsanlar birer kişidir, salt birer kaynak olarak kullanılmamaları gerekir.

Mülk olarak kullanılmama hakkını her insana tanıyarak olduğumuzu söylemek, insanları tüm acılardan korumakla yükümlü olduğumuz anlamına gelmez. Öyle bir yükümlülüğümüz yoktur, olması da mümkün

değildir. İnsanlar yaşam boyu acı çeker. Ölür. Etkin bir sağlık sistemi ve sosyal kaynaklar sunarak insanların acılarını azaltmaya çalışabiliriz. Yine de ne kadar çabalarsak çabalayalım, hepimiz acı çekeceğiz ve öleceğiz. Ancak hissedebilir varlıkları salt birer kaynak olarak kullanmak kaynaklı *tüm* acılar ve ölümleri *önleyebiliriz*. Bizim tek yapmamız gereken, salt bir kaynak olarak kullanılmama hakkını tanımaktır. Aynı temel hak, ne denli “insani” olursa olsun köleliği ve insanların salt bir kaynak veya mal olarak kullanılmasını ortadan kaldırır. Cezalandırdığımız birçok eylem bir kişinin başka bir kişiyi salt bir nesne veya eşya gibi kullanmasını içerir. Tecavüz, bu tür bir eylemin örneğidir.

Salt bir kaynak olarak kullanılmama hakkı başka insanları amaçlarımız için araç olarak kullanamayacağımız anlamına gelmez. Bunu her gün yaparız, yaşamın normal bir parçası olarak görmekte de haklıyız. Bir tesisatçıya ihtiyacımız olduğunda birini ararız ve sorunu çözmesi için ona para öderiz. Tesisatçıyı amacımıza (sorunumuzu çözmesi) araç olarak kullanırız, tesisatçı da bizi amacına (geçimini sağlamak) araç olarak kullanır. Fakat iki taraf da birbirini *salt* kendi amacı için araç olarak kullanamaz. İş beğenmediğimiz takdirde tesisatçıyı öldüremeyiz veya tesisatçı ödemeyi yapmazsak bizi öldüremez. Birbirimizi kaynak olmaktan başka bir şey olmayan ve yaşamından yana ahlaken çıkarı olmayan bir şeye indirgeyemeyiz.

Tüm insanların salt bir kaynak olarak kullanılmamaktan yana çıkarı vardır. Acı çekmemek ve yaşamak gibi temel çıkarlarının değer görmesi için başkasının onlara değer biçmesine muhtaç olmamaktan yana çıkarı vardır. İnsanların bunu soyut biçimde düşünebilmesi gerekmez. İleri evre bunaması olan Fred, acı çekmesinin veya ölmesinin kararını başkasının vermesini istemediğine dair düşüncesini ifade edemeyebilir. Fred’in bu durumda olmamaktan yana çıkarının olması yeterlidir. Bu çıkarı bir hak ile koruruz ve her insanın, bilişsel gelişmişlik seviyesinden bağımsız olarak başkaları için salt bir kaynak muamelesi görmeme hakkının olduğunu söyleriz. Kimse salt başkasının amacına araç olarak kullanılmamalıdır. Herkese yetenekli bir cerraha veya muadili başka bir kişiye sağladığımız kaynakların aynısını sağlamayabiliriz fakat tüm insanlara öznel farkındalığın haricindeki bilişsel özelliklerinden bağımsız olarak mülk olarak kullanılmama hakkını tanırız. Bu da üçüncü bölümde gördüğümüz gibi tüm hissedebilir insanların kişi olduğunun ifadesidir.

İnsan Harici Hayvanlar ve Mülk Olarak Kullanılmama Hakkı

Hayvanlar ahlaki bir değere sahipse eşya konumunda olmamaları gerekir. Hayvanlarla ilgili genel kabul gören görüşümüze -hayvan refahı yaklaşımı- göre hayvanların yaşamını sürdürmekten yana çıkarı yoktur, bu nedenle onları kullanabilir ve öldürebiliriz. Yalnızca acı çekmemekten yana çıkara sahip oldukları için hayvanlara karşı yükümlülüğümüz onları “insani” yöntemlerle sömürmekten ibarettir. Daha önce de gördüğümüz gibi hayvanlar mülk konumunda olduğu için acı çekmemekten yana çıkarıları değersizleşir ve yok sayılır, çıkarlarına eşit gözetilme ilkesinin uygulanması söz konusu olamaz. Mülk statüsü sebebiyle hayvanların çıkarları, üzerlerinde hak sahibi olan kişilerin çıkarları karşısında her zaman daha değersiz sayılır. Hayvanlar mülk olduğu ve onları öldürmeyi kendi başına bir sorun olarak görmediğimiz için hayvan kullanımının kendisinin gerekli olup olmadığını sorgulamayız. Dahası, hayvanları yemek, giyim ve diğer amaçlar için kullanıyor ve öldürüyorsa onlara ne denli sözde “insani” olarak davranırsak davranalım, yaşamlarından yana çıkarları yok sayılmak *zorundadır*.

Bazı eleştirmenler mülk statüsünün aslında hayvanlar için faydalı olduğunu öne sürmüştür. Örneğin, birinci bölümde bahsi geçen Cass R. Sunstein hayvanlara sahip olmanın, onları korumaya dair bir ahlaki yükümlülüğü yerine getirdiğini ve hayvanların mülk statüsünün onlara zarar vermememiz için teşvik edici olduğunu savunur.² 1840’ta bir köle sahibi de benzer argümanları kullanır ve insanlara sahip olma kurumunun köleleri koruduğunu savunurdu. Hatta gerçekten de zamanında bu argümanları kullananlar olmuştur. Bu tarz bir argüman, sahip olma kurumunun kendisinin meşru olduğu varsayımını doğru kabul eder. İşin aslı, sahip olma kurumunun, mülk sahibinin mülküne nasıl değer vereceğine dair herhangi bir ciddi sorgulamanın önüne geçmesidir. Sunstein hayvan mülkiyeti kurumunun, evcil hayvanların iyilik hali ile ilgili olmadığını ve aslında tamamıyla mülk sahiplerinin haklarını korumakla ve mülkün hissedebilir varlıklar olduğu bir bağlamda nasıl rasyonel bir mülk sahibi olunacağı ile ilgili olduğunu göremiyor gibidir. Hayvanlara sağlanan koruma asgari düzeydedir. Dahası, koruma düzeyi arttırılsa bile sağlanan koruma halen düşük olacaktır, hayvanları kullanabiliyor ve öldürebiliyor oluşumuz, onlara daima yaşamlarından yana ahlaki çıkarı olmayan varlıklar olarak muamele edeceğimiz anla-

mına gelir. Bu da üçüncü bölümde gördüğümüz gibi hayvanların kişi olmasıyla tutarsızdır.

İnsanlara olduğu gibi hayvanlara da mülk olmama hakkını tanıyor olmamız, onların tüm acılardan korunacağı anlamına gelmez. Vahşi doğada yaşayan hayvanlar acı çekecektir. İnsanlar gibi insan harici hayvanlar da ölecektir. Ancak mülk olmama hakkının tanınması, hayvanların mal olarak kullanılmaktan kaynaklanan *tüm* acı ve ölümlerden korunacağı anlamına gelir. Hayvanların kullanılmamak ve öldürülmemekten yana ahlaken önemli çıkarları varsa mülk olarak kullanılmaları sonucu çektikleri herhangi bir acı ahlaken gerekçelendirilemez, tıpkı bir insana kölelik nedeniyle *herhangi bir şekilde* acı çektirmenin meşru bir gerekçesi olamayacağı gibi.

Burada (tekrar) mülk olmama hakkından yasal bir hak olarak bahsetmediğimi vurgulamak isterim. Bu bir yasalar öncesi ve temel ahlaki haktır. Bu ahlaki hak yeterince benimsendikten sonra yasal koruma da sağlanacaktır. Fakat hayvanlar yasal olarak mülk statüsündeyken mülk olmama hakkından yasal bir hak olarak bahsetmemiz anlamsızdır. Dahası, bir mülkiyet için saygıya bağlı haklardan bahsetmek, birçok yerde nedenlerini anlattığım üzere sorunludur.³ Hayvanlarla ilgili “hakları” içeren yasal düzenlemeler, ekonomik olarak etkin bir şekilde sömürülmelerini sağlayan refah düzenlemeleridir ve “hak” kavramının uygunsuz bir kullanımıdır.

Hissedebilir insan harici hayvanların mülk olarak kullanılmama hakkını tanıdığımızda tüm sistematik hayvan sömürüsüne *son vermekle* yükümlüyüz. Böylece hayvanlar, tıpkı insanlar gibi salt bir kaynak olarak kullanılmaktan ötürü acı çekmekten ve ölümden korunmuş olur. Onları kaynak olarak kullanmayı bıraktığımızda evcil hayvanların sayısı giderek azalacaktır. Evcilleştirmenin ahlaki olarak meşruluğu ile ilgili ciddi şüpheler bulunur, bu konuya beşinci bölümde daha ayrıntılı değineceğim. Her koşulda, var olan evcil hayvanların bakımını üstlenmeli ve artık daha fazlasını üretmemeliyiz. Evcilleştirilmemiş hayvanları büyük ölçüde kendi hallerine bırakmalıyız. Kasıtlı olarak onları öldürmemeliyiz (bir meşru müdafaa gerekçesi yokluğunda) ve evcilleştirilmemiş ancak insanlara yakın olarak yaşayan hayvanlara gelişigüzel zarar vermekten kaçınmak için elimizden gelen gayreti göstermeliyiz. Hayvanların mülk olarak muamele görmeme hakkını tanımak, bizi tilkilerin tavşanları yemesini önlemekle yükümlü kılmaz. Hayvanları salt bir kaynak olarak kullanmamakla yükümlü olduğumuzu söylemek, onlara yardım etmek için müdahale etmekle yükümlü olduğumuz anlamına gelmez (fakat birçokumuz bunu yapmayı seçecektir).

Son olarak faydacılar ahlaki hakları tanımıyor olsa da onların dahi hayvanların mülk statüsünü reddetmesi *gerektiğini* öne sürmek hiç de yersiz olmaz.⁴ İkinci bölümde bahsettiğim gibi hayvanların mülk statüsü, eşit gözetilme ilkesinin hayvanların çıkarlarına uygulanmasını son derece güçleştirir hatta imkânsız kılar. Hayvanların mülk statüsü, çıkarlarının anlamlı bir şekilde değerlendirilmesini imkânsız kılan bir yapısal eşitsizlik yaratır. Mülk statüsü, hayvanların çıkarlarına karşı iki ucu da keskin bir kılıçtır. Bir taraftan, insan “ızdırabı”, insan hak sahiplerinin herhangi bir şekilde zarar görmesi olarak anlaşıldığı için mülk statüsü hayvanların çıkarlarının bizimkilere benzer olduğunu görmemizin önünde bir perde işlevi görür. Diğer taraftan, insan ve hayvan çıkarlarını benzer olarak değerlendirdiğimiz durumlarda bile hayvanların çıkarları göz ardı edilmeye mahkûmdur çünkü her defasında hayvanların mülk olması, çıkarlarının korunmaması için geçerli bir sebep olarak öne sürülür. Bunun tek istisnası hayvanların çıkarlarını korumanın insanların da işine geldiği durumlardır. Herhangi bir çıkar çatışması durumunda, bu çatışmanın tarafları taşınabilir mülk konumunda olan bir hayvan ile mülkiyet haklarına sahip bu hayvan mülkünün sahibi bir insan olacaktır.

Eşit gözetilme ilkesini mülk olan bir insan harici hayvan için uygulayabileceğimiz fikri, bir köle için eşit gözetilme ilkesini uygulamaya benzer. Kölenin çıkarları, köle sahibinin çıkarları ile kıyaslandığı her durumda değersizleşecek ve yok sayılacaktır. Bir faydacı olan Bentham’ın insan köleliği kurumunu reddetmesinin nedenlerinden biri de bu olabilir. Bentham menkul köle olan bir insanın çıkarlarının eşit gözetilemeyeceğini anlamış olabilir çünkü menkul kölelik, düzenlemeyi imkânsız kılan yapısal eşitsizlikler yaratır.⁵ Ancak Bentham, mülkiyet kurumunun insan kölelerinin çıkarlarını değersizleştirdiği ve yok saydığı gibi insan harici hayvanların çıkarlarının da aynı kaderi paylaşmasına sebep olduğunu görememişti. Hayvanların mülk statüsü, hayvanları ahlaken değeri olmayan eşya konumunda kalmaya mahkûm eder, tıpkı on dokuzuncu yüzyıldaki sözde devrimin öncesinde olduğu gibi.

Hissedebilir varlıklar, faydacıların iddia ettiği gibi acı çekmemekten yana çıkara sahipse kişi muamelesi görmeleri gerekir, yarı kişi değil. Dolayısıyla bu, onların mülk konumunda olmasını olanaksız kılar. Faydacılar, faydacılık da dâhil herhangi bir ahlaki kuram için gerekli olan çıkarların eşit gözetilmesini ahlaki bir hak olarak kabul ederlerse bu önerme kesinlikle doğru olmalıdır. Ancak faydacıların eşit gözetimi bir hak içeremese dahi (çünkü hak mefhumunu reddederler) en azından

mülk statüsünün yarattığı yapısal problemlerle başa çıkabilmek adına, mülk statüsünün karşısında durabilecek bir ön kabulü tanımları gerekir. Faydacılar böyle bir ön kabulde karar kılmış olsaydı faydacı kuramcı ve hak kuramcısı arasındaki fark şu olurdu: Hak kuramcısı hissedebilen varlıkları salt bir kaynak olarak kullanılmama hakkıyla, bunun olası sonuçlarından bağımsız olarak korur; faydacı kuramcı ise, hissedebilen varlıkları salt bir kaynak olarak kullanılmaya karşı, aksi ispat edilmedikçe geçerli bir ön kabulle korurdu, bu ön kabul ancak bir ahlaki açmaz ortaya çıkıp da olası sonuçlar gerektirdiğinde geçerliliğini kaybederdi. Bununla birlikte, hayvanların insan kaynağı olarak kullanılıp öldürülmesine izin veren yerleşik hayvan *mülkiyetçiliği*, diğer her şeyin eşit olduğu bir durumda, bir faydacı için itiraz edilebilir olmalı.

Mülk olmama hakkının hayvanların kişi olduğunu ifade etmenin başka bir yolu olduğunu gördük. İnsanların eşya olmadığını, ahlaki topluluğun herhangi bir şekilde bir üyesi olduğunu ve bu nedenle başkalarının mülkü olamayacağını biliyoruz. Hayvanların ahlaki değeri olduğunda hemfikirsek onların da bu hakkını yok sayamayız. Tıpkı insanlarda olduğu gibi hayvanların da ahlaki değerinin olduğunu kabul etmemiz ve onlara mülk olmama hakkını tanımamız, insan harici hayvanları tüm acı ve ölümlerden korumamız anlamına gelmez. Bu, onları insanların salt bir kaynağı olarak kullanılmaktan kaynaklanan tüm acı ve ölümlerden korumamız anlamına gelir.

Faydacılar “hak” kavramını kabul etmez. Ancak öyle görünüyor ki onların bile hayvanların mülk statüsünü reddetmesi gerekir. Bunun sebebi ister faydacılığın dahi temelinde yatan eşit gözetilme olsun, isterse de hayvan mülkiyetini yalnızca toplam faydanın eşit gözetilmeyi yok saymamızı gerektireceği durumlar için kabul eden görüşleri olsun. Bentham, köleliğin tüm insanların çıkarlarının eşit gözetilmesine engel teşkil ettiğini söylemişti. Çünkü o da tüm insanların çıkarlarının eşit ağırlığa sahip olması gerekse de kölelerin çıkarlarının her zaman daha önemsiz sayılacağını farkındaydı. Başka bir deyişle, toplam acı ve haz hesaplanırken, diğer insanlar “bir” sayılırken köleler “birden az” sayılacaktı ve bu da eşit gözetilmeyi imkânsız kılacaktı. Benzer bir şekilde, hayvanların mülk statüsünü reddetmediğimiz sürece, hayvanlar da her zaman “birden az” sayılacaktır.

Beşinci bölümde hayvanların ahlaki bir önemi olduğunu ve insanlar için kaynak olarak kullanılmalarını gerekçelendiremiyorsak veganlığın neden ahlaki bir yükümlülük ve bir adalet meselesi olduğunu tartışacağız.

Ahlaki Bir Yükümlülük Olarak Veganlık

HAYVANLARIN AHLAKİ BİR DEĞERİ olduğu ve onlara salt bir kaynak muamelesi yapmanın haklı bir gerekçesi olmadığı konusunda hemfikirsek onlara tüm insanların ahlaken değerli olması için gerekli olan asgari düzeyde korumayı sağlayan tek bir hakkı -mülk olmama hakkını- tanımalıyız. İnsan harici hayvanları kaynak olarak kullanmayı bırakmalıyız. *Tüm* hayvan kullanımları -yiyecek, giyim, eğlence, biyo-medikal araştırmalar ve diğerleri için olanlar- hayvanların birer eşya olduğunu varsayar. İnsan harici hayvanların kişi olduğunu kabul ettiğimizde tüm bu kullanımlar sonlanmalıdır. Bu sistematik kullanımların hiçbirini ahlaken gerekçelendirilemez.

Hayvan kullanımına son verme yükümlülüğümüz, hayvan sömürüsü ile ilgili yalnızca toplumsal bir mesele değil, aynı zamanda hepimizin bir birey olarak sahip olduğu bir yükümlülüktür. Menkul kölelik insanlara eşya muamelesi yaptığı, insanların eşya olarak kullanılmama hakkını ihlal ettiği için yanlıştır. Bir zamanlar bu kurumu sonlandırma yükümlülüğü vardı. Fakat aynı zamanda bireysel olarak köle sahipliği aracılığı ile doğrudan köleliğe katılmama yükümlülüğü de vardı. İnsanlar eşya muamelesi gördüğü ve insanların salt birer kaynak olarak kullanılmama hakkını ihlal ettiği için seks amaçlı insan ticareti yanlıştır. Bu kurumu sonlandırmalı ve seks ticaretinin sözde daha “insani” yollarla yapılması yönünde kampanyalara katılmamalıyız, bu uygulamanın bir mağduru olan birinin verdiği bir hizmeti almamalıyız. Hayvanların insan harici kişiler olduğunu düşünüyorsak insan harici hayvanların sistematik sömürüsünün düzenlenmesini değil -ki bunu yapmak son derece işlevsizdir- sonlandırılmasını desteklemekle yükümlüyük. Bireysel düzeyde hayvan sömürüsüne -hayvanların beslenme, giyim ve diğer amaçlarla kullanılmasına- mümkün mertebe doğrudan katılmamalıyız. Hayvanları kaynak olarak kullanmamız, onları eşya olarak görmek anlamına

gelir. Hayvanların insan harici kişiler olduğunu düşünüyorsak vegan bir yaşam sürmekle yükümlüüz.

Giriş bölümünde yaptığım veganlığın tanımını hatırlayın: “*Veganlık hayvan kullanımı meşru kılınamayacağı için tüm hayvan kullanımını sonlandırma amacı ile mümkün mertebe hayvanları ve hayvansal ürünleri beslenme, giyim veya diğer şekillerde kullanmamayı içerir.*” Bu tanımlı yaparken üç noktayı vurguladığımı hatırlayın.

Birincisi, veganlık bir beslenme biçimi değildir. Veganlar hayvansal ürünleri yemediği gibi bu ürünlerden yapılmış giysileri giymez, hayvansal içerikteki ürünleri kullanmaz, hayvanat bahçelerine, sirkelere, rodeolara veya hayvanların kullanıldığı diğer eğlence yerlerine gitmez. Beslenme sayıca -açık ara ile- en fazla hayvan kullanım biçimimiz olduğu için veganlık tartışmasının odağındadır çünkü hayvanlarla ana temasımız beslenme yoluyla olur. Hayvanları yemeye devam ettiğimiz sürece diğer hayvan kullanımlarının da kabul edilemez olduğu gerçeğini büyük olasılıkla göremeyeceğiz. Hayvanları yemeyi ahlaki nedenlerle bıraktığımızda diğer tüm kullanımların da ne denli kabul edilemez olduğunu görmemiz kolaylaşır.

İkincisi, vegan olmak, hayvan sömürsünden mümkün mertebe kaçınmayı gerektirir. Yollarda, plastiklerde ve birçok yerde hayvan sömürsünün yan ürünleri olması nedeniyle, tüm hayvan kullanımlarından kaçınmak mümkün değildir. Fakat veganlık anlamlı bir tercih yapma imkânımız olduğunda hayvan sömürsüne doğrudan katılmamayı gerektirir.

Üçüncüsü, veganlık ahlaki bir yükümlülüktür. Hayvanların birer eşya olmadığında hemfikirsek hepimizin sahip olduğu bir ahlaki yükümlülüktür. Veganlık bir adalet meselesidir.

Bu bölümde veganlığı daha ayrıntılı inceleyeceğiz.

Vejetaryenlik yeterli değil mi?

(Yanıtı şimdiden verelim: Hayır)

Birçok insan et yemenin (doğal yollarla ölen hayvanları yemek haricinde) hayvanların ölmesini gerektirdiği için ahlaki bir sorun oluşturduğunu düşünür. Buna rağmen süt ve yumurta gibi hayvanlar tarafından üretilen ürünleri ahlaki olarak kabul edilebilir bulur. Bunun sebebi hayvanların bu ürünleri üretirken öldürülmediği ve hayvanlara iyi davranıldığı sürece onları tüketmekte herhangi bir yanlış olmadığı iddialarıdır.

Burada açık olalım: Et, süt veya yumurta arasında tutarlı bir ayrım yok. Hepsinde acı var. Hepsinde ölüm var.

Yumurtlayan tavukların üretildiği endüstriyel kuluçkahanelerde, civcivler makinelerde dünyaya gelir. Civcivler yumurtadan çıktıktan sonra (yaklaşık üçüncü haftada) anneleri ile hiçbir şekilde temas etmeden cinsiyetlerine ayrılır. Erkek civcivlerin eti yenmek için uygun olmadığı için cinsiyetleri belirlendikten hemen sonra canlı canlı kıyma makinesinden geçirilir, bir diğer seçenek olarak da gaz veya boğma gibi bir yöntemle öldürülür. Her yıl milyarlarca erkek civciv öldürülür. Gelişen teknoloji yumurta endüstrisine büyük ölçüde tasarruf etmeyi vaat eder, kuşları henüz yumurtada iken cinsiyetlerine ayırıştırabildiği ve erkek civcivlerin yumurtadan çıkmadan önce imha edilmesine olanak sağladığı iddiasındadır. Fakat bu teknoloji işe yarasa, ekonomik olarak uygulanabilir olsa ve yaygın şekilde benimsense dahi çok korkunç bir endüstrinin yalnızca bir kısmını ortadan kaldırır.

Yumurtlayan tavuklar yılda 250 ile 300 yumurta verecek şekilde seçilerek üretilir, evcilleştirilmemiş tavuklarsa doğal ortamlarında yılda 10 ile 20 arasında yumurta verir. Doğal olmayan bu üretim tavuklar için son derece derece zararlıdır, çeşitli kemik hasarlarına, deformitelere, kırıklara ve sıklıkla ciddi ve ölümcül olan ürogenital bozukluklara neden olur. Tavukların çoğu standart bir kâğıt büyüklüğünden daha küçük bir alanda, hareketleri aşırı düzeyde sınırlanmış şekilde, küçük, içi boş ve sıkışık bir tel kafeste -konvansiyonel batarya kafeslerinde- yaşamlarını sürdürür. Yumurta üretimleri iki yaşından itibaren azalmaya başlar fakat tavuklar on yıla kadar yaşayabilir (evcilleştirilmemiş tavuklar otuz yaşına kadar yaşayabilir). Yumurta üretimi azalmaya başlayan tavuklar kesime gider. Tavukların gagasının kesilmesi (birbirine yakın olan kuşların birbirini gagalamasını önlemek için) ve yeni tüylerin çıkması için zorla tüy dökme (tüyleri dökülsün diye tavukları açlıktan ölecek kadar az besleme) yumurta üretiminde rutin uygulamalardır.

Teoride, yumurta üretimini kuşlara daha az zarar verecek farklı yöntemlerle yapabiliriz. “Zenginleştirilmiş” kafeslerde (konvansiyonel batarya kafeslerinden daha büyük ve genellikle yumurtlama kutusu, oturma alanı, saman yığını, daha yüksek tavanı olan ancak aynı alanda daha fazla tavuk bulunan kafeslerde), “kafessiz çiftliklerde” (genellikle binlerce veya on binlerce kuşun kapatıldığı çok seviyeli büyük bir kuş kafesi olan çiftliklerde) veya “serbest gezen” çiftliklerde (kuşların çiftliğe bağlı sınırlı bir alanda, belli bir süreliğine dışarı çıkmasına izin verilen yerler) sözde daha “şefkatli” yumurta üretimi yapan bazı

özelleşmiş markalar vardır. Avrupa Birliği gibi bazı yasal otoriteler konvansiyonel batarya kafeslerinin kullanılmasını yasaklamış ve en azından “zenginleştirilmiş” kafeslerin kullanımını şart koşmuştur ancak bu gerekliliği üreticilerin tamamının sağlayıp sağlamadığı şüphelidir. Dahası, daha önce de bahsettiğim gibi endüstrinin yeni standardı olarak görülebilecek “zenginleştirilmiş kafesler” hayvan refahı açısından anlamlı bir avantaj sunmaz. Hatta bazı küçük çiftliklerdeki kuşlar için “serbest gezen” ifadesine daha çok denk düşen koşullar söz konusudur.

Her koşulda, ticari olarak sözde en “insani” üretilen yumurtalar bile sürecin bütününe baktığımızda zararın ancak küçük bir kısmını azaltır. Barınma koşullarında ve gördükleri muamelede anlamlı bir iyileşme sağlandığı, barınma ve kapatılmalarından kaynaklı tüm zararın ortadan kaldırıldığı (ki olasılığı çok düşük bir senaryodur), civcivler doğumdan önce cinsiyetlerine ayrıştırıldığı, erkek civcivlerin doğumdan sonra öldürülmediği durumda bile tavuklar yine doğal olmayan yumurta üretimi kapasiteleri nedeniyle acı çekecek ve yumurta üretimi azalan tavuklar kesime gönderilecektir.

“Mutlu” hayvansal ürünlerin destekçileri, tavuklarını arka bahçelerinde tutan ve yumurtaları toplayıp yiyen (ve başkalarıyla paylaşan veya satan) kişileri örnek gösterir. Bu uygulamanın tavuklara zarar vermediği iddiası, bu arka bahçe çiftçilerinin (genellikle posta yolu ile gönderilen) civcivleri veya kuluçkaya yatırılan yumurtaları büyük fabrika çiftliklerine üretim yapan aynı kuluçkahaneden -tavukların gagasını kesen, onları kafese kapatan, yumurtlayanları aşırı üreten ve erkek civcivleri öldüren- satın aldığını gözden geçirir. Bu arka bahçe çiftçilerinin tuttuğu ve kullandığı tavuklar aşırı yumurta üretimi için seçici yetiştirilen ve ciddi sağlık sorunları olan aynı kuşlardır. Ve birçok arka bahçe çiftçisi tavuklarını yumurta üretimi düştüğünde öldürür. Üstelik bu seçici üretim nedeniyle tavuklar doğal olmayan sayıda yumurta üretmek için azımsanamayacak düzeyde kalori harcar ve besin kaybeder, birçok hayvan barınağı da bu zararı önlemek için kurtarılmış tavuklara yumurtalarını yedirir. Tavuklar açıkça yumurtaları üzerinde öncelikli olarak hak sahibidir.¹

Bir akademik konferansta tavukların rahat barınaklarda kalması ve yumurta üretimi düştüğünde doğal yaşamını yaşamak için rahat bir barınağa yerleştirilip “emekliye” ayrılması durumunda, ticari yumurta üretimi yapılabileceğini öneren biri ile karşılaşmıştım. Bunu öneren kişi “rahat barınaklar” olarak içinde serbest gezen tavukların olduğu ve tavukların istediği zaman geniş bir çiftlik veya açık alanda

olmayı seçebileceği koşulları tarif ediyordu. Yalnızca Amerika Birleşik Devletleri'nde, herhangi bir zaman aralığında yüzlerce milyon tavuk yumurta üretimi için kullanılır. Henüz insanlar için bile asgari düzeyde makul bir emekliliği nasıl sağlayacağımızı çözebilmiş değiliz. Yumurta üretiminde tavukların zarar görmesi sorununa çözüm olarak birkaç yıl içinde milyarlarca kuşa sahip olacağımız, bir çeşit tavuklardan oluşan "emeklilik" toplulukları oluşturma fikri, bu durumun yumurta üretiminin tavuklara zarar veren birçok farklı yönünü es geçmesinin yanında (tavuklar her koşulda zarar görecektir), giriş bölümünde tarif ettiğim hayvan etiği ile ilgili akademik düşüncenin ne denli yararsız olduğuna mükemmel bir örnektir.

Yumurta üretiminde her zaman acı ve ölüm olacaktır.

Süt konusuna gelecek olursak inekler süt vermeye devam etsin diye düzenli olarak gebe bırakılır. Döllenme işlemi inekler tespit edilmiş bir haldeyken ineğin vajinasına insan eli ile boğa menisi yerleştirilerek yapılır. Erkek bebekler çoğunlukla süt danası eti için satılır. Dişi bebekler ayrılır ve süt üretimi için yetiştirilir. Bebekle annenin ayrılması ikisi için de *büyük* bir stres yaratır. Anne genellikle bebeği elinden alınırken çaresizce bebeğini takip eder ve günlerce ağlar. Büyük miktarlarda yumurta üretmek için yetiştirilen modern tavuklar ve bunun tavukların sağlığı üzerindeki olumsuz etkisi gibi modern süt ineği de daha fazla miktarda süt üretmesi için yetiştirilir ve bu artmış üretimin inekler üzerindeki fiziksel bilançosu ağırdır. İnekler otuz yaşına kadar yaşayabilecek olmasına rağmen yaklaşık üç yıl boyunca sürünün üretici bir üyesi olduktan hemen sonra, genellikle beş veya altı yaşında kesime gönderilir. Bir parça biftekte olduğu kadar, bir bardak sütte de acı ve ölüm vardır. Sütü için kullanılan hayvanlar, eti için kullanılan türdeşlerinden genellikle daha uzun yaşar, daha fazla değilse bile en azından onlar kadar acı çeker ve sonları aynı mezbaha olur.

Yumurta üretiminde olduğu gibi süt üretiminde de zarar azaltan yöntemler kullanmak mümkündür. Birçok markette bulabileceğiniz "mutlu" yumurtaların yanında, sözde daha "şefkatli" sütleri de görürsünüz. Örneğin bazı çiftlikler, bebekler süt ineği veya süt danası eti olmak üzere ayrılmadan önce anne ve bebeğin birkaç gün süre ile birlikte kalmalarına izin verir. Fakat bu ticari "yüksek refah" ürünlerinin gerçekten daha az zarar içerdiğini varsaysak bile süreci bütün olarak düşündüğümüzde burada zarar azaltmanın önemsiz ve ufak bir miktarından bahsediyoruzdur. Ve sözde en "insani" süt üretiminde bile erkek buzağılar öldürülür ve buzağılarının anne ile daha fazla süre

kalmasına izin verilen durumlarda, buzağının içtiği süt kısıtlanır. Bunun yanında birçok peynirde rennet denilen, sütü koyulaştıran enzimler bulunur, bu enzimlerse eti için kesilen sütten kesilmemiş buzağuların midesinden elde edilir.

İneklerin (ve diğer hayvanların) süt ve süt ürünleri üretmek için kullanıldığı her durumda acı ve ölüm olacaktır.

Hayvanları birer kişi olarak görüyorsak acıyı -et, süt veya herhangi bir hayvansal ürün bağlamında- ne kadar azaltabileceğimiz tartışmasının konunun dışında kaldığını anlamamız önemlidir. Hayvansal ürünlerin *tamamında*, hayvanların kaynak olarak kullanılması nedeniyle en azından belli bir düzeyde acı ve her zaman ölüm vardır. Ve hayvanları birer kişi olarak kabul ettiğimizde hayvan kullanımı nedeniyle onlara çektiğimiz *herhangi bir* acıyı ve ölümü artık gerekçelendiremeyiz. Hayvanlar birer kişi ise, salt birer kaynak olarak kullanılmama ahlaki hakkına sahip olmalıdır, onları ne denli “insani” yöntemlerle *kullanırsak* kullanalım. Hayvan kullanımına bağlı çektiğimiz *herhangi bir* acı ve ölüm, hayvanları eşya gibi kullanmamız anlamına gelir ve meşru kılınmaz. Mevcut durumda var olan hayvanların bakımını üstlenmeli ve evcil hayvanları dünyaya getirmeye son vermeliyiz. Evcil olmayan hayvanlara müdahale etmemek için elimizden geleni yapmalıyız.

Ahlaki Bir Yükümlülük Olarak Veganlığın Tarihi ile İlgili Bir Not

Birçok hayvan savunucusu -hatta büyük bir çoğunluğu- veganlığın ahlaki bir yükümlülük olduğu görüşünü reddeder ve hayvanları ahlaki öneme sahip görse de asıl hedefin hayvanların çektiği acıyı azaltmak olduğunu, hayvan sömürüsünü sonlandırmak olmadığını ya da en azından acıyı azaltmanın hayvan sömürüsünü sonlandırmak kadar geçerli bir hedef olduğunu savunur. Bu iddiayı hem hayvanların refah standartlarının daima düşük olacağını garantileyen taşınabilir mülk konumunu göz önünde bulundurmadığı hem de hayvanlar ne denli sözde “insani” muamele görürse görsün, daima kaynak olarak kalacağı ve kişi olmalarının yok sayılacağı gerekçesi ile reddediyorum. Bu bölümde, vegan hareketin başlangıcında, veganlığın salt bir acıyı azaltma yöntemi olarak değil, ahlaki bir yükümlülük olarak kabul edildiğinden bahsedeceğim.

Vegan sözcüğü 1942’de türetilmiş olsa da hayvan bedenine ek olarak süt ve yumurtadan da kaçınılması fikrine ait izler, en azından otuz

beş yıl öncesi Büyük Britanya'ya kadar (hatta vegan olan ve sonradan Royal Society for Prevention of Cruelty to Animals'ın (Birleşik Krallık Hayvanlara Karşı Zulmü Önleme Topluluğu) kurucu üyelerinden olan Lewis Gompertz'e göre daha da gerilere kadar [1783/84-1861]) sürülebilir. 1909'dan itibaren, 1847'de kurulan British Vegetarian Society'nin (İngiliz Vejetaryen Topluluğu) bazı üyeleri ahlaki sebepler başta olmak üzere ve daha az oranda da sağlık sebepleri ile hayvan bedeni tüketimini reddetmeye ek olarak süt ve yumurta tüketimini de sorgulamaya başladı. Tartışma 1909'dan, Vegetarian Society'nin Vegetarian Messenger dergisinde toplulukta süt ve yumurtayı reddedenlere bir bölüm ayrılması teklifinin reddedildiği 1942'ye kadar aralıklı olarak sürdü.

1944'te Leicester Vegetarian Society'nin (Leicester Vejetaryen Topluluğu) sekreteri Donald Watson ve arkadaşları yumurta ve süt tüketimine karşı çıkmak için The Vegan Society'i (Vegan Topluluğu) kurma kararı aldı. Neden "vegan"? Watson "vegan" kelimesinin, vejetaryen kelimesinin ilk üç ve son iki harfini temsil ettiğini açıkladı yani "vejetaryenliğin başlangıcı ve sonu."² Bu tercih veganlığın vejetaryen beslenmenin doğal bir son noktası olduğu görüşünü yansıtıyordu. Aynı grup daha sonraları *The Vegan* olarak adlandırılacak olan ve üç ayda bir çıkan *The Vegan News* (Vegan Haber) gazetesini yayımlamaya başladı.

O dönemki veganlar beslenmelerinin süt ve yumurta içeren bir beslenmeye göre daha sürdürülebilir ve daha sağlıklı olduğuna inanıyordu. Bunun yanında, etik meselelerle ilgili en az üç kaygı onları harekete geçirmişti. Birincisi, hayvanları yemenin insanların ahlaki ve ruhani gelişimine etkisiyle ilgileniyorlardı. *The Vegan News*'in ilk sayısında, Watson ve arkadaşları vejetaryenliği tanımlarken, "Ceset yemek ile tamamen insani ve medeni bir beslenme arasındaki yolun yarısıdır ve bu nedenle Dünya'daki yaşamımız süresince gelişme gayreti göstermeliyiz," sözlerini kullanır ve hayvansal ürünlerin olmadığı bir beslenmeyi önerir.³ "Hayvan yaşamının alt türlerinin paraziti olan insanın ahlaki gelişiminin bu sebeple sekteye uğradığını" ve "insanlığın ruhani kaderinde, bir zamanlar hayvan bedenlerinden elde edilen ürünlerle beslenmiş olduğumuz fikrinin tiksintiyle karşılanacağı günlerin yattığı" görüşünü ifade ederler.⁴

İkincisi, vejetaryenler gibi öncü veganlar da hayvansal gıdaların üretimine içkin olan öldürme ve zulümle ilgileniyordu. Vejetaryenler hayvanın eti için öldürülmek zorunda olması nedeniyle et yemekten kaçınıyorlardı. Fakat veganların argümanı, süt üretiminde de ölüm olduğuydu. Erkek buzağılar doğumdan hemen sonra, süt inekleri de süt üretimi

azaldıktan sonra öldürülüyordu. Dahası, süt ineklerinden buzağuların ayrılması hem anne hem bebek için korkunç bir ızdırap demektir. Yumurta üretimi, erkek civcivlerin ve yumurta üretimi azalan tavukların öldürülmesini gerektiyordu. 1940'ların ortasında batarya sistemi İngiltere'ye yeni gelmişti ve bu kafeslerin giderek artmasıyla beraber zulüm argümanları da güçlendi.

Üçüncüsü ve belki de en ilginç, veganlar başlangıçtan beri kötü muamelenin ve hayvanların öldürülmesinin ötesinde, hayvan sömürsüyle doğrudan ilgileniyordu ve bu nedenle hayvan *kullanımını* topyekün reddettiler. 1944'te The Vegan Society, "Geçmiş uygarlıkların kölelerin sömürülmesi üzerine kurulduğu gibi mevcut uygarlığımız da hayvan sömürsüsü üzerine kuruludur," görüşünü belirtti.⁵ 1945'te topluluk bal dâhil *tüm* hayvan kullanımlarını reddettiklerini: "Vegan Topluluğu'nun amacı bize sağlayacağı faydalardan bağımsız olarak hissedebilir yaşamın sömürülmesine karşı çıkmaktır," ifadeleriyle duyurdu.⁶ Hayvanların mutilasyonu ve öldürülmesi hakkında, "Bizi büyük bir sorumluluk altında bırakmakta ve ahlaken böyle veya benzer bir davranışın insanlara karşı yapılması ile bir fark yokmuş gibi görünmektedir," görüşünü savundular.⁷ 1949'da The Vegan Society'nin erken dönem ve hatırı sayılır başkanlarından Leslie J. Cross, veganlık hakkında, "İnsan eli ile hayvanların sömürülmesine son verilmesi," ifadelerini kullanmış ve veganlığı, "*Hayvanların insanlar tarafından sömürülmesinden kurtularak özgürleşmesi ilkesi*,"⁸ olarak tanımlamayı önermiştir. "Özgürleşmenin", evcilleştirmenin son bulması anlamına geldiğini açıkça belirtmiştir. Hayvan haklarının "insan hakları ile *görece* eşit" olduğunu ve hayvan sömürsüsünün tamamının, hayvanlara yapılan muameleden bağımsız olarak bu hakları çiğnediğini savunmuştur.⁹

1950'de The Vegan Society "hayvanların insanlar tarafından yemek, ticari mal, işçilik, avcılık, dirikesim ve diğer tüm kullanımlarını içeren sömürsüsüne son vermeyi" amaçladığını duyurdu.¹⁰ Cross, "Amacımız insanla hayvan arasında bulunan, açıkça köle ve köle sahibi benzeri mevcut ilişkiyi daha hoşgörülebilir kılmak değil, sonlandırmaktır," ifadelerini kullandı.¹¹

1979'da The Vegan Society tescilli bir dernek haline geldi ve veganlığı, "Hayvanların gıda, giyim ya da başka amaçlarla maruz kaldığı sömürü ve zulmün her türlüünden -uygulanabilir olan en mümkün mertebede- kaçınan ve buna ek olarak insanların, hayvanların ve çevrenin yararına, hayvan kullanımı içermeyen alternatiflerin geliştirilmesini ve kullanımını destekleyen felsefe ve yaşam biçimi... Beslenme söz

konusu olduğunda hayvanlardan tamamen veya kısmi olarak elde edilen ürünlerin reddedilmesi,” şeklinde tanımladı.¹²

Vegan hareketin başlangıcında anlaşmazlıklar ve görüş ayrılıkları elbette vardı, buna rağmen bir yönüyle, birkaç öncü veganın hayvan sömürüsünün *tamamının* sonlandırılması çağrısının, hayvan hakları hareketini birkaç on yıl önceden öngördüğünü rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu veganlar, veganlığı yalnızca bir beslenme biçimi olarak veya hayvanlara uygulanan zulmün azaltılmasının bir yolu olarak değil, açık ve net bir şekilde bireylerin yaşamında hayvan sömürüsünün tamamını sonlandırmaya yönelik bir ahlaki yükümlülük ve toplumda hayvan kullanımını sonlandırmanın gerekli bir parçası olarak tanımlıyor ve yaygınlaştırıyordu.

Şimdilerde sıklıkla veganlığın ahlaki bir yükümlülüktense ızdırabı azaltmanın birçok yolundan biri olarak sunulmasında, modern “hayvan hareketini” oluşturan büyük hayvan derneklerinin neredeyse *hiçbirinin* -ne yazık ki artık günümüzdeki haliyle The Vegan Society’nin bile- hayvanları önemseyen herkes için veganlığın ahlaki bir yükümlülük olduğunu savunmamasının önemli payı vardır.¹³ Bu dernekler veganlığı hayvanların ahlaki değeri olduğunu düşünen herkesin yapması *gereken şey* olarak değil, hayvanların acılarını azaltmanın *yollarından biri* olarak tanıtır. Modern hayvan hareketi, Singer’ın veganlığın bir zorunluluk olmadığı görüşünü benimsemiştir.

Bu dernekler genellikle hayvansal ürün tüketimini azaltmayı, refah kampanyalarını, tek konulu kampanyaları savunur -hepsi hayvan sömürüsünü sürdüren etmenlerdir-. Bunları bir sonraki bölümde göreceğiz.

Veganlıktan Daha Azını Öneren Yöntemler: Hayvan Sömürüsünün Sürdürülmesi

Azaltmacılık

Veganlık ahlaki bir yükümlülüğe hayvan kullanımının herhangi bir alanında veganlıktan daha azını öneren yöntemleri desteklemek sorunludur. Fakat bu tam da birçok hayvan savunucusunun desteklediği şeydir, özellikle de hayvan kullanımımızın en büyük kısmını oluşturan hayvanları yemek konusunda. Örneğin birçok hayvan savunucusu, ve-

ganlığı asgari ahlaki yükümlülük olarak savunmak yerine, hayvansal yiyeceklerin tüketiminin azaltılmasını desteklememiz ve tüketimdeki herhangi bir azaltmayı doğru bulup kutlamamız gerektiğini savunur. Peter Singer da dâhil olmak üzere birçok önde gelen hayvan savunucusu, hayvansal ürün tüketimini azaltmayı öneren ancak vegan olmak gibi bir ahlaki yükümlülüğümüz olmadığını savunan “azaltmacılık” yaklaşımının bir versiyonunu destekler. En çok bilinen azaltmacı kampanya “Etsiz Pazartesi”dir. Görünürde veganlığı savunan birçok hayvan derneği, veganlığın iyi bir şey olmasına rağmen hayvansal gıdaların tüketimini azaltmanın da başlı başına iyi bir şey olduğunu ve ahlaken doğru bir şey olarak desteklenmesi gerektiğini iddia eder. Onlar da Singer’la aynı görüştedir: “Veganlığı ahlaki bir yükümlülük olarak savunmak gerekli değildir, hatta bunu yapmak ‘fanatizmdir.’”¹⁴

Azaltmacı yaklaşımlar, tanımı gereği veganlığı ahlaki bir asgari olarak savunmaz ve hayvanların eşya konumunu kabul etmek zorundadır. Bu durumu insan bağlamında düşünelim. İnsan köleliğinden işkenceye veya soykırıma kadar herhangi bir temel hak ihlalini düşünün. Bu durumlardan herhangi biri için azaltmacılığa benzer bir yaklaşım benimser miydik? “İşkenceyi sonlandırmak harika olurdu ancak bu bir zorunluluk değildir, ayrıca işkenceyi azaltmayı desteklemek de iyidir, öyleyse pazar günleri işkenceyi yasaklayan ve işkencenin tamamen sonlandırılmasını destekleyecek kadar fanatik olmayan bir diktatörü takdir etmeliyiz,” der miydik? “Köleliğe karşıyız ancak köleliğin tamamen ortadan kaldırılmasına gerek yok. Kölelerin çektiği acıda herhangi bir azalma ahlaken doğru bir şey olarak desteklenmelidir ve kölesini haftada on kez yerine dokuz kez döven bir köle sahibi takdir edilmelidir. Köleliğin sonlandırılması konusunda ısrarcı olmak fanatizmdir,” der miydik?

Elbette bir diktatörün veya köle sahibinin daha çok yerine daha az zarar vermesi daha “iyidir”. Fakat bu daha az zarar vermenin takdir edilmesi ve savunulması gereken bir şey olduğunu göstermez. Bu tam olarak azaltmacılığın herhangi bir biçimini destekleyenlerin değişmez bir şekilde yaptığı şeydir. “Etsiz Pazartesi” gibi tanıtım numaraları, pazartesileri et dışındaki hayvansal gıdaları yemenin iyi ve kutlanmaya değer bir şey olduğunu ve insanların haftanın diğer altı günü ne yediğinin ahlaki açıdan aciliyet teşkil eden bir durum olmadığını bize anlatır. Irkçılık konusunu önemseyenler “ırkçı şakasız pazartesi” kampanyasını desteklemez çünkü diğer türlü şaka yapma dışındaki ırkçı eylemleri daha az sorunlu bulmak ve haftanın diğer altı günü ırkçılığı önemli bir ahlaki sorunun konusu olarak görmemek olurdu. Azaltmacılığın herhangi bir türü, söz konusu ahlaki meseleyi önemsizleştirir.

Azaltmacı yaklaşımların bir benzeri de “esnek” vegan (zamanın bir kısmında vegan, bir kısmında navegan olan kişi) kavramıdır. “Esnek” vegan zamanın bir kısmında -tamamı değil- bütünüyle bitkisel beslenen kişidir. Singer kendisini seyahatte veya başka birisinin evinde hayvansal ürünler yiyen bir “esnek vegan” olarak tanımlar. Giriş bölümünde bahsettiğim gibi “esnek veganlar” sınıfı *tüm* naveganları kapsar. Kimse zamanın %100’ünde hayvanları yemez veya giymez. Çoğu insan zaman zaman hatta büyük olasılıkla da oldukça sıklıkla, hayvansal ürün yemez. Ahlaki açıdan bakıldığında “esnek” vegan olmak, temel insan hakları ihlalleri konusunda “esnek” olmaya benzer. Daha az hak ihlali daha iyidir ancak hiçbir hak ihlali savunulamaz. Hiçbir zaman temel hak ihlallerini ahlaken kabul edilebilir bulmamamız ve bunları bir çeşit ahlaki gelişim belirteci olarak desteklemememiz gerekir.

Hayvan kullanımı meselesini önemseyen ve veganlığın ahlaki bir yükümlülük olduğunu kabul eden ancak vegan olmak konusunda gönüllü olmayan veya hemen vegan olamayacağını söyleyen kişiler olabilir, bu kişiler veganlıktan daha azına denk düşen adımları atmayı tercih etmekte özgürdür. Fakat veganlıktan daha azı anlamına gelecek herhangi bir yaklaşımı ahlaki bir tutum olarak *önermek*, hayvanların eşya olmadığını ve ahlaken önemli olduğunu düşünüyorsak onlara karşı ahlaki yükümlülüğümüzü yerine getirmediğimiz anlamına gelir.

Reform Kampanyaları

Veganlıktan daha azını öneren yöntemler, hayvan kullanımını tamamen ortadan kaldırmak yerine hayvan refahını destekleyen kampanyalarda da kullanılır. Büyük hayvan derneklerinin çoğunun desteklediği bu kampanyalar, hayvan kullanımını sözde daha “insani” yapma iddiası ile çeşitli refah düzenlemelerini hedefler. Hayvanlar mülk statüsünde kaldığı müddetçe refah standartlarının daima düşük olacağını daha önceki bölümlerde görmüştük. Ve refah reformu çalışmaları, hayvanların kişi olduğu ve onlara eşya muamelesi yapmamız sonucu çektirdiğimiz *herhangi* bir ızdırabın adaletsiz olduğuna dair temel ahlaki ilkeyi ihlal eder. Fakat burada refah kampanyalarının birinci bölümde bahsettiğim başka bir yönünü daha detaylı açıklamak istiyorum.

Modern hayvan hareketinin, hayvan refahı reformlarını iyileştirerek eninde sonunda toplum nezdinde hayvan sömürüsü meselesine dair daha fazla hassasiyet olacağı veya en azından hayvan kullanımında anlamlı bir azalma olacağı savunusunu sürdürdüğünü 1996’da yazmıştım. Bu-

rada sorun, sözde daha yüksek hayvan refahı standartlarının hayvan kullanımını ortadan kaldırmaya veya azaltmaya yol açacağına dair kesinlikle *hiçbir* kanıt olmamasıdır. Bunun yerine gerçekte olan, hayvan dernekleri ve hayvan endüstrisinin (geniş tanımı ile hayvansal ürünleri üretenler ve satanlar) birçok açıdan iş ortağı olmasıdır.¹⁵ Dernekler çok küçük değişiklikler için kampanya yapar ve genellikle ekonomik olarak daha kırılgan uygulamaları hedef alır, endüstri ilk başta direnç gösterir fakat sonradan -çoğunlukla da çok uzun bir zaman sonra- ve ekonomik çıkarlarına uygun bir şekilde gerçekleştirilmek üzere çok daha küçük bir değişiklik yapmayı kabul eder ve sonuç olarak dernekler de endüstri de bu işten fayda görür. Dernekler zaferini ilan eder ve kampanyalarının başarılı sonuçlandığını, endüstriyi hayvan refahını daha ciddiye alması yönünde ikna ettiğini iddia eder, böylece derneklerin topladığı bağışlar artar ve endüstri “hayvanseverler” tarafından kendi üretim verimliliğini artıracak (ve kesinlikle asla kendilerine zararı dokunmayacak) reformları uygulamayı kabul ettiği için kutlanır ve endüstri, pazarda satılan ürünlerle ilgili, toplumun hayvanlara karşı “şefkatli” muamele kaygılarını paylaştığına dair güvence verir. Bu derneklerin bazılarının, hayvansal ürünlere “insani” sertifikası verdiği programlar bile vardır. Bu bölümde bahsettiğim “mutlu” yumurtaları ve sütleri, genellikle hayvan refahı dernekleri onaylar ve reklamını yapar hatta bazı dernekler “mutlu” et sertifikası vererek et ürünlerini açıkça destekler. Hayvan dernekleri ve kurumsal sömürücüler arasındaki ortaklık her iki tarafın da kazandığı bir durumdur, tabii tüketiciler için de bir kazanç söz konusudur, böylece onlar da hayvanları sömürmeye devam etmekle ilgili kendilerini daha iyi hissederler. Kaybeden yalnızca hayvanlardır.

Geçtiğimiz otuz yılda hayvan dernekleri çeşitli amaçlarla kullanılan hayvanlara yapılan muameleyi sözde daha “insani” hale getirme çabası ile milyar dolarlar topladı. Yine de hayvanlar halen işkence görüyor. Bu kampanyaların temel etkisi hayvanları daha iyi yöntemlerle sömürebileceğimiz fantezisini desteklemek oldu. Roger Scruton, İngiltere’deki otlak hayvanlarının hayatını “iyi beslendikleri, konforlu ve korunaklı oldukları, hastalık kaptıklarında bakıldıkları ve doğal yoldaşları ile sakin bir hayat sürdürdükten sonra akıllı olan bir insanın mutlaka kısıncacağı şekilde sevk edildikleri” bir yaşam olarak tarifler.¹⁶ Bu görüş Scruton’un Reynolds veya Constable’ın resimlerinde gördüklerini yansıttırabilir fakat gerçeklik değildir. Jeff McMahan, “*Titizlikle* uygulandığı müddetçe insani yetiştiricilik hayvanların acı çekmesine sebep olmaz,” der.¹⁷ Bu varsayımdaki biçimde bir yetiştiricilik *hiçbir*

zaman var olmamıştır, en azından ticari boyutta kesinlikle böyle bir şey söz konusu değildir ve daha önce açıkladığım sebepler nedeniyle de herhangi bir koşulda var olabileceğine inanmıyorum.

Sonuç olarak hayvan dernekleri, hayvanları önemseyen insanlara her tür hayvan kullanımının kaçınılmaz olarak hayvanları ahlaki değeri olmayan eşyalar sınıfına indirgediğini anlatmak yerine, insanların hayvanları sömürmeye devam etmesiyle ilgili içlerini rahatlatarak toplumu da hayvanların ahlaki değerini kabul etmekle hayvanları sömürmeye devam etmenin tutarlı olduğuna inandırdı. Bu nedenle “hayvan hareketinin” hayvanlara çok büyük bir kötülük yaptığını düşünüyorum.

Tek Konulu Kampanyalar

Belli bir hayvansal ürüne veya hayvan kullanımına odaklanan tek konulu kampanyalar, bazı hayvan sömürüsü biçimlerinin ahlaken diğerlerinden daha kabul edilebilir olduğu inancını besler, böylece hayvan sömürüsünü sürdürür. Tek konulu kampanyalara kürk karşıtı kampanya, süt danası eti karşıtı kampanya, kaz ciğeri karşıtı kampanya, Asya ülkelerinde köpek eti yenmesine karşı kampanya, av karşıtı kampanya, koşer veya helal kesime karşı kampanyalar örnek verilebilir.

Kürk, deriden daha kötü değildir. Kürk, hayvanın üzerinde halen kürkü veya tüyleri olan cildidir. Deri ise kürk veya tüylerin alınmış halidir. Kürk, yünden daha kötü değildir. Koyunlar yünlerinin kırılması da dâhil olmak üzere birçok korkunç muameleye maruz kalır. Koyunlar çok çabuk irkilen av hayvanlarıdır. Kırılmaya direnir ve bu süreçte açıkça korkuya kapılır, en dikkatli kırkan kişi bile koyunda sıyrıklar ve kesilere sebep olur. Ve tabii yünü için kullanılan koyunlar yaşlılıktan ölmez, her halükârda kesime gönderilir ve et olarak tüketilir. Ne süt danası eti ne de kaz ciğeri, biftekten daha kötü değildir. Köpekleri yemenin başka hayvanları yemekten bir farkı yoktur. Avlanan hayvanlar ve süpermarkette satılan hayvanların tamamı vahşi ölümler nedeniyle yaşamını kaybetmiştir. Hayvanı bayıltmadan kanı akıtılan koşer ve helal kesim korkunçtur. Bağlanma, kaldırma ve kesim öncesi bayıltılmış olması gereken hayvanların sıklıkla bilincinin tamamen kapanmadığı göz önünde bulundurulursa koşer olmayan ve helal olmayan kesimler de korkunçtur. Boğa güreşleri ve rodeolar şiddet doludur ve ikisi de hayvanları yemekten ahlaken daha kötü değildir.

Tek konulu kampanyalar, tıpkı hayvan refahı kampanyaları gibi açıkça veya üzeri örtük bir şekilde bazı hayvan kullanımı biçimlerinin

diğerlerinden daha kötü olduğu fikrini aşılayarak ve hedef gösterilmeyen kullanımların ahlaken daha kabul edilebilir olduğunu ima ederek hayvan sömürüsünü destekler. Örneğın, koşer/helal kesime karşı düzenlenen bir kampanyada, büyük bir İngiliz hayvan derneğı bayılılmamış hayvanlardan elde edilen et satan işletmelerin boykot edilmesini önerdi. Bu açıkça bayılılmış hayvanlardan gelen etin ahlaken daha iyi olduğu önerisidir. Süt danası eti boykotu, ineklerden gelen etin, buzağılardan elde edilen ete göre ahlaken daha iyi olduğu görüşünü üstü kapalı olarak destekler.

Dahası, bu kampanyalar sıklıkla insanlara karşı ayrımcılıkları yansıtır, kapsar ve onları sürdürür. Köpek yenilmesine karşı yapılan kampanya, Asyalıların bazıları köpekleri yediğı için ahlaken daha fazla kınanması gerektiğı görüşünü besler, kürk karşıtı kampanyaların daima cinsiyetçi ve mizojinik bir tarafı olmuştur. Helal kesim karşıtı kampanyaların İslamofobik olması gibi koşer kesim karşıtı kampanyaların da hemen her zaman Yahudi düşmanı bir yönü olmuştur. Hayvan savunucusu grupların bu türde kampanyaları neden desteklediğı açıktır. Bu kampanyalar, hayvan derneklerinin, hayvan sömürüsüne bizzat katılan ancak başka insanları ayıplanacak “gerçek” istismarcılar olarak parmakla gösterme imkânı bulan insanlarla büyük koalisyonlar kurmalarına olanak sağlar. Her halükârda insanların ırk, cinsiyet, cinsel yönelim ve benzeri özelliklerinin, insanları ahlaki topluluktan dışlamak veya onlara adaletsiz biçimde muamele etmek için sorunlu bir yaklaşım olduğunu anlamadığımız sürece, türün insan harici hayvanları ahlaki topluluğun bir üyesi olmaktan dışlamada da alakasız bir kriter olduğunu anlamaya çok uzağız.¹⁸

Uzun bir zaman boyunca bazı tek konulu kampanyalar hakkında, bu kampanyaların açıkça ve tutarlı bir şekilde tüm hayvan sömürüsünü ortadan kaldırmaya yönelik atılan kademeli bir adım olarak sunulması halinde (ve insanlara yönelik ayrımcılığı içermediğı sürece), onları daha olumlu görebileceğimi savundum. Bu zamana kadar bu şekilde bir tane bile tek konulu kampanyaya rastlamadım. Bunun sebebi, böyle bir kampanyanın ekonomik kaygılar nedeniyle yapılamayacak olmasıdır. Bu kampanyaların arzu edilen şekilde bir bağış toplama aracı olması için olası bağışçı havuzunun mümkün olduğuca geniş tutulması gerekir. Bu kampanyalar hayvan kullanımının tamamının ahlaken kabul edilemez olduğu görüşünü benimseyemez çünkü koalisyonun birçok üyesi (ve bu derneklerin bağışçıları) vegan değildir ve hayvan sömürüsünün çeşitli biçimlerini bizzat talep edenlerdir. Bu kampanyaların amacı başkalarını suçlu olan taraf olarak hedef göstermeyi desteklemektir.

İnsan Hakları ile İlgili Analojiler

Bazıları tüm sosyal gelişmelerin kademeli olarak gerçekleştiğini ve veganlıktan daha azını öneren yöntemlerin insanlar için bir şeyleri daha iyi yapmayı amaçlayan ancak ulaşılmak istenen mutlak adalet hedefine ulaşamayan yöntemlere benzediğini iddia eder. İnsan hakları da kademeli olarak ilerlediği için veganlığı mevcut bir yükümlülük olarak değil, kademeli bir geçiş olarak sunmamız gerektiğini savunurlar.

Bu, doğru kurulmuş bir anoloji değildir. İnsan hakları kampanyaları, hâlihazırda kişi olan insanlar için mücadele ettiğimiz varsayımı ile yola çıkar ve dördüncü bölümde de bahsettiğim gibi burada mesele, bu kişilerin benzer konumdaki diğer kişilerle eşit muamele görüp görmediğidir. İnsan harici hayvanların durumunda ise kişi olmayan ve eşya konumunda olan varlıklar için mücadele vermekteyiz. Önerilen “aşamalı” değişimler, hayvanların kişi olmasını anlamamız için basamaklar değil, toplum tarafından kanıksanmış bir şekilde hayvansal ürünlerin arzulanabilir olduğu algısını güçlendiren adımlardır. Bu da hak ihlallerinin normatif olarak arzulanabilir şeyler olarak önerilmesi anlamına gelir. Hakları ve kişi olmayı ciddiye alıyorsak bu çok sorunlu bir durumdur.

Bununla beraber, insan harici hayvanların kişi sayılması noktasına, mülk olmama temel haklarını çiğnemeye devam ederek kademeli olarak ulaşamayız, tıpkı menkul köleliği daha “insani” hale getirerek bitiremediğimiz gibi. Hayvan refahı kampanyaları çok uzun zamandan beri var ve bu kampanyaların bizi hayvan sömürsünü sonlandırmaya götürdüğüne dair ortada kesinlikle hiç kanıt yok.

Tüm bu aşamalı yöntemler, hayvanlar için bir değişim yaratmanın en etkili yolunun, hayvanlara zarar vermeyi azaltan yönde atılan “bebek adımlarını” desteklemek olduğu fikrine dayanır. Fakat bu yöntemler hayvanlara verilen zararı büyük ölçüde azaltmaz. Yaptıkları bir şey varsa o da insanların hayvan sömürsüne devam etmek konusunda kendilerini daha rahat hissetmelerini sağlamaktır. “Bebek adımları” bizi yalnızca geriye götürür. Hayvanları ciddiye alıyorsak -gerçekten eşya olmadığını ve ahlaki değere sahip olduğunu düşünüyorsak- inandığımızı söylediğimiz ilkelere göre hareket etmemizi yansıtan bir paradigma değişiminin gerçekleşmesi için “bebek adımlarını” bırakmaktan başka seçeneğimiz yoktur.¹⁹

Genellikle bana insan harici hayvanların acı çekmemekten ve yaşamını sürdürmekten yana ahlaken önemli çıkarı olan kişiler olduğu görüşünü paylaşan birisi için ne tür bir aktivizm yöntemi önerdiğim

sorulur. Yanıtım: “Vegan olun ve veganlığı ahlaki bir yükümlülük olarak odağına alan, yaratıcı ve şiddetsiz biçimlerde toplumu bilgilendirme çalışmaları yapın.”²⁰ Navegan dünyamızda eğitim olanakları sınırsızdır. Örneğin, sipariş ettiğimiz vegan yiyecek (veya herhangi bir hayvansal ürün çünkü hiçbirisi diğerinden ahlaken farklı değildir) üzerinde peynir veya yumurta ile geldiyse Singer’ın tavsiyesini görmezden gelmemiz ve bu yiyeceği tüketmeyi reddetmemiz gerekir. Bu durumu bir fırsata çevirip birlikte olduğumuz diğer navegan arkadaşlarımıza da neden bu meseleyi ciddiye aldığımıza dair açıklama yapmalıyız. Veganlıkla ilgili en ilginç -ve verimli- konuşmaları bu zamana kadar tam da bu bağlamda yaptım. Üzerine hayvansal ürün serpiştirilmiş yemeği kabul ettiğimiz takdirde, hayvan sömürüsüne katılmış olmakla kalmayız, aynı zamanda insanlara, hayvanların ahlaki değerini ciddiye almadığımız mesajını vermiş oluruz. Bu mükemmeliyetçilik değildir, “fanatik” olmak da değildir, en basit şekliyle temel meseleleri ilgilendiren ahlaki ilkelere uyma tutarlılığını göstermektir.

Radikal mi Radikal Geleneksel mi?

Savunduğum görüş radikal görünebilir fakat daha yakından bakıldığında bu görüşün aynı zamanda toplumca benimsenen görüşümüzün mantıklı bir yorumu ile uyumlu olduğunu görebiliriz. Dördüncü bölümde hayvanların mülk statüsünün bir sorun olduğu sonucuna varmanız için hak savunucusu olmanıza gerek olmadığını gördük. Ahlaki hakları reddeden bir faydacı bile aşağı yukarı benzer bir sonuca varmak zorundadır. Hayvanlar mülk konumunda kaldığı müddetçe çıkarları büyük oranda yok sayılacak veya değersizleştirilecektir. Eşit gözetilme ilkesini, terazinin bir tarafında mülkünüz ve diğer tarafında mülkiyet hakları olan bir kişi konumunda kendiniz varken uygulamanız çok güçtür. Ve bu tam da hayvanlarla söz konusu çatışmalarımızın ortaya çıktığı bağlamdır.

Fakat şimdi haklar ve kişi olma kuramlarını ve faydacılığı bir kenara bırakalım ve daha fazla felsefi süslemelere başvurmadan toplumun genel kabullerine daha yakından bakalım.

Hâlihazırda çoğumuz hayvanların *bir parça* da olsa ahlaki değeri olduğunu düşünür. Hayvanları kişi olarak veya insan kişilere eşit görmüyor olabiliriz fakat acı çekmemekten yana ahlaki açıdan önemli çıkarlarının olduğunu düşünürüz. Çoğumuz hayvanlara *gereksiz yere* acı çektirmenin ahlaken yanlış olduğunu düşünürüz. Bu yaklaşım bizim yerleşik görüşümüzle tamamen uyumludur. Peki bunun anlamı nedir?

Bunun tutarlı ve mantıklı bir ahlaki ilke olmasını istiyorsak bu ne anlama gelir? Hayvanlar mülk olduğu için bazı hayvan kullanımlarının gerekli olup olmadığını sorgulamayız çünkü bu kullanımlar mülkiyet hakkının uygulanması açısından *gereklidir*. Hayvanlar mülk olduğu için *gerekliklik*, belli bir amaçla hayvanların kullanımı için *gereken* bir şey olarak algılanır. Ancak mülkiyet hakkını analizin dışında bıraktığımızda çok daha net bir tablo ile karşılaşırız: Gerekliklikle açıklanamayacak kullanımları reddetmediğimiz, gereksiz kullanımlar esnasında ortaya çıkan gereksiz kötü muamelelere odaklandığımız müddetçe “gereksiz yere çektirilen acıyı önleme” iddiamız *anlamsız* kalacaktır. Başka bir deyişle, hayvanlar taşınabilir mülklerse yalnızca mülk kullanımı bağlamında (kullanımın kendisi gereksiz olsa da) çektikleri *gereksiz* acıya odaklanılır. Fakat bu acı, mülkiyet haklarının kullanımı açısından gereksiz olmayabilir. Bu durumda “gereksiz” olarak görülen yalnızca belirli bir kullanım için gerekli olanın dışında kaldığı halde hayvanlara ek olarak çektirilen acıdan ibaret olacaktır. Oysa hayvan kullanımlarımızın %99’u makul bir değerlendirme ile gerekli olarak tanımlanamaz.

Ahlaki problemler çıkar çatışmaları üzerine kuruludur ve etik bu çıkar çatışmalarını çözmeyi amaçlar. Hayvanları kullandığımız durumların büyük çoğunluğunda hayvanlarla insanlar arasında bir çatışma bulunmaz. Yalnızca mülk sahibi ve sömürmek istediği taşınabilir mülk arasında bir çatışma vardır. Ortada bir çatışma olduğunu düşünmemizin tek sebebi hayvanların taşınabilir mülk statüsüdür. Hayvanları mülk olarak görmeyi bıraktığımızda ortada bir çatışma kalmaz. Yani insan ve insanın yemek istediği inek arasında bir çatışma bulunmaz. İnsanın ineği yemeye ihtiyacı yoktur. İneği yemek tamamen gereksizdir.

İnsan harici hayvanların kişi olmasını reddetsek bile hayvanlara gereksiz yere zarar vermenin yanlış olduğuna dair inancın kendisi, bizi neredeyse *tüm* hayvan kullanımlarını sonlandırmamız gerektiği sonucuna götürmelidir. Gerekliğin bu bağlamda bir anlamı varsa bu anlam, hayvanlara zevk, eğlence, kolaylık gibi sebeplerle acı çektirmenin haklı bir gerekçesinin olmadığıdır.

Hayvanları sayıca en belirgin olarak beslenme amaçlı kullanırız. Yakın zamana kadar dünyanın birçok yerinde -özellikle Batıda- sağlığımız için hayvanları yememiz gerektiği görüşü kabul görüyordu. Fakat artık sağlıklı olmak için hayvansal ürünleri tüketmeye ihtiyacımız olmadığını biliyoruz.²¹ Hatta birçok ana akım sağlık profesyoneli bitkisel beslenme ile daha sağlıklı olabileceğimizi söylüyor. Daha sağlıklı olup olmayacağımızdan bağımsız olarak burada temel mesele, hayvansal

ürünler olmadan daha sağlıklı olmayacağımızdır. Hayvanları yemek gerekli değildir. Hayvanlara acı çektirmek ve onları öldürmekteki en iyi gerekçemiz tatlarının hoşumuza gittiğini düşünmemiz ve onları yemekten zevk almamızdır. Bunun yanında, hayvanları ve hayvansal ürünleri yemek bir gelenektir yani çok uzun zamandan beri yaptığımız bir şeydir. Damak zevkinin neden birçok insanın karşı çıktığı ancak bazı insanların keyif aldığı kanlı sporlardan bir farkı olsun? Tilki avcılığı, porsuk avcılığı, köpek dövüşlerinin tamamı gelenektir. Hatta insanlar veya hayvanlarla ilgili karşı çıktığımız birçok uygulama da birileri tarafından değer verilen bir gelenektir.²² Patriarka çok uzun zamandan beri var olan bir gelenektir. Fakat bir şeyin çok uzun zamandan beri yapılıyor olması, onun ahlaki konumu hakkında bir anlam ifade etmez. Ve hayvansal ürünleri tüketmemiz gerekli değilse yiyecek olarak kullanılan hayvanlara *hiçbir* miktarda acı çektirmeyi meşru kılamayız.

Benzer olarak giyim, eğlence veya spor amaçlı da hayvanları kullanmaya ihtiyacımız yok. Açıkça keyfi olarak değerlendirilemeyecek *tek* hayvan kullanımıımız dirikesim veya tedavisi güç insan hastalıklarını iyileştirmek için hayvanların biyomedikal deneylerde/bağlamda kullanılmasıdır. Öyleyse hayvanların kişi olma ve mülk olmama haklarını tanımasak, hayvanların insanlardan daha “aşağı” olduğuna dair insanmerkezci fantezilere kapılsak ve *gerçek bir çatışma söz konusu olduğu her durumda* insanları, insan harici hayvanlara tercih etmemiz gerektiğini düşünsek bile hayvanların biraz olsun ahlaki değeri olduğunu düşünüyorsak vegan olmamız ve yalnızca hayvanların deneylerde kullanılmasının meşru olup olmadığını tartışmamız gerekir.²³

Tüm hissedebilir insan harici hayvanların kişi olduğunu düşünen bir hak savunucusu olarak dirikesime *tamamen* karşıyım.²⁴ Dirikesim araştırma verisi elde etmek veya iddia edilen başka “faydalar” için gerekli de olsa -ki bana kalırsa gereklilik iddiasının kendisi çeşitli sebeplerden ötürü şüphelidir- hayvanların salt bir kaynak olarak kullanılmama hakkından ötürü bu sözde “faydaların” *ahlakten meşru* kılınamayacağını düşünüyorum. Biyomedikal araştırmalarda insanları kullansaydık bilimsel gelişimin hızını ve derinliğini artırabilirdik. Fakat bunu yapmayız (en azından aydınlatılmış onam aldığımız durumlar haricinde) çünkü herhangi birine onu bir eşya konumuna indirgeyecek şekilde davranmanın yanlış olduğunu düşünürüz. Aynı analiz insan harici hayvanlar için de geçerlidir.

Burada şunu eklemeliyim, bu değerlendirme dini inancımızdan bağımsızdır. Yani hayvanlar bizden ruhani olarak aşağı olsa ve bizden

farklı olarak Tanrı'nın suretinde yaratılmamış olsa bile bu, yalnızca insanlar ve hayvanlar arasında gerçekten bir tercih yapmak zorunda kaldığımızda insanı seçmekle yükümlü olduğumuz anlamına gelir. Hayvanların ruhani olarak aşağı görülmesi, onlara gereksiz yere zarar vermemizi onaylayan kutsal bir mühür değildir.

Sonuç olarak denklemden mülkiyeti çıkardığımızda hayvanlara gereksiz yere zarar vermenin yanlış olduğuna dair inancımızın, bizi bazı dirikesim örnekleri haricinde tüm hayvan kullanımlarını reddetmeye götürdüğünü anlamalıyız. Yine de hayvanların kişi olduğu ve mülk olmama hakları olduğu argümanlarına ikna olmadan hayvan kullanımında neyin gerçekten gerekli olduğunu sorgulamanın olası olmadığını farkındayım. Anlatmak istediğim, kişi olma/haklar yaklaşımını takip ettiğimizde mevcut ahlaki görüşümüz ile uyumlu bir sonuca varacağımızdır. Tabii bu görüşümüzü hayvanların mülk statüsü nedeniyle çarpıtmadığımız sürece.

Çizgiyi Çekmek: Kimler Hissedebilir?

Peki ya Bitkiler?

Hissedebilir insan harici hayvanların kişi olduğunu, salt bir kaynak olarak ve mülk olarak kullanılmama hakları olduğunu savundum. Düzenli olarak sömürdüğümüz hayvanların çoğunun kesinlikle hissedebilir olduğunu söyledim. Hissedebilir olan ve hissedebilir olmayan varlıklar arasındaki çizgiyi çekmek zor olabilir. Fakat bir kavramın neyi kapsadığı ve neyi dışarıda bıraktığı arasındaki sınırı çizmek güçtür, bu nedenle bu sorun bir kavramı kullandığımız her zaman söz konusu olacaktır. Bazı felsefeciler kariyerlerinin önemli bir kısmını belli konularda çizginin nereden çekileceği üzerine harcar. Bu çaba her ne kadar hayranlık uyandırır da çizgiyi çekmekteki güçlüğü bizi açık ve tartışma gerektirmeyen durumlarda bu kavramları uygulamaya geçirmemizden alıkoymaz. Kabuklular (yengeçler ve ıstakozlar), bazı yumuşakçalar (istiridyeler ve midyeler) ve böceklerin hissedebilir olup olmadığı ile ilgili tartışmalar vardır. İki tarafı da destekleyen kanıtlar bulunur. Kaynar suya atılan yengeçlerin ve ıstakozların davranışlarını izlemek kesinlikle rahatsız edicidir. Her koşulda, hissedebilir olmadıklarını iddia edip haksız olmam halinde kabuklular ve yumuşakçaların kaybedeceği çok şey olduğu için onların hissedebilir olmalarından yana tercihim kullanıyorum ve onları tüketmiyorum.

Fakat düzenli olarak sömürdüğümüz hayvanların ezici bir çoğunluğu hakkında çizgiyi nereden çekeceğimiz konusunda endişe etmemize gerek yok: İnekler, tavuklar, domuzlar, hindiler, kazlar, koyunlar, geyikler, balıklar, fareler, sıçanlar ve diğerleri tartışmasız bir şekilde hissedebilirler. Midyeler, istiridyeler, kabuklular ve böcekler hakkında emin olamayışımız, bizi hissedebilirliklerinin sorgulanması için *hiç-bir* sebep olmayan hayvanlar hakkında düşünmekten ve buna uygun davranmaktan alıkoymamalıdır. Üçüncü bölümde savunduğum gibi bir varlığın *en küçük şekilde* de olsa bir bilince sahip olduğunu kabul ediyorsak bu varlığı öldürmenin ona zarar verdiğini de artık inkâr edemeyiz, bu varlığa muamele biçimimiz ve biçtiğimiz ölüm ne denli sözde “insani” olursa olsun.

“Evet”, dediğinizi duyar gibiyim, “peki ya bitkiler?” Bitkiler hissedebilir değildir. Bitki *olmak* diye bir şey yoktur. Bitkiler şüphesiz canlıdır fakat bakteriler de, hücreler de, başka varlıklar da canlıdır. Bitkiler çok çeşitli karmaşık süreçlere sahip olacak ve çevreleri ile etkileşime girecek şekilde evrilmiştir. Bitkilerin çıkarları yoktur, bir şeyi tercih eden, arzulayan veya isteyen *herhangi bir türde* bir zihni olduğuna dair de herhangi bir kanıt yoktur. Bir bitkinin suya “ihtiyacı olması” veya su “istemesi”, bir araba motorunun yağa “ihtiyacı olması” veya yağ “istemesine” benzer, ikisi için de herhangi bir zihinsel süreçten bahsedilemez. Bitkiler güneşe veya diğer uyaranlara tepki gösterebilir fakat bu, bitkilerin hissedebilir olduğu anlamına gelmez. Bir zile bir tel ile elektrik akımı verdiğinizde zil çalar. Ancak zil hissedebilir değildir. Bitkilerin sinir sisteminde benzodiazepin reseptörü veya hissedebilirlikle ilişkilendirdiğimiz başka bir özellik yoktur. Ve bunların tamamı *bilimsel* bir bakış açısıyla da akla yatkındır. Bitkiler neden sadece uyarana tepki vermek yerine hissedebilir olmak yönünde evrilsin? Hissedebilirliğin işlevi bitkiler için nasıl bir öneme sahip olabilir? Bir bitki ateşe temas ettiğinde bitki kaçamaz, bulunduğu yerde kalır ve yanar. Bir köpek ateşe değdiğinde tıpkı sizin yapacağınız şeyi yapar, acıdan bağırır ve ateşten uzağa kaçmaya çalışır. Bir çim biçme makinesi kendisini parçalara ayıracak olsa bile bitki güneşe döner, köpekse kendisine yaklaşan çim biçme makinesinden kaçır. Hissedebilirlik bazı varlıkların acı veren uyarandan kaçarak hayatta kalmaları için gelişmiş bir özelliktir. Bir zihne ve deneyimsel refaha sahip olmak bir bitkinin işine *yaramaz*.

Sonuç olarak bitkiler hakkında kaygılı olanlara önerim çok basit: Düzenli olarak sömürdüğümüz insan harici hayvanların hissedebilir olduğunu biliyoruz. Bu konuda hiç şüphemiz yok. Hatta (bildiğim

kadarıyla) kimse bu zamana kadar bitkiler için zulüm karşıtı yasaları uygulamamız gerektiğini savunmamıştır. Çünkü bunun geçerli bir sebebi var: Kimse naveganlığına meydan okunduğu, Hitler'in vejetaryen olduğu (değildi) savlarına kolaylıkla cevap verildiği ve söyleyecek başka şeyi kalmadığı zamanların dışında bitkilerin hissedebilir olduğu iddiasını ciddiye almaz.²⁵ Olur da bir gün bitkilerin hissedebilir olduğu ortaya çıkarsa bile bir parça et üretmek için kilolarca bitkinin tüketilmesi gerektiği için yine hayvanlar yerine bitkileri yememiz daha doğru olacaktır. Örneğin, yarım kilo biftek için yaklaşık beş buçuk kilo, bir galon süt üretmek bir buçuk kilo tahıl gerekir. Yani bitkileri önemsiyorsanız onları yemelisiniz, hayvanları değil. Çünkü hayvansal ürünleri tüketmekle daha fazla bitki tüketmiş olursunuz. Başka tek alternatifinizse hiçbir şey yememektir.

Veganlığın Ahlaki Bir Yükümlülük Olmasına Karşı Üç Başarısız İtiraz

Bu bölümde, veganlığın ahlaki bir yükümlülük olduğu görüşüme karşı en sık gelen üç itirazı inceleyeceğim.

Hiç Kimse/ Hiçbir Şey Gerçekten Vegan Değildir

İnsan harici hayvanları ahlaki kişiler olarak görsek bile gördükleri zararın tamamını önleyemeyeceğimiz veya hayvansal ürünlerle bir şekilde temas etmek durumunda kalacağımız gerekçeleri ile veganlığı ahlaki bir yükümlülük olarak tanımlamanın mantıksız olacağına ortaklaşan bir grup itiraz vardır. Buna göre yerine getiremeyeceğimiz bir ahlaki yükümlülüğün öznesi de olamayız. Bu itirazın birçok farklı çeşidi bulunur. İçlerinden birkaçını inceleyeceğiz.

Hayvanları yemeyi bıraksak bile bitkileri hasat ederken kazara veya istemsizce hayvanları öldüreceğimiz için veganlığın imkânsız olduğu ve hayvanları yemeye devam etmenin, bitkileri yemekten ahlaken farksız olduğu sıkça verilen örneklerden biridir. Bu itiraz hatalıdır. Bir otoyol inşa ettiğimizi ve bu otoyolda 60 km/saatlik bir hız limiti belirlediğimizi düşünün. Önümüzdeki bir yıl içinde, bir kısım insanın (bir istatistikçi bize kesin sayılar verebilir) bu yolda trafik kazası geçireceğini ve öleceğini biliyoruz. Bu bize hak sahibi insanları trafik kazasından zarar görmekten koruyamadığımız için yol yapmanın ve insanları kasten öldürmenin birbirinden farksız olduğunu ve insanları kasten öldürmenin yasaklanmasının anlamsız olduğunu mu gösterir?

İnsanların yol yapma, araç kullanma, ürün imalatı ve tüketimi gibi eylemleri başka insanlara istemsizce zarar verir. Elbette zararı en aza indirmek için dikkatli bir şekilde davranmaya özen göstermeliyiz fakat kasıtsız veya kazara verilen zarar, insanlara amaçlarımıza salt birer araç muamelesi yapmayı ahlaken kabul edilebilir kılmaz. Bir insanı kasten öldürdüğümüzde ise yaptığımız şey budur, ona kendi amacımız için salt bir araç muamelesi yapmak. İnsanlar kazara veya istemsizce zarar gördüğünde -bu zarar kaçınılabilir olsa da (örn. daima trafik ve imalat kazaları olacaktır)- salt bir araç muamelesi görmüş olmaz.

Aynı analiz insan harici hayvanların bağlamında da uygulanabilir. Hayvanların mülk olarak kullanılmama hakkını tanıdığımızda onlara amaçlarımızın salt bir aracı muamelesi yapmayı reddederiz. Onlara kaynak olmaları nedeniyle *herhangi bir şekilde* acı çektirmeyi veya onları öldürmeyi meşru kılamayacağımızı biliriz. Onları sistematik olarak sömürmeye son veririz. Bu hakkı tanıyorsak Dünya'ya daha fazla evcilleştirilmiş hayvan getirmeye son vermemiz gerekir. Elbette hayvanlara istemsizce de olsa zarar vermemeye çalışmalıyız fakat zararı tamamen sıfıra indirmek, bitkilerin hasadı sırasında olduğu gibi imkânsız olacaktır. İnsan harici hayvanlar, insanlar ve çevre için zararlı olan pestisitleri kullanmayı bırakmalıyız. Tarlada yaşayan hayvanlar için daha güvenli tarım yöntemlerini kullanmalıyız. Fakat *ne denli* dikkatli olursak olalım, bazı hayvanlar eninde sonunda bir şekilde zarar görecektir ve tıpkı insanlardaki gibi kasıtsız ve kazara verilen zararlar, hayvanlara kasten salt bir araç muamelesi yapmayı meşru kılmaz. Bu bağlamda, hayvansal gıdaları yemeyi bıraktığımız ve yalnızca bitkisel gıdalarla beslendiğimiz takdirde, hayvansal protein elde etmek için bitkileri kullanmayı bıraktığımız ve çok daha az tarım arazisi kullandığımız için, bitkileri hasat etme sürecinde de daha az insan harici hayvanın kazara öldürüleceğini tekrar belirtmeliyim.

Bu argümanın bir benzeri de böcekler hissedebilen varlıklarsa günlük aktivitelerimiz sırasında böcekleri öldürdüğümüz için hiçbirimizin vegan olamayacağıdır. Bu argüman mülk olarak kullanılmama hakkının ne anlama geldiğini gözden geçirir. Bu hak, hayvanları meta olmaktan ve sömürülmekten korur. Hissedebilir varlıkları eşya olarak kullanılmaktan ötürü acı çekmekten ve öldürülmekten korur. İnsan haklarının insanları istemsiz veya kazara yaralanmalar ve ölümlerden korumadığı gibi hayvan hakları da hayvanları tüm zararlara karşı korumaz. Böceklerin hissedebilir olup olmadığını bilmiyorum. Hissedebilir olmaları halinde kaybedecekleri şey büyük olduğundan hissedebilir oldukları

yönünde tercih yapıyorum ve böceklerin yiyecek veya başka amaçlı kullanılmalarını desteklemiyorum. Aksi halde bu hissedebilir varlıkları metalaştırmak ve sömürmek olurdu. Bal yemiyorum çünkü bal yemek, arıları tükettiğimiz ve sattığımız bir ürün yapması için kendi malımız olarak kullanmaktır. Arılar hissedebilen varlıklarsa bal yapımından zarar gördükleri tartışmasız bir şekilde açıktır. En dikkatli arıcının bile bal toplaması sırasında arılar yaralanır ve ölür, birçok arı, arıcıyı soktuğunda ölür. Arıcılar genellikle kraliçe arının kanatlarını kovanı terk etmemesi ve başka yerde yeni bir koloni kurmaması için keser, aksi durumda satacak daha az balı olur. Arıcıların çoğu kış süresince arıları besleme masrafından kaçmak için kovanı ortadan kaldırır. Fakat arılar kendi tüketimleri için bal üretir. Onları kendi malımız olarak kullanıp yaptıkları balı almak, onları öldürmek veya şeker benzeri bir şey ile beslemek ahlaken meşrulaştırılamaz.

Ancak bu, yolda yürürken veya araba kullanırken istemsizce bir arıyı yaraladığım veya öldürdüğüm için vegan olamayacağım anlamına gelmez, tıpkı hasadı sırasında bir hayvanın zarar gördüğü bir marulu yememin, vegan olamayacağım anlamına gelmemesi gibi. Yürürken böceklerle zarar vermemeye ve onları öldürmemeye dikkat ederim. Yine de böcekleri istemsizce ve kazara öldürmüş olabilirim. Fakat bu, arıların bal üretiminde kullanılması veya böceklerin protein kaynağı olarak yiyecek haline getirilmesi gibi bir sistematik sömürüye katılmaktan farklıdır. Hissedebilir bir varlığa istemsizce ve kazara zarar vermekle, bu varlığa onu mülk olarak kullanmanın bir parçası olarak kasten zarar vermek arasında fark vardır.

Bu argüman serisinin bir üyesi de bir ürünün içeriğinde hayvansal bir *bileşen olmasa bile* hayvan sömürüsüne dahil olan bir şirket tarafından üretilmesi halinde bu ürünü tüketenlerin gerçekten vegan olamayacağı görüşüdür. Örneğin, birkaç yıl önce bitki bazlı peynir üreten bir şirket, hayvan deneyi yapan bir ilaç firması tarafından satın alınmıştı. Bitki bazlı peynirin içeriği tamamen değişmeden kalsa da bazıları şirket hayvan sömürüsünün bir parçası olduğu için bu peynirleri tüketenlerin gerçekten vegan olamayacağını iddia etti.

Bu görüşe katılmıyorum. Bitki bazlı peynir alternatifinin üretici firması hayvan deneyleri yapıyor diye bu peynirin veganların tüketimine uygun olmadığını söylemenin, donmuş brokolinin üretici şirketi aynı zamanda et/süt/yumurta üretiyor diye brokolinin veganların tüketimine uygun olmadığını iddia etmekten bir farkı yoktur. Benzer şekilde, bunun, market sahibi vegan olmadığı ve sebzeler için verdiğiniz parayla

hayvansal ürünler alacağı için marketten aldığınız sebzelerin veganların tüketimine uygun olmadığını söylemekten de bir farkı yoktur. Hayvan deneyi ile hayvanların başka şekillerde sömürülmesi arasında bir fark yoktur. Hiçbiri ahlaken meşru değildir. Fakat bir ürünü üreten şirketin aynı zamanda hayvan deneyi yapıyor olması, bu ürünü tüketen kişinin vegan olmadığı anlamına gelmez. Bu şirket hayvan deneyi yapmıyor ancak çalışanlarına kafeteryasında hayvansal ürünler sunuyor olsaydı da aynı sorun ortada olurdu.

Deney yapan şirketin satın alınmasından önce insanlar peynir alternatifini nereden alıyordu? Hayvansal ürünler satan bir süpermarketten veya sözde daha yüksek refah seviyesinde hayvansal ürünler satan bir mağazadan. Bu tip bir mağazada satılan peynir alternatifinin veganlar için uygun olduğunu düşünüyorsak bu peynir hayvanlar üzerinde deney yapan bir şirket tarafından üretildiğinde de aynı görüşü savunmamız gerekir. Peynir alternatifinin alındığı mağazanın kendisinin, sahibinin ve tüm çalışanlarının vegan olması gibi çok da olası olmayan bir senaryoda bile bu ürün büyük olasılıkla vegan olmayan insanlar tarafından oraya taşınmıştır. Sözün özü, bir ürünün veganların tüketimine uygun olup olmaması *içeriğinde* ne olduğu ile ilişkilidir. Bunun ötesine geçtiğiniz vakit, kendi ürettiğiniz ürünler haricindeki her şeyi reddetmek ve başka hiçbir kaynaktan bir şey satın almamak durumunda kalırsınız. Ürünün içinde ne olduğu noktasından uzaklaştığınız anda, hayvan kullanımının yaygınlığı ve tüm paranın kirli olduğu gerçeğini de hesaba katarsak sınırları belirleyen bir ilkeniz *olamaz*. Bunun yanında, aynı argümanlar insan hakları söz konusu olduğunda da öne sürülebilir.

Bazıları hayvan hücrelerinden üretilen “yapay” veya “temiz” et tüketimini destekler. Bu süreçte canlı hayvanlardan hücreler alınır ve bazı üreticiler bu hücreleri fetal buzağı kanından üretilen bir besi yerinde çoğaltır (bazıları ikinci aşamanın atlandığını iddia eder). Sonuç olarak yapay et hayvanların sistematik sömürüsünün bir parçasıdır ve hayvanların yiyecek olduğu fikrini sürdürür. Öte yandan, büyük olasılıkla yapay et geleneksel etin yerine geçmeyecek ve yalnızca artan et talebi hayvanları yetiştirme kapasitesini aştığında arzı destekleyecektir.

Hayvan deneylerine karşı bir duruşu, tüm hayvan kullanımlarına karşı olmanın bir parçası olması halinde destekliyorum. Fakat vegan bir ürünün üretim/dağıtım sürecinde rastlantısal olarak hayvan sömürüsü olduğunda bu ürün veganların kullanımına uygun olmaktan çıkmaz. Rastlantısal olarak hayvan sömürüsüne dâhil olma perspektifinden baktarsak hemen *her şeyin* içinde hayvan sömürüsü vardır. İçinde hayvansal

bir bileşen olmayan bazı ürünleri tüketmemek için *başka* sebeplerimiz olabilir. Örneğin bitter çikolatayı ve kajuyu adil ticaret ürünü olmadığı sürece yemiyorum çünkü bu ürünler içinde hayvansal bir bileşen olmasa da insan sömürüsü ile üretilmiş olabilir. Vegan olmak ahlaklı bir yaşam sürebilmek için yeterli değildir.

Peki ya hayvanlar üretim sürecinin temel bir parçası olarak kullanıldığı için “içinde” hayvanların olması olası ürünlere ne demeli? Bu ürünler bizi hayvan sömürüsüne doğrudan katılmaya yaklaştırır mı? Örneğin, badem üretiminin önemli bir kısmında, bademlerin polinasyonu için arı kovanları üretim alanlarına taşınır ve göçebe arılar kullanılır. Arılar hissedebilen varlıklarsa bu ahlaki bir sorun ortaya çıkarır. Göçebe arıların kullanılmadığı ve etik olarak üretilen bademlere ulaşımınız yoksa badem tüketmekten vazgeçmelisiniz. Vegan hareket büyümeye devam ettikçe üreticiler de büyük olasılıkla pazardaki badem ve diğer bitkisel ürünlerin talebini sistematik olarak hayvan sömürüsü içermeyen yöntemlerle karşılayacaktır. Göçebe arıların aynı zamanda soya fasulyesi ve mısırın monokültüründe de kullanıldığını belirtmeliyim. Fakat arıların kullanıldığı bu mahsuller çoğunlukla insanların yiyeceği hayvanları beslemek için büyük miktarlarda üretilir. Vegan bir dünyada, bu tip bir monokültür var olmayacaktır.

Son olarak bazıları hayvansal maddeler temas ettiğimiz hemen her şeyde olduğu için veganlığı ahlaki bir yükümlülük olarak savunmanın mantıksız olduğunu iddia eder. Daha önce de bahsetmiştim, mevcut düzende hayvansal ürünler o denli çok miktarda ve ucuzdur ki artık telefonlarımızdaki plastikten arabaların lastiğine ve yollardaki asfalta kadar çok çeşitli materyallerin içinde hayvansal bir bileşen bulunabilir. Hayvansal ürünlerin tamamından kaçınmamız şu anda gerçekten mümkün değildir. Fakat ne yediğimiz, ne giydiğimiz, vücudumuza hangi ürünleri kullandığımız gibi şeyleri seçebiliriz. Ve daha çoğumuz vegan oldukça çok ucuz bir şekilde hazır bulunan mezbaha yan ürünleri pahalı olacak, bu ürünlerin ulaşılabilirliği azalacak, hayvansal ürünler hayvansal olmayan alternatifleri ile yer değiştirecektir. Hayvan dışkısı, kemik tozu, hayvan tüyü ve diğer yan ürünler genellikle veganların yediği bitkisel ürünleri yetiştirmek için kullanılır. Bu ürünlerin de kullanılma sebebi ucuz olmasıdır. Hayvan dışkısı ve hayvansal diğer yan ürünler olmadan üretim yapan ve giderek büyüyen bir veganik tarım hareketi var ve veganların sayısı arttıkça bu gibi çabalar gelişecek, plastik üretiminde olduğu gibi tarımda da hayvansal yan ürünlerin kullanımı bırakılacaktır.

Genel olarak “kimse gerçekten vegan değildir” ve “hiçbir şey gerçekten vegan değildir” argümanlarının hepsi -hangi biçimde olursa olsun- mükemmel bir vegan yaşam süremeyeceğimiz için vegan olmakla yükümlü olamayacağımız noktasında ortaklaşır. Kusurlarla dolu bir Dünya’da yaşadığımız ve hayvanlara verilen zararın tamamını önlemeyeceğimiz görüşüne katılıyorum. Aynı zamanda varoluşumuzun diğer insanlara istemsiz ve kazara zarar verdiği bir Dünya’da yaşıyoruz. Bu durumda, bize yalnızca elimizden gelenin en iyisini yapmak kalıyor. Fakat hayvanlar söz konusu olduğunda elimizden gelenin en iyisi, hayatlarımızdan *en azından* sistematik hayvan sömürsüne doğrudan katılımı çıkarmayı gerektiriyor. Yani ileriki kısımlarda bahsedeceğim meşhur ıssız ada örneğinde değilsek elimizden gelenin en iyisi seçeneğimiz olduğu her durumda hayvanları yememek, giymemek ve hayvansal ürünleri başka şekillerde de kullanmamaktır. *Veganlık ahlaki asgaridir*. Dahası, daha çoğumuz vegan olup hayvansal ürünleri yemeyi, giymeyi ve kullanmayı bıraktıkça bu argümanlarda tanımlanan ve hayvan kullanımımızdan kaynaklanan sorunların çoğu da ortadan kalkacaktır.

Hayvansal Ürünleri Yemek Doğaldır

Veganlığın ahlaki bir yükümlülük olduğu argümanına karşı çok sık verilen bir cevap da hayvansal ürünleri yemenin “doğal” olduğu ve “doğal olmayan” şeyleri yapmakla ahlaken yükümlü olamayacağımız iddiasıdır.

Bir uygulamanın “doğal” olduğu için iyi, doğal olmadığı için kötü olması savına, “doğal” olanla “iyinin” eş anlamlı kullanılmasına daima şüphe ile yaklaşılmalıdır. Çünkü bu gibi argümanlar söz konusu uygulamanın ahlaken kabul edilebilirliğinin nedenlerine dair sağlam bir gerekçe sunmak yerine onu nitelendirme çabasından ibarettir. Bu durumda, biri hayvansal ürünleri yemenin “doğal” olduğunu savunuyorsa genellikle bize doğanın bu ürünleri tüketmemiz “niyetinde” olduğunu ve “doğal olmayan” davranışlarda bulunmamak için bu ürünleri tüketmemiz gerektiğini söylüyordur. Doğanın niyeti, insanların fiziksel olarak et ve diğer hayvansal ürünleri yemeye adapte olduğu iddiaları ile okunmuş olur.

İnsanların *önemli bir kısmının* laktoz intoleransı olduğunu ve birçok doktorun hayvansal ürünlerin insan sağlığına zararlarını ifade ettiğini bir kenara bıraksak bile bu konuda *en iyi ihtimalle* söyleyebileceğimiz şey, hayvansal ürünleri yiyebiliyor olduğumuzdur. Fakat gerçekte insan

vücudu fiziksel olarak etçillerdense otçullara daha çok benzer. Etçillerin çok gelişmiş pençeleri vardır. Bizim yoktur. Aynı zamanda etçil hayvanların ihtiyaç duyduğu keskin ön dişlerimiz de yoktur. Köpek dişlerimiz olsa da keskin değildir ve etçil hayvanların köpek dişlerini kullandığı biçimde kullanılmazlar. Otçullarda öğütme işlevini gören düz azı dişlerimiz vardır. Etçillerin çürüten eti hızlıca dışarı atmak için kısa bağırsakları vardır. Otçulların bağırsakları, insanlarda olduğu gibi daha uzundur. Otçullar ve insanlar, etçillere göre daha zayıf mide asidi salgılar. Otçullarda, insanlarda olduğu gibi meyvelerin sindirimi için gelişmiş tükürük bezleri ve tahılların sindirimi için alkali tükürük bulunur. Etçillerin benzer tükürük bezi yoktur ve tükürükleri asidiktir.

Paleolitik beslenme savunucuları tarafından bize “atalarımıza” benzer şekilde beslenmemiz gerektiği söylenildi. Peki atalarımız nasıl besleniyordu? Biyolog Rob Dunn *Scientific American*’da şu ifadeleri kullanmıştır:

“Bedenlerimizin geçirdiği son yirmi milyon yıllık evrimde, büyük değişimlerle beraber, meyve, yemiş, yaprak ve zaman zaman böcek, kurbağa ve fare yiyorduk. Bazıları sütün sindiriminde zorlanır, bazıları nişastaları daha iyi sindirebilir ve bazıları alkol tüketiminde zorlanırken hepimiz meyveleri ve yemişleri sorunsuz bir şekilde yiyebilmemize olanak tanıyan temel bir mekanizmaya sahibiz.”

Sağlıklı bir yaşam sürmek için hayvansal ürünler yemeye ihtiyacımız yok, bunu daha önce de ifade ettim. Veganlar, insanlar tarafından üretilmeyen veya en azından yeterli miktarda üretilmeyen B12 vitaminini dışarıdan aldıklarından emin olmalı. Fakat zaten tüm insanlar B12’yi dışarıdan bir kaynaktan alır. Etçiller etten alır, veganlar besin mayasından, B12 ile zenginleştirilmiş ürünlerden veya takviyelerden alır. Hatta su mercimeğinin (bir tatlısu bitkisi) dahi B12’nin aktif formunu içerdiğine dair iddialar vardır. İnsanların aynı zamanda kendi üretmediği yağ asitlerine de ihtiyacı vardır. Birçok insan esansiyel yağ asitlerini balık yiyerek alır. Balık da algleri tüketerek bunu sağlar. Veganlar esansiyel yağ asitlerini doğrudan alg takviyelerinden, keten tohumundan veya cevizden alır.

Doğuştan Vegan Olmadığımız Sürece Veganlık Ahlaki Bir Yükümlülük Olamaz

Sıklıkla duyulan bir itiraz da doğuştan itibaren vegan olmadığımız sürece veganlığın ahlaki bir yükümlülük olarak savunulamayacağıdır. Buna göre biri tüm yaşamı boyunca vegan değilse başkalarının nave-

ganlığının ahlaken karşı çıkılması gereken bir şey olduğu iddiasında olamaz. Bu itiraz basit bir analogi ile görebileceğimiz gibi mantıksızdır.

John'un ırkçı bir ailede yetiştiğini ve kendisine öğretilen fikirleri kabul ettiğini varsayalım. John uzun yıllar boyunca ırkçı biri olmuştur. Fakat John sonradan ırkçılığın ahlaken korkunç bir şey olduğunu anlamış ve ırkçı görüşlerinden uzaklaşmıştır. John bir zamanlar ırkçı olduğu için artık hiçbir zaman ırkçılığın ahlaken yanlış olduğunu söyleyemeyecek midir? John'un ırkçılığın sonlanmasını savunamayacağı fikri saçmadır. Aynı analiz hayvanlar söz konusu olduğunda da geçerlidir. Hayvan kullanımının haklı bir gerekçesi olmadığını anladığımızda veganlığın ahlaki bir yükümlülük olduğunu savunamayacağımız fikri, bir zamanlar ırkçı olan birinin sonradan ırkçılığın yanlış olduğunu savunamayacağı düşüncesi kadar saçmadır. Birinin bir zamanlar navegan olması ancak başkalarını bilgilendirirken önemlidir, bu kişi başkalarının değişme çabalarını anlamaya çalışmalı, bilgilendirme çalışmalarını bu anlayış ile sürdürmelidir.

Veganlığın ahlaki bir yükümlülük olduğu görüşüne karşı bir itiraz da bu savununun başkaları hakkında ahlaki yargılama ve "ayıplama" içermesidir. Bu itiraz iki farklı anlama gelebilir. Bu itirazı yapanların bir kısmı veganlığı ahlaki bir yükümlülük olarak savunmanın, vegan olmayan kişilerin ahlaki karakteri hakkında olumsuz bir yorum yapmakla eşdeğer olduğunu öne sürer. Burada da daha önceki yorumlarım geçerlidir. Hayvan sömürüsünün, hemen herkesin -tüm yaşamı boyunca vegan olmayan hepimizin- katıldığı bir eylem olduğunu anlamamız gerekir. Veganlık savunusunu ve insanları bilgilendirmeyi bu anlayışın ışığında sabırla, yaratıcı ve şiddetsiz bir biçimde yapmalıyız. Bir zamanlar çoğumuzun sorgusuz sualsiz meşru olarak kabul ettiği ancak meşru olmayan hatta ahlak dışı ve adaletsiz bir uygulamayı eleştirdiğimiz ve kişilerin kendi karakterleri hakkında yargılama yapmadığımız konusunda açık olmalıyız. Bu itirazı yapan diğerleriyse hayvan sömürüsünü ahlak dışı ve adaletsiz olarak eleştirmenin, eylemlerimiz hakkında kesin bir yargılama içerdiğini ancak ahlak bir kişisel görüş meselesi olduğu için böyle bir yargıya varılamayacağını savunur. Ne yazık ki bu biçimde bir göreliliği benimseyen insanlar vardır. Ahlakla ilgili genel anlamda göreliliği savunan biri varsa söylenecek çok fazla söz yoktur.

Peki ya Issız Ada?

Hayvanların kişi olduğunu kabul ediyorsak ıssız adaya düştüğümüz ve hayvanları yemediğimiz takdirde öleceğimiz bir durumda, onları öldürmemek ve yememekle yükümlü müyüz?

Gerçekten kimse böyle bir durumda kalamaz. Tek yiyeceğimiz olduğu söylenen hayvanın etçil olduğu bir senaryo haricinde, bu adada *mutlaka* yiyecek bir bitkisel kaynak vardır. Fakat yine de bu oyunu oynayalım. Veganlık hayvan sömürsünden mümkün olan en üst mertebeye kadar kaçınmak demektir. Issız ada örneği “mümkün mertebe” kategorisinin dışına çıkıyor görünür: Kendimizi bir anda böyle bir konumda bulmuş olsak insanların büyük bir çoğunluğunun *asla* yapması gerekmeyen tercihleri yapmak durumunda kalabilirdik.

Tabii burada ıssız bir adada bir hayvanı açlıktan kurtulmak için öldürmenin ve yemenin ahlaken savunulabilir olduğunu söylemiyorum. Olamaz. Bu, en iyi ihtimalle, ahlaken *mazur görülebilir*. Yani ahlaken halen yanlıştır -bu nedenle savunulamaz- fakat yanlışlığı durumun zorlayıcılığından ötürü mazur görülebilir. Bu, birisinin tehdit altında yaptığı bir eylem için aldığı cezaya itiraz etmesine benzetilebilir. Örneğin, biri sokakta yanıma gelip, çocuğumun kafasına silah dayayıp, bir mağazayı soyup parayı kendisine getirmedeğim takdirde çocuğumu öldüreceğini söylerse yakalandığım ve hırsızlıkla suçlandığımda bu eylemi tehdit altında yaptığımı iddia edebilirim. Yaptığım yanlıştır -hırsızlık eylemi savunulamaz- ancak zorlanma altında bu eylemi yaptığım için kaba-hatim azalmıştır. İnsanların çok uç durumlarda birbirini öldürdüğü ve yediği olaylar olmuştur. Kimse bunu ahlaken kabul edilebilir bulmaz fakat zorlayıcı durumların eylemin yanlışlığını hafiflettiğini kabul ederiz. İnsan hariciler söz konusu olduğunda da benzer bir akıl yürütme geçerlidir.

Issız bir adada, bir cankurtaran sandalında veya yanan bir evde, yalnızca birini kurtaracağımız bir durumda insanları, insan harici hayvanlara tercih ediyorsak bunun hayvanların daha değersiz olduğunun ve onları salt bir kaynak olarak kullanabileceğimiz bir kanıtı olduğu yönünde düşünmeye bir eğilim vardır. Bu tercihimiz böyle bir şeyin kanıtı olamaz. İki insan arasında bir tercih yapıp yalnızca birini kurtarabileceğimiz birçok farklı durumu düşünebilirsiniz. Örneğin, yanan ev örneğinde, yaşlı bir adam yerine genç bir insanı kurtarmayı seçmiş olabilirim. Bu, yaşlı insanın daha az değeri olduğunu düşündüğüm anlamına gelmek zorunda değildir. Bu ancak istediğimi yapamadığım bir durumla (örneğin ikisini de kurtarmak) karşı karşıya kaldığımda önünde uzun bir yaşam olan bir insanı kurtarmayı seçtiğim anlamına gelebilir (bana kalırsa tek anlamı budur). Benzer olarak yanan bir evde bir insanla bir köpek arasında tercih yapmak zorunda kaldığımda ölümün ikisi için de bir kayıp olduğunu düşünsem de öldüğünde neleri kaybedeceğini daha iyi anlayabildiğim için insanı kurtarmayı tercih

etmiş olabilirim. Yani insanı kurtarmam benim açımdan epistemolojik bir kısıtlılığı yansıtır, köpeğin ahlaken daha değersiz olduğu hakkında bir değerlendirmeyi değil.

Sonuç olarak bu gibi varsayımlar çatışma durumlarında kaldığımızda kurtarmayı tercih etmediğimiz varlığın ahlaken daha değersiz olduğunu göstermek zorunda değildir. Bu, Tom Regan'ın gerçek çatışma durumlarında, insanların çıkarlarını tatmin etmek için daha fazla fırsatı olması nedeniyle, bir köpeğe (veya bir milyon köpeğe) karşı bir insanı kurtarmakla *yükümlü olduğumuz* iddiasındaki sorundur. Regan'ın burada ifade etmek istediği, insanların zihinsel içeriğinin, insan harici hayvanlarınkinden ahlaken daha değerli olduğu ve tercih yapmamızı gerektiren acil durumlarda insanları, insan harici hayvanlara tercih etmemiz gerektiğidir. Buna katılmıyorum. Köpeğin yerine insanı kurtarmayı tercih ettiğimde köpeğin zihninin ahlaken daha az önemli olduğunu düşündüğüm için yapmam. Tercihim ilk olarak kime ulaştığımı yansıtabileceği gibi köpeğin neler kaybedeceğine dair anlayışımın kısıtlı olmasından da kaynaklanabilir, daha önce de buna değinmiştik. Regan'ın savunduğu gibi insanları, insan haricilere seçmek gibi bir yükümlülüğümüz olsaydı daha önce de açıkladığım üzere, insanlar ve insan harici hayvanların eşit içkin değere sahip olduğunu reddetmek için bir dayanağımız olurdu. Regan'ın bu savı tam da bu noktada kendi kuramıyla çelişir. Sonuç olarak yaşlı biri yerine genç bir insanı kurtarmamız nasıl yaşlıların daha az ahlaki değeri olduğunu düşündüğümüz veya yaşlı insanları zorla organ bağışçısı olarak kullanmamızın ahlaken kabul edilebilir olduğu anlamına gelmezse, yanan bir binada da bir köpeğin yerine bir insanı tercih etmemiz, hayvanları salt birer kaynak olarak kullanmanın meşru olduğu anlamına gelmez.

Bu gibi varsayımlar bize ancak ıssız adaların, cankurtaran sandallarının ve yanan evlerin ahlaki ilkeleri belirlemek için uygun yerler olmadığını gösterir. Çatışma durumunda insanları, insan haricilere tercih etmemiz, bize kesinlikle en baştan bu çatışmayı yaratma hakkı tanımaz. Başka bir ifadeyle, hayvanlara mülk muamelesi yaptığımız için mülk sahibi insanlarla, mülkleri arasında bir çatışma *yaratırız*. Ve aslında yaptığımız, hayvanları önce yanan eve sürükleyip sonra da kimi kurtaracağımızı kendimize sormaktır. Yanıtımız hayvanları kişi olarak görmediğimiz ve eşya sınıfına soktuğumuz için en başından bellidir. Hayvanların kişi olduğunu kabul ediyorsak onları en başta yanan evlerin içine sürüklemeyi bırakmamız gerekir. Daha önce de belirttiğim gibi çatışmayı nasıl yarattığımızı görmek için haklar yaklaşımına ihtiyacımız yoktur.

Evcilleştirme ile İlgili Bir Not

Hayvanların ahlaki bir değeri olduğunu düşünüyorsak onları kaynak olarak kullanmayı ve evcilleştirilmiş hayvanları dünyaya getirmeyi bırakmamız gerektiğini birçok kez vurguladım. Bu bağlamda, hayvanların özgürleşmesinin, evcilleştirmenin sonlandırılmasından geçtiğini savunan Leslie J. Cross'un görüşlerini benimsiyorum. Evcilleştirme sorununun tam olarak ele alınması bu kitabın kapsamını aşsa da evcilleştirmenin neden sorunlu olduğu hakkında birkaç yorumumu dile getirmek isterim.²⁸

Evcilleştirme, insanmerkezciliğin ve seçici yetiştirme ve diğer manipülasyonlarla tamamen ve sürekli olarak bize bağımlı kılınan ve hiçbir şekilde bağımsızlığa sahip olmayan hayvanlar üretmeyi kendimize hak görmemizin mutlak ifadesidir. Bu hayvanları kaynak olarak yetiştirmekle kalmadık, aynı zamanda kaynak olarak kullanımlarını kolaylaştıran özelliklere sahip olacak şekilde yetiştirdik. Evcil hayvanlar yemek yiyip yiyemeyeceği veya ne zaman yiyeceği, su içeceği, nerede ve ne zaman rahatlayacağı, ne zaman uyuyacağı, egzersiz yapıp yapmayacağı ve benzeri konularda bize bağımlıdır. Evcil hayvanların konumu, nadir vakalar haricinde ileride bir gün insan topluluğunun bağımsız ve işlevsel üyeleri olacak insan çocuklarının durumundan farklıdır. Evcil hayvanlar ne insan harici hayvanların dünyasına aittir ne de bizim dünyamızın tam anlamı ile bir parçasıdır. Sonsuza dek bir savunmasızlık cehenneminde kalmaya ve her konuda bize bağımlı olmaya mahkûmdur.

Bazı insan harici evcil dostlarımızı çeşitli açılardan mutlu edebiliriz fakat ilişkinin kendisi için olarak sorunlu bir yapı ile mümkün kılınmıştır. Onlara ne denli iyi davranırsak davranalım, hiç de ait olmadıkları bir yere -bizim dünyamıza- kısılıp kalmış durumdalar. Daha önce de ifade ettiğim gibi bazı insanlar hayvan mülklerine yüksek değer atfediyor olabilir fakat birçok kişi için bu geçerli değildir. Bu kitabı okuyorsanız ve evcil hayvanlarla beraber yaşıyorsanız büyük olasılıkla hayvan mülküne yüksek değer atfeden sahiplerden birisiniz. Azınlıktasınız.

Bu gözlemler tüm insan harici evcil hayvanlar için aşağı yukarı doğrudur. Onlar sürekli olarak bize bağımlıdır. Onları özellikle bizim kontrolümüzü gerektirecek şekilde seçici yetiştirdiğimiz için yaşamlarını kontrol etmek zorundayız. Dahası, evcilleştirme sürecinde seçtiğimiz özellikler genellikle hayvanların kendileri için zararlıdır. Bazı kedi ve köpekler belirli bir görünümde olması için yetiştirilir, bu görünüm sağlıklarını olumsuz etkiler ve tür içi çiftleşme genellikle genetik hastalıklar ve bozukluklara sebep olur. Birçok hayvan hızla kilo almasına

sebepler olacak özelliklere sahip olduğu için yetiştirilir ve öldürülmezse kilo almaya devam eder.

Bu meseleyi insan bağlamında düşünelim. Bize çeşitli şekillerde hizmet etmek için kasten ve sürekli olarak incinebilir insanları Dünya'ya getirmenin ahlaken doğru olduğunu düşünür müydük? Bu, gerçeklikten çok uzak bir düşünce deneyi değil. Laboratuvarlarda hemen her türlü şeyi yapabilecek hale geldik. Çeşitli bilişsel ve fiziksel özellikleri olan ve onu önemseyecek bir ailesi olmayan insanları Dünya'ya getirmek mümkün olabilir. Bize yoldaşlık etmesi için kendimize sürekli bağımlı hayvanları dünyaya getirmek kabul edilebilir bir şeyse neden aynı şekilde bize eşlik edecek, evin bazı işlerini görecektir veya bizler için çok tehlikeli görülen işleri yapacak ve bize sürekli bağımlı olacak insanları da Dünya'ya getirmek kabul edilebilir olmasın? Tahminim çoğumuzun bunu kesinlikle kabul etmeyeceğidir.

Fakat bu, engelleri olan ve başka insanlara bağımlı olan insanları içkin değere sahip olmayan varlıklar olarak gördüğümüz anlamına gelmez. Tam tersi. Üçüncü bölümde belirttiğim gibi insan veya insan harici, tüm ahlaki failer ve ahlaki etkilenenler salt birer kaynak olarak kullanılmama hakkı açısından eşittir. Fakat evcilleştirilmiş hayvanları, başkalarının bakımına bağımlı insanlara benzetmek yanlıştır.²⁹ İncinebilir durumda olan insanların diğer insanlara bağımlı olması durumu, toplumun daha incinebilir üyelerine bakım vermeyi destekleyen toplumsal bir uzlaşımın mevcut olduğu ve duruma dâhil olan kişilerin detaylı bir toplumsal sözleşmenin tarafları olduğu bir bağlamda gerçekleşmektedir. Başka insanlara bağımlı durumda olmak, bu ilişkinin doğası gereği, bu bağımlılık kendisi için zararlı hale gelse bile sürdürülecek şekilde bir insanı temel haklarından mahrum etmez.

Engellilik nedeniyle insanların başkalarına bağımlı olmasını önlemek için birçok kaynak ayırırız. Başkalarına bağımlı insanların mümkün olduğu veya istedikleri kadar bağımsız olabilmesine yardım etmek için birçok kaynak ayırırız. Bu şekilde bir tam bağımlı olma durumunu önlemek ve bağımsızlığı mümkün kılabilmek için çabalamamız, bağımlı insanlara daha az değer verdiğimizizi göstermez, bağımlı olmayı insan bağlamında içkin olarak değerli görmediğimizi gösterir, insan hariciler söz konusu olduğunda da yapmamız gereken budur. Evcilleştirmenin ana noktası kontrol edebileceğimiz hizmetkâr varlıklar üretmektir. Hizmet etmeleri ve kendilerine bakamamaları tam da bizim değer verdiğimiz şeydir. Benim görüşüme göre bu ahlaken sakıncalı bir durumdur.

Sıklıkla hayvanların üreme haklarını tanımadığım müddetçe, hayvanların hakları olduğunu nasıl iddia ettiğim hakkında sorular alıyorum.

Bu konu genellikle benim yuvaya ihtiyacı olan (her türden) evcilleştirilmiş hayvanın bakımını üstlenmemiz ve üreme kabiliyetlerinden yoksun olduklarından emin olmamız gerektiğini öne sürdüğüm zaman açılıyor. Hayvanların üreme haklarını neden tanımadığım sorusu, benim tutumumu yeterince anlamamaktan geçiyor. Hayvanların insanlarla eşit haklara sahip olması gerektiğini söylemiyorum, hayvanların tek bir hakka sahip olması gerektiğini söylüyorum yani kişi olma hakkına. Hayvanların üreme hakkı olsaydı *tüm* evcilleştirilmiş hayvanların sonsuza kadar üremesine izin vermekle ahlaken yükümlü olmamız gerekirdi. Kedilerin, köpeklerin veya fetiş haline getirdiğimiz diğer türlerin üreme hakkını kısıtlayamazdık. Dahası, evcilleştirmenin ahlaken yanlış olduğunda hemfikir olup, insan harici hayvanları evcilleştirirken ahlaken yanlış davrandığımızı kabul etmiş olduğumuz halde, mevcut durumda hayvanların üremeye devam etmesine izin vermekten sorumlu olduğumuzu söylemek mantıksızdır.

Sizlerin de artık bildiği üzere partnerim ve ben köpeklerimizle yaşıyoruz. Hepsi kurtarılmış köpekler ve çoğu zulme uğramış. İnsan harici dostlarımızı çok seviyoruz fakat Dünya’da yalnızca iki köpek kalmış olsa ve evcil hayvanımız olması için üremelerine devam edip etmeyecekleri konusuna karar verecek olsak yanıtımız açık ve koşulsuz bir “hayır” olurdu. İnsan harici dostlarımızı, insan harici mülteciler olarak görüyoruz. Evcilleştirme kurumu başından sonuna kadar yanlıştır. Felsefeci David Benatar, hayatın en iyi yaşamı sürenler için bile acı verici olması nedeniyle, insanların merhametlerinden dolayı üremeyi bırakması gerektiğini savunur.³⁰ Bu yaklaşımın insanlar bağlamına uygulanması hakkında ne düşünülürse düşünülün, bu kesinlikle insan harici hayvanların bağlamı için geçerlidir çünkü tüm evcilleştirilmiş hayvanlar, uyum sağlayamayacakları bir Dünya’ya getirilmişlerdir.

Özet olarak hayvanlar birer kişiye ve yaşamlarından yana ahlaken önemli çıkarları varsa hayvanları sistematik olarak sömürmemiz, hayvanları kişi olarak değil, eşya olarak konumlandırır ve bu savunulacak bir şey değildir. Bize düşen yükümlülük, hayvan kullanımının sonlandırılmasını desteklemek ve kendi yaşamlarımızda doğrudan hayvan sömürüsüne katılmamaktır. Hayvanların ahlaken bir değeri varsa veganlık ahlaki bir yükümlülüktür.

Ve bu da bizi girişte bahsettiğim noktaya geri getiriyor. Aşırı olan veganlık değil, aşırı olan, hayvanların ahlaken önemi olduğunu düşünüp yine de vegan olmamak.

Genel sonuç bölümü ile bitiriyorum.

Sonuç

BU KİTAP HAYVANLARI önemsemeyenleri -onları ahlaki yükümlülüğümüzün olmadığı eşyalar olarak görenleri- ikna etmek için yazılmadı, onlar yanılıyor, hayvanların ahlaki bir değeri elbette var. Bu kitap hayvanları önemseyen, onların ahlaki değeri olduğunu düşünen, onları eşya olarak görmeyen, ahlaki değerleriyle salt birer kaynak olarak kullanılmalarından ötürü çektirdiğimiz *herhangi bir* acıyı ve ölümü tutarsız bulan çok sayıda insanı ikna etmek için yazıldı. Hayvanların ahlaki bir değeri olduğu konusunda hemfikirsek sistematik hayvan sömürüsüne doğrudan katılmayı bırakmakla yükümlüyüz. Veganlık ahlaki bir yükümlülüktür.

Hayvanlarla ilgili genel kabulümüz -çoğumuzun benimsediği ilk yaklaşım- hayvanların eşya olmadığıdır. Hayvanların acı çekmemekten yana ahlaken önemli çıkarı vardır. Hayvanlara “insani” davranmak ve “gereksiz” acı çektirmemekle ahlaken yükümlü olduğumuzu kabul ederiz, bu kabulümüz yasalarda da yer alır. Fakat hayvanlarla ilgili genel kabul gören görüşümüz, bize onların birer kişi olmadığını da söyler. Bu görüşe göre onlar hissedebilen, öznel farkındalığı olan fakat yaşamından yana ahlaken önemli çıkarı olmayan varlıklardır. Gelecek hakkında düşünemedikleri için gelecekteki varoluşları hakkında da tercih sahibi olamazlar. Onları kullanmamızı ve öldürmemizi önemsemezler, yalnızca onlara *nasıl* davrandığımızı önemserler. Onlar bizim malımızdır, acı çekmemekten yana çıkarılarını koruduğumuz sürece, onları kullanabilir ve öldürebiliriz. Yani hayvanlar birer kişi değildir ama aynı zamanda eşya da değildir. Yarı kişidir. Fakat bu yaklaşımla ilgili iki önemli sorun olduğunu gördük.

Birincisi, hayvanlar taşınır mülk konumunda olduğu için hayvan refahı standartları *çok* düşüktür. Hayvanların çıkarılarını bize ekonomik fayda sağladığı müddetçe koruruz. Genellikle hayvan kullanımına dâhil olanların normlarına ve geleneksel uygulamalarına bakarız ve ekonomik açıdan neyin mantıklı olduğu konusundaki değerlendirmelerini

doğru kabul ederiz. Evet, teoride hayvan çıkarlarına daha üst düzeyde bir koruma sağlayabiliriz fakat uygulamada sağlayacağımız koruma daima düşük olacaktır. Bununla beraber, hayvanların mülk statüsü, çıkarlarının eşit gözetilmesini -yani sırf türleri nedeniyle daha değersiz olarak görülmemesini- son derece güç kılar. Hayvanlar mülk olduğu için çıkarları *daima* daha değersiz görülecektir.

İkincisi, hayvanların kişi olduğunu yaşamlarını sürdürmekten yana çıkarları olmadığı gerekçesiyle reddetmemiz, bir dakikalığına durup düşündüğümüzde, kendi çıkarlarımız söz konusu olduğunda ne denli saçma bir şeye nasıl inandığımıza dair nefes kesici bir örnek oluşturur. İnsanlar söz konusu olduğunda, öznel olarak farkındalığa sahip olmanın gelecekteki benlik ile -bir sonraki saniyedeki bilinç ile- bir bağlantı olduğunu kabul ederiz. İnsanların yaşamlarını sürdürmekten yana çıkarının olması için gelecekleri hakkında düşünebilmeyi içeren belli bir kavramsal çerçeveye sahip olmalarını beklemeyiz. Bu, geçmiş hatırlama ve gelecek ile ilgili plan yapma yetisi olmayan ileri evre buna- ma hastası ile geçmiş çok kısıtlı miktarda hatırlayabilen ve gelecekle ilgili çok sınırlı planlar yapabilen bir insan arasında ahlaken önemli bir farklılık görmememizin nedenidir. Birinin bir kişi olduğunu, diğerinin kişi olmadığını söylemek tamamen keyfi olurdu. İkisine de birer kişi muamelesi gösteririz çünkü ikisi de kendi yaşamı hakkında nasıl düşündüğünden ve yaşamına nasıl değer verdiğinden *bağımsız olarak* yaşamından yana çıkara sahiptir ve yaşamına değer verir. Onlara birer kişiymiş *gibi* davranmayız, onlara birer kişi *olarak* yaklaşırız. Onlara “insani” muamele ettiğimiz sürece onları salt birer kaynak olarak kullanmanın ve öldürmenin kabul edilebilir olduğunu söylemeyiz, onları salt birer kaynak olarak kullanmanın tamamen yanlış olduğunu söyleriz. Kişi olmak için insanların, normal işlevli insanların aşağı yukarı bir versiyonu olması gerektiğini savunmayız.

İnsan merkezçiliğimiz ve bunun getirdiği ezici bir yetki duygusu dışında, öznel farkındalığı olan insan harici hayvanların kişi olmasını reddetmemiz için hiçbir neden yoktur. İnsan harici hayvanlar sürekliliği olan bir bilince sahiptir, gelecekteki benlikle bağlantıda olma durumu bilincin işlevidir. İnsan harici hayvanların kişi olmasını ele almanın *tek* adil yolu, meselenin bir varlığın, normal işlevli bir insanın zihnine benzer bir zihne sahip olmasıyla değil, bu varlığın *bir* zihni olmasıyla çözüldüğünü görmektir. Öznel farkındalığı olan bir zihnin çıkarları olmak zorundadır, bir varlığın hiçbir çıkarı yoksa o varlığa zarar veremeyiz. Ve öznel farkındalığı olan bir zihin, yaşamını sürdürmekten

yana çıkarın olması için de yeterlidir. *Tüm* hissedebilir varlıklar -insan veya insan harici- için bilinçlerinin doğası ne denli farklı olursa olsun, o varlık olmak denen bir şey vardır, bu nedenle bir sonraki saniyedeki bilinçle bağlantıda olmak zorundadırlar ve bir sonraki saniye ve bir sonraki... Bu böyle sürüp gider. Birisi bilinçli insanları salt birer kaynak olarak kullanmaya dair bir öneriyle gelse bunu tiksindirici bulurduk fakat insan hariciler söz konusu olduğunda bu tiksindirici bulduğumuz yaklaşımı sorgulamadan kabul ederiz. Farklı muamelenin savunulacak bir tarafı olamaz.

Bir bilince sahip olan ve olmayan insan harici hayvanlar arasındaki sınırı tam olarak nerede çekeceğimizi bilmiyor olabiliriz fakat hiç şüphesiz sömürdüğümüz tüm memelilerin ve kuşların hissedebilir olduğunu biliyoruz. Balıkların ve amfibiyenlerin -tüm omurgalıların- hissedebilir olduğunu biliyoruz. Bilinçlerinin neye benzediğini asla anlamayacak olabiliriz ancak bilinçli *olduklarını* biliyoruz. Kafadan bacaklı olmayan yumuşakçalar ve kabuklular gibi hayvanların hissedebilirliğine dair tartışmalar vardır. Emin olamadığımız durumlarda, fenomenal bilinçleri olmadığına dair görüşümüzde yanılmamız halinde kaybedecekleri çok şey olduğu için hissedebilir oldukları yönünde tercih yapmamız gerekir. İnsanlar için de benimsediğimiz yaklaşım budur.

Hayvanların ahlaki değeri varsa tek bir hakka sahip olmaları gerekir. Mülk olmama hakkına. Bu hakka sahip değillerse acı çekmemekten yana çıkarları değersizleştirilecek ve yok sayılacaktır. Yaşamlarından yana çıkarları yok sayılacaktır. Mülk olmama hakkının insanları tüm acı ve ölümlerden korumadığı gibi hayvanlar için de mülk olmama hakkını tanımak, onları tüm acı ve ölümlerden korumaz. İki durumda da hak, hak sahibini salt birer kaynak olarak kullanılması kaynaklı *tüm* acılardan korur.

Hayvanların ahlaki değeri olduğunda hemfikirsek *onlara ne denli "insani" davranırsak ve onları nasıl öldürürsek öldürelim*, onları kullanmayı meşru kılamayız. Muamelenin "insani" olup olmadığına odaklanmak konunun özünü kaçıır. Bu, hayvansal ürünlerin fabrika çiftliğinde mi yoksa aile çiftliğinde mi üretildiği ile ilgili bir mesele değildir. Hayvanların ahlaki değeri olduğu konusunda *hemfikirsek* artık bireysel ve toplumsal düzeyde sorumluluklarımızın olduğunu kabul etmemiz gerekir. Bundan sonra, toplumsal olarak hayvanların sistematik sömürüsünü savunamayız ve bireysel olarak doğrudan hayvan kullanımına katılmamakla yükümlüyüz. Temel bir adalet meselesi olarak vegan olmakla -hayvanları yememek, giymemek ve başka şekil-

lerde kullanmamakla- yükümlüyüz. Bu, radikal bir sonuç gibi görünse de toplumca benimsenen görüşümüz hayvanlara “gereksiz” yere zarar vermememiz gerektiğidir. Hayvanların kişi olması ve haklar yaklaşımını benimsemesek de bu ilkenin (hayvanların mülk statüsünün meşru olduğunu varsaymayan) tutarlı bir yorumu hayvan kullanımının neredeyse tamamına karşı çıkmaktır. Hayvanlara makul bir şekilde gerekli olarak nitelendirilemeyecek kullanımlar nedeniyle *herhangi bir miktarda* acı çektirdiğimizde hayvanların yarı kişi olduğunu düşünmemize rağmen onları eşyadan farksız olarak gördüğümüzü ifade etmiş oluruz.

Hayvanlarla ahlaki “çatışmalarımızın” çoğunu kendimiz yaratırız. Genellikle önemsiz sebeplerle öldürmek üzere milyarlarca hissedebilir hayvan Dünya’ya getiririz. İnsanlar için asla uygun bulmayacağımız sebeplerle bu hayvanları Dünya’ya getirerek hayvanların ahlaki topluluğun tamamen dışında olduğuna çoktan karar vermişizdir. Hayvanların mülk olmama haklarını tanımak, ineklerin, tavukların, domuzların ve köpeklerin sokaklarda başıboş gezmesine izin vermek değildir. Bu hayvanları Dünya’ya biz getirdik ve hayatta kalmak için bize bağımlılar. Halen hayatta olanlarının bakımını üstlenmeli ancak daha fazlasının bize kaynak olarak hizmet etmek için Dünya’ya gelmesinin önünü kesmeliyiz.

Tasavvur ettiğim Dünya’nın artık insan hariciler ile etkileşimden keyif duyamayacağımız için kasvetli olduğunu iddia edenler vardır. Bu tip bir tanımlamaya katılmadığımı öğrenmek sizin için büyük ihtimalle şaşırtıcı olmayacaktır. Görmek istediğim Abolisyonist bir Dünya’da kesinlikle yiyecek, giyecek ve diğer amaçlar için kullandığımız evcil hayvanlara sahip olmayacağız. Koyunları etleri veya yünleri için sömürmüyor olacağımız için bir yamaçta otlamalarından şimdiki gibi keyif almayacağız. Kırlarda ineklerin yeri eşelediğini ve buzağısına baktığını görmeyeceğiz. En nihayetinde artık bakımlarını üstlenmemiz gerekmediği için “evcil hayvanlarımız” da olmayacak.

Bu düşünce bizi üzse de şunları göz önünde bulundurun:

Koyunları bir yamaçta otlarken görmeyebiliriz ama şimdikininki aksine, artık tüyleri kırpıldığında veya tüyleri ondan son kez alınıp mezbahaya gönderildiğinde yaşadıkları dehşetten sorumlu olmayacağız. İnekleri ve buzağılarını görmeyebiliriz ama şimdikininki aksine, ineklerin bebekleri alındığında ve süt danası eti parçalarına dönüşmek için gönderildiğinde yaşadığı derin yastan ve tekrarlayan gebe bırakılmalarının, takibinde bebeklerinin alınmasının ve bunu mezbahaya

gönderilmelerine kadar beş veya altı kez yaşamlarının çaresizliğinden artık sorumlu olmayacağız. Uzak bir gelecekte evcil hayvanlarımız olmayabilir -bu zamana kadar uzun bir süre bakımını üstlenmemiz gereken çokça hayvan olacaktır- fakat hizmetkâr ve uysal olmaları için yetiştirilen ve korkunç yaşamları olan varlıkların Dünya'ya gelmesinden artık sorumlu olmayacağız.

Hayvanlarla mevcut ilişkimizi tanımlayan ve şaşırtıcı bir şekilde “normal” olarak gördüğümüz sessiz şiddetten artık sorumlu olmaya-
cağız. Yiyecek, giyecek, eğlence, spor, araştırma ve deneyler için her sene öldürdüğümüz milyarlarca hayvanın kesiminden artık sorumlu olmayacağız.

İnsanlara karşı yaptığımız ayrımcılığın temel aracı, bu insanları “hayvanlar” olarak nitelendirmektir. İnsanlar, hayvanların ahlaki statüsüne indirgendiğinde artık kişi olduklarını gözden çıkarabilir ve onlara ayrımcılık yapabiliriz. Her şeyi yapabiliriz. Hayvanları sömürmeyi bırakırsak insanlara karşı ayrımcılığa nasıl devam ederiz? Bunu yapamayacak veya en azından binlerce yıldır yaptığımız kadar kolay yapamayacak olabiliriz. Bana kalırsa hayvanlarla ilgili ahlaki yaklaşımımızı ancak insanlara karşı şiddeti reddetmede daha iyi bir iş çıkardığımızda geliştirebiliriz. İnsan hakları ile hayvan haklarının birbirinden ayrılmaz bir şekilde iç içe geçtiğini anlamamız önemlidir.

Vahşi doğada halen hayvanlar olabilir, şehirlerimizde evcilleşmiş hayvanlar -kuşlar, sincaplar, fareler ve diğerleri- yaşamaya devam edebilir. Onlarla zaman zaman etkileşim halinde olabiliriz fakat bu etkileşim kuşkusuz çok farklı olacaktır. Onları artık eşyalar veya yarı kişiler olarak görmeyeceğiz, onları insan harici kişiler olarak göreceğiz. Onlara mülk muamelesi yapmama yükümlülüğümüz, kelimenin tam anlamıyla onlara salt birer kaynak muamelesi yapmamakla sınırlı olacak olsa da kişi statüleri bizi, onları -meşru müdaafa durumları haricinde- kasten öldürmemeye yönlendirecektir. Onlarla gerçekten istemediğimiz bir etkileşim içinde olduğumuzda yaşamlarının önemli olduğuna dair farkındalığımızı yansıtacak şekilde bu çatışmayı çözmeyi düşüneceğiz. Örneğin, düşüncesizce davranıp kendi yarattığımız problemi çözmek için fareleri öldürmek yerine, evlerimize girmemeleri için daha dikkatli olacağız. Sahip olacağımız bu bilinci şimdiden yürekten selamlıyorum.

Şimdikine kıyasla çok daha az yabancılaşma yaşayacağımız Abolisyonist bir Dünya kasvetten çok uzaktır. Vegan olmak için diğer sebeplere burada yer vermemiş olsam da vegan bir Dünya veya büyük ölçüde

vegan bir Dünya iklim krizinden kaçınmamızın tek yolu olabilir. Yine vegan bir Dünya, Dünya'daki açlığın bitmesini sağlayabilir ve daha fazla pandeminin ve diğer zoonotik hastalığın yaşanmasını önleyebilir.

Hayvanlara karşı ahlaki yükümlülüğümüzün olmadığı ve olamayacağı, salt birer eşya oldukları fikrini reddettiğinizi varsayıyorum. Hayvanların ahlaki değeri olduğu ancak birer kişi olmadığı, hak etiklerinin “insani” muamele olduğunu düşünerek bu kitabı okumaya başladığınızı tahmin ediyorum. Umarım aksi yönde sizi ikna etmişimdir ve artık veganlığı aşırılık olarak görmüyorsunuzdur. Asıl aşırılık olan, hayvanların ahlaki önemi olduğunu düşünüp vegan olmamaktır.

Benim bu yaklaşımımın gerçekçi olup olmadığını merak ediyorsanız size neyi yapmaya devam etmenin gerçekçi olmadığını göstermeme izin verin: Hayvan sömürüsünü sözde daha “insani” hale getirmek ve tüm sömürüyü sonlandırmaya açıkça bağlı kalmadan belli kullanımlara ve ürünlere savaş açmak. *Bunlar asla işe yaramayacak.* Hayvanlar için Dünya'yı değiştirmemizin *tek* yolu, onları ahlaken önemseyenlerin hayvan sömürüsüne katılmamasıdır. Hayvanların ahlaki değere sahip olduğunu düşünenlerimizin tamamı kendi değerlerine uygun davranma kararı alıp hayvanları yemeyi, giymeyi ve kullanmayı bıraksaydı Dünya'da *çok fazla* sayıda vegan olurdu. Hayvansal ürünlere olan talep hızla düşerdi ve hayvan etiği hakkındaki toplumsal tartışma *muamele*nin “insani” olup olmadığına değil, *kullanımın* ahlaken meşru olup olmadığına odaklanırdı. Yasalar, insanların, hayvanları “şefkatli” biçimde sömüreceği fantezisini sürdürmek yerine, çok daha gerçekçi bir olasılıkla hayvanların sistematik sömürüsünü ortadan kaldırmayı güvence altına alırdı.

Hayvanları önemseyen ancak henüz vegan olmayan çok kişi var. Bu kitabı onlara adıyorum. Her biri değişim için birer umut. Çok ihtiyaç duyduğumuz yüreklerdeki devrimi gerçekleştirmek onların elinde.

Notlar

Giriş

Referans verilen materyallerin internet ortamında olması durumunda, referansları internet adresleri ile ekledim. Ancak internet adresleri ve içeriği sürekli olarak değişmektedir. Okuyucular için ulaşılabilir olması amacıyla internet referanslarını www.HowDoIGoVegan.com adlı internet sitemde olanakların elverdiği ölçüde sakladım ve erişime açtım. Kitabın basıldığı tarihte internet referanslarının doğru olduğu durumlarda, orijinal referansları kitaba ekledim ve ilgili referansı parantez içinde sundum. Referans verilen içeriğin artık internet adresinde bulunmaması durumunda ise ilgili içeriğe web sitemden ulaşılabilir. Kitabın yazım aşamasında orijinal internet adresinin ve içeriğinin değiştiği durumlarda ise yalnızca alıntıladığım referansı sundum. Birçok referans da yine kendi web sitem olan www.AbolitionistApproach.com adresinde bulunabilir.

1. Bazı düşünürlerin hissedebilir olmayan nesnelerin de içkin değeri olabileceği ve onlara karşı ahlaki yükümlülüklerle sahip olabileceğimiz görüşünde olduğunun farkındayım. Bu görüşe göre örneğin, Dünya’da yaşayan tek insan ben olsam dahi Mona Lisa’ya katlanamıyorum diye onu parçalamam ahlaken yanlıştır. Bu görüşe katılmıyorum. Bazı nesneler yüksek beceri gerektiren (örn. teknik ustalık) bir çalışmanın ürünü olabilir, bunu kabul ediyorum. Bir katedrali inşa etmek, bir kulübeyi inşa etmekten daha fazla teknik beceri gerektirir. *Mona Lisa* bir çocuğun çöp adam çiziminden daha yüksek derecede bir teknik ustalığın ürünüdür. Fakat bu nesnelerin bizim onlara atfettiğimizden *daha fazla* bir değeri olduğuna katılmıyorum. Ve sözüm ona içkin değeri daha fazla olduğu için *Mona Lisa*’yı kurtarmak adına bir fareyi öldürmenin ahlaken savunulamaz olduğunu düşünüyorum.

Bunlara ek olarak bazıları da ekosistemlerin (içinde yaşayan veya kendisine bağlı hissedebilir yaşamlarından bağımsız olarak) içkin değere

sahip olduğunu düşünür. Bu görüşü de reddediyorum. Ekosistemler ancak kendisine değer veren hissedebilir varlıkların atfettiği kadar bir değere sahiptir. Sağlıklı ekosistemler tüm insan ve insan harici hayvanların yaşamı için hayati önemde olduğu için bir değere sahiptir (ve ben dâhil birçoğumuz, gezegenimizde hissedebilir yaşamın sürmesi için ekosisteme atfettiğimiz değerın artması gerektiğini düşünmekteyiz). Fakat gezegende hissedebilir yaşam son bulduğu anda, Tanrı ekosistemi yok etmeye karar verirse ekosisteme karşı ahlaki bir yükümlülüğü çiğnemiş olmaz.

2. Michael Tooley, "Abortion and Infanticide," *Philosophy and Public Affairs* 2, no. 1 (Autumn 1972): 37–65, 37.

3. Joseph Fletcher, "Indicators of Humanhood: A Tentative Profile of Man," *Hastings Center Report* 2, no. 5 (November 1972): 1–4.

4. John Locke, *An Essay Concerning Human Understanding* (1689) (London: T. Tegg and Son, 1836), 225.

5. Hukukta insan olmayan bazı varlıklar "kişi" kabul edilir. Örneğin, şirketler kişi olarak görülür. Fakat bunun tek anlamı şirketlerin dava açabilmesi, onlara karşı dava açılabilmesi ve mülklerinin olabilmesidir. Şirketler insan kişilerin ticaret ve diğer amaçlar için kullandığı, yalnızca yasal bir karşılığı olan yapılardır.

6. Mark Rowlands, *Can Animals Be Persons?* (New York: Oxford University Press, 2019), 63.

7. Bkz. *Cambridge Declaration on Consciousness* (July 7, 2012): <http://fcmconference.org/img/CambridgeDeclarationOnConsciousness.pdf> (www.howdoigovegan.com/resources/April2020/Cambridge-DeclarationOnConsciousness.pdf).

8. Bkz. Lord Medway (Başkan), *Report of the Panel of Enquiry Into Shooting and Angling, 1976–1979* (Bradford, UK: Hart and Clough, 1980). Saygın bir hayvan bilimci ve çevre biyoloğu olan Lord Medway'in başkanlığını yürüttüğü panelde, balıklar ve amfibiyanların hissedebilir olduğu kanaatine varıldı.

9. Bkz. Victoria Braithwaite, *Do Fish Feel Pain?* (New York: Oxford University Press, 2010).

10. Örnek olarak bkz. Philip Goff, *Galileo's Error: Foundations for a New Science of Consciousness* (New York: Pantheon, 2019).

11. Örneğin bkz. Daniel C. Dennett, "Animal Consciousness: What Matters and Why," *Social Research*, 62, no. 3 (Fall 1995): 691–710.

12. Hayvan Haklarına Abolisyonist Yaklaşım (kısaca insan harici hayvanların kişi olması için tek gerekli kriteri hissedebilirlik olarak

kabul eden yaklaşım) gibi burada tartıştığım meselelerle ilgili daha detaylı bilgiye sahip olmak isteyenler bkz. Gary L. Francione ve Robert Garner, *The Animal Rights Debate: Abolition or Regulation?* (New York: Columbia University Press, 2010); Gary L. Francione, *Animals as Persons: Essays on the Abolition of Animal Exploitation* (New York: Columbia University Press, 2008); Gary L. Francione, *Introduction to Animal Rights: Your Child or the Dog?* (Philadelphia: Temple University Press, 2000) [Gary L. Francione, Hayvan Haklarına Giriş, çev. Renan Akman ve Elçin Gen, İstanbul: İletişim Yayınları, 2022]; Gary L. Francione, *Rain Without Thunder: The Ideology of the Animal Rights Movement* (Philadelphia: Temple University Press, 1996); Gary L. Francione, *Animals, Property, and the Law* (Philadelphia: Temple University Press, 1995). See also Gary L. Francione, “Animals—Property or Persons?” in *Animal Rights: Current Debates and New Directions*, ed. Cass R. Sunstein ve Martha C. Nussbaum (New York: Oxford University Press, 2004), 108–42. Ayrıca Anna Charlton ile birlikte pratik eğitim kaynakları olarak kullanılması için üç monograf halinde üç kitap yazdık: *Advocate for Animals!: An Abolitionist Vegan Handbook* (Newark, NJ: Exempla Press, 2018) [Hayvan Haklarını Savunmak, Abolisyonist Veganın El Kitabı, çev. Eda Çıvaş, İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi, 2024]; *Animal Rights: The Abolitionist Approach* (Newark, NJ: Exempla Press, 2015); ve *Eat Like You Care: An Examination of the Ethics of Eating Animals* (Newark, NJ: Exempla Press, 2013) [İnsan Neden Vegan Olur: Hayvan Kullanımı Tartışmasına Bir Giriş, çev. Cansen Mavituna, İstanbul: Metropolis, 2016].

13. Birini hayvanların eşya olmadığına ikna etmek çok daha zordur. Bkz. Gary L. Francione, “Morality and Logic in Vegan Advocacy,” *Medium.com* (July 13, 2019): <https://medium.com/@gary.francione/morality-and-logic-in-veganadvocacy-e4b8a0377af9> (www.howdoigo-vegan.com/resources/April2020/moralityandlogicinveganadvocacy.pdf) [Hayvan Hakları Savunuculuğunda Etik Kaygı, Ahlakî İtki ve Mantıklı Argüman, çev. Gülce Özen Gürkan, <https://abolisyonistveganhareket.org/post/100094953531>]. Ben bir ahlaki gerçekçiyim ve inancından bağımsız olarak herkesin tüm hissedebilir varlıkları kişi olarak görmekle ilgili ahlaki yükümlülüğünü yerine getirmesini savunuyorum. Fakat bu kitaptaki argümanlar hâlihazırda hayvanların ahlaken değerli olduğunu kabul edenlere yöneliktir.

1. Genel Kabulümüz- Yarı Kişi Olarak Hayvanlar

1. *Yaratılış* kitabı Tanrı'nın dünyayı yarattığından ve insanlara hayvanların “yönetimini” verdiğinden bahseder. *Yaratılış* 1:28. Fakat şaşırtıcı kısım burada – *kimse en başta başka birini yemiyordu*. Tanrı insanlara buyurdu: “Dünya üzerindeki her bitkiyi ve içinde tohum veren meyvesi olan her ağacı size verdim, bunlar size yiyecek olacak.” *Yaratılış* 1:29. Ve Tanrı tüm hayvanlara buyurdu: “Size yiyecek olsun diye yeşil bitkileri verdim.” *Yaratılış* 1:30. Yani Adem ile Havva Tanrı'ya yasak ağacın meyvesini yiyerek itaatsizlik edip Cennet Bahçesi'nden atılmadan önce herkes -tüm insanlar ve hayvanlar- *yalnızca* bitkisel besinleri tüketiyordu. Tanrı Dünya'yı sel ile yok ettikten sonra Nuh'a insanların “Dünya üzerinde hareket eden her şeyi” yiyebileceğini söyledi. *Yaratılış* 9:3. Yani en başta yalnızca bitkileri yiyen varlıklar olarak Tanrı'yla uyum içindeydik. Tanrı'yla aramız açıldıktan ve Cennet'ten kovulduktan sonra Tanrı kusurlu durumumuzla uyumlu olarak hayvanları öldürmemize izin verdi.

2. Immanuel Kant, *Lectures on Ethics*, ed. Peter Heath ve J. B. Schneewind, çeviri Peter Heath (New York: Cambridge University Press, 1997), 213 [Ethica, Etik Üzerine Dersler, çev. Oğuz Özügül, Ankara: Fol Kitap, 2021].

3. Kant, 212.

4. Kant, 212. Kant insanlardan bahsederken özellikle “adam” (man) kelimesini kullanır. Kant da birçok Batılı felsefeci gibi kadınları toplumun tam bir üyesi olarak görmezdi. Fakat bu, başka bir zamanın hikâyesidir.

5. Bkz. Gary L. Francione, *Introduction to Animal Rights: Your Child or the Dog?* (Philadelphia: Temple University Press, 2000, 100–102.) [Hayvan Haklarına Giriş: Çocuğunuz mu Köpeğiniz mi?, çev. Renan Akman ve Elçin Gen, İstanbul: İletişim Yayınları, 2022] “Eşyadan biraz fazlası” terimini, hayvan refahı yaklaşımının hayvanları nasıl gördüğünü farklı bir şekilde ifade etmek için kullandım.

6. Jeremy Bentham, *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation* (1789), in *The Works of Jeremy Bentham*, vol. 1, ed. John Bowring (New York: Russell and Russell, 1962), 142.

7. Bentham, 143 n.ş.

8. Bentham, 143 n.ş.

9. Bentham, 143 n.ş.

10. Bentham, 143 n.ş.

11. John Stuart Mill, “*Utilitarianism*,” *Utilitarianism and Other Essays*: J. S. Mill and Jeremy Bentham, ed. Alan Ryan (Harmondsworth, UK: Penguin, 1987), 279.

12. Mill, 280.

13. Mill, 280.

14. Mill, 324.

15. Mill, 281.

16. Genel olarak bkz. Gary L. Francione, *Animals, Property, and the Law* (Philadelphia: Temple University Press, 1995); Gary L. Francione, *Animals as Persons: Essays on the Abolition of Animal Exploitation* (New York: Columbia University Press, 2008), 67–128 (yeniden basım Gary L. Francione, “Reflections on Animals, Property, and the Law and Rain Without Thunder,” *Law and Contemporary Problems* 70, no. 1 [2007]: 9–57). Hayvanların yalnızca kapitalist sistemlerde veya özel mülkiyetin olduğu sistemlerde metalaştırıldığı görüşünü savunmuyorum. Hayvanlar bu zamana kadar bildiğimiz tüm ekonomik sistemlerde salt birer kaynak olarak kullanılmış ve öldürülmüştür.

17. Burada çiftçinin alabileceği herhangi bir sübvansiyon hesaba katılmamıştır.

18. İnsani Kesim Yasası’nın “bulguları ve beyanname ilkeleri” hayvan refahı meselesini değerlendirmede ekonomik kaygıların önemini vurgular: “Kurul, çiftlik hayvanlarının kesiminde insani yöntemlerin kullanılmasının gereksiz acıyı önlediği, mezbaha çalışanlarının daha iyi ve güvenli koşullarda çalışmasını sağladığı, daha iyi ürün üretildiği, kesim işlemlerinin ekonomik açıdan geliştiği ve üreticiler, ürünleri işleyenler ve tüketiciler için diğer faydaları sağladığı ve böylelikle çiftlik hayvanlarının sürekli üretimi ile eyaletler arası ve ülkeler arası ticareti hızlandırdığı sonucuna ulaşmıştır.” 7 U.S.C. §1901 (1958). Yasal düzenlemelere bilinçli bir hayvanın kanının akıtılması ile ilgili kesimler dâhil edilmemiştir.

19. Gary L. Francione ve Robert Garner, *The Animal Rights Debate: Abolition or Regulation?* (New York: Columbia University Press, 2010), 30–36.

20. Temple Grandin, *Recommended Animal Handling Guidelines for Meat Packers*, 2. ed. (American Meat Institute): www.grandin.com/good.management.practices.html, (www.howdoigovegan.com/resources/April2020/recommendedanimalhandlingguidelines.pdf).

21. Temple Grandin, *Lowering Stress to Improve Meat Quality and Animal Welfare*: www.grandin.com/meat/meat.html, (www.howdoigovegan.com/resources/April2020/stressandmeatquality.pdf).

22. Temple Grandin, *Recommended Stunning Practices*: www.grandin.com/humane/rec.slaughter.html

(www.howdoigovegan.com/resources/April2020/recommendedstunningpractices.pdf). Ayrıca bkz. Francione ve Garner, *The Animal Rights Debate*, 38–40.

23. Örneğin, saygın bir tıp doktoru, akademisyen ve Amerikan Kardiyoloji Enstitüsü (American College of Cardiology) eski başkanı Kim Williams vegan beslenmenin besin değeri açısından daha üstün olduğu konusunda verilerin net olduğunu belirtir: “İki tip kardiyolog vardır: Veganlar ve bilimsel verileri henüz okumamış olanlar!” Mark Huberman, “An Interview with Kim Williams, M.D.,” *Health Science* (Spring 2019): 5–11, 8. Mayo Klinik (Mayo Clinic) bitkisel temelli beslenmenin “ihtiyaç duyduğumuz besinleri karşılamının sağlıklı bir yolu” olduğunu söyler: www.mayoclinic.org/healthy-lifestyle/nutrition-and-healthy-eating/in-depth/vegetarian-diet/art-20046446 (www.howdoigovegan.com/resources/April2020/vegetariandiet.pdf). Amerikan Beslenme ve Diyetetik Akademisi (Academy of Nutrition and Dietetics) vegan beslenmenin besinsel olarak yeterli olmasının yanında sağlık yönünden birçok faydasının da olduğuna dikkat çeker: www.eatrightpro.org/-/media/eatrightpro-files/practice/position-and-practice-papers/position-papers/vegetarian-diet.pdf (www.howdoigovegan.com/resources/April2020/eatrightpro-vegetariandiet.pdf) [Vegan Beslenmeye Onay Veren Sağlık Kurumları, <https://abolisyonistveganhareket.org/post/142476828006>].

24. Bkz. örn. United Nations, Food and Agricultural Organization (Birleşmiş Milletler, Gıda ve Tarım Örgütü), *Livestock's Long Shadow: Environmental Issues and Options* (2006): www.fao.org/3/a0701e/a0701e00.htm (www.howdoigovegan.com/resources/April2020/unfao-livestockslongshadow.pdf). Hayvan tarımının çevreye ne denli zarar verdiğine dair pek çok kaynak vardır. Birleşmiş milletlerin bu yayını, hayvan tarımının yol açtığı ekolojik felaketin en iyimser tahminlerinden biridir. Ayrıca bkz. Richard A. Oppenlander, *Comfortably Unaware* (Minneapolis: Langdon Street Press, 2011).

25. Hayvanların bu bağlamda kullanımı gerekli olarak görülebilse de böyle bir kullanımı, hayvanların salt bir kaynak olarak kullanılma hakkını ihlal etmesi nedeniyle ahlaken savunulamaz olduğu için reddediyorum. Bkz. Francione, *Animals as Persons*, 170–85 (yeniden basım Gary L. Francione,

“The Use of Nonhuman Animals in Biomedical Research: Necessity and Justification,” *Journal of Law, Medicine and Ethics* 35, no. 2 [2007]: 241–48).

26. Bkz. örn., Francione, *Animals, Property, and the Law*; Francione ve Garner, *The Animal Rights Debate*, 25–61.

27. Bkz. Gary L. Francione, “Sentience, Personhood, and Property,” in *Yearbook of the Irish Philosophical Society* (2017/18), special issue, *Humans and Other Animals*, ed. Noel Kavanagh (Dublin: Mullen Print, 2020), 37–72, 41–47.

28. Örn. bkz., Alasdair Cochrane, *Animal Rights Without Liberation: Applied Ethics and Human Obligations* (New York: Columbia University Press, 2012); Tony Milligan, *Animal Ethics: The Basics* (London: Routledge, 2015); Cass R. Sunstein, “Slaughterhouse Jive,” *New Republic* (January 29, 2001): 40–45

(gözden geçirme Francione, Introduction to Animal Rights). Bu eleştirilere (ve diğerlerine) verdiğim yanıtlar için bkz. Francione, *Animals as Persons*, 148–69 (yeniden basım Gary L. Francione, “Equal Consideration and the Interest of Nonhuman Animals in Continued Existence: A Response to Professor Sunstein,” *University of Chicago Legal Forum* [2006]: 231–52); Francione, “Sentience, Personhood, and Property,” 47–57.

29. Örn., bkz. Francione, *Animals, Property, and the Law*, 42–46.

30. Hayvan savunucuların elde ettiğini iddia ettiği bazı başarılar, bu çabaların aslında hayvanların mülk konumunda olmasına dair tariflediğim sorunlarla ne denli ilişkili ve onların yansımaları olduğu konusunda bkz. Francione ve Garner, *The Animal Rights Debate*, 29–61; Francione, *Animals as Persons*, 67–128. Kaliforniya’da yapılan referandum sonrasında tavukların ve yiyecek olarak kullanılan diğer hayvanların barınma koşulları ile ilgili yapılan değişikliklerde olduğu gibi üretim maliyetini arttıran bazı düzenleme örnekleri olabilir. Fakat bu yalnızca yasal belirsizlik ve üreticiler arasındaki çıkar çatışması ile ilgilidir. Her koşulda, hayvan kullanımının temelinde herhangi bir anlamlı değişim olmamıştır. Dahası, bu gibi değişimler insan sağlığını ilgilendirmesi nedeniyle de desteklenir.

31. Bkz. Robert Garner, “Animal Welfare: A Political Defense,” *Journal of Animal Law and Ethics* 1, no. 1 (2006): 161–74, 170–71.

32. Francione ve Garner, *The Animal Rights Debate*, 42–45.

33. Robert Garner, *Animals, Politics and Morality*, 2nd ed. (Manchester: Manchester University Press, 2004), 118.

34. Garner, 112.

35. Francione ve Garner, *The Animal Rights Debate*, 42–44, 243–46.

36. Francione ve Garner, 40–41.

37. Francione ve Garner, 29–61; ayrıca bkz. Francione, *Animals as Persons*, 67–128; Gary L. Francione, *Rain Without Thunder: The Ideology of the Animal Rights Movement* (Philadelphia: Temple University Press, 1996). Bu konuyu daha ayrıntılı olarak beşinci bölümde tartışıyorum.

38. Birleşik Krallık ve Amerika Birleşik Devletleri’nde sözde “daha yüksek hayvan refahını” gözeten (genellikle hayvan derneklerinin de onayını alan) ancak en az geleneksel tesisler kadar kötü hatta bir kısmı onlardan daha da kötü koşullarda olan hatırı sayılır miktarda tesis vardır. Örn. bkz. Hillside Animal Sanctuary, RSPCA *Freedom Food Pig Farm* July 2013: www.youtube.com/watch?v=RzwXtvu39Js; David Dayen, “Whole Foods ‘Free-Range’ Chicken Supplier Said to Actually Run Factory Farm,” *Intercept* (September 15, 2017): <https://theintercept.com/2017/09/15/whole-foods-free-range-chicken-animal-rights/>.

39. Global Animal Partnership: <https://globalanimalpartnership.org/> (www.howdoigovegan.com/resources/April2020/GlobalAnimalPartnershipAnimalWelfareFoodLabelingProgram.html).

40. Sunstein, “Slaughterhouse Jive,” 44.

41. Sunstein, 44.

42. Sunstein, 44.

43. Sunstein, 44.

44. Evcil hayvanların mülk konumunda olması ile ilgili güncel bir tartışma için bkz. Gary L. Francione, *Journal of Value Inquiry* 52 (2018): 491–516, <https://doi.org/10.1007/s10790-018-9625-1> (gözden geçirme Christine Overall, ed., *Pets and People: The Ethics of Our Relationships with Companion Animals* [New York: Oxford University Press, 2017]).

2. Hayvanların Kişi Olmasına Dair İki Modern

Yaklaşım

1. Singer ve Regan dışında da hayvanların ahlaken değerli olduğunu savunan kuramcılar vardır. Örn., bkz. Christine M. Korsgaard, *Fellow Creatures: Our Obligations to the Other Animals* (New York: Oxford University Press, 2018); Martha C. Nussbaum; “Beyond ‘Compassion and Humanity’: Justice for Nonhuman Animals,” in *Animal Rights: Current Debates and New Directions*, ed. Cass R. Sunstein ve Martha C. Nussbaum (New York: Oxford University Press, 2004), 299–320.

Veganlığın ahlaki bir yükümlülük olduğunu savunan bildiğim tek kuramcı Gary Steiner'dır ve analizlerini benim çalışmalarım üzerine temellendirir. Bkz. Gary Steiner, *Animals and the Moral Community: Mental Life, Moral Status, and Kinship* (New York: Columbia University Press, 2008). Steiner hissedebilirliğin kişi olmak için gerekli tek kriter olduğu görüşüne katılır fakat liberal bireyciliğe gömülmüş durumda olduğumuz için hayvanlarla ortaklıklarımızı göremediğimizi ve bizi etkin bir şekilde harekete geçirecek bir “kozmetik bütünselliğe” ihtiyaç duyduğumuzu savunur. Birçok insan, hayvanların ahlaken değerli olduğu görüşüne katıldığı için liberal bireyciliğin reddedilmesi gerektiğine katılmıyorum. Liberal bireyciliği reddetmeden de benim tabirimle “yüreklere devrimi” gerçekleştirerek insanlar veganlığı benimseyebilir. Burada reddedilmesi gerekli olan şey, liberal bireycilikle ilgisinden bağımsız olarak hayvanları sömürmeye bağlılığımızdır. Hayvan etiği için hem hak temelli yaklaşımı hem de faydacı yaklaşımları reddeden ekofeminist “bakım etiği” eleştirisi için bkz. Gary L. Francione, *Animals as Persons: Essays on the Abolition of Animal Exploitation* (New York: Columbia University Press, 2008), 186–209 (yeniden basım Gary L. Francione, “Ecofeminism and Animal Rights: A Review of *Beyond Animal Rights: A Feminist Caring Ethic for the Treatment of Animals*,” *Women's Rights Law Reporter* 18, no. 1 [1996]: 95–106).

2. Singer yakın zamanda tercih faydacılığı ile ilgili “şüpheleri” olduğunu ve bu şüphelerin benim burada referans gösterdiğim Pratik Etik kitabının ilgili baskısını yazdığı sırada ortaya çıkmaya başladığını ifade etti. Bkz. Peter Singer, “Afterword,” in *The Ethics of Killing Animals*, ed. Tatjana Višak ve Robert Garner (New York: Oxford University Press, 2016), 229–35, 234.

3. John Locke, *An Essay Concerning Human Understanding* (1689) (London: T. Tegg and Son, 1836), 225.

4. Peter Singer, *Practical Ethics*, 3rd ed. (New York: Cambridge University Press, 2011), 75. [Pratik Etik, çev. Nedim Çatlı, İstanbul: İthaki Yayınları, 2021]

5. Peter Singer, *Animal Liberation*, 2nd ed. (New York: New York Review, 1990), 228. [Hayvan Özgürleşmesi, çev. Hayrullah Doğan, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2018]

6. Singer, 229.

7. Bkz. Singer, 20.

8. Singer bu tutumunu ilk kez burada ifade etmiştir: Helga Kuhse ve Peter Singer, *Should the Baby Live?: The Problem of Handicapped Infants* (Oxford: Oxford University Press, 1985).

9. Singer, *Practical Ethics*, 162–63. [Pratik Etik, çev. Nedim Çatlı, İstanbul: İthaki Yayınları, 2021]
10. Singer, 80.
11. Singer, 80.
12. Singer kuramcı R. M. Hare'in iki aşamalı yaklaşımını benimser. Örn., bkz. R. M. Hare, *Moral Thinking: Its Levels, Method, and Point* (New York: Oxford University Press, 1981).
13. Singer, *Practical Ethics*, 78. [Pratik Etik, çev. Nedim Çatlı, İstanbul: İthaki Yayınları, 2021]
14. Paola Cavalieri ve Peter Singer, eds., *The Great Ape Project: Equality Beyond Humanity* (London: Fourth Estate, 1993), 4.
15. Bkz. Singer, *Practical Ethics*, 100–4. [Pratik Etik, çev. Nedim Çatlı, İstanbul: İthaki Yayınları, 2021]
16. Singer, 120.
17. Singer, 103.
18. Singer, 103.
19. Singer, 122.
20. Singer, 104.
21. Singer, 104.
22. Singer, 104.
23. Singer, 121.
24. See Singer, 90–93.
25. Singer, 80.
26. Singer, 80.
27. Richard D. Ryder, *Animal Revolution: Changing Attitudes Towards Speciesism* (Oxford: Basil Blackwell, 1989).
28. Singer, *Practical Ethics*, 101. [Pratik Etik, çev. Nedim Çatlı, İstanbul: İthaki Yayınları, 2021]
29. Singer, *Animal Liberation*, 228, 229. [Hayvan Özgürleşmesi, çev. Hayrullah Doğan, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2018] Singer Hayvan Özgürleşmesi'nin ilk basımında yalnızca bilinçli olan bir varlığı öldürüp, yerine eşit olarak iyi bir hayat sürebilecek bir varlığı dünyaya getirdiğimizde yanlış bir şey yapmış olduğumuz görüşünü reddetti. Fakat 1990'da yerine yenisini getirme argümanının neden yanlış olduğunu açıklamanın güç olduğu kanaatine vardı.
30. Singer, 229–30. Ayrıca bkz. Singer, *Practical Ethics*, 120–21. [Pratik Etik, çev. Nedim Çatlı, İstanbul: İthaki Yayınları, 2021]
31. Singer, *Animal Liberation*, 176. [Hayvan Özgürleşmesi, çev. Hayrullah Doğan, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2018]

32. Singer, 232.

33. Singer, 177.

34. Singer, 172, 173. Singer balıklar ve tavukların öz farkındalığı olmadığı görüşüne daha yakın olsa da tavuklar ve balıkları yediğimiz takdirde, inekler ve domuzlar gibi daha büyük hayvanları yememize kıyasla daha çok sayıda hayvan yemiş olacağımız için daha fazla acıya sebep olacağımızı savunur. Peter Singer ve Karen Dawn “Op-Ed: Thinking of Giving Up Red Meat? Half Measures May End Up Increasing Animal Suffering,” *L.A Times*

(October 16, 2016): www.latimes.com/opinion/op-ed/la-oe-singer-dawn-vegetarian-half-measures-20161016-snap-story.html

(www.howdoigovegan.com/resources/April2020/halfmeasures-losangelestimes.pdf).

35. Singer, 233.

36. Singer’ın bu konuda etkisi azımsanamayacak ölçüdedir.

Büyük hayvan dernekleri Singer’ın “şefkatli” sömürünün savunulabilir olduğu görüşünü sözde daha “insani” refah reformu kampanyalarının temelini oluşturduğu için destekler. Modern hayvan hareketi büyük ölçüde Singer’ın başını çektiği bir harekettir.

37. Dave Gilson, “Chew the Right Thing,” *Mother Jones* (May 3, 2006): www.motherjones.com/politics/2006/05/chew-right-thing/ (www.howdoigovegan.com/resources/April2020/ChewtheRightThing-MotherJones.html).

38. Catherine Clyne, “Singer Says: The *Satya* Interview with Peter Singer,” *Satya* (October 2006): www.satyamag.com/oct06/singer.html (www.howdoigovegan.com/resources/April2020/satya-singer.pdf).

39. Clyne, “Singer Says.”

40. Rosamund Raha, “Animal Liberation: An Interview with Professor Peter Singer,” *Vegan* (Autumn 2006): 18–19, 19.

41. Clyne, “Singer Says.”

42. Patrick Barkham, “Alfalfa Male Takes on the Corporation,” *Guardian* (September 8, 2006): www.theguardian.com/environment/2006/sep/08/food.ethicalliving (www.howdoigovegan.com/resources/April2020/guardian-patrickbarkham.pdf).

43. Peter Singer and Jim Mason, *The Way We Eat: Why Our Food Choices Matter* (Emmaus, PA: Rodale, 2006), 91.

44. Gilson, “Chew the Right Thing.”

45. Peter Singer, “Europe’s Ethical Eggs,” *CNN Global Public Square*

(January 12, 2012): <http://globalpublicsquare.blogs.cnn.com/2012/01/12/singer-europes-ethical-eggs/> (www.howdoigovegan.com/resources/April2020/singer-ethicaleggs.pdf). Gary L. Francione ve Robert Garner, *The Animal Rights Debate: Abolition or Regulation?* (New York: Columbia University Press, 2010), 42–44, 243–46.

46. Mektuba bu adresten ulaşılabilir: www.howdoigovegan.com/resources/April2020/arnimalrightsinternational.jpg. [Türkçesi: <https://abolisyonistveganhareket.org/post/77583485366/>]

47. Clyne, “Singer Says.” Singer, Whole Foods Market ve “mutlu sömürü” olarak adlandırdığım fenomen ile ilgili ayrıntılı tartışma için bkz. Singer ve Mason, *The Way We Eat*, 177–81.

48. Peter Singer, “Free Fish From Their Pain and Suffering,” *Globe and Mail* (September 13, 2010): www.theglobeandmail.com/opinion/free-fish-from-their-pain-and-suffering/article4325697/ (www.howdoigovegan.com/resources/April2020/recent-article.pdf).

49. “A Talk with Peter Singer,” *Slow Food* (April 27, 2009): www.slowfood.com/a-talk-with-peter-singer/ (www.howdoigovegan.com/resources/April2020/ATalkwithPeterSingerSlowFoodInternational.pdf).

50. Jeremy Bentham, *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*(1789), *The Works of Jeremy Bentham*, vol. 1, ed. John Bowring (New York: Russell and Russell 1962), 142–43 n.º §.

51. Singer, *Animal Liberation*, 5. [Hayvan Özgürleşmesi, çev. Hayrullah Doğan, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2018]

52. Bentham’ın bu yorumunu ilk kez burada tartıştım: Gary L. Francione, *Introduction to Animal Rights: Your Child or the Dog?* (Philadelphia: Temple University Press, 2000), 130–50. [Hayvan Haklarına Giriş: Çocuğunuz mu Köpeğiniz mi?, çev. Renan Akman ve Elçin Gen, İstanbul: İletişim Yayınları, 2022]

53. Singer, *Animal Liberation*, 229. [Hayvan Özgürleşmesi, çev. Hayrullah Doğan, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2018]

54. Tom Regan, *The Case for Animal Rights* (Berkeley: University of California Press, 1983), 243. Regan’a göre bir yaşamın öznesi olan bir varlığın salt bir kaynak olarak kullanılmama hakkı vardır, bu da aslında benim “kişi” kavramıma denk düşer.

Regan’ın bir yaşamın öznesi tümcesini isim olarak kullanırken kelimelerin arasına bazen tire koyup bazen koymadığını belirtmek isterim, ben bu metinde, bu kavramı isim olarak kullandığımda kelimeler arasında tire koymadım.

55. Regan, 245.

56. Regan, 246.

57. Regan, 348.

58. Bkz. Gary L. Francione, "Reflections on Tom Regan and the Animal Rights Movement That Once Was," *Between the Species* 21 (2018): 1–41, 12n1: <https://digitalcommons.calpoly.edu/bts/vol21/iss1/1/> (www.howdoigovegan.com/resources/April2020/ReflectionsonTomReganandtheAnimalRightsMovementThatOnceWas.pdf). [Çev. Gülce Özen Gürkan, <https://abolisyonistveganhareket.org/post/690014364061876224>]

59. Regan, 78.

60. Regan, 367.

61. Tom Regan, *Empty Cages: Facing the Challenge of Animal Rights* (Lanham, Md: Rowman and Littlefield, 2004), 59–61. [Kafesler Boşalsın: Hayvan Haklarıyla Yüzleşmek, çev. Serpil Çağlayan, İstanbul: İletişim Yayınları, 2022] Kafesler Boşalsın kitabında Regan'ın memelilerin bir yaşamın öznesi olmak için belli bir yaşa gelmesi gerektiği görüşünde mi olduğu yoksa her yaştan kuşun bir yaşamın öznesi olduğunu mu savunduğu açık değildir. Regan memelilere şart koştuğu şeyin kuşlar için geçerli olmadığını düşünüyorsa iki haftalık bir civcivin bir yaşamın öznesi olduğunu ancak iki haftalık bir köpeğin bir yaşamın öznesi olmadığını savunuyor olmalıdır. Regan'ın bunu kastetmiş olması ihtimali düşük olsa da yine de belirsizdir.

62. Regan, *The Case for Animal Rights*, 351.

63. Regan, 308.

64. Cankurtaran botu örneğindeki sorunun Regan'ın kuramının öncülü olması ile ilgili bkz. Francione, *Animals as Persons*, 210–29 (yeniden basım Gary L. Francione, "Comparable Harm and Equal Inherent Value: The Problem of [the] Dog in the Lifeboat," *Between the Species* 11, no. 3 (1995): 81–89: <http://digitalcommons.calpoly.edu/bts/vol11/iss3/3> (www.howdoigovegan.com/resources/April2020/ComparableHarmandEqualInherentValue.pdf).

65. Tom Regan ve Peter Singer, "The Dog in the Lifeboat: An Exchange," *New York Review of Books* (April 25, 1985): Bu tartışmada Singer, Regan'ın cankurtaran botu örneğindeki soruna işaret eder ve Regan bu örnek ile dirikesimin hayvanların sistematik sömürsünü içermesi nedeniyle savunulamayacağını ve cankurtaran botu örneğinin hayvanların sistematik bir sömürünün parçası olmadığını varsaydığını

ifade ederek Singer'ı yanıtlar.

66. Regan, *The Case for Animal Rights*, 246.

67. Regan, 246.

68. Regan, 246.

69. Regan, 246.

70. Regan, 368, 391.

3. Kişi Olarak Hayvanlar -

Yalnızca Bir Hissedebilirlik Meselesi

1. Tom Regan, *The Case for Animal Rights* (Berkeley: University of California Press, 1983), 246.

2. Burada “benzer zihinler” olarak adlandırdığım yaklaşım ile ilgili bir tartışma için bkz. Gary L. Francione, *Animals as Persons: Essays on the Abolition of Animal Exploitation* (New York: Columbia University Press, 2008), 129–47 (yeniden basım Gary L. Francione, “Taking Sentience Seriously,” *Journal of Animal Law and Ethics* 1, no. 1 [2006]: 1–18). Sanırım bu terimi ilk kez burada kullandım: Gary L. Francione, “Animals and Us: Our Hypocrisy,” *New Scientist* (June 4, 2005): 51–52.

3. Ludwig Wittgenstein, *Philosophical Investigations*, çev. G. E. M. Anscombe (New York: Macmillan, 1953), 223. [Felsefi Soruşturmalar, çev. Haluk Barışcan, İstanbul: Metis Yayınları, 2023]

4. Thomas Nagel, “What Is It Like to Be a Bat?,” *Philosophical Review* 83, no. 4 (October 1974): 435–50.

5. Nagel, 436.

6. Mark Rowlands, *Can Animals Be Persons?* (New York: Oxford University Press, 2019), 53.

7. Örn. bkz. buradaki röportaj: www.howdoigovegan.com/resources/April2020/indystar-singer.pdf), Singer, “Bir varlığın hissedebilir veya bilinçli olması koşuluyla, o varlığı öldürmenin yanlış olduğunu söyleyebilirsiniz. O halde, bir tavuğu veya fareyi öldürmenin sizi veya beni öldürmekle aynı derecede yanlış olduğunu da savunmanız gerekir. Bu görüşü kabul edemem. Belki de yanlıştır fakat her gün milyonlarca tavuk öldürülüyor. Milyonlarca insanın öldürüldüğü bir senaryoyu aynı ölçekte bir trajedi olarak göremem. İnsanlarla ilgili farklı olan nedir? İnsanlar geleceğe dönük varlıklardır, gelecekle ilgili umutları ve arzuları vardır. Bu, insanların ölmesinin neden daha trajik olduğu sorusuna makul bir yanıttır,” der.

8. Peter Singer, *Practical Ethics*, 3rd ed. (New York: Cambridge University Press, 2011), 103. [Pratik Etik, çev. Nedim Çatlı, İstanbul: İthaki Yayınları, 2021]

9. Singer, 121–22.

10. Paola Cavalieri ve Peter Singer, eds., *The Great Ape Project: Equality Beyond Humanity* (London: Fourth Estate, 1993), 4.

11. Singer, *Practical Ethics*, 104. [Pratik Etik, çev. Nedim Çatlı, İstanbul: İthaki Yayınları, 2021]

12. Regan, *The Case for Animal Rights*, 246.

13. Singer, *Practical Ethics*, 80. [Pratik Etik, çev. Nedim Çatlı, İstanbul: İthaki Yayınları, 2021]

14. Donald R. Griffin, *Animal Minds: Beyond Cognition to Consciousness* (Chicago: University of Chicago Press, 2001), 274. Nörolog Antonio R. Damasio “çekirdek bilincin” hafıza, dil veya akıl yürütmeye bağlı olmadığından ve o andaki kendiliğe dair farkındalıkla ilişkili olduğundan bahseder. Bkz. Antonio R. Damasio, *The Feeling of What Happens: Body and Emotion in the Making of Consciousness* (New York: Harcourt Brace, 1999). Griffin ve Damasio hakkındaki tartışma için bkz. Gary L. Francione, *Introduction to Animal Rights: Your Child or the Dog?* (Philadelphia: Temple University Press, 2000), 114–15. [Hayvan Haklarına Giriş: Çocuğunuz mu Köpeğiniz mi?, çev. Renan Akman ve Elçin Gen, İstanbul: İletişim Yayınları, 2022] Giriş bölümünde, Mark Rowlands’ın insan harici hayvanların kişi olması için dört koşulu sağlaması gerektiğini savunduğundan bahsettim: Bilinçlilik, biliş, öz farkındalık ve başkalarına yönelik farkındalık. Rowlands bilinçliliğin sağlaması en kolay ve en tartışmasız koşul olduğunu belirtir. Bense, daha önceki çalışmalarımda ortaya koyduğum gibi bir hayvanın bilinçli olması durumunda otomatik olarak diğer üç kritere de sahip olduğunu öne sürüyorum. Yine de bilinçlilik haricindeki diğer bilişsel durumların neyi kapsayacağı ile ilgili tartışmalar olması nedeniyle, bu kitapta, bilinçliliğin, tek başına kişi olmak için yeterli olan yaşamdan yana bir çıkara sahip olmayı sağladığı argümanına odaklanmak istiyorum.

15. Bkz. Gary L. Francione, “‘Il faut que je vive’: Brigid Brophy and Animal Rights,” in *Brigid Brophy: Avant-Garde Writer, Critic, Activist*, ed. Richard Canning ve Gerri Kimber (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2020), 94–118.

16. Brigid Brophy, “In Pursuit of a Fantasy,” in *Animals, Men and Morals: An Enquiry Into the Maltreatment of Non-Humans*, ed. Stanley Godlovitch, Roslind Godlovitch ve John Harris (London: Victor Gol-

lancz, 1971), 125–45, 126–27. Şaşırtıcı olarak Singer, Brophy'nin çalışmalarına aşinaydı ve Hayvan Özgürleşmesi kitabında Brophy'nin hissedebilirlikle ilgili görüşlerini teğet geçerek “In Pursuit of a Fantasy”den (Bir Fantezinin Peşinde) bahseder. Regan'ın, Brophy'nin çalışmalarına aşına olup olmadığını bilmiyorum ancak ikisi de 1977'de Cambridge, İngiltere'de düzenlenen bir sempozyumun ana katılımcılarından.

17. Brophy, 127.

18. Brophy, 127.

19. Brophy, 127.

20. Peter Singer, *Animal Liberation*, 2nd ed. (New York: New York Review, 1990), 228–29. [Hayvan Özgürleşmesi, çev. Hayrullah Doğan, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2018]

21. Dylan Thomas, “Do Not Go Gentle Into That Good Night,” *Collected Poems of Dylan Thomas*, ed. John Goodby (London: Weidenfeld and Nicolson, 2014), 193.

22. Brophy, “In Pursuit of a Fantasy,” 128.

23. Singer, *Practical Ethics*, 86. [Pratik Etik, çev. Nedim Çatlı, İstanbul: İthaki Yayınları, 2021]

24. Singer, 86.

25. Singer, 86.

26. Fetüslerin ana rahminde bilinçli olup olmadığı net değildir, bilinçlilerse bile bu büyük ihtimalle yalnızca üçüncü trimester'da gerçekleşmektedir. Fetüsler kişi olarak sayılsa bile kürtaj konusu bir kişinin, diğer bir kişinin vücudunun içinde yaşadığı ve kendine has bir çıkar çatışması olan bir durumdur. Bkz. Gary L. Francione, “Abortion and Animal Rights: Are They Comparable

Issues?,” in *Animals and Women: Feminist Theoretical Explorations*, ed. Carol J. Adams ve Josephine Donovan (Durham, NC: Duke University Press, 1995), 149–59.

27. Singer, *Practical Ethics*, 91. [Pratik Etik, çev. Nedim Çatlı, İstanbul: İthaki Yayınları, 2021]

28. Singer, 91.

29. Singer, 90.

30. Singer, 92.

31. Brophy, “In Pursuit of a Fantasy,” 128.

32. Kişi olma kavramının toplumun tam bir üyesi olabilmek için bir kriter olmasının bir mantığı vardır. Buna göre kişi olmak, ahlaki fail olmayı (sosyal, politik ve yasal açılardan) tanımlamak için gerekenlere odaklanır. Kişi olmanın aynı zamanda doğrudan ahlaki yükümlülüğü-

müz olan insanların sınıfını tanımlamak için kullanıldığı düşünülürse kişi olmayı yalnızca ahlaki faillerle sınırlamak, çeşitli sebeplerden ötürü topluma tam anlamıyla katılım gösteremeyen ve bu nedenle ahlaki fail sayılamayan insanları dışlar. Failliğin gerekli kriterlerini biraz olsun bile karşılayamayan insanlarla karşılaştığımızda bu insanları çoğumuzun tereddütsüz bir şekilde kişi olarak görmesi, kişi olmak için topluma anlamlı düzeyde katılım göstermenin gerekmediğini düşündüğümüzü gösterir. Bu nedenle, kişi olmanın iki işlevi olduğunun bilincindeyizdir: Topluma tam katılım göstermek için gerekli kriterlere sahip olanları ve eşyalardan farklı olarak ahlaki yükümlülüklerimiz olanları tanımlamak.

33. Dave Langlois'e hayvanların yaşamından yana çıkarı olması konusuna bu yönde yaklaşmamı önerdiği için minnettarım.

34. Regan'ın bir yaşamın öznesi olmak için tercih otonomisi kriterine bu denli odaklanmasının nedenine dair olası bir açıklama, Regan'ın, Kant'ın ahlaki faillerin içkin değeri olduğu ve birer araç değil, amaç olduğu görüşünden yola çıkması olabilir. Bu başlangıç noktası Regan'ın hissedebilirliğin tek başına içkin değere sahip olmak için yeterli olduğunu görmesini büyük ölçüde engellemiş olabilir. Regan bu nedenle hayvanların, Kant'ın faillikle ilişkilendirdiği özelliklerin en azından bir kısmına sahip olmasını bekler.

35. John Rawls, *A Theory of Justice*, rev. ed. (Cambridge: Belknap Press of Harvard University Press, 1999); Roger Scruton, *Animal Rights and Wrongs*, 3. ed. (London: Metro, 2000).

36. Gary E. Varner, *Personhood, Ethics, and Animal Cognition: Situating Animals in Hare's Two-Level Utilitarianism* (New York: Oxford University Press, 2012).

37. Jeff McMahan, "The Comparative Badness for Animals of Suffering and Death," in *The Ethics of Killing Animals*, ed. Tatjana Višak ve Robert Garner (New York: Oxford University Press, 2016), 65–85, 71.

38. Jeff McMahan, "Eating Animals the Nice Way," *Daedalus* (Winter 2008): 1–11, 1.

39. McMahan, "The Comparative Badness for Animals of Suffering and Death," 71.

40. Brophy, "In Pursuit of a Fantasy," 129.

41. Robert Garner, Gary L. Francione ve Robert Garner, *The Animal Rights Debate: Abolition or Regulation?* (New York: Columbia University Press, 2010), 189.

42. Thomas Jefferson Heather Andrea Williams'tan burada bahseder, "Compartmentalizing Slavery," *Slate* (June 17, 2015): <https://slate.com/>

human-interest/2015/06/how-white-people-justified-and-struggled-with-separating-slave-families.html (www.howdoigovegan.com/resources/April2020/slate-howwhitepeoplejustified.html).

43. Gary L. Francione, "A Brief Comment on the 'Euthanasia' of Farm Animals as a Result of Covid-19," *Medium.com* (May 10, 2020): <https://medium.com/@gary.francione/a-brief-comment-on-the-euthanasia-of-farm-animals-as-a-result-of-covid-19-8f954cf01bca> (www.howdoigovegan.com/resources/April2020/abriefcommentonanimalscovid19.pdf).

44. Scruton, *Animal Rights and Wrongs*, 46–47.

4. Mülk Olmama Hakkı

1. Bkz. Henry Shue, *Basic Rights: Subsistence, Affluence, and U.S. Foreign Policy*, 2. ed. (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1996).

2. Bkz. Cass R. Sunstein, "Slaughterhouse Jive," *New Republic* (January 29, 2001): 40–45 (gözden geçirme Gary L. Francione, *Introduction to Animal Rights: Your Child or the Dog?* [Philadelphia: Temple University Press, 2000]). [[Hayvan Haklarına Giriş: Çocuğunuz mu Köpeğiniz mi?, çev. Renan Akman ve Elçin Gen, İstanbul: İletişim Yayınları, 2022]. Sunstein'a yanııtım için bkz. Gary L. Francione, *Animals as Persons: Essays on the Abolition of Animal Exploitation* (New York: Columbia University Press, 2008), 148–69 (yeniden basım Gary L. Francione, "Equal Consideration and the Interest of Nonhuman Animals in Continued Existence: A Response to Professor Sunstein," *University of Chicago Legal Forum* [2006]: 231–52).

3. Bkz. Gary L. Francione, *Animals, Property, and the Law* (Philadelphia: Temple University Press, 1995).

4. Bkz. Francione, *Introduction to Animal Rights*, 130–50. [Hayvan Haklarına Giriş: Çocuğunuz mu Köpeğiniz mi?, çev. Renan Akman ve Elçin Gen, İstanbul: İletişim Yayınları, 2022].

5. Bkz. Gary L. Francione, "Sentience, Personhood, and Property," *Yearbook of the Irish Philosophical Society* (2017/18), special issue, *Humans and Other Animals*, ed. Noel Kavanagh (Dublin: Mullen Print, 2020), 37–72, 41–47.

5. Ahlaki Bir Yükümlölük Olarak Veganlık

1. Peki ya kurtarmadığı takdirde zaten öldüröllecek olan tavukları kurtarmış bir kişi, bu tavuklara evcil hayvanı gibi baksa, onlara bir ke-diye veya köpeğe sunacağı veterinerlik hizmeti gibi hizmetleri sağlasa, yumurta üretimleri düştüğünde onları öldürölme ancak yumurtalarını

yese? Bu ahlaken kabul edilebilir bir şey midir? Bir taraftan bu, barınaktan bir köpek almaya benzetilerek hayvanlara salt bir kaynak muamelesi yapmak olmadığı söylenebilir. Başka bir taraftan da birinin başka bir hayvan yerine tavuk almasının sebebi, tavukların yiyecek bir şeyler ürettiyor olması olabilir. Hayvanı alma motivasyonundan bağımsız olarak yumurta yemek her koşulda tavuğun sistematik olarak sömülmesine katılımın bir parçası olan bir davranıştır. Başka bir deyişle, yumurta yemek, yumurtanın yenilebilir bir nesne olduğu ve tavukların yiyecek kaynağı olarak kullanılabilen varlıklar olduğu düşüncesini pekiştirir ve sürdürür. Aynı gözlem, tavuğu sahiplenen kişinin, kurtardığı tavuğu, doğal sebeplerle ölmesi sonrasında yediği takdirde de geçerlidir. Doğal sebeplerle ölmüş bir tavuğu yemek bu tavuğa doğrudan zarar vermezken tavukların yenilebilir şeyler olduğu inancını pekiştirir.

2. Donald Watson ile röportaj, (August 11, 2004): www.vegparadise.com/24carrot610.html

(www.howdoigovegan.com/resources/April2020/vegansociety-carrotvegetarianaward.pdf).

3. *Vegan News* (November 1944): 1.

4. *Vegan News* (November 1944): 1.

5. *Vegan News* (November 1944): 1.

6. *Vegan News* (August 1945): 5. İlk baskı Kasım 1944'te yapıldığı için mektubun orijinaline atılmış olan "Ağustos 1944" tarihi büyük ihtimalle hatadır.

7. *Vegan News* (August 1945): 1.

8. Leslie J. Cross, "In Search of Veganism—2," *The Vegan* (Autumn 1949): 15–17, 16.

9. Cross, 16.

10. Leslie J. Cross, "The New Constitution," *The Vegan* (Spring 1951): 2–3, 2 (Kasım 1950'de yapılan Özel Genel Kurul'da yaşanan olayların raporu).

11. Cross, 2.

12. Memorandum of Association of The Vegan Society, November 20, 1979.

13. The Vegan Society'nin online forumuna katılımım yasaklandı ve The Vegan Society üyeliğim veganlığın ahlaki bir yükümlülük olduğunu savunduğum için reddedildi. Bkz. Gary L. Francione, "Banned from The Vegan Society for Promoting Veganism!" *AbolitionistApproach.com* (February 23, 2011): www.abolitionistapproach.com/banned-by-the-vegan-society-for-promoting-veganis/. The Vegan Society ile en son temasımda (2019), başka bir kuruluşla sözde daha yüksek refah ürünl-

rini destekledikleri ve hayvansal ürünlere “insani” yöntemlerle üretim damgası koydukları bir ortak kampanyayı eleştirmiştim. The Vegan Society’nin mevcut konumunun kurucularının idealleri ile örtüşüğünü düşünmüyorum. Veganlığın ahlaki bir yükümlülük olduğunu savunan ve “mutlu sömürünün” herhangi bir formunu desteklemeyen bildiğim tek oluşum Friends of Animals (Hayvan Dostları)’tır.

14. Catherine Clyne, “Singer Says: The Satya Interview with Peter Singer,” *Satya* (October 2006): www.satyamag.com/oct06/singer.html (www.howdoigovegan.com/resources/April2020/satya-singer.pdf).

15. Bkz. Gary L. Francione, *Rain Without Thunder: The Ideology of the Animal Rights Movement* (Philadelphia: Temple University Press, 1996). Ayrıca bkz. Gary L. Francione ve Robert Garner, *The Animal Rights Debate: Abolition or Regulation?* (New York: Columbia University Press, 2010), 48–61; Gary L. Francione, *Animals as Persons: Essays on the Abolition of Animal Exploitation* (New York: Columbia University Press, 2008), 67–128 (yeniden basım Gary L. Francione, “*Reflections on Animals, Property, and the Law and Rain Without Thunder*,” *Law and Contemporary Problems* 70, no. 1 [2007]: 9–57).

16. Roger Scruton, *Animal Rights and Wrongs*, 3. ed. (London: Metro, 2000), 100.

17. Jeff McMahan, “The Comparative Badness for Animals of Suffering and Death,” *The Ethics of Killing Animals*, ed. Tatjana Višak ve Robert Garner (New York: Oxford University Press, 2016), 65–85, 65.

18. İronik olarak insanlara karşı yapılan ayrımcılık sıklıkla bu insanların daha aşağı olduğu veya tam anlamıyla insan olmadığı, bu nedenle onlara adil olmayan şekillerde davranılabileceği hatta eşya muamelesi yapılabileceği gerekçeleri ile meşrulaştırılmaya çalışılır. Böylece, hayvanlara eşya muamelesi yapmamız, insanlara karşı ayrımcılığın ve metalaştırmanın bir şablonu olur. İnsan harici hayvanların kişi olduğunu kabul edersek insanlara eşya muamelesi ve ayrımcılık yapmayı gerektirilmemiz güçleşir. Bkz. Gary L. Francione, “Treating Humans and Nonhumans ‘Like Animals,’” *Medium.com* (May 30, 2020): <https://medium.com/@gary.francione/treating-humans-and-nonhumans-like-animals-531ae607c5> (www.howdoigovegan.com/resources/April2020/medium-treatinghumansandnonhumans.html). Bununla beraber, pratik anlamda, insanlara karşı ayrımcılık yaptığımız müddetçe de hayvanların kişi olduğunu anlamamız güçtür.

19. Veganlığın zor olduğuna dair kaygılanmaya hiç gerek yok. Birçok insanın veganlığın en zor kısmı olarak gördüğü vegan beslenmeye geçiş son derece kolaydır. Zaten hâlihazırda beslenmenizde sebzeler, meyve-

ler, tahıllar, bakliyatlar, yemişler ve tohumlar vardır. Yapmanız gereken sadece bunları daha fazla yiyip hayvansal besinleri beslenmenizden çıkarmanızdır. Veganlığın pahalı olduğu ile ilgili kaygılanmaya hiç gerek yok. Kolektif çabamızla oluşturduğumuz bir internet adresim var ve burada kolay ve hesaplı bir şekilde veganlığa geçiş ile ilgili ihtiyaç duyacağınız tüm bilgiler mevcut. www.HowDoIGoVegan.com.

20. Bkz. Gary L. Francione ve Anna Charlton, *Advocate for Animals!: An Abolitionist Vegan Handbook* (Newark, NJ: Exempla Press, 2018). [Hayvan Haklarını Savunmak, Abolisyonist Veganın El Kitabı, çev. Eda Çıvaş, İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi, 2024]

21. Bkz. 1. bölüm, 23. not

22. Gary Francione, “It’s Time to Reconsider the Meaning of ‘Animal Welfare,’” *Open Democracy* (January 7, 2018): www.opendemocracy.net/en/transformation/it-s-time-to-reconsider-meaning-of-animal-welfare/ (www.howdoigovegan.com/resources/April2020/Itstimetore-considerthethemeaningofanimalwelfare.html).

23. Bkz. Gary L. Francione, *Introduction to Animal Rights: Your Child or the Dog?* (Philadelphia: Temple University Press, 2000), 151–66. [Hayvan Haklarına Giriş: Çocuğunuz mu Köpeğiniz mi?, çev. Renan Akman ve Elçin Gen, İstanbul: İletişim Yayınları, 2022]

24. Örn. bkz. Francione, *Animals as Persons*, 170–85 (yeniden basım Gary L. Francione, “The Use of Nonhuman Animals in Biomedical Research: Necessity and Justification,” *Journal of Law, Medicine and Ethics* 35, no. 2 [2007]: 241–48).

25. Buradaki argüman bize şunu söyler: “Hitler vejetaryendir ve şeytandır, bu nedenle vejetaryen olmamalıyız.” Bu argüman gerçeklik dışıdır ve mantık hatası içerir. Birincisi, Hitler vejetaryen değildi (vegan da değildi). İkincisi, Hitler vegan olsaydı bile kötü bir insanın vegan olmasından ötürü vegan olmamız gerektiğini söylemek, milyonlarca masum insanın ölümüne sebep olan Stalin et ve diğer hayvansal ürünleri tükettiği için vegan olmamız gerektiğini söylemekten farksızdır.

26. Bunlar gibi ve diğer pek çok veganlık karşıtı olarak kullanılan argümanlarla ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. Gary L. Francione and Anna Charlton, *Eat Like You Care: An Examination of the Morality of Eating Animals* (Newark, NJ: Exempla Press, 2013). [İnsan Neden Vegan Olur: Hayvan Kullanımı Tartışmasına Bir Giriş, çev. Cansen Mavituna, İstanbul: Metropolis, 2016].

27. Rob Dunn, “Human Ancestors Were Nearly All Vegetarians,” *Scientific American Guest Blog*, July 23, 2012, at <https://blogs.scientificamerican.com/guest-blog/human-ancestors-were-nearly-all-vegetarians/> (www.howdoigovegan.com/resources/April2020/human-ancestorsnearlyallvegetarians.pdf).

28. Bkz. Gary L. Francione ve Anna E. Charlton, “The Case Against Pets,” *Aeon/Psyche* (September 8, 2016): <https://aeon.co/essays/why-keeping-a-pet-is-fundamentally-unethical> (www.howdoigovegan.com/resources/April2020/Whykeepingapetisfundamentallyunethical.pdf). Hayvan etiğinde “politik dönemeç” taraftarları tarafından evcilleştirme ile ilgili tutumum sıklıkla eleştirilir. Bu yaklaşımın çokça destekleyeni olsa da öncülü olarak gösterilen kitap şudur: Sue Donaldson ve Will Kymlicka, *Zoopolis: A Political Theory of Animal Rights* (New York: Oxford University Press, 2011) [Zoopolis: Hayvan Haklarının Siyasal Kuramı, çev. Mine Yıldırım, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2016]. Donaldson ve Kymlicka hayvan sömürsünü sonlandırmakla ahlaken yükümlü olduğumuza ve evcilleştirmeyi sürdürmememiz gerektiğine dair görüşlerimi keskin bir şekilde eleştirir. Dahası, Zoopolis’i, geliştirdiğim Abolisyonist kurama alternatif olarak sunarlar.

Birçok “politik dönemeç” kuramcısı insanların, en azından süt, yumurta gibi bazı hayvansal ürünler ile giyim ve iş gücü için hayvanları zarar görmeden kullanabileceğini savunur. Bu görüşe katılmıyorum.

29. Bazı “politik dönemeç” kuramcıları yaklaşımımın incinebilir insanları değersizleştirdiği için “ableist” olduğunu iddia eder. Bu yönde bir değerlendirmenin örneği olarak bkz. Katherine Wayne, “Permissible Use and Interdependence: Against Principled Veganism,” *Journal of Applied Philosophy* 30, no. 2 (2013): 160–75. Bu eleştiriye yanıtlım için bkz. Gary L. Francione, “Sentience, Personhood, and Property,” *Yearbook of the Irish Philosophical Society* (2017/18), özel sayı, *Humans and Other Animals*, ed. Noel Kavanagh (Dublin: Mullen Print, 2020), 37–72, 57–67; Gary L. Francione, *Journal of Value Inquiry* 52 (2018): 491–516: <https://doi.org/10.1007/s10790-018-9625-1> (genişletilmiş gözden geçirme Christine Overall, ed., *Pets and People: The Ethics of Our Relationships with Companion Animals* [New York: Oxford University Press, 2017]).

30. David Benatar, *Better Never to Have Been: The Harm of Coming Into Existence* (New York: Oxford University Press, 2006). Evcilleştirmenin olumsuz sonuçları ile ilgili muhteşem bir tartışma için bkz. David A. Nibert, *Animal Oppression and Human Violence: Domesecration, Capitalism, and Global Conflict* (New York: Columbia University Press, 2013).

Kaynaklar/Çalışma Rehberi

Bu kitap üç merkezi düşünce etrafında yazılan bir denemedir: Hayvanları önemseyen herkes için veganlığın ahlaki bir yükümlülük olduğu, hayvanların mülk statüsünün reddedilmesi ve mülk olarak kullanılmama hakkının tanınması, yalnızca hissedebilirlik temelinde insan harici hayvanların kişi olması kuramı.

Alışlagelmiş bir içindekiler bölümündense okurların ilgili fikirleri bağlamı içinde görebilmesi için kitabı özetleyen bir referanslar/çalışma rehberi bölümü oluşturmanın daha faydalı olacağını düşündüm. Lütfen bu rehberin yazının yalnızca ana hatlarını çizdiğini aklınızda tutun ve bunu kitaptaki tartışmalarla birlikte kullanın.

Giriş

Hayvanları önemseyen birçok insan vegan değil ve veganlığı bir aşırılık olarak görüyor: 16.

Bu kitabın ana savı, hayvanların ahlaki bir önemi olduğunu düşünen herkesin vegan olmakla yani hayvanları yememek, giymemek ve başka şekillerde kullanmamakla yükümlü olduğu, hayvanların ahlaki önemi olduğunu düşünüp vegan olmamak aşırılıktır (aşırı derecede tutarsızdır): 16.

Ahlaki değer dünyamız iki varlıktan oluşur: *Kişiler* ve *eşyalar*. Kişiler ahlaki değeri olan varlıklardır, içkin değerleri -kendileri olmaktan gelen değerleri- vardır. Eşyaların dışsal değeri vardır -eşyalar yalnızca bizim onlara biçtiğimiz kadar bir değere sahiptir-: 16-17.

“Kişi” ve “insan” eş anlamlı değildir: 17.

Kişilerin korunma hakları vardır: Onlara acı çektirmek için meşru bir sebebimizin olması gerekir ve varlıklarını sürdürmelerinden yana çıkarları ciddiye alınır, kişileri yaşamını sürdürmekten yana ahlaken önemli çıkara sahip olarak görürüz: 17.

Genellikle kişi olmayı en azından sosyal kurumlara asgari düzeyde katılım ve başkaları ile etkileşim halinde olma ile tanımlarız: 18.

Hayvanları ne kişi olarak ne de eşya olarak da görürüz. Onları *yarı-kişi* olarak görürüz, onları ahlaken önemi olan -“gereksiz” yere acı çektirmemekle ve “insani” muamele etmekle yükümlü olduğumuz-varlıklar olarak gördüğümüz için eşya olamazlar fakat onları kendi amaçlarımız için kullanmayı ve öldürmeyi ahlaken kabul edilebilir bulduğumuz için kişi olarak da görmeyiz: 18-19.

Hayvanlar *mülktür*, satın aldığımız, sattığımız, sahibi olduğumuz ve salt birer kaynak olarak kullandığımız şeylerdir ve bu nedenle hayvanlarla ilgili ne söylediğimizin bir önemi yoktur, onlar ahlaki değeri olmayan eşyalar sınıfındadır. Hayvanların çıkarlarını ancak hayvan kullanımını ekonomik olarak daha verimli hale getirmesi durumunda koruruz: 19.

Evcil hayvanlarımız gibi bazı hayvanlara daha fazla önem atfedebiliriz fakat bu sadece bizim mal sahibi olarak kendi malımıza değer verme özgürlüğümüzün bir ifadesidir: 19-20.

Hayvanlar mülk olduğu için genellikle hayvan kullanımının gerekli olup olmadığını sorgulamayız, bunun yerine herhangi bir kullanım nedeniyle çektikleri ızdırabın gerekli olup olmadığını sorgularız, kullanımın kendisi gereksiz olsa bile: 20.

“İnsani” muamele fanteziden ibarettir, asıl amacı hayvanları sömürmekle ilgili kendimizi daha iyi hissetmemizi sağlamaktır, hayvan refahı ahlaktan çok ekonomi ile ilgilidir: 20.

Hayvanların ahlaki değerinin olduğunu düşünüyorsak hayvanların yaşamını sürdürmekten yana ahlaken önemli çıkara sahip insan harici kişiler olduğunu ve onlara ne denli “insani” davranırsak davranalım, onları salt bir kaynağımız olarak kullanmanın ahlaken yanlış olduğunu kabul etmemiz gerekir, hayvanların kişi olmasını reddetmemiz için elimizde geçerli bir sebep yoktur: 20.

İnsanlar söz konusu olduğunda kişi olmayı genellikle sosyal kurumlarla ve başkaları ile etkileşime asgari düzeyde katılım için gerekli özelliklerle birlikte düşünsek de iki tür kişi olduğunu kabul ederiz: *Ahlaki failler* (normal işlevli insanların bilişsel özelliklerinin tamamına sahip olan ve toplumsal, politik, yasal kurumlara tam katılım gösterenler) ve *ahlaki etkilenenler* (normal işlevli insanların tüm bilişsel özelliklerine sahip olmayan veya daha az derecede bu özelliklere sahip olanlar): 21.

Hemen herkes en azından *hissedebilir* olan herhangi bir ahlaki etkileneni -bilinçli/öznel farkındalığı olan herhangi bir insanı- yaşamını sürdürmekten yana ahlaki açıdan önemli çıkarı olan bir kişi olarak görür: 21.

İnsanlarda olduğu gibi insan haricilerde de kişi olmayı gerekçelendirmek için tek gereken şey hissedebilirliktir: 21-22.

Düzenli olarak sömürdüğümüz hayvanların çoğu açıkça öznel farkındalığa sahiptir ve onların kişi statüsünü reddetmemizin ve onlara eşya muamelesi yapmamızın tek açıklaması, *insanmerkezciğimiz* ya da sırf biz öyle söylediğimiz için insanların daha fazla ahlaki değeri olduğuna dair inancımızdır: 23.

Hayvanlar insan harici kişilerse mülk olarak muamele görmeme hakları vardır. Haklar basitçe bir çıkarı korumanın yoludur ve insan harici hayvanların kişi konumu, onları sömürmek insanlara fayda sağlayacak olsa bile korunmalıdır: 23-24.

Mülk olarak kullanılmama hakkı ahlaki bir haktır, yasal bir hak değildir ve bu hakkı tanımamız hayvanların sistematik sömürüsünü reddetmemizi gerektirir: 23-24.

Hayvanlar birer kişi ise ve mülk olarak kullanılmama hakkına sahipse onları sistematik olarak sömürmeyi bırakmalı ve *vegan* olmalıyız yani hayvanları ve hayvansal ürünleri mümkün mertebe yemeyi, giymeyi veya başka şekillerde kullanmayı tüm hayvan kullanımlarına son vermek amacı ile bırakmalıyız çünkü hayvan kullanımı ahlaken savunulamaz: 24.

Bitkisel beslenmeyi benimsemek için sağlık, ekoloji, insan hakları ve Dünya'daki açlık sorunu gibi güçlü sebeplerimiz vardır fakat bu kitap neden hayvanları *herhangi* bir amaç için salt bir kaynağımız olarak kullanmamamız gerektiğine (hayvanların ahlaken önemli olduğuna) odaklanır: 25.

Vegan bir kişi, anlamlı bir tercih yapabileceği her durumda, hayvan sömürüsüne doğrudan dâhil olmamayı seçer: 26.

Hayvanlar insan harici kişilerse veganlık adaletin gereğidir, daha az acı, daha çok acıdan daha iyi olsa da hayvanların ahlaki bir önemi varsa onlara ne denli “sözde” insani davranırsak davranalım, onları kullanmamızdan kaynaklanan *herhangi bir miktarda* çektikleri acıyı meşrulaştıramayız, veganlık ahlaki bir yükümlülüktür: 25-27.

Kitabın ana hatları sunulmuştur: 27-28.

Bu kitap hayvan etiği ile ilgili tüm konuların ve tartışmaların kapsamlı bir analizini kapsamak niyetiyle yazılmamıştır, insan harici hayvanların ahlaki değeri hakkında toplumsal tartışmayı başlatmak amacıyla yazılmış bir denemedir: 28.

Burada amaç hayvanların eşya olduğunu düşünenleri yanıldıklarına ve hayvanların ahlaken değeri olduğuna ikna etmek değildir, amaç hayvanların ahlaki değerinin olduğunu düşünenlere -insanların büyük

bir çoğunluğuna- veganlığın zaten inanmakta oldukları şeyin mantıklı bir sonucu olduğunu göstermektedir: 28.

Birinci Bölüm: Genel Kabulümüz

- Yarı Kişi Olarak Hayvanlar

On dokuzuncu yüzyıldan önce hayvanlar ahlaki ve yasal topluluğun dışında kalan eşyalar olarak görülüyordu: 29-30.

Hayvanların eşya statüsü, çıkarlarının olduğunu reddederek veya çıkarları varsa da onları insanlardan bilişsel veya ruhani olarak daha aşağı oldukları için yok sayarak meşrulaştırılmaya çalışıldı: 30-31.

On dokuzuncu yüzyılda görünürde bir paradigma değişimi oldu ve hayvanların ahlaki değeri kabul edilmeye başlandı, şimdi *hayvan refahı* yaklaşımı olarak bildiğimiz, insanların hayvanları kullanabildiği ve öldürebildiği ancak onlara “insani” şekillerde davranmakla ve “gereksiz” acı çektirmemekle yükümlü olduğumuza dair görüş ortaya çıkmış oldu: 32.

Hayvan refahı yaklaşımı hayvanların *yarı kişi* -yaşamını sürdürmekten yana ahlaken önemli çıkarı olmayıp acı çekmemekten yana çıkarı olan varlıklar- olarak görülmesiyle sonuçlandı: 32.

Hayvanların ahlaki önemi olması için gereken tek özelliğin hissedebilirlik olduğunu fakat hayvanlar öz farkındalığa sahip olmadığı ve öldürülmekten zarar görmediği için yaşamını sürdürmekten yana çıkarları olmadığını, bu nedenle onları kullanabileceğimizi ve öldürebileceğimizi öne süren hayvan refahı yaklaşımının önemli mimarı, hukukçu/felsefeci Jeremy Bentham’dır: 32-34.

Hayvan refahı yaklaşımının başlangıçtan beri ana fikri insan zihninin daha üstün olduğu ve bu nedenle çıkarları kıyaslarken insanların çıkarlarının, insan harici hayvanlarınkine daha ağır bastığıdır: 34.

Hayvan refahı yaklaşımı hayvan refahı yasalarının çıkması ile sonuçlanmıştır, bunlar genellikle ceza yasalarıdır ve hayvanların ahlaki değerinin geniş çapta kabul edildiğini ve hayvanlarla ilgili yerleşik görüşümüzü temsil eder: 34-35.

Hayvan refahı yaklaşımı büyük vaatler vermiş fakat bunların çok azını gerçekleştirebilmiştir, sorun hayvanların *mülk* olmasıdır, onlar bizim aldığımız, sattığımız, sahip olduğumuz ve sahipleri olarak neredeyse hiç kısıtlama olmadan onları öldürme ve istediğimiz değeri biçme hakkına sahip olduğumuz şeylerdir: 36-37.

Hayvanlar mülk konumunda olsa da cansız mülklerden farklıdır çünkü acı çekmemek gibi çıkarları vardır fakat bu çıkarları, hayvanları ekonomik olarak verimli şekilde sömürmemiz için gerektiği kadar koruruz: 37-39.

“Gereksiz” yere acı çektirmeye karşı çıktığımızı iddia etsek ve hayvan kullanımımızın çoğu makul bir şekilde gerekli olarak nitelendirilemese de gereklilik, mevcut hayvan kullanımlarımızda, onları sömürmemiz için gereken acı düzeyi ile ifade edilir: 38-39.

Hayvan refahı yasaları, sistematik hayvan kullanımının “normal” veya “yerleşik” uygulamalarını yasanın dışında bırakarak ve hayvanların çektiği acıyı bu uygulamalar için “gerekli” olarak tanımlayarak hayvanların acı çekmemekten yana çıkarını değersizleştirir veya görmezden gelir: 39.

“İnsani” muamele ile yerleşik uygulamaların ilişkilendirilmesi, mülk sahiplerinin rasyonel olduğunu, gerekenden fazla mülklerine zarar vermeyeceğini ve bu yerleşik düzenin rasyonel uygulamaları yansıttığını varsayar: 39-40.

Mülk sahiplerinin ne denli bir acının gerekli olduğu konusunda kararlarına uymak, hayvanlara büyük acılar çektirmelerine izin verir: 32.

Yerleşik olana uyma yaklaşımı, yalnızca gıda amaçlı değil, diğer hayvan kullanımlarında da görülür, hayvan sahiplerinin mantıklı davranışlar sergilediğini düşünür, o kullanımın normları ve pratiklerine uyarız. Buna ek olarak “insani” muameleyi tanımlamak için yerleşik olanı kullanmak, hayvan sahiplerine kanunun gereklilikleri hakkında bilgi sağlar: 40.

Genellikle yasak olan, hayvanlara gereksiz kullanımlar için gereksiz yere acı çektirmektir, hayvan refahı standartları büyük ölçüde anlamsızdır ve zulüm karşıtı yasalar hayvan kullanımımızın çok küçük bir kısmına uygulanır: 40.

İnsanların ve hayvanların çıkarları arasında “bir denge kurmaktan” bahsetmek saçmadır çünkü terazinin iki ucunda hayvanlar üzerinde mülkiyet hakları olan insanlar ve çıkarları haklarla korunmayan hayvanlar vardır ve sonuç daha en baştan, hayvanların insanların mülkü konumunda olması nedeniyle bellidir: 40-41.

Bentham köleliğin düzenlenmesinin zor olacağını anlamıştı, hayvan kullanımının düzenlenmesinin benzer zorlukları getireceğinin farkına varamadı: 41.

Bizim için kaynak olmaktan başka hiçbir şey olmayan varlıklara karşı ahlaki yükümlülüklerimizden bahsetmek anlamsızdır, hayvanların

yarı kişi konumu, hayvan çıkarlarını koruma konusunda acınacak kadar başarısız olmuştur: 41-42.

Bazı etikçiler çözümün, hayvan kullanımını düzenlemeyi iyileştirmemizden geçtiğini iddia eder fakat bu hayvanların mülk statüsünün yasal ve ekonomik yönlerini görmezden gelir, hayvanlar mülk olduğu için hayvan refahı standartları, insanlar hayvanları yiyecek, giyecek ve benzeri amaçlarla kullanmaya devam etmek istediği müddetçe daima düşük kalacaktır, hayvan refahı reformlarının bir etkisi olmuşsa dahi bu etki yok denecek kadar azdır: 42-44.

Genellikle endüstri ile yakın ilişkiler içinde bulunan devletler, hayvansal ürünleri daha pahalı hale getirecek ve talebi etkileyecek düzenlemeleri desteklemekte ve uygulamakta gönülsüzdür: 44.

Bazı ülkeler daha yüksek refah standartlarına sahip olabilir fakat ülkeler arası farklılıklar büyük resme bakıldığında önemsizdir, hayvanlar halen her yerde insanlar söz konusu olduğunda işkence denilebilecek muamelelere maruz kalır ve öldürülür. Hayvan kullanımlarının çoğunun keyfi olduğu göz önünde bulundurulduğunda “insani” muamele *her yerde* bir fanteziden ibarettir: 44-46.

Geçmiş yıllarda kurumsal hayvan kullanıcıları, hayvan derneklerinin de desteğiyle, sözde “daha yüksek refah” ürünlerini piyasaya sürdü fakat bu ürünler kesinlikle “insani” olarak adlandırılmaz: 45-47.

Bazıları evcil hayvanlara muamele biçimimizi örnek göstererek hayvanların mülk konumuyla acı çekmemekten yana çıkarlarına saygı duymanın tutarsız olmadığını öne sürer fakat bu iddia evcil hayvanına iyi davranmayı seçmenin aslında mülk sahibinin bir hakkı olduğunu, sahibinin aynı zamanda hayvana daha düşük değer biçme hakkı bulunduğunu, hayvanına hiç değer vermeyebileceğini, onu öldürebileceğini veya yeni bir yuva bulunamadığı takdirde öldürüleceği bir barınağa bırakabileceğini görmezden gelir: 47-48.

En ilgili evcil hayvan sahiplerinin bile hayvan mülklerinin tüm çıkarlarına saygı duyup duymadığı konusu şüphelidir: 48.

Yasalar, insanların, hayvan mülklerinin tüm çıkarlarına tamamen saygı duymasını gerektirseydi hayvanların mülk olmaktan çıkması gerekirdi: 48-49.

Sonuç: Hayvan refahı yaklaşımı hayvanların acı çekmemekten yana çıkarını büyük ölçüde görmezden gelerek ve değersizleştirerek başarısız oldu, hayvanlar mülk konumunda olduğu müddetçe “insani” muamele bir fantezidir. Çözüm hayvan mülkiyetini daha iyi düzenlemek değildir,

hayvanların acı çekmemekten yana çıkarına herhangi bir şekilde anlamlı bir koruma sağlayabileceğimizi düşünmek gerçekçi değildir. Daha fazla ve daha iyi düzenlememiz gerektiği yanıtı, gereksiz bir kullanımın bir parçası olarak hayvanların çektiği *herhangi bir* acının gerekçelendirilemeyeceğini görmezden gelir ve hayvanların kişi olmasını reddetmenin haklı olduğunu varsayar: 49.

İkinci Bölüm: Hayvanların Kişi Olmasına Dair

İki Modern Yaklaşım

Bazıları hayvanları yaşamını sürdürmekten yana ahlaken önemli çıkarı olan kişiler olarak görmese de hayvan kullanımının gerekçelendirilemeyeceği sonucuna varmış olabilir fakat birçok kişi, hayvanlara muamele biçimimizin gerçekten “insani” olması durumunda, onları kullanmamızın ahlaken kabul edilebilir olduğu fikrine sıkı sıkıya tutunur: 50.

Birçok hayvan etikçisi hayvanların yaşamından yana ahlaken önemli çıkarı olup olmadığını araştırmıştır, bu kitapta iki kuramcıyı inceleyeceğiz: Peter Singer ve Tom Regan: 51.

Hayvan etiğinin geniş kitlelerce öncü olarak görülen ismi Singer, ahlaki hakları reddeden bir faydacıdır: 51.

Hayvan etiği ile ilgili çalışmalarının çoğunda, Singer bir *tercih faydacısıdır*, eylemden etkilenen herkesin tercihlerini en iyi tatmin eden seçeneğin ahlaken doğru olduğunu savunur: 52.

Singer kişi olmanın rasyonel, öz farkındalık sahibi ve gelecekteki kendiliği ile bağlantıda olmayı gerektirdiğini savunur: 52.

Singer birçok insanın kişi olduğunu ancak bazılarının olmadığını düşünür: 52.

Kişi olan bir varlığın yaşamına saygı göstermekten yana bir ön kabulü savunur: 52-53.

Bazı hayvanların -insan harici büyük maymunlar, filler, yunuslar ve bazı kuşlar- öz farkındalığı olduğunu, gelecek odaklı olduğunu ve kişi olarak görülebileceğini iddia eder: 53-54.

Singer düzenli olarak beslenme amaçlı sömürdüğümüz hayvanlar da dâhil olmak üzere, diğer hayvanların kişi olup olmaması hakkında, meselenin öz farkındalık sahibi olmaları lehine karar almada istekli olup olmadığımızla ilgili olduğunu düşünür: 54.

Öz farkındalığı olan hayvanların bile “tamamıyla” kişi olmadığını öne sürer çünkü onlar normal işlevli insanlar kadar öz farkındalığa sahip veya geleceğe dönük olamazlar ve görünürde Singer bu hayvanların yaşamına aynı düzeyde koruma sağlanmaması gerektiğini düşünmektedir: 54-55.

Hissedebilir olan ancak öz farkındalığı olmayan veya öz farkındalığı konusunda şüpheye düştüğümüz ve lehine bir karar almakta gönülsüz olduğumuz hayvanları, makul düzeyde iyi bir hayat ve görece acısız bir ölüm sunduğumuz takdirde, yeri doldurulabilir kaynaklar olarak kullanmayı savunabiliriz: 55-56.

Singer serbest gezen yumurta üretimine karşı çıkmaz, konvansiyonel yumurtalardan ve içinde süt ürünü bulunan yiyeceklerden kaçınmakla yükümlü olmadığımızı iddia eder, balıktan kaçınmamız gerektiğini söyler ancak yalnızca balık yiyorsak “türcülüktən büyük bir adım uzaktayızdır”: 57.

Singer veganlığın ahlaki bir yükümlülük -mümkün olan her zaman yapmakla sorumlu olduğumuz bir şey- olduğunu reddeder çünkü bu politik ve etik bir hareketten ziyade, dini bir beslenme kuralına benzeyen “mükemmeliyetçiliği” içerir: 58.

Hayvan savunuculuğu ile ilgili toplumu bilgilendirme çalışmalarında kendisini “esnek vegan” olarak tanımlar, açıkça hayvanlara iyi davranılması veya hayvansal ürün tüketimimizin kısıtlanması halinde, öz farkındalığı olmayan hayvanları yeri doldurulabilir kaynaklar olarak kullanmanın ahlaken meşru olabileceği fikrini destekler. “Vicdanlı hepçilliğin” ahlaken savunulabilir olduğunu ve veganlığa bağlılığımızın, naveganlara veganlığın sürdürülmesi güç bir şey olduğu mesajını verebileceği durumlarda, vegan olmamakla yükümlü olduğumuzu düşünür, tutarlı veganlığı “fanatizm” olarak tanımlar: 58.

Hayvanlara sözde daha “insani” muamele edilmesi için yapılan kampanyaları destekler ve hayvan savunucularını, benim “mutlu sömürü” diye adlandırdığım, kurumsal hayvan kullanıcılarının sözde daha yüksek refah ürünlerini sunmasını desteklemeye teşvik eder: 59.

Veganlığın “herkes için olmadığını” ve “etik bir beslenme için yapılabilecek tek şey” olmadığını belirtir: 59.

Singer acının azalmasını iyi bir şey olarak gören bir faydacı olmasının sonucu olarak sözde daha “insani” sömürüyü desteklediğini iddia etse de bu desteğinin ve “vicdanlı hepçilik” kavramının, hayvanları önemseyen kişilerin onları sömürmek konusunda içlerini rahatlattığını inkâr edemez: 60.

Singer hayvan çıkarlarına eşit gözetilme ilkesini uygulamamız gerektiğini düşünür fakat hayvanların mülk statüsünün, hayvan çıkarlarının eşit gözetilmesini büyük ölçüde imkânsız kıldığını göremez: 61-62.

Tom Regan faydacı ahlak kuramını reddeden bir *hak* kuramcısıdır, en azından bazı hayvanların sonuçlarından bağımsız olarak salt bir kaynak olarak kullanılmasının önüne geçen haklara sahip olduğunu düşünür: 62-63.

Kişilerin veya onun deyişi ile yaşamından yana ahlaken önemli çıkarı olanların, “bir yaşamın öznesi” olduğunu, bu gruba zamanın sürekliliği içinde bir psikofiziksel kimliği ve tercih otonomisi olan ahlaki failler ve ahlaki etkilenenlerin dâhil olduğunu söyler: 63-64.

Tüm yaşam öznelerinin eşit düzeyde içkin değeri vardır: 64.

Bir yaşamın öznesi olma, tüm yaşam öznelerine eşit içsel değer atfetmeyi anlaşılır hale getirir ve keyfi bir karar olmaktan çıkarır çünkü hepsi görece benzerdir, hepsi aynı şekilde zarar görebilir ve sadece bazılarının haklarını tanımayı meşru kılamayız: 64-65.

Regan’ın bir yaşamın öznesi ve Singer’ın kişi kavramı benzerdir, ikisi de gelecekteki benlik ile bağlantıda olma görüşüne odaklanır: 65.

Regan için bir yaşından büyük memelilerin bir yaşamın öznesi olduğu açıktır ve bu hayvanlar, insan çıkarlarının amaçlarına araç olmaktansa kendi başlarına amaç olarak muamele görme hakkına sahiptir: 64-65.

Regan zamanın sürekliliği içinde psikofiziksel kimliği ve tercih otonomisi olan diğer hayvanların da bir yaşamın öznesi olabileceğini kabul eder: 65.

Regan bir yaşamın öznesi olan herkesin -insan veya insan harici- eşit içkin değere sahip olduğunu düşünse de sistematik olarak hayvan kullanımı içermeyen çatışma durumlarında, insanların çıkarlarını tatmin etmek için daha çok fırsatı olması nedeniyle, insan harici yerine insan olan bir yaşamın öznesini seçmekle yükümlü olduğumuzu düşünür. Böylece ahlaki failler ve ahlaki etkilenenler arasından keyfiyete dayanmayan bir ayırım yapılamayacağını savunan Regan, kendi kuramı ile çelişir: 65-68.

İçkin değere sahip olmak için bir yaşamın öznesi olmanın gerekli olması (yeterli değil) konusunda bir açık kapı bırakır fakat yalnızca hissedebilir varlıkların nasıl bir yaşamın öznesi olacağı konusu “belirsizdir”: 68-69.

Yalnızca hissedebilen bir varlık bir yaşamın öznesi değilse Regan bu varlığın doğrudan bir ahlaki öneminin olmadığını ve bu varlıkla ilgili

herhangi bir yükümlülüğümüzün, dolaylı olarak bir yaşamın öznesi olan diğerlerine karşı olduğunu belirtir: 68-69.

Sonuç: Singer hissedebilirliğin ahlaken önemli olmak için yeterli olduğunu savunsa da kişi olmanın rasyonel, öz farkındalığa sahip ve gelecekteki benlik ile bağlantıda olmayı gerektirdiğini düşünür. Sadece birkaç türün açıkça kişi tanımına uymasına rağmen bu türlere de normal işlevli insanlar gibi bir koruma sağlanıp sağlanmayacağı meçhuldür. Diğer türler yani düzenli olarak beslenme amaçlı sömürdüklerimizi yeri doldurulabilir kaynaklar olarak görebiliriz. Singer mülk statüsünün hayvan çıkarlarına değer biçme üzerindeki etkisini göremez. Regan bir yaşamın öznesi olan herkesin -tercih otonomisi ve zamanın sürekliliği içinde psikofiziksel kimliğe sahip olanların- saygın muamele hakkının olduğunu, salt bir kaynak olarak kullanılamayacağını ve öldürülemediğini savunur. İnsanların çıkarlarını tatmin etmek için daha fazla fırsata sahip olduğuna dair görüşleri kendi kuramı için sorun oluşturur. Hayvanlar bir yaşamın öznesi değilse doğrudan ahlaki bir öneme sahip değildir, yarı kişi bile olmayabilirler. Singer ve Regan özünde yalnızca hissedebilirliğin hayvanların kişi olması için yeterli olduğu görüşünü reddeder: 69.

Üçüncü Bölüm: Kişi Olarak Hayvanlar - Yalnızca Bir Hissedebilirlik Meselesi

İnsan harici hayvanların kişi olması ile ilgili Singer ve Regan'ın da örnek oluşturduğu genel yaklaşım, kişi olmayı hissedebilirlik dışındaki bilişsel özelliklerle ilişkilendiren ve hayvanların kişi olmak için insan zihnine benzer bir zihne sahip olmasını şart koşan “benzer zihinler” yaklaşımıdır: 70-71.

Benzer zihinler yaklaşımı hayvanların zihninin neye benzediğini asla gerçekten bilemeyeceğimiz gerçeğini görmezden gelir, birçok hayvanın bilinçli *olduğunu* biliyoruz fakat büyük ihtimalle bilinçlerinin *doğasını* bilmiyoruz: 71-72.

Hayvan bilincini anladığımızı düşünsek de hayvanların kişi olmak için gerekli özelliklere sahip olup olmadığı hakkında bir uzlaşıya varılması olası görünmemektedir: 72.

Hayvanlarda kişi olmakla ilişkilendirdiğimiz insanların bilişsel durumuna yaklaşan bir bilişsel durum saptamış olsak bile bu özelliğin

insan ve insan harici versiyonlarının benzer olup olmadığı hakkında fikir uyuşmazlıkları olacaktır: 72-74.

Kişi olmaya dair hayvanların hissedebilirliğin ötesinde bilişsel özelliklere sahip olmasını gerektiren tüm kuramlar, önemli bir soruyu akla getirir: Neden hissedebilirlik yeterli değildir?: 74-75.

Singer, Regan ve birçok başka benzer zihinler kuramcısı, Bentham'ı tekrar ederek yalnızca hissedebilir olan hayvanların yaşamını sürdürmekten yana çıkarı olmadığını, gelecekteki benliği ile bağlantıdan yoksun olduğunu ve gelecekteki varoluşu hakkında tercihlere sahip olamayacağını savunurdu: 75.

Bu tutum tüm hissedebilir varlıkların bir düzeyde öz farkındalığa sahip olduğunu görmezden gelir: 75-76.

Bu tutum aynı zamanda, Brigid Brophy'nin gözlemlediği gibi yaşamaktan yana çıkara sahip olma ve gelecekteki benliği ile bağlantıda olmanın hissedebilirliğin *gerekli* özellikleri olduğunu ihmal eder: 76-77.

Hissedebilirlik kendi başına bir amaçtır, hissedebilirlik kendisini sürdürür ki yaşam devam etsin, hayatta olmak hayatta kalmaya yönelik bir organizasyondan ibarettir, zamanın sürekliliği içinde var olmanın ne demek olduğu hakkında soyut düşünemese bile yaşamını sürdürmek, her hissedebilir canlının çıkarıdır: 76-78.

Tüm hissedebilir varlıklar gelecekle ilgili tercihlere sahiptir ve gelecekteki benliğiyle, bu benlik bir sonraki saniyeden sonra var olmayacak olsa bile bağlantıdadır: 78.

İnsanlar söz konusu olduğunda kişi olmak için hissedebilirliği yeterli buluruz, son evre bunaması olan ve sonsuz bir şimdiki zamanda yaşayan birini bir kişi olarak görür ve gelecekteki benliği ile daha büyük seviyede bağlantıda olmayı şart koşmanın keyfi ve temelsiz sonuçlar üreteceğini biliriz: 78-81.

Tüm hissedebilir insanlar belli tipte varlıklardır, bu varlık olmak diye bir şey vardır, tüm hissedebilir insanlar yaşamına bir biçimde değer verir: 81-82.

İnsanların kişi olmasını hissedebilirliğin ötesindeki özelliklerle ilişkilendirme girişimlerine başladığımız anda nasıl bir bataklığa girdiğimiz hakkında tartışmanın devamı: 82-83.

Yalnızca hissedebilir insanların, bilişsel olarak daha sofistike insanlarla, tüm amaçlar için eşit davranma yükümlülüğümüz açısından eşit olduğunu düşünmeyiz fakat hepsi bir açıdan eşittir, hiçbirini başkalarının salt bir kaynağı olarak kullanmayı meşru kılamayız: 83.

Bir insan artık hissedebilirliğini ve tüm bilişsel yetilerini yitirmişse çıkarları da kalmamıştır, ona kişi muamelesi yapmak için başka sebeplerimiz olsa da onu kişi olarak görmeyebiliriz: 83-84.

Yenidoğan bir insan normal işlevli bir erişkinden çok farklıdır, yetişkin bir insanın kaybedecek daha fazla şeyi olsa da iki insan da öldürüldüğünde bir şey kaybeder: 84.

Bir insan kişiyi öldürmeyi ancak ölüm onun yararına ise ahlaken kabul edilebilir buluruz: 84-85.

İnsanlar söz konusu olduğunda yaşamı sürdürmekten yana ahlaken önemli bir çıkarın olup olmadığını (ve böylece kişi olup olmadığını) belirlemek için sorduğumuz soru, bir insanın normal işlevli bir insan kadar yaşamı hakkında düşünebiliyor olup olmaması değil, bu insanın yaşamaktan bir çıkarı olup olmadığıdır, tüm hissedebilir insanların, bilincinin bir sonraki saniyesi için bile olsa yaşamına değer verdiğini düşünürüz: 85.

Yansız bir biçimde yaşamların değerini kıyaslayamayız ve bu nedenle her varlık yaşamına değer verir diye tüm yaşamların eşit olduğu fikrini reddetmek için bir temelimiz yoktur, yaşamın değeri ancak o yaşamı yaşayan varlığın gözünden değerlendirilebilir: 85-87.

Hissedebilirliğin ötesindeki bilişsel özelliklere keyfi bir değer yüklemek, bizi çoğumuzun sakıncalı bulacağı ve tamamen işe yaramaz bir analiz içeren bir tür ahlaki mükemmeliyetçiliğe sürükleyerek “kişiliğin derecelendirilmesi” fikrine götürme riski taşır: 87-88.

İnsanlar söz konusu olduğunda ahlaki etkilenenlerin kişi olması için ahlaki faillerin aşağı yukarı bir versiyonu olmasını beklemeyiz: 88-89.

Hayvanlar söz konusu olduğunda kişi olmaları için ahlaki faillerin aşağı yukarı bir versiyonu olmalarını bekleriz, yaşamdan yana çıkara sahip olmak için bilinçliliğin ötesinde belirli bir kavramsal çerçeveye sahip olmaları gerektiğini varsayarız: 89-90.

Hayvanların yaşamdan yana çıkara sahip olması için insanların kendi

ölümlülük algısı ile hayat hakkında düşünebilmesini yansıtan belli bir kavramsal çerçeveye sahip olmaları gerektiğini varsayalım: 90-91.

Yalnızca hissedebilirliği kriter olarak kullanmak hem insanlar hem de insan hariciler için tek adil seçenektir, hissedebilirlik kişi olmak için gerekli ve yeterli koşuldur: 91-92.

Bazı varlıklar öldüğünde diğerlerinden daha fazla şey kaybetse de her hissedebilir varlık, kendisi için çok önemli bir şeyi -*bilinçli varoluşunun her bir zerrisini*- kaybeder, hayatta kalmanın bir sonucu olarak her hissedebilir varlık buna bir şekilde değer verir, hissedebilirliğin ötesine geçtiğimizde keyfi olarak seçilmiş “özel” niteliklere sahip olmayanların çıkarları, ahlaki analizimizde görmezden gelinir ve yok sayılır: 92.

Tüm hissedebilir insan harici hayvanların kişi olduğunu söylemek, insan hariciler ve insanlar arasında genel bir eşitlik sağlama çabası değildir, yalnızca hiçbir kişiyi bir başkası için salt bir kaynak olarak kullanamayacağımız anlamına gelir, bu kullanım ne denli “insani” olursa olsun: 92-93.

Kişi olmaya gelince insanları ve insan haricileri farklı ele almamızın nedeni *insanmerkezciliktir* ya da sırf biz öyle düşünüyoruz diye insanların ahlaken daha önemli olduğunu öne sürme fikridir, insan harici hayvanlara gösterdiğimiz farklı muamelenin benmerkezciliğimizin ilanı dışında bir gerekçesi yoktur: 93-96.

İnsan ve insan harici hayvanların zihinleri arasındaki farklılıklar, tıpkı insanların zihinleri arasındaki farklılıklarda olduğu gibi bazı amaçlar için anlamlı olabilir fakat bazı varlıkların kişi olmasını reddetmemiz ve onları salt birer kaynak olarak kullanmamız için bir gerekçe olamaz: 96.

Tüm hissedebilir varlıklar en azından insanların kavramlarının eş değerlerine sahip olmalıdır, aksi takdirde davranışları tamamen kaotik olurdu ve çevrelerine uyum sağlama kabiliyetleri olmazdı: 97.

Mesele hayvanların daha aşağı bir zihninin olması değildir, mesele bir zihne sahip olup olmamalarıdır: 97.

Hayvanlara yaptığımız gibi bazı insanlara da eşya muamelesi göstermeyi meşru kılmak için zihinlerinin daha aşağı olduğu gerekçesini öne sürdük: 97.

İnsanlara ötenazi uygulamayacağımız bazı durumlarda insan harici

hayvanlara ötenazi uygulamamız, insan harici hayvanları kişi olarak saymamamız anlamına gelmez: 98-99.

Sonuç: Benzer zihinler kuramı çeşitli sebeplerden ötürü sorunludur. Kişi olma kriteri olarak yalnızca hissedebilirliğe odaklanmamız gerekir. Hissedebilir varlıkların arasında farklılıklar olsa da her hissedebilir varlık, o varlık olmak denen bir şeye sahip olmakta ortaktır. İnsanlar söz konusu olduğunda hissedebilirlik dışındaki herhangi bir kriteri kişi olma ile ilişkilendirmenin keyfi olduğunu biliriz. Hissedebilir insanların hepsine ayrı şekilde davranmayız ancak hepsinin kişi olma ve başkalarının amaçları için salt bir araç olmama hakkına sahip olduğunu kabul ederiz. Aynı analiz insan harici hayvanlar için de geçerlidir. Hayvanların kişi olduğunu reddetmeyi ve “insani” muamelemizden bağımsız olarak onları öldürmeyi meşru kılamayız: 99-100.

Dördüncü Bölüm: Mülk Olmama Hakkı

Birinin bir kişi olduğunu söylemek, o kişinin başkasının taşınabilir mülkü olmama hakkı olduğunu ifade etmektir: 101.

Bu kitabın konusu kapsamında, haklar basitçe *bir çıkarı korumanın yollarından biridir*, haklar yaklaşımına göre bir çıkar, onu korumak nedeniyle olumsuz sonuçlar doğurursa doğursun yine de korunur: 101-2.

İnsanların herhangi bir şekilde ahlaki topluluğun üyesi olması için menkul köle olmaması gerektiğinin farkındayızdır: 102-3.

İnsanlar için değere sahip olduğundan mülk konumunda olamaz çünkü mülk olmak demek, içkin değeri olmayan bir eşya olmak demektir: 104.

İnsanların mülk olarak kullanılmama hakkının olması, onları tüm acılar ve ölümlerden korumakla yükümlü olduğumuz anlamına gelmez, bu yalnızca onlara salt bir kaynak olarak kullanılmalarından ötürü *herhangi bir şekilde* acı çektirmemizin ve onları öldürmemizin meşru olamayacağı anlamına gelir: 116-17.

İnsanları çeşitli amaçlarımız için kaynak olarak kullanabiliriz (örneğin bir borudaki sızıntıyı tamir etmesi için bir tesisatçıyı kullanabiliriz) ancak insanları salt bir kaynak olarak kullanamayız: 117.

Tüm insan kişiler kendi çıkarları hakkında soyut düşünme yetisine

sahip olmasa dahi salt bir kaynak olarak kullanılmamaktan yana çıkara sahiptir, bu, tüm insanlara aynı şekilde davranacağımız anlamına gelmez ancak tüm insanlara hissedebilirlik haricindeki bilişsel özelliklerinden bağımsız olarak, mülk olarak kullanılmama hakkını tanımamız gerektiğini ifade eder: 104-5.

Aynı analiz insan harici hayvanlar için de geçerlidir: Ahlaken bir değerleri varsa mülk konumunda olmamaları gerekir, mülk olmak demek acı çekmemekten yana çıkarlarının değersizleşeceği ve yok sayılacağı, gerekli olarak tanımlanamayacak amaçlar için kullanılacakları ve yaşamlarından yana çıkarlarına rağmen öldürülecekleri anlamına gelir: 105.

Bazılarının iddia ettiği gibi hayvanların mülk konumu onlara bir koruma sağlamaz: 106.

Hayvanlara mülk olarak kullanılmama hakkını tanımamız, onları tüm acılar ve ölümlerden koruyacağımız anlamına gelmez, bu yalnızca onları salt birer kaynağımız veya eşyamız olarak kullanmamızdan kaynaklı *tüm* acı ve ölümlerden korumamız gerektiği anlamını taşır: 107.

Mülk olarak kullanılmama hakkı yasa öncesi, temel ahlaki bir haktır: 107.

Hayvanların mülk olarak kullanılmama hakkını tanıdığımız takdirde, sistematik hayvan sömürüsünü *sonlandırmakla* yükümlüyüz: 107.

Ahlaki hakları reddeden faydacıların bile mülk statüsünü reddetmesi gerekir çünkü mülk statüsü, hayvanların çıkarları için eşit gözetilme ilkesinin uygulanmasını neredeyse olanaksız kılar: 108-9.

Sonuç: Hayvanların kişi olmasını önermek, mülk olmama haklarının olduğu anlamına gelir. Hayvanların mülk olması, eşyalar sınıfında kalmaları anlamına gelir. Ahlaki hakları reddeden faydacıların bile hayvanların mülk statüsünü reddetmesi gerekir: 109.

Beşinci Bölüm: Ahlaki Bir Yükümlülük Olarak Veganlık

Hayvanların kişi olduğunu ve mülk olarak kullanılmama hakkına sahip olduğunu kabul ettikten sonra onları sistematik olarak beslenme,

giyim, eğlence, biyomedikal deneyler ve diğer amaçlar için sömürmeyi meşru kılamayız: 110.

Hayvan kullanımına son verme yükümlülüğümüz, hayvan sömürüsü ile ilgili yalnızca toplumsal bir mesele değil, aynı zamanda hepimizin bir birey olarak bu sömürüye katılımımızı da ilgilendiren bir yükümlülüktür, vegan olmakla yükümlüyüz: 110-11.

Veganlık tüm hayvan kullanımına son vermek amacı ile mümkün mertebe hayvanları ve hayvansal ürünleri beslenme, giyim veya diğer amaçlar için kullanmamayı içerir çünkü hayvan kullanımlarımızdan hiçbiri ahlaken meşru kılınamaz: 111.

Veganlık bir beslenme biçimi değildir, beslenmenin veganlığın ana odak noktası olmasının nedeni hayvanlarla ana temasımız olması ve hayvan kullanımımızın büyük bir çoğunluğunu oluşturmasıdır: 111.

Seçeneğimizin olduğu her durumda hayvan sömürüsüne doğrudan katılmaktan kaçınmamız gerekir: 111.

Veganlık ahlaki bir yükümlülüktür, hayvanların eşya olmadığı, salt bir kaynak olarak kullanılmama hakkına sahip kişiler olduğunda hemfikirsek adaletin gereği veganlıktır: 111.

Hayvan bedeninin yenilmediği ancak süt ürünleri ve yumurtanın tüketildiği vejetaryenlik, hayvanların salt bir kaynak olarak kullanılmama hakkını ihlal eder, yumurta ve süt ürünlerinde acı ve ölüm vardır: 111-15.

Vegan hareketin erken dönemlerinde hayvan savunucuları veganlığı ahlaki bir yükümlülük olarak tanımlamış ve hayvan sömürüsünü sonlandırmayı amaçlamıştır: 115-118.

Şirketleşmiş hayvan dernekleri ve grupları genellikle veganlığı ahlaki bir yükümlülük olarak tanımlamaz ve en iyi ihtimalle veganlığı acıyı azaltmanın yollarından biri olarak görür: 118.

“Azaltmacılık” hayvanları ve hayvansal ürünleri kullanmayı azaltmayı iyi bir şeymiş gibi önermemiz gerektiği düşüncesidir, bu yaklaşım kölelik kurumunu ortadan kaldırmak yerine, kölelere haftalık olarak daha az vurmanın savunulmasının kabul edilebilir olduğunu söylemeye benzer: 118-20.

Haftanın bir günü et tüketilmemesini öneren “Etsiz Pazartesi” gibi tanıtım numaraları, et dışındaki hayvansal ürünleri tüketmenin ahlaken

kabul edilebilir olduğu ve haftanın geri kalan altı gününde ne yediğimi-
zin önemli bir ahlaki mesele olmadığı görüşünü besler: 119.

“Esnek vegan” terimi, aslında kimse zamanının %100’ünde hayvanla-
rı kullanmadığı ve hayvansal ürünleri tüketmediği için anlamsızdır: 120.

Birisi vegan olmaya gönüllü değilse ve veganlıktan azına denk düşen
adımları atmak istiyorsa bunu yapmakta özgürdür ancak veganlıktan
daha azına denk düşen adımların, hayvanların ahlaken değerli olduğu-
nu düşünenler için doğru bir tutum olarak önerilmemesi gerekir: 120.

Hayvan kullanımını sözüm ona daha “insani” yapma vaadindeki
reform kampanyaları genellikle bir işe yaramaz çünkü hayvanların
mülk statüsü, hayvan refahı standartlarını en aşağı seviyede tutar: 120.

Reform kampanyaları aynı zamanda hayvan savunucuları ve sis-
tematik olarak hayvanları sömürenler arasında bir iş birliği kurar ve
hayvan sömürüsünün ahlaken kabul edilebilir biçimleri olduğu fikrini
pekiştirir: 121-22.

Tek konulu kampanyalar belirli hayvansal ürünleri veya hayvan kul-
lanımlarını hedefler ve hayvan sömürüsünün bazı biçimlerinin ahlaken
daha kabul edilebilir olduğu yönündeki yanlış inanışı ve dolayısıyla
hayvan sömürüsünü destekler: 122-23.

Tek konulu kampanyalar genellikle azınlıkların ve yabancılardan
hayvan sömürüsü içeren pratiklerini hedef alır ancak hedef gösteren
ve hedef gösterilenlerin hayvan sömürüsüne dair pratikleri arasında
ahlaken bir farklılık yoktur, böyle bir farklılık olduğunu iddia etmek
ikiyüzlülüktür ve bir yandan ırkçılığı, cinsiyetçiliği ve yabancı düş-
manlığını besler: 123.

Hayvan dernekleri, tek konulu kampanyalarla istenen miktarda bağış
toplamak için genellikle hedef alınan hayvan kullanımını benimseyenle-
ri suçlu ilan eden ancak başka şekillerde hayvan sömürüsüne doğrudan
katılan insanlardan oluşan kalabalık bir koalisyona ihtiyaç duyar: 123.

Veganlıktan daha azına denk düşen adımlar, insan hakları hare-
ketindeki aşamalı adımların bir benzeri değildir çünkü insan hakları
hareketi, insan kişilerin adil bir muamele görüp görmediği ve haksız
bir muamele görüyorsa bunun düzeltilmesi ile ilgilidir, hayvan hakları
hareketinde ise söz konusu aşamalı yaklaşımlar, eşya konumundaki

hayvanların kişi olmasına adım adım ulaşılabileceği iddiasıdır: 124-25.

Hayvanların ahlaki bir değeri olduğunu düşünüyorsak bazılarının desteklediği “bebek adımları” yaklaşımını savunamayız: 124.

Hayvanların ahlaken önemli olduğu görüşünü paylaşımlar vegan olmalı ve veganlığın ahlaki bir yükümlülük olduğunu merkeze alan yaratıcı ve şiddetsiz bir eğitim ile aktivizm yapmalıdır: 124-25.

Hayvanlara “gereksiz” yere zarar vermemeye dair genel kabul gören görüşümüzle uyumlu olan veganlığın ahlaki bir yükümlülük olduğunu öne sürmek radikal bir tutum değildir çünkü hayvan kullanımlarımızın neredeyse tamamı keyfidir ve hiçbir makul bir şekilde gerekli olarak tanımlanamaz. İnsan harici hayvanları kişi olarak görmesek veya onların mülk olmama hakkını tanımasak bile bu kullanımlara son vermemiz gerekir: 125-27.

Gerekli olarak nitelendirilebilecek tek hayvan kullanımı, hayvanların tedavisi güç insan hastalıklarına çare bulmak amacıyla kullanılmasıdır, kişi olma/haklar yaklaşımı bu kullanımı redder: 127.

Hayvanların insanlardan ruhani olarak daha aşağı varlıklar olduğuna inananlar, Tanrı’nın açıkça keyfi olan hayvan kullanımlarını onayladığına gerçekten inanıyor olamazlar: 127-28.

Kabuklular ve yumuşakçalar gibi bazı hayvanların hissedebilir olup olmadığına dair kanaat getirmekte zorlanıyor olabiliriz ancak sömürdüğümüz hayvanların önemli bir çoğunluğunun hissedebilir olduğuna dair hiç şüphe yoktur, yanılmamız halinde bir hayvanın neler kaybedeceğini göz önünde bulundurursak şüphemiz olan her durumda kanaatimizi hissedebilirlik yönünde kılmamız gerekir: 128-29.

Bitkilerin hissedebilir olduğunu gösteren hiçbir kanıt yoktur, bu yönünde herhangi bir kanıt olsaydı bile bitkileri yiyen ve bitkilerden alacağımız proteini daha az verimle almamıza neden olan hayvanları yemektense bitkileri doğrudan yememiz daha az miktarda bitkinin kullanılması ile sonuçlanırdı: 129-30.

Mükemmel bir vegan yaşama sahip olamayacağımız ve hayvanların göreceği zararı sifıra indiremeyeceğimiz için vegan olmakla yükümlü olmadığımızı iddia edenler vardır, bu iddia hatalıdır çünkü aynı gözlem insanların zarar görmesiyle ilgili de yapılabilir ancak insanların başka-

larının salt bir kaynağı olmama hakkını tanırız: 130-135.

Hayvanlara karşı yükümlülüklerimizi yerine getirmek için daha fazlasını yapmamız gerekir, veganlık yapmamız gerekenlerin *en azıdır*. *Veganlık ahlaki asgaridir*: 135.

Hayvansal ürünleri tüketmek “doğal” olduğu için vegan olmakla yükümlü olmadığımız argümanı yanlışdır çünkü “doğallık” genellikle iyi olanın eş anlamlısı olarak kullanılsa ve insanlar otçullara fizyolojik olarak benzetilse de sağlığımızı açısından hayvansal ürünleri tüketmeye ihtiyacımız kesinlikle yoktur: 135-36.

Yalnızca doğuştan itibaren vegan olanların veganlığın ahlaki bir yükümlülük olduğunu savunabileceği fikri mantıksızdır çünkü insanları veya insan harici hayvanları ilgilendiren herhangi bir temel hak meselesinin varlığından haberdar olan birine, bu hakkı en başından beri benimsemediyse bundan sonra da bunun savunusunu yapamayacağını söylemek saçmadır: 136-37.

Hayvanları insan harici kişiler olarak kabul ettiğimiz vakit, onları meşru müdafaa haricinde kasıtlı olarak öldürmeyi kesinlikle savunamayız, öldürmeyi ancak gerçekten zorlayıcı bir durum varlığında mazur görebiliriz: 138-39.

Zorlayıcı bir durum varlığında insan harici hayvanlara karşı insanları seçmemiz, insan harici hayvanların ahlaken daha aşağı olduğu ve onları salt birer kaynak olarak kullanabileceğimiz anlamına gelmez, seçimimiz hayvanların zihnini kavrayışımızdaki bir eksiklik ve bir insanın ölümü ile neler kaybedebileceğini daha iyi anlıyor oluşumuzdan başka bir şey ifade etmez: 138-38.

Regan bir çıkar çatışması olan her durumda, insan harici yaşam öznelere karşı insanları seçmemiz gerektiğini savunur çünkü insan zihni ahlaken daha değerlidir. Regan’ın bu tutumu insanmerkezcidir ve kendi kuramı ile çelişir: 139.

Çıkar çatışmasının olduğu durumlarda nasıl bir tutum sergiliyor olursak olalım, bu tutumumuz hayvanlara daha en baştan mülk muamelesi yapıp mülk sahibi insanlar ve mülk olan hayvanlar arasında bir çıkar çatışması yaratmamız için gerekçe oluşturmaz: 139.

Hayvanların ahlaki bir değeri varsa evcilleştirmeyi meşru kılamayız

çünkü evcilleştirmek sürekli hizmetkâr ve itaatkâr varlıklar üretmek ve bu incinebilir varlıkları ait olmadıkları insan dünyasına hapsetmektir: 140-141.

Evcilleştirilmiş insan harici hayvanlarla engelli insanları benzer göremeyiz: 141.

Evcilleştirilmiş hayvanların üreme hakkı yoktur: 141-42.

Sonuç: Hayvanları kişi olarak görüyorsak onların sistematik sömürüsüne son vermeli ve onları kendi amaçlarımız için kullanmayı ve öldürmeyi bırakmalıyız, veganlık ahlaki bir yükümlülüktür. Evcilleştirme meşru kılınamaz: 142.

Sonuç

Bu kitap hayvanların yalnızca bir eşya olduğunu düşünenleri ikna etmek için yazılmadı, hayvanları ahlaken değerli olarak görenleri, veganlığın ahlaki bir yükümlülük olduğuna ikna etmek için yazıldı: 143.

Hayvanlarla ilgili genel kabulümüz, hayvanların hissedebilir olduğu için ahlaken bir öneme sahip olduğudur, onlara “gereksiz yere” acı çektirmemekle ve “insani” muamele etmekle yükümlüyüzdür ancak onlar aynı zamanda kullanabileceğimiz ve öldürebileceğimiz taşınabilir mülklerimizdir: 143.

Hayvanlar mülk konumunda olduğu için hayvan refahı standartları daima çok düşük olacaktır: 143-44.

Yaşamlarından yana çıkarları olmadığını farz ettiğimiz için hayvanların kişi olmasını reddetmemiz saçmadır ve savunulamaz, ister insan ister insan harici hayvan olsun, kişi olmak yalnızca hissedebilirlikle ilişkilidir: 144-45.

İnsan harici hayvanların hangisinin hissedebilir olup hangisinin olmadığı arasındaki çizgiyi net bir şekilde çizemiyor olabiliriz ancak düzenli olarak sömürdüğümüz hayvanların neredeyse tamamının hissedebilir olduğuna dair şüphe yoktur, emin olamadığımız zamanda ise kaybedeceği şeyin ne olduğunu göz önüne aldığımızda bir varlığın hissedebilir olduğu yönünde kanaat kullanmamız gerekir: 145.

Hayvanların ahlaki bir değeri varsa mülk olarak kullanılmama hakkına sahip olmaları gerekir, hayvanlar mülk konumunda olduğu süreç

eşya muamelesi görmeye devam edeceklerdir: 145.

Hayvanların ahlaki bir önemi olduğunda hemfikirsek onları sistematik biçimde sömürmemizin bir sonucu olarak öldürmeyi (bunu nedenli “insani” biçimlerde yaparsak yapalım) meşru kılamayız ve vegan olmakla yükümlüyüzdür: 145-46.

Bu görüşün ilk etapta kulağa radikal geldiğini biliyorum fakat hayvanların mülk statüsünün meşru olduğu ön kabulünü bir kenara bıraktığımızda veganlığın toplumda hayvanlara “gereksiz” yere zarar vermemeye dair genel kabul gören görüşümüzle uyumlu olduğunu görebiliriz: 146.

Hayvanlarla ilgili ahlaki “çatışmalarımız” kendi yaptıklarımız nedeniyledir: 146.

Dünya’da var olan evcilleştirilmiş hayvanlara bakmakla yükümlü-
yüz ancak Dünya’ya yenilerinin gelmesine son vermemiz gerekir: 146.

Savunduğum Abolisyonist yaklaşımın bundan sonra hayvanlarla etkileşim kurma keyfini süremeyeceğimiz için kasvetli olduğunu iddia edenler olabilir fakat bu iddialar sürdüğümüz keyfin hayvanlara korkunç bir bedeli olduğunu ve hayvan sömürüsünün sessiz şiddetine ve adaletsizliğine katılmadığımızda Dünya’mızın zenginleşeceğini gözden geçirir: 146-47.

Hayvanlara eşya muamelesi yapmayı bıraktığımızda incinebilir insanlara hayvanların konumuna indirgeyip ayrımcılık yaptığımız, metalaştırdığımız ve başka şekillerde zarar verdiğimiz bir şablonumuz da kalmayacak: 147.

İnsanlar ve evcilleştirilmemiş hayvanlar arasında çıkar çatışmasının olduğu durumlar her koşulda gelişebilir ancak hayvanların yaşamının önemli olduğunu kabul etmemizle beraber bu çatışmalara daha farklı bir yönden bakacağız: 147-48.

Abolisyonist bir Dünya kasvetli olmaya oldukça uzaktır, aynı zamanda iklim krizi, insanların açlık sorunu, pandemiler ve diğer zoonotik hastalıklar ile mücadelede elimizdeki en iyi seçenektir: 147-48.

Aşırılık (aşırı derece tutarsız olma anlamında) hayvanların *ahlaken* değerli olduğunu iddia edip vegan olmamaktır: 148.

Mevcut düzende hayvanlar için bir değişim yapılabileceğini önermek

gerçekçi değildir, gerçekçi olan *tek* çözüm, insan harici hayvanların ahlaki bir değeri olduğunu düşünen çok sayıda insanın hayvan sömürüsüne katılmayı bırakmasıdır. Bunun sonucunda hayvansal ürünlere olan talep önemli ölçüde azalır ve toplumsal tartışmanın merkezi, muamelenin “insani” olup olmadığı noktasından, *kullanımın* meşru olup olmadığına kayar, böylece politik olarak daha anlamlı değişimler gerçekleştirilebilir: 148.

İnsan harici hayvanları ahlaken önemseyen ancak henüz vegan olmayanlar, son derece ihtiyacımız olan değişimin ve yüreklerdeki devrimin anahtarıdır: 148.

Veganlığı Anlamak

Hayvanların Ahlaki Değeri

Gary L. Francione

Türkçesi: Ayşe Ceren Kaya

YENİİNSAN

Hayvan Haklarına Abolisyonist Yaklaşım kuramının geliştircisi ve günümüzde hayvan haklarının en önemli savunucularından biri olan Gary L. Francione, bu kitabında bizlere neden vegan olmamız gerektiğini, hayvanların neden birer mülk olmadığını ve onlara neden içkin değere sahip kişiler olarak muamele edilmesi gerektiğini açıklıyor. Francione bunları yaparken farklı kuramcıların günümüzde kabul görmüş bazı düşüncelerinin neden yanlış olduğunu ve bunların sonucu olarak hayvanların nasıl sömürüldüğünü, hayvan derneklerinin de bu sömürüye nasıl ortak olduklarını bizlere gösteriyor.

Veganlığı Anlamak, daha iyi bir Dünya'ya giden yolda önümüze konulmuş sahte kapıların ardına geçebilmek için bize uzatılmış bir anahtar.

YENİİNSAN

www.yeniinsanyayinevi.com

veganlığı anlamak

ekoloji serisi

gary l. francione

yeninsanyayinevi

yeninsanyayinevi

yeninsanyayin